LIMBA ROMÂNĂ

Nr.6–12 2000 • ANUL X • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
de ştiinţă şi cultură

Nr. 6-12 (60-66) 2000
iunie – decembrie

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI
Ana BANTOŞ, Leo BORDEIANU

SECRETAR DE REDACŢIE
Ilinca ROŞCA

COLEGIUL DE REDACŢIE
Alexei ACSAN, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Leo BUTNARU, Augustin BUZURA (Bucureşti), Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Eugen COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONŢA, Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franţa), Petru ŢARANU (Vatra Dornei), Vasile ŢÂRA (Timişoara), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

REDACŢIA
Casa Limbii Române,
str. M. Kogălniceanu nr. 90, Chişinău.
Pentru corespondenţă:
Căsuţa poştală nr. 83,
bd. Ştefan cel Mare nr. 134,
Chişinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: limba_romana @ mail. md

Nu există nici libertate, nici cultură fără muncă şi cine crede că prin profesarea unei serii de fraze a înlocuit munca, deci libertatea şi cultura, acela se prenumără, fără s-o ştie, între paraziţii societăţii omeneşti, între aceia care trăiesc pe pământ spre blestemul, ruina şi demoralizarea poporului lor.

Mihai EMINESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ŞTIINŢĂ ŞI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacţiei
ISSN 0235–9111

PROCESARE COMPUTER: Maria FRUNZĂ, Angela URSCHI
Com. nr. 3368. Concernul PRESA.

Revista "Limba Română"

ZECE ANI DE ACTIVITATE

Contribuţii importante la crearea unui spaţiu cultural unic al românilor din Ţară, din Republica Moldova, Ucraina, Iugoslavia etc. În curs de apariţie – o Ediţie specială dedicată judeţului Suceava (Bucovinei), ce face parte dintr-un amplu proiect "Itinerare ale identităţii noastre" (au fost lansate deja ediţii consacrate judeţelor Călăraşi – nr. 11, 1999 – şi Maramureş – nr. 3-5, 2000).

Rubrici permanente – *Unitatea naţională: argumente lingvistice, Gramatică şi ortografie, Analize şi interpretări, Lecţiile istoriei, Lumină din lumină* ş.a. – susţinute de specialişti notorii în domeniu, de personalităţi marcante din Republica Moldova, România, Franţa, Germania, S.U.A., Canada ş.a.

Suport didactic pentru procesul de învăţământ, inclusiv pentru examenul naţional de bacalaureat.

Abonaţi-vă la revista "Limba Română"!

Costul unui abonament pentru jumătate de an este de 30 lei (pentru studenţi, pensionari şi invalizi – 24 lei) la care se adaugă taxele poştale.

Abonamentele se pot perfecta la agenţiile "Moldpresa" şi "Poşta Moldovei" (la orice oficiu poştal). În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicaţiilor din Republica Moldova, poziţia 77075).

Persoanele fizice sau juridice care doresc să se aboneze (costul unui abonament pentru străinătate e de 50$ S.U.A.) sau să susţină financiar revista se pot adresa la redacţie (Casa Limbii Române, str. M. Kogălniceanu nr. 90, tel.: 23.87.03, fax 23.46.98, e-mail: limba_romana @ mail. md) sau pot vira sumele pe contul 22240000100172 la Banca Comercială Română, sucursala Chişinău, cod 280101868, confirmând transferul prin trimiterea copiei după dispoziţia de plată.

SUMAR

ARGUMENT
Leo BUTNARU. Corp (şi suflet) de literă
5

31 AUGUST 2000
Ilinca ROŞCA. Itinerare ale identităţii noastre. Maramureşul la Chişinău
6
Leo BORDEIANU. Limba noastră cea de toate zilele
8

ANIVERSĂRI. VALERIU RUSU – 65
"Neamul trebuie să ne vegheze şi să ne lumineze necontenit gândul, fapta..." Dialog: Alexandru BANTOŞ – Valeriu RUSU
10

STAREA DE VEGHE
Gheorghe MIHĂILĂ. În marginile adevărului. Profesorul R.A. Budagov despre unitatea şi specificul limbii române între limbile romanice
23

VIAŢA CA O CORIDĂ
"Dintotdeauna m-am simţit un angajat, un chemat în această lume..." Dialog: Alexandru BANTOŞ – Nicolae MĂTCAŞ
34

SOCIOLINGVISTICĂ
Silviu BEREJAN. Monolingvismul populaţiei rusofone în R.M. şi bilingvismul populaţiei băştinaşe
43

GRAMATICĂ ŞI ORTOGRAFIE
Anatol CIOBANU. Norma literară în evoluţie. Structuri de tipul: *copilul părinţii căruia*
48
Vitalie MARIN, Liliana ŢÂMBALĂ. Aspecte ale utilizării perfectului simplu arhaic
59

DE LA GROTESC LA SUBLIM
Ion CIOCANU. Bucluc cu atragerea atenţiei
62
Viorica MOLEA. Procedee stilistice de utilizare a expresiilor frazeologice
66
Ludmila BOTNARCIUC. Limbajul medical scris – normă şi realitate
70

SINTAXĂ
Petru BUTUC. Metafora ca expresie a redundanţei sintactice
76

OBÂRŞII
George RUSNAC. Factori interni complementari de etimologizare
78

MIHAI EMINESCU – 150
Alexandru HUSAR. Mitul *Luceafărul*
83
Gheorghe BULGĂR. Un monument literar naţional: Eminescu, *opera omnia*
88
Theodor COTELNIC. Mărturii eminesciene privind limbajul scenic
93
Dorina SURUGIU-NEGREI. Etnogeneza autohtonă: recursul la mitem
97
Anişoara MIJA. Unele aspecte ale integralei editoriale Eminescu
100

COMEMORĂRI. VASILE COROBAN – 90
Ana BANTOŞ. Reabilitarea spiritului critic
103
Mihai CIMPOI. Modelul critic Vasile Coroban
107
Vladimir BEŞLEAGĂ. Asemenea oameni nasc rar la noi...
109
Anatol GAVRILOV. Curajul opiniei personale
111
Aureliu BUSUIOC. Lecţiile lui Coroban
113
Constantin POPOVICI. Cu Vasile Coroban împreună
115
Nicolae CORLĂTEANU. Discipoli credincioşi
116
Argentina CUPCEA-JOSU. Petalele amintirilor
117
Victor CIRIMPEI. Un intelectual de marcă
119
Ion CIOCANU. Romanul "rural" postbelic în viziunea lui Vasile Coroban
120

Mihai CIMPOI. *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist* de Vasile Coroban
125

ANALIZE ŞI INTERPRETĂRI
Theodor CODREANU. Narcisul bacovian (III)
127
Radu MELNICIUC. Timp şi spaţiu în romanul *Morometii*
143
Luminiţa BUŞCĂNEANU. Minulescu: desentimentalizarea iubirii (triunghiul cromatic)
148
Alina CIOBANU. Eroul civilizator în poveştile lui Ion Creangă
152

RECONSIDERĂRI
Alexandru BURLACU. Ion Barbu şi poezia basarabeană interbelică
155

PRO DIDACTICA
Ioan ŞERDEAN. Strategii educaţionale în predarea-învăţarea cititului şi scrisului în clasa I
161
Constantin ŞCHIOPU. Interpretarea mitologico-arhetipală a textului literar
165

COMENTARII LITERARE
Florin GRINEA. Petre Ispirescu: *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*
169

STILISTICĂ ŞI POETICĂ
Nelly SAMOIL. Metafora *in praesentia:* termen propriu sau termen de referinţă?
172

ARS POETICA
Cristina CÂRSTEA. Era într-o zi de februarie...; Monede în dar; Adevărul învinge; Iarna, tăietorii de porci...; Psalmus ode; Psalmus ode (II)
174

PROFILURI
Ion ŢURCANU. Părintele cărturar Paul Mihail. Evocare în legătură cu apariţia postumă a *Jurnalului* său
177

LECŢIILE ISTORIEI
Tiberius PUIU. Naţiuni şi naţionalităţi în spaţiul rus şi sovietic
180

TABLA DE ŞAH
George CONSTANTIN. Despre limitele şi puterea majorităţii politice (III)
186

CONCURS DE CREAŢIE
Adina LIPAI. Poveşti despre ce a fost
189
Dana TERZI. Didactică; Blestem desculţ; Revelaţie; Retorică; Nu pot desena...
193
Elena PETROV. Întuneric; Hai să fim prietene...; Fişierul nebunei; Vreau...
195
Elena VLĂDICESCU. Te temi?; "De astăzi voi conjuga..."; O poveste tristă
197
Eugenia ROMAN. Gemenele
198
Ana BARAN. Negrul
201

BACALAUREAT
Programa la *Limba şi literatura română* pentru examenul de bacalaureat 2001
202

CONGRESE. CONFERINŢE. SEMINARE
Dumitru TODOROI. Problematica proiectului "Limba română – limbă a comunităţii europene"
206

DIALOGUL ARTELOR
Ana MARIAN. Chipuri feminine în portretul sculptural postbelic din Republica Moldova
208

PREZENTĂRI ŞI RECENZII
Ilinca ROŞCA. Adrian Dinu Rachieru: *Bătălia pentru Basarabia*
210

CASA LIMBII ROMÂNE
Tamara COTOMAN. O redută invincibilă
212
Nicolae CORLĂTEANU. Crezul meu
213
Valeriu BABANSKY. Realitatea de dincolo de realitate
215

Copertele I, IV: Anatol DANILIŞIN, Ziua a şaptea, 1996; Căderea luminii, 1998; Zbor, 1996; Ochiul divin, 1996; Roza vânturilor, 1999. Portret de Ştefan Popa – Popa's.

CORP
(ŞI SUFLET)
DE LITERĂ

Uneori mi se întâmplă
ca în loc de numele ţării mele
să scriu sau să rostesc exclamaţia !Ah! O fac
cu mai mult sau mai puţin suflet – exact cât încape
în exclamaţia !Ah! (de dragoste sau durere
uimire sau nedumerire
satisfacţie sau uşoară putrefacţie a poeziei patriotice).
Exclam !Ah! poate şi din motivul că ţara mea
mai că se află în lumea a treia, se zice (dar
nu e, nu e la pământ; la pământ e deja
lumea de apoi). Ţara mea care uneori e încă
umilită – oarecine îi poate scrie numele cu literă
mică, pentru că ea nu are cum se revolta.
De fapt
chiar de-ai scrie cu litere minuscule *sua* (statele unite
etc.) ori *rusia*, nu te paşte pericolul de-a te pomeni
cu vreun *Tomahawk*
sau *Soiuz-SS-20* pe masa de scris. Curaj
poet român! Fii liber în scris
în alegerea corpului de literă şi în
exclamaţii.

Leo BUTNARU

ITINERARE ALE IDENTITĂȚII NOASTRE

MARAMUREȘUL LA CHIȘINĂU

Ediția anului 2000 a sărbătorii "Limba noastră cea română" a urmat un făgaș axat atât pe evocarea cuceririlor noastre istorice, cât și pe lucrul meticulos, neobservat la prima vedere, al tuturor celor ce muncesc în minele de aur ale limbii. Ultima zi a verii a venit nu numai cu hore pentru amatorii de distracții – al căror număr, de altfel, se împuținează, în tranziția fără de sfârșit –, ci și cu realizări, ce sunt rodul unor eforturi permanente, depuse în cadrul unor proiecte de perspectivă menite să înfrumusețeze peisajul cultural al republicii.

Dintre acestea fac parte dezvelirea, pe Aleea Clasicilor Români, a bustului poetului pătimirii noastre, Octavian Goga, lucrările Salonului Național de Carte de la Biblioteca Națională (31 august – 2 septembrie) cu participarea a circa 70 de edituri și ale simpozionului "Corectitudine și expresivitate în mass-media" organizat de Casa Limbii Române, lansarea, în Piața Marii Adunări Naționale, a Ediției speciale a revistei "Limba Română" (nr. 3-5, 2000) cu genericul "Partea de cer numită Maramureș", recitalul de poezie susținut de actorii Ion Caramitru, Valeria Seciu și Iuliu-Ovidiu Moldovan, ce a avut loc la Teatrul "Mihai Eminescu" ș.a.

În anul acesta, mai mult ca oricând, accentul sărbătorii s-a deplasat din zona fastului lozincard spre cea a actului cultural de calitate.

Asemeni bisericilor sale cu turlele avântate spre cer, Maramureșul reprezintă partea noastră de suflet, neostoit, aprig, avid de libertate. Maramureșul este dorința comună de a trece dincolo de limitele cuminți ale vizibilului, de a atinge divinitatea, de a căuta și a găsi șansa – unică, sigură, eternă – de supraviețuire.

Raportat la memoria generațiilor, Maramureșul a rămas pentru Basarabia, o perioadă mult prea îndelungată, o țară de legendă. A rămas, și rămâne încă, pentru mulți dintre noi o enigmă, a cărei dezlegare o poartă fiecare în sine.

Ediția specială a revistei "Limba Română" (nr. 3-5, 2000) dedicată Maramureșului este o reîntoarcere la propriile noastre origini, o încercare de redobândire a unei memorii ancestrale, o plonjare într-un timp care pentru multe popoare a apus demult sau nici n-a existat.

Această frumoasă intenție a revistei simbolizează o nouă descindere a maramureșenilor, de această dată culturală și sentimentală, în Basarabia. Mesajul este simplu, asemeni uimitoarelor versuri de colindă: "Larg deschideți poarta sufletelor voastre...".

Nu știu dacă incursiunea în lumea reală a maramureșenilor destramă sau amplifică aerul de poveste, de minune, cert este însă că incită curiozitatea, trezește nevoia firească de a-i cunoaște pe acești oameni care, precum spune japonezul Minoru Nambara, "Ai sentimentul că au venit direct din cer în Maramureș".

Redescoperirea reciprocă a acestor două provincii cu rădăcinile strâns împletite în pământul comun al strămoșilor, sesizarea afinităților, mult prea elocvente, între caracterele basarabenilor și ale maramureșenilor, regăsirea acelorași expresii, accente, trăiri, a aceluiași fel de a fi și de a gândi au un impact deosebit de profund asupra ambelor părți.

O dovadă în acest sens a fost prezența la Chișinău, cu ocazia lansării Ediției speciale a revistei "Limba Română", lansare inclusă în

programul sărbătorii "Limba noastră cea română" din 31 august 2000, a unei delegații oficiale din Baia Mare compusă din: Gheorghe Mihai Bârlea, prefectul județului Maramureş, Pamfil Bercean, vicepreşedinte al Consiliului județean, prof. univ. dr. Nicolae Felecan, Traian Moldovan, consilier şef al Inspectoratului pentru Cultură, Gheorghe Pârja, redactor-şef adjunct al ziarului "Graiul Maramureşului", Dumitru Iuga, Nicolae Scheianu, dr. Mihai Dăncuş, directorul Muzeului maramureşean din Sighetu Marmației, Ion Ardeleanu-Pruncu, directorul Şcolii de artă din Sighetu Marmației, Teodor Ardelean, Nicolae Remețan, directorul revistei "România-km 0", Vasile Morar, Mircea Pop, conducător al vestitului grup etnofolcloric "Transilvania".

După cum a fost şi firesc, oaspeții au vizitat mai întâi Casa Limbii Române unde au avut o întâlnire cu colegiul de redacție al revistei "Limba Română". Delegația maramureşeană s-a aflat apoi în vizită la Primăria Municipiului Chişinău. Dl Serafim Urecheanu, Primar General, le-a vorbit oaspeților despre situația socială şi economică a capitalei. Tot aici s-au discutat unele proiecte în vederea impulsionării relațiilor dintre România şi Republica Moldova, accentul punându-se pe diversificarea şi aprofundarea legăturilor reciproc avantajoase. În cadrul întâlnirii de la Primărie a fost susținută ideea construirii unei biserici maramureşene în preajma Casei Limbii Române, pe osemintele jertfelor staliniste şi care urmează să devină o biserică a unirii şi a reconcilierii în Basarabia.

Evenimentul central s-a produs însă în Piața Marii Adunări Naționale, unde a avut loc lansarea propriu-zisă a revistei şi unde, invitați şi gazde, au avut parte de un spectacol de zile mari.

Publicul chişinăuian a fost salutat de: dl Alexandru Bantoş, redactor-şef al revistei "Limba Română", director al Casei Limbii Române, dl Gheorghe Mihai Bârlea, prefect de Maramureş, dl Mihai Dăncuş, directorul Muzeului Maramureşului din Sighetu Marmației, dl Teodor Ardeleanu, consilier județean Maramureş, dl Valeriu Rusu, directorul Departamentului de Lingvistică Comparată şi Română de la Universitatea Aix-en-Provence, Franța, preşedintele de onoare al Casei Limbii Române, dl Ion Ungureanu, vicepreşedinte al Fundației Culturale Române ş.a.

Vorbitorii au apreciat acest număr de revistă consacrat în întregime unei provincii care a avut şi are semnificații deosebite pentru destinul neamului românesc. Teodor Ardeleanu a numit această Ediție "un capitol de istorie" realizat într-o colaborare fructuoasă dintre intelectualii basarabeni şi maramureşeni.

"Mă bucur să văd în Basarabia această aplecare spre limba română. Aduc mulțumiri publicației "Limba Română", care a inițiat un neobişnuit itinerar al identității românilor", a menționat Mihai Dăncuş.

S-a subliniat, de asemenea, importanța acestei apariții editoriale, în special, şi a unor ediții similare viitoare, ce ar pune în lumină valorile spirituale şi culturale din alte zone geografice populate de români şi care conservă uimitorul har românesc numit persistență.

Dar cel mai convingător şi mai expresiv discurs, cel mai înflăcărat omagiu adus limbii române şi purtătorilor ei din Basarabia au fost cântecele şi dansurile maramureşene care au inundat, cuceritoare, pline de dor, nestăvilite, sufletele aflate parcă în aşteptarea unui miracol.

Această fuziune, această receptare nemijlocită şi necondiționată a unui mesaj încifrat în unduirile unei melodii sau în ritmul sacadat al unui dans, ce vin parcă din adâncurile propriului eu, urmând o lege a firii, devin o dovadă, un argument definitoriu, de netăgăduit.

Ilinca ROŞCA

LIMBA NOASTRĂ CEA DE TOATE ZILELE

De la 1989 încoace peisajul lingvistic de la noi s-a schimbat mult. Fireşte, spre bine. Destul de des, cu diferite ocazii – cenacluri, lansări de carte, vernisaje, jubilee –, poţi avea şansa aflării într-un mediu elevat, în care, în afară de idei şi gânduri originale, auzi o limbă românească perfectă.

Surprize plăcute ne oferă presa, micul ecran, radioul. Foarte multă lume, luând în mâini un ziar, conectând un post de televiziune sau de radio, nu-şi mai pune întrebarea: este dintr-o parte sau din alta a Prutului? Altceva e că unele dintre acestea, cu viză de reşedinţă la Chişinău, parcă dorind cu tot dinadinsul să-şi arate însemnele epocii apuse, insistă în greşeli, nu se îngrijesc de corectitudinea celor scrise sau vorbite. Ni se va spune că accentul e deplasat pe evenimentul frust, pe sensul lui etc. Dar se ştie că un limbaj infect, o cunoaştere slabă a gramaticii nasc dubii şi confuzii, resping potenţialul cititor, telespectator, radioascultător.

Nu este un secret faptul că cei mai sensibili detectori în acest sens sunt lingvişti. Ei, cunoscând normele, fiind la curent cu cercetările de ultimă oră în domeniul limbii române, care este un organism viu în dezvoltare continuă, simt toată amărăciunea lunecării în arbitrar, în aproximativ. Or, limba ca orice altă ştiinţă îşi are rigorile sale şi nu admite incompetenţa din care se nasc monştrii bâlbâielii.

Această stare de lucruri i-a determinat pe lingviştii de seamă din republică să accepte invitaţia Casei Limbii Române de a participa cu comunicări la Simpozionul **Corectitudine şi expresivitate în mass-media** programat pentru 29 august 2000. Pe parcursul acestui for ştiinţific cu un pronunţat caracter practic au fost luate în dezbatere mai multe aspecte ale limbii române vorbite şi scrise: respectarea normelor limbii literare (acad. Silviu Berejan), corectitudinea lingvistică (acad. Anatol Ciobanu), utilizarea adecvată a neologismelor (dr. Ion Ciocanu), obsesia calcurilor (conf. dr. Irina Condrea), reglementarea onomasticii (dr. Maria Cosniceanu), scrierea şi pronunţarea corectă a numelor străine (Vlad Pohilă) ş.a.

Cu un cuvânt de salut s-a adresat celor prezenţi dl acad. Nicolae Corlăteanu, patriarhul lingvisticii din Republica Moldova, cel care în anii 60 pentru prima dată la noi a formulat problema cultivării limbii.

Fiecare comunicare a fost însoţită de ample dezbateri, în sală fiind prezenţi specialişti de la instituţiile de învăţământ superior din republică, de la Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a R.M., reprezentanţi ai unor publicaţii, posturi de radio şi televiziune.

Pentru o desfăşurare echilibrată a lucrărilor simpozionului, din start s-a convenit să nu se nominalizeze sursele greşelilor, important fiind fenomenul în sine, mai bine zis stârpirea lui. Cu toate acestea, rândurile ziariştilor sosiţi – nu la "execuţie", ci la o discuţie colegială – nu erau prea compacte, o parte dintre ei preferând să lucreze pe vechi, nestânjenindu-i faptul că se întâmplă să tirajeze poticneli strigătoare la cer.

* * *

În aceeaşi ordine de idei se înscrie lansarea volumului **Punctuaţia limbii române** (ediţia a II-a, Editura Universitas, Chişinău, 2000) semnat de profesorul universitar Anatol Ciobanu. care de asemenea a fost găzduită de Centrul de Cultură şi Asistenţă Didactică al municipiului Chişinău. Vorbitorii – preşedintele de onoare al Casei Limbii Române, prof. V. Rusu (Aix-en-Provence), Primarul General al mun. Chişinău, dl Serafim Urecheanu, parlamentarul Vasile Spinei, ataşatul cultural al Ambasadei României în Moldova, scriitorul Nichita Danilov, dr. Vasile Melnic, dr. Ion Ciocanu, dr. Irina Condrea, dr. Maria

Cosniceanu, dr. Gheorghe Colţun, poeţii Grigore Vieru, Ion Hadârcă, Iulian Filip, Vasile Romanciuc, redactorul cărţii, dna Eugenia Proca, ziarişţii Vlad Pohilă, Veaceslav Guţu ş.a. – au remarcat oportunitatea acestei apariţii editoriale, necesitatea ei stringentă atât pentru procesul de învăţământ din şcolile de toate gradele din republică, cât şi pentru publicul larg.

S-a menţionat că după anul 1989 s-au schimbat înseşi normele de utilizare a semnelor de punctuaţie. Din această cauză un spaţiu vast este rezervat în lucrare aspectului aplicativ şi exemplelor de nerespectare a normelor de punctuaţie în vigoare. Nu au lipsit nici notele critice, ele, de fapt, reducându-se la observaţii ce ţin de îngrijirea textului.

Autorul cărţii a fost felicitat călduros de către cei care au luat cuvântul, inclusiv de colegii de la Catedra de Lingvistică Română, Generală şi Romanică a Universităţii de Stat din Moldova.

* * *

"Un poet întemniţat/ scrie versuri libere"... Sunt rânduri având amploarea unui manifest poetic şi pot servi drept carte de vizită pentru volumul bilingv **Un ochi/Un oeil** de Vasile Romanciuc (Editura Libertas, Ploieşti, 2000) pe care încă nu se uscase vopseaua tipografică în momentul când fusese adus de Valeriu Rusu (antologatorul şi prefaţatorul) şi de ploieşteanul Constantin Manolache (îngrijitorul ediţiei, în colaborare cu Estelle Variot, Aix-en-Provence) la premiera editorială de la Casa Limbii Române. Cartea a apărut în prestigioasa colecţie *Ginta Latină* şi include poeme mai vechi şi mai noi, însoţite de traducerea lor în limba franceză, realizată de tinerii traducători de la Universitatea Provence din Aix-en-Provence: Estelle Variot, Tania Mendez, Magali Chappat, Anne-Marie Ricci ş.a.

Este uimitoare şi impresionantă sincronizarea spirituală a studenţilor francezi cu poetul chişinăuian – lucid, meditativ, aflat într-un proces de permanentă autodepăşire.

Este surprinzător gestul editorilor de a scoate *versurile libere* din *temniţa* sertarului mesei de scris.

Un portret inedit al poetului este schiţat de prof. Valeriu Rusu în cuvântul înainte intitulat *Omagiu lui Vasile Romanciuc*. Caldele culori basarabene amestecate cu luminoasa paletă provensală ni-l prezintă pe autorul *Busuiocului* altfel decât îl ştiam până acum.

"Tăcea, vorbea puţin..." Poate anume atunci izvodea, punând lacrimă lângă lacrimă, cutremurătorul text: "Tot mai mică, mai tăcută / E măicuţa mea bătrână – / E acum cât o sămânţă / Ce se uită în ţărână.// O sămânţă e şi – Doamne! – / Eu mă rog întâia dată / Să-ntârzie primăvara, / Să nu-nceapă semănatul..." (*Să-ntârzie primăvara*). Poate anume atunci îşi formula dorinţa: "mi-ar fi plăcut să fiu un cuvânt / de care să le fie dor / celorlalte cuvinte". Or, Vasile Romanciuc este un poet de a cărei poezie le este dor celorlalţi poeţi.

La lansarea volumului, ce a avut loc în ajunul sărbătorii de la 31 august, au venit să-l felicite pe autor poeţii Grigore Vieru, Ion Hadârcă, Iulian Filip, Nichita Danilov, Vasile Spinei, Ianoş Ţurcanu, Leo Bordeianu ş.a. Au venit să ia o gură de libertate.

* * *

Atmosfera de vibraţie intelectuală, caracteristică, de altfel, tuturor acţiunilor culturale organizate la Casa Limbii Române, a sporit semnificaţiile gestului Primarului General al Municipiului Chişinău, dl Serafim Urecheanu, care a înmânat diploma de Cetăţean de onoare al municipiului Chişinău distinsului pedagog şi om de cultură, profesorului Valeriu Rusu, director de Departament la Universitatea Provence din Aix-en-Provence. Astfel, a fost "legitimată" întoarcerea "acasă" a unui credincios fiu al Basarabiei, unul dintre fondatorii Casei Limbii Române şi ai Centrului Academic Internaţional Eminescu de la Chişinău.

Leo BORDEIANU

"NEAMUL TREBUIE SĂ NE VEGHEZE ŞI SĂ NE LUMINEZE NECONTENIT GÂNDUL, FAPTA..."

DIALOG:
ALEXANDRU BANTOŞ –
VALERIU RUSU

– Propun să începem acest dialog făcând referinţă mai întâi la patria Dvs. adoptivă – Franţa. Ce înseamnă Franţa văzută din interior? Cum sunt francezii, cum v-a acceptat (cum aţi acceptat!) societatea franceză?

– Franţa, patria mea adoptivă, s-a insinuat în inima şi în conştiinţa mea, demult, prin lecturile şi cultura pe care mi le realizam de-a lungul anilor, – ce ani!: Liceul "Mihai Viteazul" din Bucureşti, 1946-1953, Facultatea de Litere din Bucureşti, 1953-1958! – cu plăcere, dar cu cât efort, cu câtă grijă. Profesorii mei de la liceu, Octav Şuluţiu, Vasile Florescu au fost repere de ştiinţă şi de frumuseţe morală sigure în această ascensiune. La Facultate, aceste repere au fost profesorii Al. Rosetti, B. Cazacu. Iar din 1958, până astăzi, "lupta" (sau concurenţa, cum vreţi să-i spuneţi) surdă, nemărturisită a continuat cu cel de-al doilea stâlp al casei noastre, ardeleanca Aurelia, împătimită pentru totdeauna de Prinţul de la Ipoteşti!

Prima dată am călcat pe pământul Franţei în 1964, pentru a participa la un Seminar de lingvistică aplicată la Besançon, apoi, în 1965 la Toulouse, cu o bursă pe lângă profesorul Jean Séguy, unde am început să redactez teza mea de doctorat, consacrată graiurilor din nord-vestul Olteniei, pe care aveam s-o susţin, sub conducerea lui Al. Rosetti în 1969 la Centrul de fonetică şi dialectologie al Academiei, cu peregrinări – obligatorii întotdeauna – prin mirificul Paris.

VALERIU RUSU

este unul dintre puţinii fii ai acestui pământ care, peregrinând prin lume, nu a risipit – pe drumurile întortocheate şi pe toboganul deopotrivă imperturbabil şi implacabil al timpului –, ci, din contra, a îngrijit şi a crescut în suflet imaginea Patriei sale. Cineva ar putea presupune că aceasta s-a întâmplat pentru că dumnealui toată viaţa s-a ocupat de problemele limbii române care, de fapt, este patria noastră primară. Mai este însă ceva la mijloc.

Poate cuvântul DOR de ale cărui valenţe este preocupat maestrul? Cu atât mai mult cu cât încearcă să-l apropie de inimile tinerilor din ţara lui Honoré de Balzac şi Albert Camus. Poate căutarea propriei identităţi şi a identităţii noastre colective, căutare ce s-a fructificat în editarea manualelor pentru alolingvi Limba română. Cuvinte şi imagini (în colaborare cu Romaniţa Mattei-Rusu), Limba română. Limbă, literatură, civilizaţie şi a volumului bilingv Echos poétiques de Béssarabie? Poate pătrunderea adevărului biblic pe care îl evoca în 1997, cu ocazia primirii, – la U.L.I.M. – a diplomei Magna cum laude, adevăr ce ţine de "întoarcerea ţărânei în pământ"?

Oricum, Valeriu Rusu, sosind acasă după o despărţire de 50 de ani, rămâne mereu alături de noi. Este ctitor şi preşedinte de onoare al Casei Limbii Române, ctitor al Centrului Academic Internaţional Eminescu, membru al Colegiului de redacţie al revistei "Limba Română", Cetăţean de Onoare al municipiului Chişinău...

* * *

Frate Valeriu! În toamna când împliniţi 65 de ani, noi, prietenii şi admiratorii Dumneavoastră de la Chişinău, vă dorim sănătate, viaţă lungă, energie inepuizabilă, răbdare, putere de a scruta şi de a scurta distanţele dintre sufletele noastre!

Abia în 1970 am reuşit să plec în calitate de lector de limba română la Universitatea Provence din Aix-en-Provence (post transformat de francezi în "maître de conférences", probabil ca o recunoaştere a meritelor mele profesionale), unde am rămas până în 1974. Apoi m-am întors în ţară, deşi îndemnurile să rămân nu au lipsit. Dar faza romantică, a datoriei faţă de Ţară, a fost mai puternică. Ce am găsit la Centrul de fonetică şi dialectologie al Academiei, trecut, abuziv, peste puţin timp, la Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, sub influenţa revoluţiei culturale cu care Nicolae Ceauşescu se întorsese din China, este altă poveste (tristă, pe care am suportat-o, numai eu ştiu cum, până în 1987, septembrie 8, când toţi trei, Aurelia, Romaniţa şi cu mine, am luat marea şi atât de grava decizie: plecarea cu orice preţ în Franţa – prilejul a fost un Colocviu internaţional de dialectologie italiană la Nicosia, în Sicilia.

Aurelia şi Romaniţa vor răbda (cu ce preţ, cu ce umilinţe, cu ce "pedepse", pentru care nici până astăzi, la peste 10 ani, **nimeni** nu a găsit un cuvânt de împăcare!) până în februarie 1990, când, într-adevăr liberi, ne-am putut revedea pe aeroportul Orly din Paris. Dar aceasta este o altă istorie, prea lungă şi prea dureroasă încă pentru a fi povestită acum...

În septembrie 1987 am ajuns la Aix-en-Provence, unde preşedinte al Universităţii Provence era bunul şi fidelul nostru prieten, profesorul Jean-Claude Bouvier. Astfel am cunoscut-o şi pe distinsa sa soţie, Bernadette.

La 52 de ani am reînceput viaţa universitară şi academică... de la început: lector, maître de langues, maître de conférences, **profesor titular** cu o **catedră de "limbă, civilizaţie şi lingvistică românească"**, creată printr-un decret al Preşedintelui Franţei, domnul Jacques Chirac, şi director al Departamentului de lingvistică comparată a limbilor romanice şi română, membru al Academiei de Ştiinţe, Agricultură, Litere şi Arte din Aix-en-Provence etc.

Am obţinut totul prin muncă, muncă cinstită la care, cu toată modestia, adaug un cuvânt atât de profund: dăruire, demonstrând că am ce da, că am ce oferi tineretului studios francez, că reprezint o cultură cu o tradiţie veche şi demnă în toate încercările Istoriei.

M-am gândit la început să răspund succint la această întrebare cu ce a spus, la sfârşitul secolului trecut, Badea Cârţan din Mărginimea Sibiului, ajuns şi în faţa jurnaliştilor din Paris, în peregrinările sale... genealogice, căutându-l pe cel de-al doilea "tată" al poporului român, pe bădica Traian.

Când i s-a pus întrebarea cum sunt francezii, Badea Cârţan a răspuns, fără să stea mult pe gânduri: "De, se poartă frumos, că-s fraţii noştri!".

Dar când a fost întrebat cum i se par franţuzoaicele, mărgineanul nostru a simţit toată eleganţa, distincţia, dar şi persuasiunea franceză... şi a găsit cel mai nimerit şi diplomatic răspuns în experienţa sa milenară de păstor, din tată-n fiu: "Apoi de, franţuzoaica este frumoasă şi mândră ca oaia mea care a fătat doi miei într-un an!".

O ţară cu tradiţia şi prestigiul Franţei nu te "acceptă", şi asta din orgoliu, din mândrie. Şi-apoi dacă m-ar "accepta", ar fi un gest caritabil, să zicem chiar de milă. Franţa trebuie cucerită ca pe o amantă mult dorită, care este conştientă de valoarea ei. Şi, ca gest nobil, ea te recunoaşte şi te consideră "al ei". Şi îmi permit o remarcă hrănită de experienţa mea cu conaţionalii care vin de vreo câţiva ani în Franţa: nu vei fi niciodată "acceptat" în această ţară afişând, chiar din clipa în care i-ai călcat pragul, ambiţia de a face bani, de a te înavuţi... cu orice preţ.

– Ce calităţi totuşi trebuie să aibă un profesor român (şi de limba română) aflat cu serviciul în Franţa? Ce preţuieşte mai mult studentul, francezul în general?

– **Profesorul** de limba română în Franţa trebuie să fie un **mesager al Culturii şi Civilizaţiei,** două aspecte în care avem cu prisosinţă ce da, astăzi, şi altor popoare, chiar din ţări cu o veche şi bogată tradiţie culturală: **satul,** ca matrice stilistică a întregii creaţii savante şi populare, cum spunea Lucian Blaga, şi **poezia** (**lirică,** în primul rând), ca expresia cea mai fidelă şi profundă a sufletului unui neam, cum afirma Ovid Densusianu. Am văzut trecând, pe la catedra mea, lectori trimişi din

România – lingvişti să zicem respectabili – dar **seci,** ancoraţi în dilemele lor lingvistice: **â** sau **î,** luptându-se, **prin aceasta,** pentru un fotoliu la Academia Română! Cum au venit, aşa au trecut... şi, vorba lui Eminescu, "se făcură toţi o apă şi un pământ". N-au lăsat un semn de **viaţă culturală** autentic românească, la umbra măslinilor, migdalilor, lămâilor şi viţei de vie de pe pământul Provenţei, în inimile tinerilor studenţi francezi. Să nu uităm că limba este un tezaur, profund şi semnificativ, al întregii experienţe de viaţă a unui popor, nu este un simplu mesager al culturii, ci cultura însăşi, în toată varietatea şi bogăţia ei.

Nici unul dintre aceşti lectori nu a venit cu o iniţiativă interesantă, realizabilă... şi nimeni nu i-a împiedicat, nu i-a descurajat. Toţi, parcă, aşteptau aceleaşi "indicaţii superioare de sus".

Vai, cât trebuie să ne mai spălăm capetele de zgura depusă timp de o jumătate de secol de totalitarismul comunist!

Mai ales la limbile care nu au în spate, vorba unui lingvist german, "un stat puternic şi bogat, o armată puternică etc.", studenţii francezi deschid uşa sălii, vin la cursurile profesorului respectiv, stau o oră-două şi dacă au ceva interesant de aflat, dacă profesorul îi cucereşte, rămân, dacă nu, pleacă în căutarea unei alte limbi şi culturi.

– Aflându-ne în Aix-en-Provence, ne-am convins că lecţiile Dumneavoastră sunt frecventate de mulţi, foarte mulţi studenţi, dovadă că sunteţi preţuit şi chiar admirat. Am vrea să vă întrebăm, domnule profesor, la cine a făcut "şcoală" pedagogul, omul de ştiinţă Valeriu Rusu?

– Primii mei dascăli au fost părinţii, Vasile din Sauca şi Daria din Niorcanii Sorocii, în buna tradiţie a familiilor româneşti. Mama şi-a asumat "partea leului", adică totul, cum zice poetul Vasile Romanciuc, căci din copilărie îmi spunea mereu să mă fac profesor de română! Pe fratele Vadim l-a îndemnat să fie inginer agronom (specialitatea viticultură!), ...adică pe partea tatei, absolvent al "şcolii inferioare de agricultură" (din Donduşeni), cu care se mândrea tare, devenit, la absolvirea şcolii, agent de cultura tutunului! Am pomenit deja câţiva "maeştri" pe care i-am avut la liceu şi facultate. Aş vrea să mai menţionez două categorii de profesori: profesori la disciplini diferite, dar care mi-au rămas până astăzi vii în memorie, prin ţinuta lor ştiinţifică şi morală: Claudian Virgil – matematică, directorul Liceului "Mihai Viteazul", Dabija – ştiinţe naturale, Vicol – limba franceză, dna Apostolescu – limba română, Turianu – istorie, Potolea – muzică şi, de ce nu, Cioflec – lucru manual. La facultate, afară de Rosetti şi Cazacu, l-aş aminti, totuşi, pe Iorgu Iordan, care, pe o lucrare de analiză stilistică a nuvelei *Sultănica* de Barbu Delavrancea, a notat: "Lucrare bine făcută şi, mai ales, bine scrisă". Din partea autorului *Stilisticii limbii române* nu era chiar aşa de rău! Dar ce echipă de profesori am avut la Facultatea de Litere... tot unul şi unul, impuşi de partid, şi care nu aveau nimic comun **nici cu filologia** (unul dentist, altul inginer constructor, altul nimic...) şi **nici cu spiritualitatea** românească: I. Vitner, Mitu Grosu, Ov. S. Crohmălniceanu, Vicu Mândra etc., în timp ce G. Călinescu, D. Murăraşu, Tache Papahagi erau daţi afară şi total marginalizaţi în cultura românească.

Centrul de fonetică şi dialectologie al Academiei, condus de A. Rosetti şi B. Cazacu, la care am fost încadrat de la absolvire – 1958 (nu fără dificultăţi, căci şeful serviciului personal descoperise că sunt basarabean, deci nedemn să fiu cercetător, şi voia să mă încadreze, în consecinţă, ca bibliotecar; în faţa mea, Iorgu Iordan, pe atunci vicepreşedinte al Academiei, a telefonat la serviciul personal: "Şi ce dacă e basarabean, e băiat bun, să-l încadrezi cercetător!"). Am lucrat aici până în 1987 când am plecat în Franţa. Mi-a fost adevărată şcoală într-ale ştiinţei (dialectologie, dar şi fonetică, istoria limbii române, limba literară).

Primele anchete dialectale le-am realizat în zona viitorului lac de acumulare de la Bicaz: Poiana Largului, Hangu, Durău etc., în vederea elaborării Monografiei acestei zone. Apoi alte anchete – sute de deplasări – în toate zonele româneşti şi, mai ales, ani în şir petrecuţi pe teren pentru pregătirea, în colaborare

cu câțiva colegi, a **Noului Atlas Lingvistic român pe regiuni. Oltenia** (5 volume publicate, premiul "T. Cipariu" al Academiei în 1972) și **Muntenia și Dobrogea** (2 volume publicate). **Satul românesc,** în variata și bogata sa înfățișare – din Transilvania în Moldova, Muntenia, Oltenia sau Banat și Maramureș –, realitățile sale tradiționale, cuminți, așezate, în domeniul **graiului, folclorului și etnografiei** – această întreită ghirlandă întreținută de școala "Ovid Densusianu" de la București (prin Tache Papahagi, Al. Rosetti, B. Cazacu) – și **țăranul** – în tragica sa existență de după **război, secetă, colectivizare** –, îmi asigură, până astăzi, când sunt la catedră, acea superioritate, liniște didactică și morală. Aș zice chiar, că am o lume întreagă de pezentat, de povestit tinerilor studenți (mai ales când aceștia sunt și francezi, care nu au văzut un sat cât de cât autentic).

Niciodată nu mi s-a întâmplat să-mi rămână 5-10 minute din ora de curs și să nu am ce spune! Din toate colțurile țării, țăranii îmi ofereau substanță pentru reflecții și prezentări semnificative de date științifice și de experiențe umane.

Și apoi – și nu neapărat în ultimul rând, cum îi plasez acum, din întâmplare – **studenții;** cei care mă ascultă de ani și ani, mi-au fost **interlocutori** și, în cele mai bune cazuri, și **colaboratori** în activitatea științifică și universitară.

Este suficient să menționez o bună parte din cărțile publicate de mine în Franța sau aiurea: **Petite anthologie de poésie roumaine moderne,** Editura Minerva, 1976; **Eloge du vilage roumain,** Editure de l'Aube, 1990; **M. Eminescu – Anthologie bilingue,** Publication de l'Université de Provence, 1990; **Echos poétiques de Béssarabie,** Editura Știința, Chișinău, 1998; **Dialogue cultural Paris – Bucarest.** Letres adresées par Al. Rosetti à Tache Papahagi, Sap, 1995 etc., a fost realizată cu concursul studenților mei, fiecare semnând contribuția concretă la pregătirea volumului respectiv.

– Când ați publicat primul articol științific și ce temă avea, când s-au profilat calitățile Dvs. pedagogice?

– Primul meu articol a fost **Formule de adresare în limba română,** publicat în revista Academiei "Limba Română", 1/1959, republicat în "Revue Roumaine de Linguistique", 2/1959. De atunci, sute și sute de pagini s-au adunat, când mai luminate, când mai mediocre, după cum era **materia, informația** și... **inspirația.**

Practica pedagogică, în calitate de student, am făcut-o, ținând câteva lecții, la Liceul "Sfântul Sava" (unde începusem, în 1946, studiile liceale, mutându-mă, apoi, din motive financiare, la Liceul "Mihai Viteazul", unde, fiind deja fratele meu Vadim, beneficiam de 50% reducere din taxe și unde, peste ani, își va face studiile și Romanița).

Apoi, când s-a ivit o situație favorabilă, am început, pe lângă funcția de cercetător la Academie, să lucrez și ca asistent la Catedra de Limba Română din București, ținând seminarul de **dialectologie** la cursul lui B. Cazacu și seminarul de istoria limbii române la cursul lui Al. Rosetti.

– Care este cartea, lucrarea, acțiunea care vă reprezintă?

– Știu eu? Greu să aleg, ca orice părinte care ține, trebuie să țină, într-un fel sau altul, la întreaga sa "creație". Poate că ar fi cazul să vă implicați, stimate dle Alexandru Bantoș, în acest răspuns și să-mi spuneți dumneavoastră ce carte (lucrare) de-a mea v-a plăcut mai mult!

– Stimate domnule profesor, ar trebui, cred, să remarc mai multe lucrări, mă voi referi însă doar la cele două volume de maximă utilitate pentru Basarabia: *Limba română. Limbă, literatură, civilizație* și *Limba română. Cuvinte și imagini.* E vorba de un excelent manual pentru alolingvi editat mai întâi la Paris, în franceză, apoi tradus și adaptat în limba rusă la Chișinău în 1997. Vă mărturisesc și cu acest prilej că echipa revistei "Limba Română" a lucrat cu deosebită plăcere la pregătirea pentru tipar a manualului respectiv. Dintre "performanțele" basarabene ale lui Valeriu Rusu voi remarca, de asemenea, *Echos poétiques de Béssarabie* (Chișinău, 1998), *Un ochi* de Vasile Romanciuc – ambele ediții bilingve, varianta franceză aparținând lui Valeriu Rusu și

discipolilor săi de la Universitatea Provence. Apoi, desigur, sunt obligat să includ la capitolul "lucrări excelente": Casa Limbii Române şi Centrul Academic Internaţional "M. Eminescu" – două instituţii ctitorite la Chişinău cu participarea dumneavoastră directă. În continuare, însă, vă rog să vă referiţi la o mai veche şi valoroasă lucrare *Tratatul de dialectologie românească*, carte cu un destin aparte, editată la Craiova în 1984 şi al cărui coordonator aţi fost.

– Era prin 1976, mă întorsesem plin de iniţiative, speranţe şi chiar ambiţii din Franţa, unde funcţionasem ca "maître de conférences" la Universitatea Provence. Eram şeful sectorului de dialectologie. I-am chemat pe toţi colaboratorii şi le-am spus planul meu: după zeci de lucrări – monografii, texte şi glosare dialectale, atlase lingvistice publicate – este timpul să realizăm o sinteză modernă a dialectelor şi graiurilor româneşti: un **Tratat...** cum nu are nici o altă limbă romanică (nici până astăzi!).

Cei mai mulţi colegi au fost de acord, în principiu. Când însă am precizat termenul de realizare: 3-5 ani, aceasta a "speriat" pe unii, propunând, în "buna" tradiţie a Academiei, să-l planificăm pentru 10-15 ani: "S-ajungem la pensie cu el!". Am zis categoric nu. Dacă nu vreţi, am replicat, îl fac singur.

Ne-am pus la treabă, am repartizat capitolele pe oameni, am organizat la institut o masă rotundă pentru dezbaterea proiectului, cu invitarea dialectologilor din toate centrele universitare. Al. Rosetti era la pensie, nu a venit, dar a văzut şi a aprobat planul, B. Cazacu s-a scuzat că nu poate veni, "fiind ocupat"! O primă manifestare a conflictului între generaţii. Azi, când am ajuns şi eu ceva mai în vârstă, o spun cu curaj: "bătrânii" trebuie să înveţe (dacă nu o ştiu "de acasă") să fie şi **generoşi** faţă de dorinţa naturală a tinerilor de a se afirma. Măcar generoşi, dacă nu pot şi să-i ajute pe tineri în ascensiunea lor culturală şi ştiinţifică.

Când a venit rândul capitolului "Subdialectul moldovenesc", l-am solicitat pe Paul Lăzărescu. A fost de acord şi am stabilit împreună: **inclusiv graiurile din Basarabia!**

Volumul era gata de tipar. Unde să mă duc cu el? La Editura Academiei nu aveam loc de Al. Graur (şi I. Coteanu), directorul general, care o ţinea morţiş: există o **limbă moldovenească**!

La Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică aveam alţi "prieteni"... Am zis atunci că în provincie poate am o şansă. Cunoscându-i binişor pe olteni, cu lumini şi umbre, în urma anilor de anchete dialectale pentru **NALR. Oltenia**, atras şi de numele... românesc al Editurii Scrisul Românesc, m-am dus la Craiova.

Am dat acolo de poetul Ilarie Hinoveanu, directorul Editurii. I-am prezentat manuscrisul, am discutat, şi a promis să-mi dea răspuns. A venit după vreo lună cu manuscrisul, la mine acasă... cu observaţii redacţionale, cum era firesc, la un manuscris de circa 1500 de pagini şi, mai ales, cu chestiunea gravă, decisivă: ce facem cu subdialectul moldovenesc, cu Basarabia?! Am început discuţia, la mine, la masa de seară, pe la orele 20.00. Aurelia m-a ajutat cât a putut (cu experienţa ei de redactor la Editura Minerva). După ce am avut toate argumentele ştiinţifice de care dispuneam... şi am golit, în toată prietenia, tot ce mai aveam bun prin cele sticle, când ne-am despărţit – era 7^{00} dimineaţa! – Ilarie Hinoveanu mi-a spus: Valeriu, chiar dacă voi fi dat afară de la Editură pentru aceasta, nu mă las până nu public **Tratatul.**

Şi olteanul-poet s-a ţinut de cuvânt. Prin noiembrie mă duc la Craiova şi încep să fac corecturile... Stăteam la hotelul "Jiul"... Toată noaptea citeam, dimineaţa duceam corecturile la tipografie şi luam continuarea. Eram foarte grăbit, pentru că mă temeam că află "cineva" ce "erezie" era în tratat şi îl blochează. Ne apropiam de Crăciun, tipografii-zeţari îmi spun că trebuie să întrerupă lucrul, căci vor să meargă şi ei acasă de Crăciun să taie porcul, să facă pregătirile tradiţionale de sărbători. Eu însă, mereu sub presiunea "timpului", le ţin o lecţie de vreo 2 ore zeţarilor despre "importanţa" **Tratatului**, despre istoria limbii române... aduc şi o damigeană de palincă maramureşeană în ajutor şi deodată văd feţele oamenilor că se înseninează şi încep telefoanele să zbârnâie: "Fă, Mărie,

spune-i lui văru' Ion să vină să ne taie porcu' că eu sunt tare ocupat aici, vin numai exact de Crăciun"... şi toţi zeţarii-tipografi – pe care i-am menţionat de altfel în **Prefaţa Tratatului** – se pun pe lucru... La 24 decembrie eu termin corecturile, mă întorc la Bucureşti... Pe 30 decembrie 1984, la 6^{00} dimineaţa, un zeţar sună la uşă şi îmi aduce **primul exemplar** din **Tratat.** Bem o ţuică şi o cafea şi zbor spre institut cu acest dar sub braţ. În Piaţa Palatului dau să trec strada, un miliţian fluieră să mă opresc, trece o limuzină neagră cu drapelul sovietic pe capotă. Îmi zic: "E ambasadorul sovietic, care, aflând de **Tratat,** vine să protesteze la C.C.". Dar **Tratatul** era în braţele mele. L-am sărbătorit cum se cuvine... şi şi-a urmat calea destinului...

– Aşa cum şi l-a urmat şi Valeriu Rusu, stimate domnule profesor. Ce înseamnă destin împlinit pentru un român basarabean?

– "Destin împlinit" **nu există,** după părerea mea... Tot îl prelucrăm, îl cârpim, îl cizelăm, îl hulim sau îl dezmierdăm până la ultima suflare... Şi poate continuăm s-o facem şi după aceea, dacă nu găsim şi pe lumea cealaltă cenzori, birocraţi sau chiar asasini culturali... Că, de, e mare grădina lui Dumnezeu!

– Hazardată şi plină de surprize, o aventură marcată de dramatism este viaţa basarabenilor din generaţia dumneavoastră. În acest context, ce segmente ale biografiei au avut o influenţă covârşitoare asupra destinului Dvs.?

– Tot ce am pătimit ("Ci trăieşte, pătimeşte,/ Ş-ai s-auzi cum iarba creşte" spune iarăşi Eminescu) şi tot ce m-a făcut să zâmbesc, măcar o dată pe zi, cum îmi cerea mama, şi-au dat mâna să-mi traseze calea destinului meu. Pe care n-am uitat să-l ajut, să-l îngrijesc, nelăsându-mă niciodată pradă disperării.

Aş face totuşi o menţiune pentru anul refugiului nostru din nordul Basarabiei. Am plecat la drum din Neporotova Hotinului, de pe malul Nistrului, unde tata era cu serviciul, doi membri ai familiei: mama şi cu mine. În ziua de 19 martie 1944 i-am recuperat din mers, în căruţa noastră, pe tata, la Mihăileanca, apoi pe Vadim care venea cu trenul de la Cernăuţi, unde era elev la Liceul "Aron Pumnul", apoi spre Dorohoi, îmbarcarea (în ce condiţii!) în tren, până la Urziceni de Ialomiţa. Totul mi-a rămas aşa de viu în minte. Până astăzi îmi hrănesc cu aceste imagini nostalgia locurilor natale şi vidul lăsat de dispariţia celor dragi: am plecat patru, în 1944, din Basarabia, şi acum am rămas eu singur!

– Au fost, probabil, şi alte episoade, cu ecouri perceptibile pe parcursul întregii vieţi...

– Multe, dacă nu toate încep în acel 19 martie 1944. Eram cu mama acasă în Neporotova-Hotin, pe Nistru (a cincea casă de la Nistru). Pe la ora 10^{00} au venit grănicerii români: "Plecaţi imediat din sat – tata, ca funcţionar public la tutun, avea ordin de mobilizare – ruşii vor să treacă Nistrul". Fusese ceva neaşteptat, fusese o ruptură de front care a precipitat evenimentele. Imediat am auzit răpăieli de mitralieră. Şi acum văd bărcile cu soldaţi ruşi pe Nistru, în care trăgeau grănicerii noştri. Am pus iute într-o căruţă a lui moş Griţei, vecinul nostru, câteva lucruri pregătite şi am pornit spre Dorohoi, "recuperând", cum am mai spus, din drum pe tata şi pe Vadim.

...În drum spre Dorohoi, noapte geroasă, lună plină, convoaie de refugiaţi prin şanţuri, pe câmp, armată în retragere. De-asupra mea s-a aplecat un cap de neamţ, cu chipiu frumos de ofiţer. Plângând, mă mângâie, îmi spune la nesfârşit "Kinder, Kinder" – primul cuvânt german pe care l-am aflat – şi-mi dă o ciocolată (celebră) "Ursus". Probabil se gândea la copilul său pe care, fără doar şi poate, nu avea să-l mai revadă.

...Ne aflam în comuna Speteni, pe Ialomiţa, în refugiu. Bombardamentele americane asupra Bucureştiului se înteţeau (aprilie-mai 1944). Avioanele americane, după ce descărcau bombele asupra capitalei, se întorceau spre Urziceni (NE), apoi o luau spre vest. Deasupra satului nostru se descotoroseau şi de rezervoarele de benzină (din aluminiu). Ce goană pe noi, copiii, mai ales, să le recuperăm! Din ele oamenii făceau găleţi, căldări, albii, troace pentru animale etc.

...Au venit şi ruşii într-o zi în Speteni: tineri, foarte tineri, sau foarte bătrâni. Printre ei părinţii mei au găsit şi câţiva tineri din Soroca, de la care au aflat ceva veşti de la Niorcani şi Sauca. Ruşii în camioane, tancuri, în care trase de boi, în căruţe cu cai sau pe jos puneau o singură întrebare: "Gde Berlin?". S-au oprit câţiva, pentru "refacere", şi la gazda unde eram noi. Au mâncat, au băut, au început să tragă cu armele în sus şi la plecare s-au adresat proprietarului casei: "Gde koni?" şi s-au îndreptat spre grajd. Tata le-a sărit înainte: "Net koni, net koni". Au crezut – au înţeles sau n-au înţeles rusească tatei?! – au plecat, iar caii au rămas în grajd. În noaptea următoare gazda noastră i-a ascuns în pădure...

...Dar anii de teroare, până la moartea lui Stalin (1953), cu ameninţarea de a fi predaţi ruşilor... şi "pohod na Sibir"! Sunt crâmpeie de amintiri, de viaţă trăită aievea. Le povestesc acum fără ură, fără dor de răzbunare. O fac numai să nu se uite... că e păcat.

– Ce înseamnă curaj, sinceritate, adevăr pentru Valeriu Rusu?

– Ce înseamnă pentru mine "curaj, sinceritate, adevăr"? O fărâmă de viaţă, zbuciumată adesea, câteodată fericită, dar, mai ales, cât de cât autentică.

– Anumite acţiuni ale unor personalităţi (din domeniul politicii, ştiinţei, culturii) de la Bucureşti vă provoacă sentimente contradictorii. Ce vă supără în "discursurile" unor veleitari din Bucureşti?

– Ce mă supără la veleitarii bucureşteni? Multe, multe... Sunt de aproape o lună la Bucureşti. Cumpăr zilnic un braţ de ziare, de toate soiurile. (Câte kilograme de vin bun cheltuiesc pe ele!!) Le citesc. Mă îngrozesc (La început mă enervau. Acum faza e mai gravă, cronică!). Dar să mă refer numai la câteva aspecte culturale şi chiar legate de Eminescu, în acest an jubiliar.

Cum poţi să dai aproape 6 milioane de dolari pentru albumul *Eterna şi Fascinanta Românie* (pe care nimeni nu l-a văzut... nici la Ministerul Culturii!) scos de Adrian Costea la Paris (în plus, se pare un plagiat după un album asemănător publicat la Paris în 1930, cu o prefaţă de Octavian Goga) şi să spui, în acelaşi timp, că n-ai fonduri să sprijini activitatea Casei Limbii Române de la Chişinău sau să faci o donaţie mai semnificativă şi mai substanţială (mai ales) pentru Centrul Academic Internaţional "M. Eminescu", inaugurat la Chişinău în 14 ianuarie 2000... Sau să nu trimiţi măcar o carte ca să fie oferită unui student francez (care face traduceri şi căruia îi place literatura română) de la Aix-en-Provence.

Apropo de recentul Simpozion pe care l-am organizat la Universitatea Provence **noi trei:** Aurelia, Romaniţa şi Valeriu. Totul a fost făcut de noi trei, cu prietenii francezi de la Aix: de la expoziţia de artă şi pictură a dlui Donţu, de la program, sală, până la "verre d'amitié". Fără nici un sprijin, de nicăieri din Ţară, fără un cuvânt de încurajare (în afară de mesajele lui Iulian Filip şi ale lui Alexandru Bantoş), cu peste 200 de invitaţi prezenţi la acest simpozion desfăşurat sub înaltul patronaj al dlui Jack Lang, Ministrul Educaţiei, şi în prezenţa preşedintelui Universităţii Provence, G. Dufour, a decanului facultăţii, B. Martocq, a adjunctului Senatorului-Primar al Aix-ului, dl Langrand etc. Şi în acelaşi timp să organizezi un Colocviu internaţional Eminescu la Veneţia, în casa lui Iorga, cu 20 de trimişi români (mai mult sau mai puţin specialişti în Eminescu, unii doar detractori ai lui Eminescu) pe **valută forte**... şi în sală să nu fie nici un student italian. Dacă eram organizator al acestei **"Şuşanele literare à la Mizie"**, cum a caracterizat-o Laurenţiu Ulici, chiar la **Veneţia,** în cadrul acestei manifestări **româno-române,** mă aruncam pe geam, dacă nu ştiam atâta carte cât să-mi scriu demisia.

Şi cum să mai scrii, astăzi, tu, critic literar, membru şi chiar preşedinte al Academiei, în două ediţii succesive (că aşa se poartă), a doua, din 1996!, autor al unei Cărţi de critică, **Convorbiri cu Petru Dumitriu**: "Eminescu tradus e zero!"? Cum, Eminescu, cel tradus şi preţuit în peste 60 de limbi, inclusiv în ydish, găgăuză sau ţigănească "e zero"!? Mâna aceea n-a tremurat deloc când a comis această enormitate grafică? Ajunge, căci, vorba Prinţului de la Ipoteşti, "mă-ntunec"!

– Cunoaşteţi foarte bine realităţile politice din Ţară şi pe cele din Basarabia. Ce nu reuşesc încă să facă politicienii de pe cele două maluri ale Prutului pentru apropierea reală şi colaborarea mai fructuoasă a celor două state româneşti?

– Domnule Bantoş, întrebarea Dvs. pune sare pe rana cea mai adâncă a românilor de pe ambele maluri ale Prutului. În 1990 am ratat – fie la comanda (discretă!) a Moscovei, fie din orgolii personale (**nici unul dintre cei doi preşedinţi nevrând să devină vicepreşedintele celuilalt;** şi aşa, la toate nivelurile: Preşedinţii celor două Parlamente, Preşedinţii celor două Academii, Preşedinţii celor două Uniuni ale Scriitorilor etc.) – **UNIREA,** marea, dorita unire.

Şi această situaţie ambiguă continuă şi astăzi. Nu am intervenit direct, sperând că bunul simţ va triumfa. Văzând că tot întârzie să apară, îmi spun deschis gândul: domnilor "şefi" de la toate nivelurile, de pe ambele maluri ale Prutului, faceţi **acum** unirea, **cu orice preţ,** căci judecata istoriei, a Neamului, va fi aspră, tare aspră. Vă asigur de aceasta şi vă mai asigur că voi adăuga şi eu gramul meu de revoltă în talgerul judecăţii finale. Altfel, domnule Bantoş, pentru ce să mai creăm un mit, mitul "colaborării între două state româneşti"...

Una e Ţara, **numai una,** aşa cum o definea Eminescu în **Doina.**

– Politicienii, oamenii de cultură şi de afaceri din Franţa consideră că Republica Moldova este un spaţiu favorabil colaborării. În ce domeniu credeţi că ar putea să fie iniţiate (continuate) relaţii de colaborare avantajoase pentru Republica Moldova, dar şi pentru Franţa?

– Aş putea spune că Maurul-Rusu, cu ai săi, şi-au făcut datoria. De la Preşedintele Franţei Jacque Chirac, Ministrul Educaţiei Jack Lang, la Senatorul-Primar al Aix-ului, Jean-François Picheral, se ştie de Eminescu, de Grigore Vieru, de Vasile Romanciuc, de Nicolae Dabija, de **limba română,** de **civilizaţia românească.** Trebuie acum ca **oamenii politici** să facă ordine (în cele mai diverse domenii: politic, economic, juridic etc., etc.) în Ţară, să asigure condiţii de muncă cinstită şi de progres, pe măsură. Şi atunci toate părţile se vor deschide, cu demnitate şi eficacitate (reciprocă), spre Franţa, ca şi spre oricare ţară europeană, şi chiar mai departe. Aş schimba, astăzi, versul "Deşteaptă-te, Române..." în "Deşteptaţi-vă, domnilor Preşedinţi de ţară, şefi de Guverne şi Parlamente, Deputaţi şi Senatori, Primari", terminaţi cu şuşanelele, pălăvrăgelile, dezbinările...

Faceţi programe clare, solide, de perspectivă şi prezentaţi-le Naţiunii cu responsabilitate şi decizie. Şi-atunci toţi românii se vor deştepta şi vor pune gândul şi fapta lor la reclădirea unei Românii prospere, mari şi demne!

– Într-un tulburător discurs rostit în 1997 la Chişinău cu ocazia conferirii Diplomei MAGNA CUM LAUDE a U.L.I.M. aţi mărturisit că *inima vă tremură pentru Basarabia?*

– Inima mea, puţin obosită, dezamăgită – nu de vârstă, ci de oamenii de azi şi de (ne)faptele lor – **tremură pentru Basarabia.** Am spus această frază în Aula Universităţii Libere Internaţionale din Chişinău – mulţumiri vii dlui rector Galben şi Senatului acestei Universităţi; ca şi Universităţii de Stat din Chişinău, Uniunii Scriitorilor, Primăriei Chişinăului – spontan, "la cald", căci în acele clipe emoţionale, ca şi acum, vreau să văd naţiunea română "nu fericită, [ci] **MARE",** cum clama Mihai Eminescu în 1871 în poemul **Andrei Mureşanu.**

– Când aţi descoperit, domnule profesor, că sunteţi basarabean? Ce motive v-au determinat să conştientizaţi această "origine geografică"?

– Am fost... de când mă ştiu, de pe la 5-6 ani, basarabean, dar cu aspiraţii largi româneşti, când un învăţător, prieten al părinţilor, mi-a dăruit fotografia sa de epocă, cu dedicaţia: "Lui Valerie, să fie mândria Părinţilor şi fala Ţării". Dacă ar şti Nistrul cât de pervers s-a insinuat în arterele şi venele mele, când, la 5-6 ani, fiind în apa sa, până la genunchi, şi fratele Vadim aruncând cu o piatră lată să salte pe valurile fluviului, această piatră s-a înfipt în pulpa

piciorului drept şi sângele a năpădit, înfrăţindu-se cu apa Nistrului!

E drept – şi o regret şi acum – Vadim a plătit cu o chelfăneală zdravănă de la mama această frăţie de sânge, pentru veşnicie, între mine şi Nistru!

Altfel, n-aş putea să aduc alte clarificări... e de-ajuns că am conştiinţa clară că **aşa cum sunt**, din pământul, aerul şi apa Basarabiei mi se trage, cu toate adaosurile inevitabile, venite de aiurea, de peste tot pe unde m-au purtat valurile vieţii.

– În ultimii ani, spre bucuria multor basarabeni, aţi stabilit legături strânse cu Basarabia. Care este mobilul acestor relaţii? Sunteţi mai aproape de Chişinău decât de Bucureşti?

– E firesc să fi revenit acasă, după peste 50 de ani (ca să nu spun o jumătate de secol, pentru că aşa sună imens timpul furat copilăriei, tinereţii şi maturităţii mele de Destin-Istorie).

Dacă mă simt mai aproape de Chişinău decât de Bucureşti? Poate... Nostalgia absenţei lungi de acasă, ca şi suferinţele poate încă şi mai mari ale celor rămaşi acasă... mă fac să am o privire mai blândă, mai generoasă asupra basarabenilor. Mă grăbesc să adaug: clipa regăsirii trecută, parcă aş fi tentat, astăzi, să fiu şi mai exigent cu voi, basarabenii.

Ne trebuie **muncă, muncă,** ne trebuie **Unire, unire!** Că daruri naturale – putere de muncă, inteligenţă, har poetic – avem din belşug, slavă Domnului! Şi iarăşi mă grăbesc să adaug: inima mea, oricât de mică şi obosită ar fi, **tremură** deopotrivă pentru românii din Transilvania, Maramureş sau Banat, din Moldova, Muntenia, Oltenia sau Dobrogea... şi pentru aromâni, meglenoromâni şi istroromâni şi pentru toţi românii trăitori în afara pământului românesc, pe unde i-au dus valurile istoriei şi ale vieţii.

– Într-un dialog publicat în revista "Limba Română" (nr. 1-2, 1997) afirmaţi literalmente: "să luăm aminte: am supravieţuit datorită satului". Satul, în special în Basarabia, trăieşte drama unor metamorfoze care afectează echilibrul spiritual şi chiar pune în pericol viitorul lui, iar *economia* în continuu declin surpă încrederea în ziua de mâine a satelor noastre. Cum poate fi reorientată viaţa localităţilor rurale, a sătenilor?

– Am spus câte ceva deja despre ce înseamnă **satul** pentru mine. E un non-sens... etimologic şi o crimă ca Ţara (conducerea Ţării), cuvânt derivat din lat. **terra,** să nu se ocupe de **ţărani**, cuvânt derivat de la **ţară!**

Domnilor politicieni, nu mai oropsiţi satele, nu le mai exploataţi – că **acum sunt ale noastre,** cu toată zestrea lor materială şi spirituală –, şi să-i dezvăţăm pe ţărani să mai "ia" roade de pe câmp, ca atunci când spuneau ca să se justifice: "Sunt roadele **colhozului...** care şi aşa pleacă la Moscova". Şi daţi-le un minimum de bani şi maşini (tractoare mici) agricole să-şi poată munci demn şi eficient pământurile... Să nu aştepte mila unei pensii derizorii şi întârziate luni întregi, a unui ajutor de şomaj sau a unei pomeni pe străzile Chişinăului.

Ţăranii la oraş – slabi, prost îmbrăcaţi, umiliţi de toţi – sunt ca Albatrosul lui Baudelaire pe puntea navei sau ca Hulubul lui Iulian Filip pe caldarâmul Chişinăului. Daţi-le mijloace materiale şi tehnice, daţi-le încredere în soarta lor, şi fiecare casă va deveni o grădină de bunătăţi şi de bunătate, de fericire şi de ospitalitate (inclusiv sub forma **turismului rural,** care va aduce ţăranului, la el acasă, singurul loc unde se simte **domn,** pe oamenii din lumea largă... şi chiar şi un dolar în plus pentru economia gospodăriei sale!). Nu-i aşa, vere Mişa Sacară, din Niorcani, şi nepoată Natalia, din Chişinău, că am dreptate?!

Şi drumuri, drumuri **bune,** bine întreţinute, cu indicatoare corecte, în română, cu precizarea distanţelor, cu şanţuri curate şi flori şi pomi pe margine şi multe, multe drumuri... să-i priască (nu să-l obosească până la dărâmare) călătorului venit după 3000 de km de la Marsilia, şi ultima sută de kilometri, pe care o face la el acasă.

De unde bani?! Sunt mulţi în Basarabia... Dar trebuie bine gospodăriţi. Şi mai puţine şi mai scurte sărbători, mai puţini şefi, demnitari, parlamentari, cu o droaie de privilegii... nelucrative, din punct de vedere social (maşini oficiale, şoferi, telefoane, inclusiv portabile, secretare, case de

creație și de odihnă etc., prime și indemnizații supraponderale!).

– Sunteți născut la Niorcani, județul Soroca, pe malul drept al Nistrului. Ce semnificație a avut în biografia Dvs. țăranul și satul românesc? Găsiți trăsături specifice, distincte pentru țăranul și satul românesc din Basarabia?

– Există un specific al țăranului basarabean, al **satului basarabean,** în geografia spirituală a **satului românesc?** Cred că da, sunt sigur de aceasta. O notă de poezie în plus, fără îndoială, dar și o notă de molcomeală în plus. Dar nu specificul în sine e important. Important este că acest specific – inclusiv mândria răzășească, tradiția de vitejie a ostașilor lui Ștefan etc. – să fie "exploatat" astăzi, în scopul unei dezvoltări **armonioase și rapide** a satului, spre culmi de civilizație și cultură, în ritm cu civilizația europeană (profitând de achizițiile tehnicii și științei), dar nesacrificând pe altarul modernității nici un strop din **sufletul țăranului român,** din disponibilitatea sa excepțională de creație materială și spirituală. Și un ochi într-adevăr părintesc pentru copiii satelor... așa cum am văzut în duminicile oferite de Iulian Filip și Ianoș Țurcanu copiilor Chișinăului lui Serafim Urecheanu!

– Mai multe sondaje stabilesc că în cei zece ani de la proclamarea independenței Republicii Moldova bibliotecile din Basarabia se află în continuă "derivă". Fondul de carte, în special la țară, se completează anevoios. Elevii nu au la dispoziție lucrările scriitorilor clasici și moderni prevăzute de programa școlară. Cum credeți că ar putea fi rezolvată problema? Ce se poate întreprinde concret în acest sens?

– Nu **cum cred...** că ar putea fi îmbunătățită situația bibliotecilor și a cărții românești. **Ce facem, astăzi,** că mâine va fi prea târziu...

Toți putem face lucruri concrete, esențiale, care să aducă lumina cărții în fiecare casă. Eu și cu soția mea am donat ceva cărți Casei Limbii Române, Centrului Academic Internațional "M. Eminescu" din Chișinău.

Dar nu e de ajuns!

Zilele acestea am primit de la Aix-en-Provence o "veste minunată". Domnul Jean-François Picheral, Senator Primar al orașului Aix-en-Provence, unde lucrez la Universitatea Provence, impresionat de succesul Simpozionului "M. Eminescu" pe care l-am organizat la Universitate în 14 iunie 2000, mă anunță că un set de câteva sute de cărți franțuzești mă așteaptă la Aix pentru a le expedia la Chișinău în cadrul unui parteneriat între Aix-en-Provence și Chișinău.

Iată scrisoarea:

"**Très cher Monsieur**,

J'ai le plaisir de vous informer qu'une collecte de livres est organisée par **la Ville d' Aix-en-Provence**, aux fins de concrétiser la solidarité culturelle entre nos deux pays.

Gilles Eboli, Directeur de la Cité du Livre, vous fera prévenir dès qu'un nombre intéressant de livres aura été collecté, afin que vous puissiez les récupèrer et les envoyer à **Chisinău**.

Dans cette attente, je vous prie d'agréer, **Très cher Monsieur**, l'assurance de ma meilleure considération."

Și toți basarabenii răspândiți în lume pot face la fel, ba mulți și mai bine, și mai mult, și mai frumos.

Să nu venim acasă numai pentru a fi răsfățați cu mese (ah, ce frumos și demn știe dl Tătaru să-și răsfețe invitații... inclusiv cu harbuji murați!), premii, decorații și atenții – toate prietenești, sincere și chiar binevenite, din când în când. Să sporim zestrea materială și culturală a Țării, necontenit. Este doar una din căi... Dar câte nu poate scorni mintea ageră a basarabeanului dacă pui puțin piper pe orgoliul nostru, justificat, de descendenți ai celui mai strălucit voievod român, Ștefan cel Mare și Sfânt!?

– Să vorbim și în continuare despre carte. Care sunt cei mai reprezentativi scriitori ai literaturii române contemporane? Evident, ne interesează și părerea din exterior, prin prisma, de exemplu, a cititorului francez. Ce calități ale literaturii noastre sunt cu deosebire apreciate?

– Aveți dreptate să-mi cereți să spun cum e văzută (chiar cu ierarhii) literatura română (inclusiv basarabeană) din exterior, din străinătate... Căci studenților francezi eu le prezint mulți poeți, prozatori... ei îi găsesc, în general, interesanți... dar dacă îi întreb care le plac mai mult, fac o

alegere, în mod cert. Şi în primul rând ei îi reţin pe **scriitorii care au ceva de spus, un mesaj,** care nu practică literatura numai ca pe un **joc de cuvinte.**

Pe acest criteriu fundamental am realizat şi publicat lucrările despre care am vorbit deja.

Din volume "se vede" foarte bine care sunt cei mai apreciaţi, cei mai iubiţi poeţi şi prozatori de către publicul francez.

– Ce similitudini există între literatura franceză şi cea română?

– Această întrebare poate constitui materia unui curs universitar. Basil Munteanu, I.M. Raşcu, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Alain Guillermou, Louis Michel, Jean d'Ormesson au scris pagini pertinente, chiar agreabile pentru orgoliul creatorului român de literatură – Aurelia Rusu a susţinut teza sa de doctorat, în 1974, la Universitatea "Paul Valéry" din Mont pe Miev, intitulată: **Convergenţe rustice între Jean Giono (prozator din *Provence*) şi Mihail Sadoveanu.**

Anul acesta o studentă de-a mea, Corinne Marsala, a susţinut o teză de asemenea de literatură comparată: de la **Madame Bovary** a lui Gustav Flaubert la **Rusoaica** lui Gib I. Mihăescu. Este o direcţie de cercetare modernă, cu reale perspective şi trebuie să încurajăm cât mai mulţi studenţi să se afirme în acest domeniu. Ţin să precizez că studiile de literatură comparată – afară de interesul lor ca direcţie de cercetare – au şi o semnificaţie morală importantă: numai comparându-te cu alţii poţi să afirmi, justificat, că reprezinţi ceva, măcar onorabil, notabil în peisajul literaturii universale sau, din contra, poţi să constaţi că vocea ta trebuie încă lucrată, aprofundată – pentru a evita banalul sau chiar ridicolul.

– Preferaţi mai mult proza sau poezia? Cum explicaţi predilecţia pentru un anume gen de literatură?

– Prefer, în general, **poezia,** ca român, şi, în special, ca profesor de română în străinătate (Franţa), căci sunt adeptul afirmaţiei lui Ovid Densusianu, anume că **poezia** (şi, în special cea **lirică**) este expresia cea mai profundă şi mai semnificativă a sufletului unui popor (a se vedea **Evoluţia estetică a limbii române** pe care am publicat-o în vol. III din **Operele** ilustrului om de ştiinţă).

– Ce înseamnă o poezie bună în concepţia lui Valeriu Rusu? Exemplificaţi.

– "Dorul de a reciti" o literatură este semnul unei literaturi **superioare,** spunea acelaşi Ovid Densusianu. **Vreau să te văd, Legământ, Pasărea** sau **Făptura mamei** şi **Formular** ale lui Grigore Vieru, **În loc de scrisoare, Astfel ne întrebăm, Flori pentru florăreasă** şi **Veşti de la curtea domnească,** sau **Un ochi** de Vasile Romanciuc, **Eminescu pe aleea clasicilor, Îngroparea artiştilor,** sau **Hulubul din Chişinău** de Iulian Filip, "poemul" lui N. Dabija: *"Doru-mi-i de dumneavoastră/Ca unui zid de fereastră",* sau **Poemul, Alfabet** de Dumitru Matcovschi, **Argument** de Valeriu Matei, **Vine vremea** sau **Convorbire cu iarba, anul 2000** de Arcadie Suceveanu, **Mic poem de dragoste** de Ianoş Ţurcanu şi atâtea altele de Leo Butnaru, Gheorghe Vodă etc. sunt poezii ce fac parte, de pe acum, din **antologia liricii universale,** închipuită numai, pentru moment, de noi.

– Cum aţi descoperit poezia basarabeană? Ce semnificaţie are pentru Dvs. literatura dintre Prut şi Nistru?

– Literatura basarabeană şi, în special, poezia am "descoperit-o" prin volumul **Rădăcina de foc** de Grigore Vieru... Apoi, când profesorul Anatol Ciobanu (ah, ce "domn", nu-i aşa distinsă doamnă Margareta?!) a venit răspunzând invitaţiei mele, la Aix-en-Provence, fereastra s-a deschis larg spre peisajul cultural (şi nu numai cultural) al Basarabiei.

– Aţi amintit deja că anul trecut în Provence a avut loc o săptămână a poeziei române din Basarabia. Ce conotaţii a avut venirea basarabenilor la Aix?

– Mai 1999, cu "Săptămâna poeziei basarabene", la Aix şi Bandol, prilejuită şi de lansarea antologiei bilingve, **Echos poétiques de Béssarabie** (publicată de Editura Ştiinţa în 1998), a fost ca o încununare a acestor eforturi de (re)cunoaştere a poeziei basarabene în context european.

"Limba Română" a publicat un număr special consacrat acestui

eveniment, aşa că nu este cazul să mai insist aici.

– Creaţia lui Eminescu este un punct de reper în activitatea seminarului "Eminescu". Cum explicaţi ataşamentul faţă de acest clasic al literaturii române? Ce calităţi ale artei eminesciene sunt apreciate de către francezi?

– Eminescu este la el acasă şi la Universitatea Provence din Provenţa lui Mistral şi Alecsandri. În Provence, Alecsandri şi Eminescu "fac casă bună", spre lauda limbii româneşti şi a poeziei.

Cursul pe care îl ţin pentru anul II este intitulat: **Momente din istoria literaturii române: *Şcoala Ardeleană, Dacia Literară* şi *Convorbiri literare***, iar cel pentru anul III: **Carpaţii, Dunărea şi Eminescu, Coloane vertebrale ale spaţiului cultural românesc.**

La Universitatea Provence funcţionează, sub conducerea mea, **Seminarul de traduceri "M. Eminescu"** cu realizări (publicate), menţionate ceva mai sus. Iar anul acesta, la 14 iunie 2000, am organizat, precum am spus deja, un **Simpozion consacrat lui Mihai Eminescu** (dosarul manifestării este depus, spre publicare, revistei "Limba Română"). Aproape că e de prisos să amintesc că Aurelia se implică, aşa cum ştie mai bine o ardeleancă împătimită de Eminescu, în tot ce facem în Franţa spre cunoaşterea şi aprecierea operei eminesciene.

– Ce înseamnă a fi patriot în condiţiile României de astăzi? Dar pentru românii basarabeni?

– Patriot, mai ales astăzi, înseamnă să-ţi faci **datoria,** acolo unde **pregătirea şi profesia ta** te-au plasat în viaţa culturală, politică, ştiinţifică, economică etc., cu **pricepere,** cu **dăruire,** cu **generozitate...** şi cu **onestitate desăvârşită.** Şi, zi şi noapte, Ţara, Neamul trebuie necontenit să ne vegheze şi să ne lumineze gândul şi fapta.

– Care sunt virtuţile unui autentic intelectual român? Găsiţi tangenţe/deosebiri între intelectualii din ţară şi intelectualii români aflaţi în străinătate? Ce-i uneşte şi ce-i deosebeşte?

– Un intelectual român să aibă virtuţi? Ce virtuţi?! Să fie **autentic intelectual român,** inclusiv "om al cetăţii" (nu numai al bibliotecii)! Asta-i tot.

Chestiunea următoare e mai complicată, mai delicată: ce tangenţe/deosebiri sunt între intelectualii din ţară şi cei aflaţi în străinătate? Sunt multe şi profunde – şi tangenţe, afinităţi, dar şi deosebiri. Ştiu, mi s-a vorbit de atâtea ori de colegii, prietenii rămaşi în ţară: "da, dar noi am stat aici şi am mâncat cârnaţi de soia!". De acord... şi o regret sincer (mai ales că până în 1987 i-am mâncat şi eu!). Dar ştiţi cu ce preţ, cu ce eforturi un intelectual român (reprezentând o cultură "minoritară" şi venind dintr-un stat cu un regim politic totalitar, absurd) ajunge să fie recunoscut şi apreciat în străinătate? Şi câţi s-au sinucis, sau au dispărut cu zile, câţi au fost omorâţi!

E greu de cântărit ce a fost mai penibil de suportat... sau de învins, ca să te salvezi şi să rămâi în picioare, sau, şi mai mult!, să devii **model** într-o ţară cu străveche tradiţie academică şi universitară!

Dar nu ar fi profitabilă nimănui această "târguială".

Sper, îmi face plăcere să cred că toţi, şi aici şi acolo, ne-am făcut bine datoria de intelectuali români. Şi **punctum.**

Important este ca **acum** să ne dăm toţi mâna frăţeşte – nu ca negustori sau jefuitori reciproci! – spre binele culturii româneşti, al poporului, al Ţării. Restul, e **moft** sau **miticism** balcanic şi refuz cu toată forţa să mă supun acestei mentalităţi.

Ar mai fi o notă de relevat: să se ţină seama că tot ce facem acolo, să zicem la Universitatea Provence din Aix-en-Provence, o facem **numai** cu **munca, inteligenţa** şi **banii** noştri (repet: fără secretare personale, fără şoferi şi maşini de stat, fără telefoane mobile oferite de stat sau de tot felul de mafioţi care mişună în jurul instituţiilor culturale etc.). Ar trebui şi în ţară să se instaureze acest principiu, care ar duce la buna gospodărire a fiecărui bănuţ... căci este al tău, nu al colectivităţii, de a cărei soartă, la o adică, nu-mi prea pasă!

– Aveţi mulţi duşmani? Cum vă apăraţi de ei? Dar prieteni? Cum "perpetuaţi" prieteniile?

– Cum să n-am duşmani, domnule Bantoş? Chiar colegii mei – nu sunt duşmani, nu! – dar care se bucură atâta că eu rămân în continuare la Aix-en-Provence! Că nu-i "deranjez" cu ideile mele, cu munca mea, cu experienţa mea, fie la **Institutul de fonetică şi dialectologie "Al. Rosetti"** – eu am fost alături de Rosetti în fiecare demers **scris** sau **oral** (conducându-l adesea cu maşina mea personală) la toate forurile, pentru a transforma secţia de fonetică şi dialectologie a Institutului de Lingvistică din Bucureşti în Centru şi apoi Institut independent –, fie chiar la Academia Română, de ce nu, când văd chiar că şi dl Vântu (aţi auzit de această "somitate" a ştiinţei şi culturii mondiale?!) speră să obţină (care este preţul, **â** sau **î**?!) un fotoliu aici.

Pentru "duşmani", aplic tactica lui Eminescu, exprimată prin vocea lui Decebal (din piesa în versuri cu acelaşi nume, publicată pentru prima dată de Aurelia Rusu în 1978, **Opere** IV): "Eu duşmanii mei **nu urăsc, ci bat**". Şi apoi am reţinut şi ce spunea Mircea Eliade: "De când am remarcat că semăn, am afinităţi, cu ultimul meu adversar cu care m-am certat ieri, alaltăieri (căci vrând, nevrând împrumut din "calităţile" acestui adversar), nu mai îndrăznesc să urăsc pe nimeni!".

Cu prietenii, chestiunea e mai delicată, mai fragilă... trebuie să ocrotim, să cultivăm, zi de zi, ceas de ceas, pe bunii noştri prieteni, cu tandreţe, dar şi cu exigenţă! Şi o preferinţă pe care o mărturisesc aici (te va surprinde, poate, dle Bantoş!): decât un "prieten" slab, molatic, fără curaj, prefer un duşman puternic, inteligent. În cazul ultimului "tip" citat de mine "legea concurenţei" mă obligă, în fiecare clipă, să fiu atent la tot ce fac şi scriu, să încerc, în fiecare clipă, să zic mai tare, mai frumos, mai generos, ca "să-l bat" pe duşmanul meu, vorba lui Decebal. Acesta, duşmanul (descris de mine), mă **incită**, "prietenul" (descris tot de mine, mai sus) mă deformează, mă duce la indolenţă, nepăsare. Prefer lupta! Ce fac, de vreo câţiva anişori, ca să cultiv pe bunii mei prieteni (şi nu puţini!) din Basarabia, dumneavoastră aţi simţit-o şi puteţi mai bine decât mine să apreciaţi, dacă mai e nevoie.

– Care este omul (oamenii) la care ţineţi foarte mult şi pe care îl (îi) aveţi mereu aproape de suflet?

– Aurelia, Romanița... şi Valeriu sunt, prin lumea lor de vise şi de realizări, o treime prea suficientă pentru un mic suflet rătăcitor... Dar orice om care mi-a păşit pragul sufletului şi/sau al casei, mi-a găsit în grădină un firicel de iarbă proaspătă.

– Ce au însemnat, ce înseamnă pentru Dvs. amintirea părinţilor, a fratelui?

– Totul şi mereu. Prefer, astăzi, la 65 de ani, să mă închid în sine-mi. Lăsaţi-mi această clipă!

– Nichita Stănescu spunea că patria noastră este limba română. Ce este limba maternă, româna, pentru Valeriu Rusu?

– Nichita Stănescu avea dreptate. Patria noastră este limba română. Şi mai ales când, de ani de zile, **ari ogoare europene** ca să semeni **cuvinte româneşti,** cu tot miracolul lor de înţelepciune şi frumuseţe, **limba română** este **Ţara, Patria!**

Bucureşti,
27 iulie 2000.

Gheorghe MIHĂILĂ,
membru corespondent
al Academiei Române,
Bucureşti

ÎN MARGINILE ADEVĂRULUI

PROFESORUL R. A. BUDAGOV DESPRE UNITATEA ŞI SPECIFICUL LIMBII ROMÂNE ÎNTRE LIMBILE ROMANICE

Între romaniştii europeni, care au acordat o atenţie deosebită studiului şi propagării limbii române, un loc de prim rang revine profesorului *Ruben Aleksandrovici Budagov*, membru corespondent al Academiei Ruse de Ştiinţe. Născut la Rostov pe Don, cu 90 de ani în urmă (5 septembrie 1910), în familia unui avocat de origine armeană, a absolvit în 1933 Institutul Pedagogic din oraşul natal, fiind admis ulterior la doctorat în domeniul filologiei romanice la Universitatea din St.-Petersburg, sub conducerea renumitului lingvist şi istoric literar V.F. Şişmariov[1]. În 1936 şi-a susţinut cu un deosebit succes teza de "candidat în ştiinţe filologice", *Razvitie francuzskoj političeskoj terminologii v XVIII veke* (*Evoluţia terminologiei politice franceze în secolul al XVIII-lea*), tipărită în 1940 (St.-Petersburg, 122 p.) şi urmată, după război, de o amplă monografie, *Razyskanija v oblasti istoričeskogo sintaksisa francuzskogo jazyka* (*Cercetări în domeniul sintaxei istorice a limbii franceze*), bazată pe investigarea celor mai vechi texte, din secolul al IX-lea până într-al XVII-lea. Publicată sub forma unei suite de studii, începând din 1946, această teză i-a adus titlul de doctor în ştiinţe filologice, deschizându-i calea spre ansamblul limbilor romanice, între care româna a ajuns, cu timpul, să ocupe un loc privilegiat. Conferenţiar, mai întâi (1936), la catedra de filologie romanică, apoi profesor (1946), R.A. Budagov a fost chemat în 1952 la Universitatea din Moscova, unde a fost numit şef al catedrei similare, funcţie pe care a ilustrat-o până la pensionare, în 1989. Între timp, afirmându-se ca cel mai strălucit romanist din fosta Uniune Sovietică, a fost ales în 1970 membru corespondent al Academiei Ruse de Ştiinţe, pe care a reprezentat-o cu prestigiu la o serie de congrese şi simpozioane ştiinţifice internaţionale, inclusiv în România.

Debutând în domeniul limbii noastre în 1947, prin publicarea unui interesant studiu, *Slavjanskoe vlijanie na rumynskij jazyk* (*Influenţa slavă în limba română*)[2], în care atrăgea atenţia asupra necesităţii de a se urmări evoluţia semantică a cuvintelor respective, "de a se da, pe cât posibil, o clasificare semasiologică a lor", profesorul s-a orientat în curând spre problemele complexe ale sintaxei româneşti pe fond comparativ romanic. Un prim articol, *Funkcii ličnyx mestoimenij v sovremennom rumynskom jazyke* (*Funcţiile pronumelor personale în limba română contemporană*), tradus curând la Bucureşti[3], a fost urmat peste câţiva ani de o amplă monografie, *Ètjudy po sintaksisu rumynskogo jazyka* (*Studii de sintaxă a limbii române*, Moscova, 1958, 236 p.). Iată cum este caracterizată această carte în biobibliografia citată (p.15): "Monografia este prima şi singura cercetare din lingvistica sovietică în care, pe fundalul sintaxei celorlalte limbi romanice, se evidenţiază specificul sintaxei româneşti. Orientarea panromanică (şi nu balcanică) a investigaţiei este argumentată în mod convingător prin teza potrivit căreia, în abordarea limbilor înrudite genetic, este necesar să studiem mai întâi posibilităţile şi sursele directe (în cazul de faţă, romanice), şi abia apoi pe cele indirecte şi mediate (balcanice)".

În această carte, diverse fenomene sintactice româneşti – funcţiile cazurilor, particularităţile pronumelor, funcţiile conjunctivului, construcţiile predicative şi apozitive, ordinea cuvintelor în propoziţie – sunt cercetate în planul limbii literare moderne, cu o serie de incursiuni istorice şi comparative romanice, necesare pentru înţelegerea stării actuale şi explicarea tendinţelor principale în evoluţia lor. Analiza categoriilor sintactice se face nu numai din punctul de vedere al "relaţiilor pure", ci, în primul rând, din acela al conţinutului, al valorii lor. "Celor cărora li se va părea că analiza fenomenelor sintactice propusă în această carte este prea «semantică», am vrea să le reamintim – subliniază autorul – teza dezvoltată de numeroşi lingvişti de seamă, conform căreia însăşi gramatica este produsul activităţii raţiunii noastre. În afara acestei legături a gramaticii (în special, a sintaxei) cu gândirea, nu poate fi înţeles «spiritul» şi specificul gramaticii înseşi. În afara acestei legături, gramatica se transformă într-un ansamblu de «forme» convenţionale, a căror funcţionare e determinată doar de «jocul» unor asociaţii întâmplătoare" (p. 5).

Între articolul menţionat mai sus şi această carte, profesorul R. A. Budagov şi colegul său, regretatul profesor S.B. Bernştein (3 ianuarie 1911 – 7 octombrie 1997), titularul catedrei de filologie slavă de la Universitatea din Moscova, cunoscător, de asemenea, al limbii române şi al raporturilor ei cu limbile slave[4], au avut prilejul să intervină în disputa provocată artificial de regimul stalinist privind separarea aşa-zisei limbi "moldoveneşti" de limba română, separare propagată cu asiduitate de anumite cercuri politice şi cultural-ştiinţifice din U.R.S.S., decenii de-a rîndul. La începutul anului 1956, cei doi savanţi au prezentat principalei reviste de specialitate din Moscova, "Voprosy jazykoznanija" ("Probleme de lingvistică"), articolul *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*, înaintat spre informare Comitetului Central al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică şi conducătorilor politici din Chişinău, acesta a fost însă oprit de la publicare. Abia peste 32 de ani, în 1988, revista "Nistru" a reuşit să-l difuzeze în traducerea românească a lui Viorel Mihail (nr. 11, p. 132-136), făcându-l astfel cunoscut cercurilor largi de cititori din Republica Moldova. Peste câteva luni era reprodus în volumul colectiv *Povară sau tezaur sfînt?*, alcătuit de Ilie Lupan şi prefaţat de cunoscutul poet Nicolae Dabija (Chişinău, 1989, p. 353-361)[5].

Deşi ideile susţinute în pledoaria celor doi savanţi reprezintă adevăruri axiomatice în lingvistica romanică şi românească, nu-i mai puţin adevărat că pentru regimul totalitar din Uniunea Sovietică – chiar şi în anii "dezgheţului" hruşciovist – ele au fost considerate periculoase. De aceea ni se pare util să reproducem şi să comentăm câteva pasaje din acest articol – expresie a poziţiei ştiinţifice obiective a lui R. A. Budagov şi S. B. Bernştein, pentru care *adevărul* era mai presus de conjuncturile politice: "Unitatea de limbă româno-moldovenească s-a cristalizat de foarte multă vreme – subliniau ei, în introducere –, încă din perioada de formare a limbilor romanice. La ora actuală această teză este recunoscută de toţi specialiştii care tratează problema în cauză".

Cei doi savanţi recunoşteau că ei înşişi, "ca şi mulţi alţi lingvişti sovietici, au căzut într-un timp în greşeală, când se străduiau să depisteze o anumită «autonomie» a limbii moldoveneşti faţă de limba română[6]. Ne-am străduit cât ne-am străduit, dar n-am reuşit să arătăm şi să demonstrăm – pe bază de fapte concrete şi edificatoare – deosebirile dintre limbile moldovenească şi română", în afară de câteva împrumuturi din rusă şi ucraineană, tot astfel cum procedase anterior profesorul M. V. Serghievski, predecesorul lui R. A. Budagov la catedra de filologie romanică a Universităţii din Moscova[7], urmat de mulţi lingvişti din U.R.S.S., inclusiv din R.S.S. Moldovenească.

Caracterul nociv din punct de vedere ştiinţific al unei astfel de abordări era denunţat de cei doi autori prin concluzia formulată tranşant: "Această «teorie» a adus mari prejudicii lingvisticii sovietice. S-au irosit multe forţe şi mult timp pentru a demonstra teza eronată cum că moldovenii şi românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar d i f e r i t e. Dovezi în favoarea acestei teze n-au existat şi nici nu pot exista. E necesar să arătăm că în ţara noastră s-a redus considerabil, în ultimul timp, numărul susţinătorilor acestei «teorii»", deşi ea era «oficializată» în *Marea Enciclopedie Sovietică*, în articolele *Limba moldovenească* şi *Limba română*[8], în care trăsăturile gramaticale menţionate la cele două "limbi" erau identice. Referindu-se la formularea din ultimul articol, potrivit căreia graiul din Moldova de la vest de Prut "e foarte apropiat de limba m o l d o v e n e a s c ă, răspândită pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti şi în unele regiuni ale R.S.S. Ucrainene", R. A. Budagov şi S.B. Bernştein subliniau cu toată fermitatea: "Nici datele lingvistice, nici datele istorice nu ne-au oferit şi nu oferă temeiuri pentru a încadra graiurile moldoveneşti de la vest de Prut într-o limbă, iar graiurile din R.S.S.M. – într-o altă limbă. Această teză vine în contradicţie cu toate faptele cunoscute de noi. Articolele din *Marea Enciclopedie Sovietică* ne-au demonstrat, cât se poate de clar, că trebuie să ne sprijinim pe temeiul faptelor concrete şi că nu se poate să sfâşiem şi să separăm în mod artificial limba maternă a moldovenilor de cea a românilor".

Pentru a dovedi totala lipsă de seriozitate a celor ce susţineau contrariul – şi, după cum vom vedea, unii mai insistă în greşeală şi astăzi, deşi cu unele "cedări" –, lingviştii moscoviţi s-au adresat unor "probe simple şi incontestabile" – începutul *Luceafărului* eminescian, după ediţia critică a lui Perpessicius şi după ediţia «moldovenească», apărută la Chişinău, în 1954, cu litere ruseşti, cum s-a practicat până în 1989, când s-a revenit la grafia latină şi în Republica Moldova:

A fost odată ca-n poveşti,
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărăteşti
O preafrumoasă fată.
А фост одатэ ка'н повешть,
А фост ка ничодатэ,
Дин руде марь ымпэрэтешть
О пряфрумоасэ фатэ.

Aşadar, explică autorii pentru cei care nu cunosc limba română – şi acesta era cazul celei mai mari părţi a cetăţenilor fostei U.R.S.S., respectiv din statele ce formează actuala C.S.I. –, "aici totul este exprimat a b s o l u t l a f e l. Deosebirea se reduce doar la alfabet: textul românesc este redat [în varianta a doua] cu caractere ruseşti şi nimic mai mult".

Exemplificările continuă cu începutul *Amintirilor din copilărie* ale "unui alt clasic al literaturii române şi moldoveneşti, Ion Creangă", precum şi cu referiri la operele lui Mihail Sadoveanu sau ale unor scriitori din Republica Moldova, "editaţi în România, în limba română. Atât într-un caz, cât şi în altul se procedează doar la transcrierea dintr-un alfabet în altul, pe când limba rămâne fără nici o schimbare". Cel mult, în unele texte tipărite în Republica Moldova puteau apărea unele "cuvinte de provenienţă rusă", neutilizate în România. "Dar orice lingvist ştie că deosebirea dintre cuvinte aparte – subliniau R. A. Budagov şi S. B. Bernştein – nu poate determina deosebirea dintre limbi, ea se explică uşor prin diferenţierile existente în sânul aceleiaşi limbi".

Moldoveneasca nu poate fi declarată nici măcar un "dialect al limbii române", căci vechea provincie a Moldovei, din dreapta şi din stânga Prutului, "a jucat un rol remarcabil în procesul de constituire a limbii române literare. Din punct de vedere lingvistic, româno-moldovenească sau moldo-română formează o unitate neîndoielnică, în al cărei sistem ambele părţi ale acestei unităţi sunt deopotrivă egale. Bineînţeles, problema nu se reduce la denumire, însă şi

denumirea are o mare importanţă pentru înţelegerea justă a esenţei fenomenului". Prin urmare, "moldovenească şi româna nu sunt două limbi diferite, ci sunt o singură limbă, care are o structură gramaticală unitară şi un fond principal de cuvinte tot atât de unitar". Deosebirile care mai apăreau atunci, în 1956, între limba literară din România şi cea scrisă în Republica Moldova[9] – deosebiri la care s-a renunţat treptat ulterior, mai ales începând din 1988 – reprezentau, după cuvintele autorilor, "unele fenomene izolate, cu totul neînsemnate şi foarte puţin numeroase, care nu afectează proprietăţile interne ale limbii, specificul ei".

Încheierea articolului se constituia într-un succint program, a cărui aplicare a început tacit imediat atât de către autorii înşişi, cât şi de alţi cercetători, mai ales din Republica Moldova, din Ucraina şi din Federaţia Rusă – căci în România teza celor "două limbi" nu fusese recunoscută decât de câţiva lingvişti, reduşi la tăcere, în această privinţă, chiar din acel an, 1956[10], articolul a fost însă ţinut sub obroc peste trei decenii, până când, în condiţiile de *glasnosti* (transparenţă) şi *perestroika* (restructurare), proclamate de M.S. Gorbaciov, a putut fi dat publicaţiei. Considerăm, deci, util să reproducem aici acest program:

"Recunoaşterea unei limbi unitare atât pentru România, cât şi pentru [Republica] Moldova (...) oferă posibilitatea ca întreaga activitate lingvistică din Moldova să fie aşezată pe baze strict ştiinţifice. Astfel, îşi vor pierde de la sine valabilitatea temele sterile, temele scornite cu privire la deosebirile dintre moldovenească literară şi româna literară din România. În schimb, se vor pune cu toată amploarea noi probleme de actualitate. E necesar ca împreună cu lingviştii din Republica Populară Română [cum era denumită oficial România], ţară ce ne este prietenă, să fie studiate profund particularităţile fonetice, gramaticale şi lexicale ale limbii române, să fie alcătuite o serie de monografii consacrate acestor probleme, să fie începută studierea cu adevărat ştiinţifică a dialectelor [corect: graiurilor] şi a toponimiei moldoveneşti [din Republica Moldova], să fie stabilit un contact trainic cu lingviştii români, care lucrează la dicţionarul explicativ al limbii române, la dicţionarul şi la gramatica textelor vechi, la istoria limbii române. Rezolvarea tuturor acestor probleme va oferi, totodată, posibilitatea de a demonstra rolul deosebit de important al Moldovei în formarea limbii române literare".

Şi mai răspicat, aproape aforistic, R. A. Budagov şi-a exprimat concepţia despre unitatea limbii române în salutul adresat noii reviste consacrate acesteia, la Chişinău, începând cu anul 1991:

"La naşterea unei publicaţii noi se zice, de obicei, tradiţionalul: «Vivat, crescat, floreat!». În ceea ce priveşte revista "Limba Română", aş vrea să mai adaug o urare: să fie o publicaţie care să lupte cu perseverenţă pentru adevărul ştiinţific în domeniul filologiei române. Şi, când spun «adevăr ştiinţific», mă gândesc, în primul rând, la unitatea limbii pe care o vorbesc muntenii, moldovenii, bucovinenii, oltenii, bănăţenii etc. – limba română. Acest adevăr *sine qua non* a fost călcat în picioare până nu demult de promotorii stalinismului, care, în pofida adevărului, au inventat teoria celor două limbi est-romanice diferite: limba română şi cea moldovenească. Dar specialiştii de seamă şi de bună -credinţă în romanistică n-au recunoscut niciodată aceste invenţii, pretins ştiinţifice, aberante, care au dus, în ultimă instanţă, la degradarea limbii vorbite în Transnistria şi Basarabia. Revistei "Limba Română" îi revine acum nobila misiune de a spune cititorului tot adevărul, de a-i întoarce pe cei rătăciţi la sânul limbii materne, de a le cultiva dragostea şi respectul faţă de ea, de a-i îndemna s-o înveţe permanent şi asiduu, căci ea reprezintă un indicator al culturii generale a românului şi a naţiunii române. Vreau să sper că "Limba Română" va deveni un adevărat vademecum pentru toţi cei care doresc să vorbească şi să scrie într-o limbă ridicată pe înălţimi nebănuite de

iluştrii predecesori: Negruzzi, Creangă, Eminescu, Mateevici, Arghezi, Sadoveanu, Rebreanu şi mulţi alţii"[11].

Evident, dacă articolul discutat mai sus, al celor doi profesori de prestigiu, şefi ai catedrelor de filologie romanică şi de filologie slavă de la Universitatea din Moscova, ar fi fost tipărit în 1956 – sau, cel puţin, în 1988 – în principala revistă de lingvistică din Uniunea Sovietică de atunci, el ar fi contribuit în mod decisiv la scoaterea din circulaţie a tezei privind cele "două limbi diferite", *română* şi *moldovenească*, teză vehiculată în continuare în unele publicaţii oficiale din actuala Comunitate a Statelor Independente. Constatăm chiar, cu părere de rău, că difuzarea lui în 1988-1989, la Chişinău, doar în traducere românească, la fel ca şi apariţia noii reviste "Limba Română" şi publicarea a numeroase articole şi cărţi, n-au avut darul să ajungă până la Moscova, ba nici măcar până la o bună parte a deputaţilor din Parlamentul Republicii Moldova, care au votat în 1994 – cum se precizează într-o declaraţie a Consiliului Uniunii Scriitorilor de la Chişinău – "includerea în Constituţie a noţiunii false de «limbă moldovenească», ca limbă de stat. Revenirea la această noţiune stalinistă face parte din arsenalul de mijloace menite să restaureze mentalitatea comunistă, să menţină situaţia sociolingvistică actuală, în care limba română este o adevărată Cenuşăreasă, fiind scoasă de fapt din sfera socială, să stimuleze în continuare degradarea conştiinţei naţionale. Problema limbii este o problemă ştiinţifică. În acest sens savanţii romanişti din întreaga lume, inclusiv cei din fostele republici sovietice, au afirmat în mod decis că este vorba de limba română. Folosirea glotonimului «limba moldovenească» creează o confuzie periculoasă în faţa lumii civilizate şi ne face de ruşine în faţa copiilor noştri şi a generaţiilor care vor veni. Cerem restabilirea adevărului ştiinţific: LIMBA ROMÂNĂ".

Iar Prezidiul Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, în frunte cu academicianul Andrei Andrieş, răspunzând solicitării Parlamentului (având semnătura preşedintelui acestuia, Petru Lucinschi, actualul preşedinte al Republicii), şi-a însuşit, în şedinţa lărgită din 9 septembrie 1994, concluziile filologilor membri ai acestei academii, Silviu Berejan, Nicolae Bileţchi, Anatol Ciobanu, Haralambie Corbu şi Nicolae Corlăteanu, portrivit cărora "limba literară (şi, în primul rând, cea scrisă) utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca şi cea în care au scris toţi înaintaşii noştri, este limba română". Prin urmare, conchidea conducerea academică de la Chişinău: "Convingerea noastră este, de aceea, că Articolul 13 din Constituţie trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul ştiinţific, urmând a fi formulat în felul următor: «LIMBA DE STAT (OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE **LIMBA ROMÂNĂ**»"[12].

Luând poziţie în sprijinul confraţilor din Republica Moldova, Secţia de Filologie şi Literatură a Academiei Române a organizat în ziua de 31 octombrie 1994 o amplă sesiune ştiinţifică, cu titlul *Limba română şi varietăţile ei locale*, deschisă de acad. Eugen Simion, actualul preşedinte al înaltului for, care declara, în comunicarea sa, *Unitatea limbii române*: "Dorinţa noastră a fost aceea de a atrage atenţia oamenilor politici de azi din Republica Moldova şi a tuturor celor care au putere de decizie acolo că problema limbii române nu este o problemă oarecare şi că ea nu are nimic de-a face cu jocurile şi speculaţiile, deseori dubioase, ale politicii (...). Politica se schimbă şi, dimpreună cu ea, se schimbă şi cei care o servesc, ştiinţa rămâne mereu şi trebuie să rămână, cum cerea cu un secol în urmă Maiorescu, în marginile adevărului. Numai în marginile adevărului prestigiul ei este inatacabil. Politica este azi aşa cum este, dar limba naţională este o entitate sacră pentru un popor, pentru că este cel dintâi semn al identităţii sale"[13]. Despre această "entitate sacră" au prezentat comunicări lingvişti de prestigiu din România şi Republica Moldova:

Eugen Coşeriu (*Unitatea limbii române – planuri şi criterii*), Gabriel Ţepelea (*Raţiunile politice ale unei "teorii lingvistice"*), Silviu Berejan (*Varietatea moldovenească a vorbirii orale româneşti şi limba literară scrisă*), Valeria Guţu Romalo (*Raporturile dintre limba literară şi graiurile limbii române*), Emanuel Vasiliu (*Graiurile dacoromâne: unitate tipologică*), Grigore Brâncuş (*Vitalitatea limbii române*), G. Mihăilă (*Implicaţiile cultural-istorice ale dihotomiei "român-moldovenesc"*), Vasile Pavel (*Graiul românilor basarabeni, expresie a continuităţii teritoriului de limbă română*), Eugen Beltechi (*Limbă literară şi literatură dialectală*), Adrian Turculeţ (*Limba română din Basarabia*), Marius Sala (*Unitatea limbii române din perspectivă romanică*), Nicolae Saramandu (*Graiurile moldoveneşti în cadrul limbii române*) şi Nicolae Mătcaş (*Unitate de limbă – unitate de neam*).

Nu este cazul să trecem în revistă întreaga bogăţie de argumente şi fapte cuprinse în aceste comunicări, ale căror titluri sunt grăitoare prin ele însele. Nu putem să spicuim decât câteva fragmente, pe linia celor susţinute de cei doi autori acum mai bine de patru decenii, în acord cu adevărurile stabilite de lingvistica românească şi romanică de-a lungul secolelor al XIX-lea şi al XX-lea.

Astfel, acad. Silviu Berejan (Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova) precizează rădăcinile politice ale acestui "fenomen": "În perioada sovietică (întâi în Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească, în stânga Nistrului, căci Basarabia se reunise deja cu Ţara, iar apoi, din 1940, şi în R.S.S.M., cu Basarabia reînglobată de data aceasta în U.R.S.S.), populaţiei din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea «limbă moldovenească», care se contrapunea de acum net limbii române (mai ales că, între anii 1932 şi 1938, în R.A.S.S.M. fuseseră introduse limba şi literatura română şi alfabetul latin, acţiune calificată ulterior ca o «gravă greşeală politică»). Motivele sunt deci de natură pur politică: pentru demonstrarea existenţei unei alte naţiuni în componenţa Uniunii Sovietice, ce trebuia să se deosebească sub toate aspectele de naţiunea română din ţara vecină, dar neprietenă (îndârjirea de atunci în promovarea cu orice preţ a tendinţei date se resimte, după cum se poate constata, şi în prezent)" (p. 38).

Ducând ideea mai departe şi subliniind consecinţele ei logice, istorice şi naţionale, profesorul univ. dr. Nicolae Mătcaş (Chişinău) şi-a început astfel expunerea sa: "În toiul marii bătălii purtate de românii din Republica Moldova pentru recunoaşterea identităţii limbii lor materne cu limba vorbită în România, pentru repunerea ei prin lege în toate sferele de activitate (prin atribuirea statutului de limbă de stat) şi pentru revenirea la grafie latină, ideea recunoaşterii unităţii de neam a românilor din diferitele formaţiuni statale actuale a fost abordată doar sporadic şi părăsită pe parcurs.

Numai istoricul Ion Buga a exprimat-o fără echivoc într-un articol fulminant[14], care a provocat o mare derută în rândurile falsificatorilor istoriei. Ceva mai încoace, reprezentanţii generaţiei noi, necompromise, de istorici, într-un apel adresat oficialităţilor, s-au pronunţat categoric împotriva perseverenţei de care mai dau dovadă unii colegi de-ai lor de breaslă mai în vârstă în promovarea teoriei despre două naţiuni. Minciunile lui Mohov şi ale acoliţilor săi cu privire la (...) formarea «naţiunii burgheze moldoveneşti» (în lipsa trăsăturilor fundamentale ale naţiunii: comunitate de teritoriu, de limbă normată în funcţionarea ei plenară, de aspiraţii politice ş. a.) şi, respectiv, a «naţiunii socialiste moldoveneşti», care s-ar deosebi de poporul din România, nu numai că sunt vehiculate astăzi de o serie de istorici şi lingvişti care nu se pot debarasa de modul de gândire propriu timpurilor din care vin, dar sunt, din păcate, ridicate la rang de politică de stat" (p. 123).

Aşa se explică de ce – cum a reamintit dr. Vasile Pavel (Chişinău) – savanţii obiectivi "n-au fost auziţi. Neglijând numeroase rezoluţii şi

apeluri ale instituțiilor şi întrunirilor lingvistice, Parlamentul Republicii Moldova a legiferat prin art. 13 [al Constituției], la 28 iulie 1994, falsul ştiințific şi istoric privind limba noastră cea română. Or, se ştie că definiția şi numirea ştiințifică a unei limbi ține de competența instituțiilor ştiințifice, şi nu politice" (p. 84).

Revenind la aspectul strict lingvistic, încheiem acest succint, dar elocvent florilegiu cu afirmația clară, sintetică a unuia dintre cei mai mari lingvişti contemporani, pe plan mondial, profesorul Eugen Coşeriu, originar din Mihăileni (Basarabia), membru de onoare al Academiei Române, al Academiei de Ştiințe de la Chişinău şi al altor academii europene şi americane:

"Cum rămâne cu chestiunea care ne doare pe toți, şi mai ales pe noi, cei din Țara de Sus, din Moldova dintre Prut şi Nistru, cu aşa-zisa limbă moldovenească? (...) Idealul de limbă al tuturor scriitorilor din Basarabia a fost totdeauna acelaşi ideal al tuturor românilor. Şi la această limbă exemplară românească au contribuit şi toți scriitorii şi poeții dintre Prut şi Nistru, de la Stamati, Russo şi Hasdeu până la Grigore Vieru şi la toată splendida generație de poeți români dintre Prut şi Nistru. De aceea spunem «aşa-zisa limbă moldovenească», fiindcă ea nu există ca unitate la nivelul graiurilor populare. E vorba numai de forme ale dialectului dacoromân, de graiuri care se întind şi dincoace de Prut şi nu există nici o diferență serioasă, esențială, la nivelul limbii comune, nu există nici o diferență la nivelul limbii exemplare" (p. 17-18).

Mai mult, cum a subliniat dr. Marius Sala, membru corespondent al Academiei Române: "Vom constata că toate trăsăturile limbii române prin care ea se distinge de celelalte limbi romanice există în toate variantele ei dialectale şi că deci în extremitatea orientală a României s-a dezvoltat o singură limbă neolatină, româna" (p. 113-114).

Dar nici aceste argumente, nici cele aduse de Conferința ştiințifică *Limba română este numele corect al limbii noastre*, organizată în zilele de 20-21 iulie 1995, la Chişinău, în incinta Parlamentului, la care au prezentat documentate comunicări filologi de prestigiu – Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, membri ai Academiei de Ştiințe din Republica Moldova, prof. dr. Raimond Piotrowski (St.-Petersburg), prof. dr. Stanislav Semcinski (Kiev) şi alții[15] – n-au convins majoritatea parlamentară, căreia preşedintele de atunci al Republicii Moldova, Mircea Snegur, îi prezentase, la 27 aprilie 1995, propunerea oficială de modificare a "fatidicului" articol 13 din Constituție, în formularea cercurilor academice şi culturale, menționată mai sus. Această propunere era cu atât mai justificată, cu cât – sublinia preşedintele – în anii din urmă "noțiunea de limbă română era folosită drept singura ce denumea limba noastră în circuitul cotidian: acte oficiale ale Parlamentului, Preşedinției, Guvernului, documente şi formulare ale ministerelor, departamentelor, organizațiilor şi întreprinderilor, fără a mai pomeni de învățământ, literatură, presă, audiovizual. Aceeaşi formulă a figurat drept denumire a limbii de stat în primul proiect de *Constituție* a republicii, elaborat de o comisie autoritară, în fruntea căreia am avut ocazia şi onoarea să mă aflu. Nu-mi amintesc să fi fost cineva care ar fi pus la îndoială sau ar fi contestat acest lucru" – preciza preşedintele în pledoaria sa, adăugând: "Ştiința lingvistică dovedeşte că vorbirea noastră, graiul nostru moldovenesc constituie doar una din varietățile întregului glotic care are un singur nume generic – «limba română». Limba română este numele corect al limbii noastre istorice, literare, de cultură şi scrise. Acestea sunt noțiuni bine cunoscute în întreaga lume şi ar fi o mare eroare dacă nu ar fi şi la noi însuşite în şcoli, licee, instituții, universități, academii"[16].

Poate că n-am fi insistat atât de mult în etalarea atâtor dovezi, cunos-

cute şi invocate atât de specialiştii din România şi din Republica Moldova, cât şi de unii oameni politici, dacă n-am fi constatat că *votul negativ* al majorităţii parlamentare de la Chişinău a avut efect "oficial" în planul mai larg al Comunităţii Statelor Independente, constituite în 1991 din majoritatea republicilor fostei U.R.S.S. (fără cele trei republici baltice: Lituania, Letonia şi Estonia). Avem în vedere cartea apărută în 1998, la Moscova, sub semnătura profesorului dr. A.A. Leontiev, membru al Academiei Ruse de Învăţământ şi al Academiei de Ştiinţe Pedagogice şi Sociale, intitulată *Kulitury i jazyki narodov Rossii, stran SNG i Baltii (Culturile şi limbile popoarelor din Rusia, din ţările CSI şi din Zona Baltică)*, apărută sub auspiciile celei de-a doua academii şi "recomandată de Ministerul Învăţământului General şi Profesional din Federaţia Rusă spre a fi folosită ca bibliografie necesară metodico-didactică în instituţiile de învăţământ superior şi în şcoli". Iată ce citim în articolul consacrat populaţiei majoritare din Republica Moldova, într-o expunere de compromis, în care, alături de informaţii corect prezentate, abundă cele confuze sau chiar inexacte (Cap. IV. *Popoarele şi limbile din republicile noastre*, p. 235-236; corecţiunile şi completările le includem între paranteze drepte sau le adăugăm în note):

"*Moldovane* (auto-denumire: *moldoveni*) – popor[17] de limbă romanică din Câmpia Europeană. Trăiesc, în principal în Moldova [corect: în Republica Moldova] (2. 795.000 persoane), precum şi în Rusia (173.000 pers.), Ucraina (324.500 pers.), Bielorusia (5.000 pers.), Uzbekistan (6.000 pers.), Kazahstan (33.000 pers.), Georgia (2.800 pers.), Azerbaidjan (1.900 pers.), Turkmenia (2.500 pers.), în total 3.352.000 persoane[18]. Vorbesc în varianta moldovenească a limbii româno-moldoveneşti[19], ce aparţine grupei romanice a familiei de limbi indoeuropene (91,6% o consideră limbă maternă; 53,8% vorbesc liber şi în limba rusă, 4,4% în alte limbi); această limbă, la origine comună, a evoluat, în secolul XX, separat în România şi în U.R.S.S. (vezi cap. III[20]). Până la 1860, limba româno-moldovenească a folosit în scris alfabetul chirilic, iar apoi până în 1917 alfabetul latin. Din 1917 până în 1932, moldovenii din R.S.S. Ucraineană au folosit scrierea cu alfabet rus, iar în anii 1932-1939, scrierea cu alfabet latin[21]; moldovenii din România şi Basarabia [aşadar, denumirea *regională* a devenit *naţională*, spre a-i separa pe moldoveni de ceilalţi români] au continuat să folosească alfabetul latin. Din 1939 până în 1989, moldovenii din U.R.S.S. au folosit scrierea cu alfabet rus. În 1989, în Republica Moldova a fost adoptată de asemenea grafia latină, dar moldovenii din stânga Nistrului[22] şi din Ucraina continuă să folosească grafia rusească. Limba literară moldo-română s-a constituit în secolul al XVII-lea. Moldovenii sunt de religie ortodoxă.

La baza poporului moldovenesc se află triburile romanice răsăritene ale aşa-numiţilor *volohi* (*vlahi*), precum şi traci, slavi ş.a.[23]. Poporul moldovenesc s-a constituit, în esenţă, în secolele al XII-lea – al XIV-lea, în cadrul Principatului Moldovei [iată-l separat de poporul român][24], iar din secolul al XVI-lea, în al Imperiului Otoman [suzeranitatea a fost transformată de autor direct în ocupaţie]; la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul celui de-al XIX-lea, ţinuturile moldoveneşti au fost alipite la Imperiul Rus [aşa este denumită ocuparea ilegală a Basarabiei în 1812[25], recurgându-se totodată la termenul "ţinuturile moldoveneşti", care se referă şi la provincia rămasă liberă]. În 1918, cea mai mare parte a Moldovei (Basarabia) a trecut la România [vagă formulare pentru unirea, votată în majoritate de Sfatul Ţării, la 27 martie/ 9 aprilie]. Pe restul teritoriului (malul stâng al Nistrului, cu oraşul Tiraspol) a fost creată în 1924 R.S.S.A. Moldovenească în cadrul R.S.S. Ucrainene. În 1940, Basarabia a fost

înapoiată Uniunii Sovietice [ocupată, împreună cu nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa, în urma notelor ultimative ale Guvernului Sovietic din 26 şi 27 iunie], iar din partea ei centrală şi nordică, împreună cu zona din stânga Nistrului a fost constituită R.S.S. Moldovenească (din 1990, R.S.S. Moldova)[26]. În 1991, Republica Moldova a devenit independentă (...).

Clasicul literaturii moldoveneşti este D. Cantemir (sec. al XVIII-lea); mai târziu (sec. al XIX-lea) s-au afirmat A. Hâjdeu, A. Russo, B.-P. Hasdeu, I. Creangă, M. Eminescu, consideraţi clasici şi ai literaturii române[27]. În Moldova Sovietică s-au afirmat E. Bucov, A. Lupan, P. Darienco. De o largă recunoaştere dincolo de hotarele Moldovei se bucură scriitorul Ion Druţă. De asemenea sunt populari Gr. Vieru, P. Boţu, S. Vangheli. Sunt renumiţi compozitorul E. Doga, cîntăreţele Tamara Ceban şi Maria Bieşu"[28].

Şi acum să vedem ce se scrie despre *români*, în acelaşi capitol IV (p. 247), în măsura în care sunt recunoscuţi ca atare în republicile din C.S.I.:

"**Rumyny** (auto-denumire: *români*) – grup etnic. Românii sunt în număr de circa 21 milioane. Locuiesc în majoritate în România [pe drept cuvînt, aici nu mai sunt menţionaţi «moldovenii din România» – vezi mai sus]; grupuri mici se află în fosta U.R.S.S., în Iugoslavia, Ungaria, Bulgaria, S.U.A., Canada etc. Vorbesc în varianta românească a limbii româno-moldoveneşti [?! – vezi mai sus] din grupa romanică a familiei de limbi indoeuropene; până în 1860, scrierea a avut la bază alfabetul chirilic, apoi cel latin. În republicile din fosta U.R.S.S., sunt 146.000 de români, dintre care în Rusia – 6.000, în Ucraina – 135.000, în Moldova [corect: în Republica Moldova] – 2.500 [atâţia au avut curajul să se declare la recensământul U.R.S.S. din 1989]. În majoritate sunt de religie ortodoxă. Dintre românii din fosta U.R.S.S., 61% consideră ca limbă maternă româna, 51% vorbesc liber în limba rusă, iar 11,6 % – în alte limbi. Majoritatea locuiesc în Regiunea Transcarpatică (30.000) şi mai ales în Bucovina [corect: Bucovina de Nord] (Regiunea Cernăuţi: 100.000)".

Se cuvine să precizăm că această "sfâşiere" artificială a "limbii moldoveneşti" de *română*, a "moldovenilor" de *români*, inventată şi susţinută cu asiduitate de regimul sovietic, decenii de-a rândul, nu o găsim în sinteze oficiale ruseşti înainte de 1917. Pentru a dovedi acest lucru, ne îngăduim să traducem aici o parte a articolului *Rumyny* (*Români*) din cunoscutul *Èniklopedičeskij slovari*, tipărit de cunoscutele case de editură F. A. Brockhaus (Leipzig) şi I. A. Efron (St.-Petersburg), t. XXVII, St.-Petersburg, 1899, p. 283-285:

"În prezent, locuiesc în masă compactă în Regatul României, în Basarabia rusească, în cea mai mare parte a Bucovinei, în partea răsăriteană a Ungariei, într-o parte a Transilvaniei [corect, mai jos], în Macedonia, Istria şi Dalmaţia. Numărul lor total se ridică aproximativ la 10 milioane. Se împart în următoarele grupe: 1) Daco-românii (*Rumâni, Românî*), dintre care cei mai mulţi trăiesc în România, în număr de circa 5.500.000. În Ungaria numărul lor este de 2.592.000 (1890); ocupă partea sud-estică a ţării, limitată de o linie ce merge de la Sighet până la Tisa, pe lângă Oradea Mare, Arad, Timişoara, Biserica Albă (Weisskirchen [Bela Crkva, în Banatul iugoslav]), dar pe acest teritoriu, printre ei, trăiesc în grupuri mai mari sau mai mici maghiari şi germani (în Transilvania). În Bucovina, românii ocupă partea sudică a provinciei, trăind, în număr de circa 300.000, amestecaţi cu ruşi [ucraineni] şi germani. În partea Basarabiei ce aparţine Rusiei [fără cele trei judeţe din sud, între 1856-1878, când au fost retrocedate ţării noastre] se află circa 1.000.000 de români. Toţi aceşti români, împărţiţi teritorial şi politic în trei state, constituie din punct de vedere lin-

gvistic şi etnic un tot unitar. Lor trebuie să le fie alăturate de asemenea coloniile româneşti din Serbia şi Bulgaria. În colţul de nord-est al Serbiei trăiesc valahii, în număr de 150.000, plecaţi în secolul al XVIII-lea din Oltenia; în partea de nord-vest a Bulgariei, românii sunt în număr de circa 65.000. Aşadar, daco-românii ajung la circa 9.500.000. 2) Macedoromânii sau aromânii (...), la sud de Balcani, în Macedonia, Tesalia, Albania, Epir, circa 200.000 pers. (...). Zona principală în care locuiesc este Pindul (...). Încă în secolul al XVIII-lea, Moscopole în Albania era un oraş de-al lor înfloritor, numărând 60.000 locuitori. Grupuri de aromâni se găsesc în Olimp, în Acarnania, Muzakie şi în Macedonia, în special în oraşul Monastir şi în împrejurimi (...). Grupul puţin numeros al fărşeroţilor se ocupă aproape exclusiv de creşterea oilor (...). 3) În Macedonia propriu-zisă, în munţii Meglen, la nord-vest de Salonic, trăieşte în 11 sate o populaţie restrânsă, diferită de aromâni (14.000 pers.), descoperite de profesorul G. Weigand, de la care provine denumirea de vlaho-megleni (...). 4) Aşa-numiţii istro-valahi sau ciribiri locuiesc la sud de Monte Maggiore, pe ţărmul răsăritean al Istriei, numărând circa 2.000 pers."[29].

Chiar V.I. Ulianov (Lenin), pe când era în emigraţie şi mai putea fi obiectiv, înainte de primul război mondial (februarie – martie 1914), scria în *Despre dreptul naţiunilor la autodeterminare*: "Rusia este un stat cu un centru naţional unic, cel al velicoruşilor. Velicoruşii ocupă un teritoriu imens şi compact, numărând aproximativ 70.000.000 de suflete. Particularităţile acestui stat naţional constă, în primul rând, în faptul că «alogenii» (care, luaţi împreună, constituie majoritatea populaţiei: 57%) populează tocmai regiunile periferice; în al doilea rând, în faptul că asuprirea acestor alogeni este cu mult mai puternică decât în statele vecine (şi chiar nu numai în cele europene); în al treilea rând, în faptul că, într-o mulţime de cazuri, în vecinătatea regiunilor periferice, locuite de naţionalităţi asuprite, dincolo de graniţă trăiesc oameni de acelaşi neam cu ele care se bucură de o mai mare independenţă naţională (este destul să ne amintim de finlandezi, suedezi, polonezi, ucraineni, români de la graniţa de vest şi de la cea de sud a statului)". Şi, în concluzie: "Aşadar, tocmai particularităţile istorice concrete ale problemei naţionale fac ca recunoaşterea dreptului naţiunilor la autodeterminare să fie la noi o problemă atât de vitală în epoca prin care trecem"[30].

Constatăm, deci, că în Rusia veche adevărul era de mult cunoscut şi recunoscut, dar după 1917 el a fost obturat decenii de-a rândul din motive politice. Profesorii R. A. Budagov şi S. B. Bernştein nu făceau decât să-l recunoască în 1956, într-o epocă de "dezgheţ" în U.R.S.S., care dădea speranţe spre recunoaşterea lui publică. Aceasta s-a produs abia în anii 1988-1991, dar – aşa cum am văzut – cu dificultăţi, care n-au fost înlăturate definitiv nici până acum. Chiar apelul lansat de fostul preşedinte Mircea Snegur, la 27 aprilie 1995, n-a găsit ecou la majoritatea parlamentară din Chişinău:

"Multe, prea multe sunt jertfele aduse de strămoşii noştri pe altarul firavei noastre libertăţi, ca să nu ne însuşim şi de această dată lecţiile istoriei. Să ne lăsăm, oare, atât de uşor striviţi de roata istoriei numai pentru faptul că unii vor s-o învârte mai repede, iar alţii – s-o oprească?" – se adresa el atât conaţionalilor săi, care sunt majoritari în Parlament, cât şi reprezentanţilor altor naţionalităţi – în primul rând, ucraineni şi ruşi, aşezaţi pe aceste meleaguri, în urma evenimentelor istorice din ultimele două secole. Şi mai departe, în continuarea ideii reproduse mai sus:

"Deci, păstrându-ne coloritul, originalitatea, specificul, accentul şi frumuseţea graiului nostru moldovenesc, purificându-l şi îmbogăţindu-l, noi, folosind imensul tezaur al

vocabularului limbii şi literaturii române, nu avem decât să învăţăm a vorbi şi a scrie o limbă cultă, literară, care se numeşte **limba română**.

Oare această tendinţă firească a oricărui neam şi popor de a vorbi şi a scrie o limbă cultă poate fi străină voinţei neamului şi poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-şi doreşte ca fiul său să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea, din puţinul pe care ni-l putem permite în condiţiile de astăzi, pentru dezvoltarea şi funcţionarea altor limbi vorbite pe teritoriul ţării, avem dreptul să ferecăm în formule greşite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?".

În acelaşi sens s-au pronunţat din nou participanţii la Conferinţa naţională de filologie, *Limba română azi*, organizată în a VI-a ediţie, la Iaşi şi Chişinău, în zilele de 24-28 octombrie 1997. În *Apelul* adresat Preşedintelui Republicii Moldova şi Parlamentului, reluând propunerea privind reformularea "în conformitate cu adevărul ştiinţific, lingvistic şi istoric" a articolului 13 din Constituţie, dânşii aduc în sprijinul acestei cerinţe a opiniei publice cuvintele geniului poeziei româneşti, pe care socotim potrivit a le relua aici, în *Anul Eminescu – 2000*: "Noi, românii, câţi ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, **una singură...**". Tot astfel s-a pronunţat explicit cel mai reprezentativ poet basarabean, Al. Mateevici: "Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, aşezat în România, Bucovina şi Transilvania. N-avem două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut".

În sfârşit, Conferinţa şi-a însuşit poziţia exprimată de savantul Eugen Coşeriu, care a dus departe în Europa şi în lume faima Basarabiei şi a României, aşezând-o drept *temelie* a Apelului: "*A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic este o absurditate şi o utopie; şi din punct de vedere politic e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un act de genocid etnico-cultural*"[31].

În articolul *Fără patimi*, publicat ulterior, în aceeaşi revistă "Limba Română" din Chişinău (Anul VIII, 1998, nr. 1-2 (37-38), p. 5), Alexandru Bantoş accentuează: "Republica Moldova nu este o excepţie, ci mai curând un sinistru exemplu în care trecutul şi istoria au fost adesea transformate în influente pârghii ale puterii. Autorii strâmbelor cronici ticluite în cei aproape 200 de ani trecuţi de la 1812, în special după '44, au ştiut foarte bine că, dacă vor reuşi să ne posede trecutul, vor avea şanse reale de a ne stăpâni şi prezentul. De aceea tecutul ne-a fost *re-compus* fără încetare, basarabenii fiind mereu captivii unui blocaj informaţional fără precedent. Această perfidă subjugare prin istorie (şi nu numai!) a implicat erodarea lentă a conştiinţei noastre naţionale (...). E întâmplător, oare, că problema originii, a denumirii corecte a limbii şi a neamului a constituit o axă, o coloană infinită, acumulând de-a lungul a două veacuri strădania, martirajul, dar şi încrederea în dreptate, optimismul şi spiritul temerar ale tuturor generaţiilor de intelectuali basarabeni?!".

(Va urma.)

"DINTOTDEAUNA M-AM SIMȚIT UN ANGAJAT, UN CHEMAT ÎN ACEASTĂ LUME..."

DIALOG:
ALEXANDRU BANTOȘ – NICOLAE MĂTCAȘ

– Stimate dle profesor, ați împlinit nu demult o vîrstă care vă oferă dreptul să faceți o retrospectivă. Care ani au fost cei mai rodnici pentru cariera Dumneavoastră profesională și în ce perioadă ați trăit cea mai amară experiență a vieții?

– De această vîrstă am fugit toată viața. Aș fugi și acum pe o planetă nepopulată. De ea nu scapi cum nu poți scăpa de moarte. Pe ea – iluzie! – poți doar s-o mai amăgești cumva. De fapt, moartea e singura care ar putea să te ușureze de povara vîrstei. Zic "povară", fiindcă vîrsta nu-ți mai permite să te simți copil, să te simți adolescent, dar mai ales, să procedezi ca acesta. O vîrstă venerabilă reclamă o înțelepciune pe potrivă; or, de la antichitate încoace tot mai puțini înțelepți se nasc sau devin odată cu vîrsta.

Cît despre retrospectivă, o poate face doar cine nu mai vede nici o perspectivă. Eu aș vrea să cred că o mai am, de aceea nu voi recurge la un bilanț al modestei mele activități. Mi-aș permite doar să menționez că, de cînd mă știu, mi-am dus cu onestitate și cu demnitate crucea pe drumul Golgotei, orice activitate aș fi desfășurat: la catedră, în sala de lectură, la minister. Așa cum m-a învățat tata, Dumnezeu să-l odihnească în pace. Cu convingerea că orice muncă e utilă societății dacă te achiți de ea conștiincios. Că fără tine, fără munca ta, fără exemplul tău de comportament lumea ar fi mai săracă. Am considerat munca o datorie, un

NICOLAE MĂTCAȘ

s-a născut la 27 aprilie 1940 în comuna Crihana Veche, județul Cahul, Basarabia.

Studii universitare: Facultatea de Istorie și Filologie a Universității din Chișinău, specializarea "Limba și literatura română" (1957 – 1962). Studii postuniversitare (doctorat) la Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg, specializarea "Lingvistica matematică, structuralistă și aplicată" (1964 – 1967). Doctor în filologie (1967). Asistent la Universitatea de Stat din Moldova (1962 – 1964). Conferențiar (1967 – 1972), docent (1972 – 1991), profesor titular (din 1991) la Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău. Decan al Facultății de Litere (1967 – 1970), șef al Catedrei de Limba și Literatura Română (1980 – 1987) și al celei de Limba Română (1987 – 1993). Ministru al științei și învățământului al R.M. (1990 – 1994). Redactor la revista chișinăuiană "Limba Română" (1994 – 1996). Expert la Ministerul Educației Naționale al României (din 1996).

Doctor honoris causa al Universității "Al.I. Cuza" din Iași (1993), profesor honoris causa al Universității din București (1994).

A publicat: "Introducere în lingvistică", Editura Lumina, 1980, 1987 (în colab.); "Lingvistică generală", Editura Lumina, 1984 (în colab.); "Școală a gândului", Editura Lumina, 1982; "Coloana infinită a graiului matern". *File din marea bătălie pentru limbă*, Editura Hyperion, 1990 (în colab.); "De la grotesc la sublim". *Note de cultivare a limbii*. Biblioteca revistei "Limba Română", Chișinău, 1995, "Surîsul Giocondei", versuri, Editura Akademos, București, 1997; "Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul", Biblioteca revistei "Limba Română", Chișinău, 1998 ș.a.

Autor și coautor, redactor și coredactor a peste 30 de manuale, elaborări metodice și alte ediții didactice și a 250 de articole și studii în probleme de limbă și cultură.

comandament social, dacă vreţi. Cînd m-a rugat cineva – un Druţă, o Lari, un Chiricenco, un Borşevici (ca să aduc doar cîteva exemple) – să accept o funcţie, am acceptat-o, chiar dacă nu-mi era pe plac (şi pe puteri), fiindcă am considerat că trebuie să îndreptăţeşti încrederea cuiva. Căci dacă tu nu te vei angaja şi dacă altul ca tine nu se va înhăma la datorie, atunci cine? Astfel am devenit decan, şef de catedră, ministru, funcţii care mi-au luat o bună parte din viaţă, dar de care nu regret nici pentru o clipă. Pentru că am reuşit să fac ceva.

De aceea socot că toţi anii care mă mînă din urmă mi-au fost într-un fel o vîrstă a împlinirilor. Cînd mă aflam în faţa studenţilor mei, exersam împreună cu ei o poezie a sublimului limbii materne, în răgazul dintre prelegeri sau atunci cînd mi-a fost dat să nu mai ţin prelegeri în faţa tinerilor învăţăcei m-am delectat cu cititul cărţilor la fosta "Krupskaia", la "Saltîkov-Şcedrin" sau la Biblioteca Academiei Române; cînd a trebuit să renunţ la dulcea mea zăbavă, mi-a făcut o deosebită plăcere să văd cum se umple pajiştea foii imaculate de freamătul unor gînduri rebele.

Toate aceste activităţi, ca şi multe altele, mi-au adus satisfacţie. Fără satisfacţie munca e o cătănie, iar viaţa – un calvar. Cine-şi duce viaţa într-un calvar continuu e un nefericit. Aş comite un păcat în faţa Domnului dacă m-aş considera un nefericit. Eu, care am cunoscut fericirea de a trăi, de a iubi, fericirea de a lupta, de a învinge întunericul, de a ieşi la lumina vie a adevărului. Chinurile prin care treci întru descoperirea şi triumful adevărului nu mai contează. Contează cauza pentru care lupţi, contează victoria, contează luminarea celor mulţi şi nedreptăţiţi cu lumina cea dreapta a adevărului. Eu chiar şi atunci cînd am trecut prin suferinţă am fost fericit.

Cea mai amară experienţă a vieţii am trăit-o acum şase ani, cînd, prin jocul diabolic al unor forţe antinaţionale, dar şi al unor români verzi plini de ranchiună, precum şi ca urmare a servilismului docil al colegilor mei de la "Ion Creangă", am fost îndepărtat de la catedră şi cînd mi s-a interzis, hoţeşte, nedeclarat, dar foarte transparent, dreptul de a mai apărea în faţa studenţilor. O lume toată ştie cît de mult mi-am iubit eu apostolatul de profesor. A mă priva de comunicarea directă cu tineretul studios însemna a-mi lua ceea ce aveam eu mai scump, a mă lipsi de aerul ozonat şi îmbătător al limbii materne ce vibra în templul plin de inimi cutezătoare. A fost o lovitură de graţie ale cărei efecte le mai resimt şi care m-a marcat puternic. Dar care, spre surprinderea răuvoitorilor, nu m-a învins. Dimpotrivă, m-a înrăit, m-a mobilizat, m-a ajutat să descopăr resurse proprii, noi, pe care să le pun în serviciul cauzei pentru care am pătimit. Pentru că – iertată fie-mi lipsa de modestie – dintotdeauna m-am simţit un angajat, un chemat în această lume, ca să fac viaţa mai frumoasă şi oamenii mai oneşti, mai cunoscători, mai înţelepţi, mai sinceri, mai umani. Îmi pare sincer rău pentru generaţiile de studenţi de după 1993 care nu l-au mai cunoscut pe profesorul Nicolae Mătcaş...

– Ce a însemnat pentru Dumneavoastră satul de baştină, anii copilăriei. În ce mod s-au răsfrînt aceştia asupra creării personalităţii Dumneavoastră?

– Nespus de mult. Pentru mine, ca şi pentru marele filozof şi poet, "veşnicia s-a născut la sat". Cu toată sărăcia lui (secete frecvente, sfîrcul apei ascuns la zeci de metri în inima pămîntului, apa Prutului îngrădită cu sîrmă ghimpată etc.), satul Crihana Veche de lîngă Cahul, în care am văzut zorii zilei şi în care mi-am petrecut copilăria şi adolescenţa, nu l-aş schimba pentru nimic în lume cu un altul. Nicăieri în lume nu mai există un răsărit şi un apus de soare la fel de dumnezeiesc ca la Crihana, o rîpă la fel de mare cu cuiburi de vinderei şi pupeze la fel de atrăgătoare ca pentru copiii din Crihana, un lut tot atît de galben şi de neroditor ca şi cel de la Crihana, case cu prispe şi cu acoperişuri de stuf ca la Crihana, oameni atît de încovoiaţi de muncă şi cu sufletul atît de curat ca la Crihana!...

Am avut parte de părinți ideali. Dumnezeu mi-a luat-o pe mama pe cînd împlinisem 5 anișori. Țin minte doar că mă mai purta în brațe chiar înainte de a trece în lumea celor drepți (fiind lovită de un trăsnet). Tata, și el țăran din talpă ca și mama, un purtător ingenuu al celor mai înțelepte principii ale eticii și pedagogiei populare, a știut să ne inoculeze cele mai sănătoase principii de muncă onestă și de comportament în viață, înainte de toate prin exemplul său personal și, în al doilea rînd, prin vorbele sale de duh cu tentă vădit educativă, după cum am putut să-mi dau seama mai apoi, fără a fi nevoit să recurgă măcar o singură dată la metoda "clasică" preluată din rai.

În condițiile unei secete neîndurătoare, care ne bîntuia meleagul, și ale unei lipse totale de apă pe lîngă gospodărie, tata avea cea mai frumoasă livadă și cea mai roditoare grădină din sat. Numai el știe cîte căldări de apă a trebuit să care în viața lui la deal cu cobilița de la fîntînă și de la pîrîul din mijlocul satului... Apoi, încet-încet, ne-a deprins și pe noi. Dacă mi-a spus, bunăoară, că la rădăcina prăsadului din fața casei trebuie, în toiul verii (ca să nu se viermănoșeze și să nu cadă fructele), să torn cîte 15 căldări de apă în fiecare zi, eu nu am îndrăznit nici o dată să torn numai 10. Dacă mi-a spus că la fiecare fir de roșii sau de ardei tebuie să torn cîte o jumătate de căldare de apă, mai puțin nu mi-am permis să le torn nicicînd. Dacă tata mi-a spus că cei 10-15 cîrlani pe care-i mai avea și pe care trebuia să-i duc vara zilnic la păscut urmau să se întoarne seara acasă cu burțile rotunde ca pînzele unei corăbii din zare în bătaia vîntului, aceasta însemna că eu trebuia să găsesc haturile cele mai neumblate pentru a realiza comparația.

Copilărie aproape că n-am avut, ca mai toată generația mea, pentru că mi-a răpit-o războiul, și foametea, și teama de deportare (de care n-au scăpat verișorii mei după tată). Tata – mobilizat pe front, mama și bunicii – pe cîmp. Nu peste puțină vreme Dumnezeu ne-a luat-o pe mama în împărăția sa și am rămas singuri-singurei cu fratele de 16 ani, care, pînă la întoarcerea tatei după încheierea celui de-al doilea război și a conflictului cu Japonia, mi-a fost și tată, și mamă, și soră. Și-a onorat excelent obligațiile ce-i reveniseră. Țin minte ca azi: serile, ca să adorm mai ușor, îmi recita ore întregi din Eminescu, Alecsandri, Coșbuc, Goga, Victor Vlad Delamarina. Apucase doar cîteva clase primare "la români", dar cunoștea atît de multe, era atît de împătimit de literatura neamului, încît nu viitorilor dascăli filologi, ci anume fratelui meu mai mare îi datorez pasiunea pentru limbă și literatură. Pînă și azi, cînd ne revedem extrem de rar, cînd bunul meu frate, trecut de 70, e ținut mai mult imobilizat de o cruntă vitregie a sorții, îmi recită la fiecare întîlnire, la fel de inspirat ca și acum 55 de ani, fie din "Balada unei coroane de oțel", fie din "O scrisoare de la Muselim-Selo", fie din alte pagini din fondul de aur al literaturii române.

În timpul foametei stăteam singur în casă, cu zăvorul la ușă, și îl așteptam pe tata să-mi aducă vreun pumn de boabe de porumb sau vreun braț de mogîldan ca să-l tragem la rîșniță și să facem niște turte de iască pentru a ne amăgi foamea. Tata a vîndut tot ce s-a putut vinde din casă, în schimb ne-a salvat de la o moarte sigură.

Toate etapele școlii le-am parcurs în satul natal, medalia de aur de la finele studiilor medii permițîndu-mi accesul la Facultatea de Litere a Universității din Chișinău. Dar cea mai serioasă școală au constituit-o, pentru mine, cei șapte ani de-acasă, "școala" bunului și severului meu tată, care m-a făcut om. Grija mea ulterioară a fost să nu pierd cumva prin hățișurile vieții ceva din principiile etico-morale pe care mi le-au altoit tata, fratele, satul natal și să încerc a le transmite copiilor mei.

– Ați activat în calitate de profesor, șef de catedră, decan, apoi în calitate de ministru în R.M. Acum sînteți funcționar la Ministerul Educației Naționale din România. Sînteți unul dintre puținii pedagogi

care cunosc, din interior, foarte bine procesul de organizare a învăţămîntului în Ţară şi, evident, în Basarabia. Care sînt performanţele învăţămîntului românesc în raport cu cele mai bune sisteme de instruire din lume? Care sînt punctele nevralgice ale învăţămîntului din Republica Moldova?

– Sînt mai multe performanţe, dar le voi enumera pe cele care îmi plac: formarea capacităţii de a munci sistematic, formarea capacităţii de a memoriza esenţialul, dar şi de a gîndi creator; efortul de a fi în pas cu realizările ştiinţei şi cu cerinţele practice ale societăţii contemporane (la nivel mondial, nu exclusiv românesc; competitivitatea cu rezultatele sistemelor educaţionale din alte ţări, mîndria de a fi printre primii; cunoaşterea, la finele ciclului liceal, a două limbi de circulaţie universală.

În ceea ce priveşte învăţămîntul "moldovenesc", acesta continuă, în cel mai bun caz, tradiţia reproducerii la ore a materiei "de ici pînă ici" (cu toată frazeologia frumoasă despre instruirea problematizată, computerizare etc.). Cu excepţia unor licee din oraşe şi a cîtorva şcoli de la sate, recunoscute prin abnegaţia unor dascăli cunoscuţi, dar neremuneraţi după merit, în învăţămîntul "moldovenesc" nu se face carte, ci "se trece programa". Numai cîteva unităţi şcolare de prestigiu asigură azi cunoaşterea temeinică a unei limbi străine, în rest nu e cunoscută (la nivelul vorbirii) decît rusa. Învăţămîntul "moldovenesc", cu toată împăunarea noastră provincială, nu e competitiv nici cu cel românesc din Ţară, necum cu cel din Europa (la cel preuniversitar din America nu avem ce ne referi, el avînd o orientare mai mult pragmatică, utilitară, şi fiind extrem de redus ca bază de cunoştinţe teoretice).

– După 1989 una dintre problemele-cheie ale sistemului de învăţămînt de la noi este sincronizarea cu sistemul de învăţămînt din Ţară. Care sînt realizările în acest domeniu? Dar problemele ce urmează a fi soluţionate?

– Am încercat să-l sincronizăm în perioada 1990-1994, cînd am unificat programele de studiu la fizică, limba şi literatura română, istorie şi alte cîteva discipline, cînd am adus în şcoala "moldovenească" manualele din Ţară. Însă agrarienii majoritari din Parlament şi din structurile statale nu ne-au permis să unificăm sistemele de învăţămînt din cele două state româneşti. Ca urmare a moftului lor, astăzi avem, în Republica Moldova, un gimnaziu şchiop şi un liceu şchiop. Nu e de mirare deci că un absolvent al unei clase din ciclul preuniversitar din Republica Moldova, atunci cînd vrea să-şi continue studiile în România, trebuie să repete acolo clasa absolvită. Diferenţa (ca să nu zic handicapul) nu e o vină a elevului, ci un neajuns al sistemului de învăţămînt "moldovenesc", care s-a vrut cu tot dinadinsul să nu fie românesc! Am reuşit să revenim la liceele noastre tradiţionale din perioada interbelică, dar am menţinut şi şcolile medii de 11 ani, astfel încît absolventul de liceu este pus în situaţie dezavantajoasă în raport cu cel al şcolii generale. Mai departe: ne plîngem că nu avem bani – şi nu-i avem cu adevărat! –, nu avem, dacă e să fim sinceri, nici forţe spirituale suficiente să întocmim şi să editäm un număr considerabil de manuale şi alte ediţii didactice proprii, dar nici pe cele româneşti venite pe gratis (şi la a căror elaborare şi perfecţionare am putea să ne încadrăm, aşa cum ne asigură partea română) nu le acceptăm în totalitate.

În multe instituţii de învăţămînt superior continuăm a pregăti specialişti ale căror diplome nu pot fi recunoscute din oficiu (fără lichidarea unor diferenţe în ceea ce priveşte nivelul de pregătire) în România, cu toată fala noastră cum că acestea ar putea fi recunoscute automat în Europa.

Sarcina de bază ce-i revine învăţămîntului "moldovenesc" este de a se ralia din mers la restructurarea prin care trece învăţămîntul românesc din Ţară (începînd cu reforma curriculară şi pînă la formarea formatorilor).

– Vorbiți-ne, vă rog, despre influența pe care o exercită Ministerul Educației Naționale din România asupra modului de organizare a instruirii românilor din afara Țării. Evident, ne interesează detalii referitoare la Republica Moldova, dar şi la Sudul Basarabiei, Nordul Bucovinei, Transnistria, Banatul Sîrbesc etc.

– O influență directă ar putea-o exercita în măsura în care ar fi acceptată oficial de statul în care locuiesc aceşti români. Deocamdată am putea vorbi de o atare influență (dar şi aici cu o mare doză de aproximație) numai la nivelul aşaziselor extensiuni universitare ale instituțiilor din Țară în statele în care locuiesc, în virtutea unor cunoscute circumstanțe istorice, comunități masive de români (de exemplu, extensiunile deja în funcțiune ale Universității "Dunărea de Jos" din Galați la Universitatea din Cahul: profilurile Filologie – Istorie, Matematică – Informatică, Industrie alimentară, Inginerie economică; extensiunile în curs de materializare în anul curent ale Universității "Al.I. Cuza" din Iaşi la Universitatea "A. Russo" din Bălți (profilurile Administrarea afacerilor şi Istorie) şi la Colegiul din Soroca (profilul economic) şi ale Universității Tehnice "Gh. Asachi" din Iaşi la Universitatea Tehnică a Moldovei din Chişinău (profilul tehnic); extensiunea deja prospectată a unui liceu din județul Botoşani la un liceu din nordul Republicii Moldova (oraşul Lipcani). Extensiunile la care mă refer sînt, de fapt, nişte filiale ale instituțiilor respective din România, cu sprijinul logistic şi material al acestora. S-a convenit cu partea bulgară să fie redeschis Liceul românesc de la Sofia şi, respectiv, Liceul de limba bulgară de la Bucureşti, cu sprijinul țărilor respective, întru satisfacerea dreptului la învățătură în limba maternă la nivel preuniversitar şi a necesităților cultural-naționale ale românilor din Bulgaria şi, respectiv, ale bulgarilor din România. De asemenea, partea română, în persoana Ministerului Educației Naționale, s-a declarat de mult pregătită de a participa logistic şi material la instituirea unei universități multiculturale la Cernăuți (cu deschiderea unor linii de învățămînt în limbile română, ivrit şi germană) şi a unui liceu românesc în regiunea Transcarpatică, întîrzierea apăsînd pe umerii părții ucrainene.

În rest, România sprijină învățămîntul în limba maternă al românilor din afara granițelor Țării, acolo unde acesta a reuşit să se mai mențină, prin acordarea gratuită de manuale şcolare şi alte ediții didactice (anul trecut, de exemplu, s-au făcut asemenea donații şi pentru o şcoală românească din Australia, ca să nu ne mai referim la binecunoscutele şi oficializatele donații anuale de carte şcolară pentru Republica Moldova), prin organizarea în Țară a unor cursuri şi seminare de limba română şi de cultură şi civilizație românească, la care sînt invitați şi reprezentanții comunităților româneşti din vecinătate şi din întreaga lume, prin acordarea masivă de burse de studii şi de perfecționare-specializare în Țară la toate nivelurile de învățămînt şi la toate specializările existente (numai Republicii Moldova îi sînt acordate anual, conform Protocolului de colaborare în domeniul învățămîntului dintre ministerele de resort din cele două state româneşti, cîte 800 de burse de studii pentru învățămîntul preuniversitar, 1000 de burse pentru învățămîntul universitar, peste 300 de burse pentru învățămîntul postuniversitar – masterat, studii aprofundate, studii academice, doctorat–, 1600 de luni-bursă pentru diverse stagii de specializare, inclusiv pentru practica de producție în România a studenților care îşi fac studiile la facultățile din Republica Moldova) în vederea pregătirii specialiştilor necesari pentru menținerea identității etnoculturale a comunităților româneşti din afara granițelor actuale ale Țării.

– Aflarea Dumneavoastră la Bucureşti a însemnat şi o posibilitate de a vă documenta, de a vă informa, lucrînd în cele mai prestigioase biblioteci ale Țării. Rodul activității în acest sens a fost editarea culegerii de articole *Român*

***mi-e neamul, românesc mi-e graiul*, lucrare în care "reabilitaţi" un şir de personalităţi ale culturii noastre şi "restabiliţi" adevărul ştiinţific şi istoric despre numele corect al limbii şi al neamului. Caracterizaţi-ne "metoda" de lucru a pseudo-savanţilor.**

– Locul de serviciu şi biblioteca sînt casa mea din România. Este emoţionant să te gîndeşti numai că manuscrisele, colecţiile şi foliantele care îţi fură din lumina ochilor, dar îţi aprind lumina minţii, au trecut prin mîna unui Eminescu, Maiorescu, Ioan Bogdan, B.-P. Hasdeu, Capidan, Papahagi, Puşcariu, Creţia...

Pseudosavanţii sînt văduviţi de această emoţie. Ei nu au răbdarea să studieze cu seriozitate izvoarele, de aceea sînt privaţi şi de tremurul pe care îl simte un om de ştiinţă adevărat cînd stă faţă în faţă cu istoria, cu adevărul, cu veşnicia. Pseudosavanţilor le trebuie nume cît mai răsunătoare şi mai cunoscute în lumea ştiinţifică pentru a opera cu ele după bunul lor plac întru inducerea în eroare a opiniei publice. "Metoda" lor de lucru e cunoscută: a smulge citatele din context şi a le plasa în textul în care ar suna cum le convine; a le atribui autorilor citaţi trunchiat sau la care fac trimitere spuse care acestora nu le aparţin (în convingerea că un cititor grăbit de astăzi nu va mai recurge direct la surse pentru a le verifica autenticitatea şi că o minciună odată lansată ar putea lăsa urme în memoria celui care a auzit-o), a apela la analogii şi tehnici de comparare incorecte din punct de vedere metodic; a întrerupe citatele în locul în care le convine şi a continua gîndul în expunere liberă, creîndu-i cititorului impresia că ar fi ale persoanei din care se citează sau la care se face trimitere; a omite, ca şi cum din neatenţie, unele semne de punctuaţie absolut indispensabile pentru înţelegerea şi interpretarea corectă a mesajului transmis; a nu se referi deloc (de parcă acestea nici n-ar exista) la sursele care nu concordă cu opinia lor sau care fac praf din inepţiile lor etc. "Metodă" preluată de "moldoveniştii" noştri din arsenalul şcolii sovietice de minciunire a maselor de neiniţiaţi, care nu are nimic comun cu ştiinţa şi care, după cum bine a caracterizat-o Eugen Coşeriu, constituie o fraudă ştiinţifică.

– Sînteţi unul dintre pedagogii şi oamenii de ştiinţă care au participat la elaborarea legislaţiei lingvistice. Ce conotaţie au avut aceste documente la 1989 şi cum trebuie calificate în raport cu situaţia din anul 2000?

– Numai unul Ion Dumeniuk ştie că subsemnatul e cel care a întocmit varianta iniţială a proiectului Legii cu privire la limba de stat, conducîndu-se de proiectul legii pentru limba estonă (varianta Uniunii scriitorilor, de fapt creaţia lui Constantin Tănase, mult mai categorică şi ireconciliantă, a apărut mult mai tîrziu şi n-a fost acceptată de N. Bondarciuc şi C⁰ ca bază de discuţie). Dat fiind că la ora aceea existau încă URSS şi RSSM şi, respectiv, CC al PCUS şi CC al PCM şi că ştiam cu cine aveam de a face, l-am întocmit ţinînd cont de realităţile de atunci, cu concesiile inerente în favoarea limbii ruse care domina întreg imperiul, dar inserînd diplomatic trei idei fundamentale pentru identitatea noastră naţională, şi anume: ideea despre **identitatea** (în termeni mai exacţi, **unitatea**) **de limbă moldo-română**; formularea că limba care avea să capete statutul revendicat de limbă de stat devenea în mod firesc şi **limbă de comunicare** între etniile conlocuitoare din Republica Moldova; precizarea că **limba de stat funcţionează pe baza grafiei latine**. Eram perfect conştient de faptul că, dacă trece prima idee (cea mai subversivă!), se recunoaşte că limba numită la timpul acela moldovenească este, în realitate, limba română, iar recunoscîndu-se unitatea de limbă, se sugera şi se recunoştea, de fapt, şi unitatea de neam. Dacă trece cea de-a doua idee, limba de stat din Republica Moldova, funcţionînd (o perioadă nedeterminată pentru acele vremuri) în paralel cu rusa ca mijloc de comunicare reciprocă între reprezentanţii diferitelor etnii, ar fi permis, peste o anume perioadă de timp, atunci cînd toată lumea ar fi

însuşit-o, cel puţin moldovenilor doritori să se simtă la ei acasă, să vorbească în exclusivitate în limba română. Formularea că limba de stat funcţionează pe baza grafiei latine nu era clară la început nici pentru românii de bună credinţă din grupul de lucru care elabora legile privind limba de stat şi funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii. "La ce bun, cînd un alt grup de lucru elaborează un proiect de lege privind revenirea la grafia latină?", se întrebau aceştia. Astăzi putem răspunde la această întrebare. Fiindcă CC al PCM mai spera să promoveze în Parlament (pe atunci: Sovietul Suprem) numai legea despre limba de stat şi despre funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii şi să respingă, prin votul majorităţii, proiectul legii privind revenirea la grafia latină. Convinşi fiind că proiectul legii privind limba de stat va fi votat (avalanşa conferirii statutului de limbi de stat limbilor naţionale din republicile unionale se declanşase), am dublat, în felul acesta, revendicarea revenirii la grafia latină. Evenimentele ulterioare au demonstrat temeinicia temerilor noastre, pentru că cea mai mare bătălie s-a purtat anume în jurul chestiunii revenirii la grafia latină. Interesant de remarcat astăzi că ideea unităţii de limbă (implicit, şi de neam) a trecut atunci neobservată de "moldoveniştii" noştri zeloşi. Era şi continuă să fie un cîştig de cauză incomparabil pentru conştiinţa naţională a românilor basarabeni în raport cu atribuirea statutului de limbă de stat, pentru că nu aveam de ce să ne facem iluzia că această limbă va fi vorbită într-un timp fie şi prestabilit prin nişte legi care nu se respectă. Principalul era să ştie fiecare că limba "moldovenească" e aceeaşi limbă română şi, ceea ce rezulta implicit din această teză, că moldoveanul e român. În această ordine de idei putem afirma că, în pofida numeroaselor (şi dureroaselor pentru românii moldoveni care scandaseră luni de zile pe străzile Chişinăului "Limbă!", "Alfabet!") concesii determinate de timpul în care era discutată şi de mentalitatea celor care au votat-o, legislaţia lingvistică adoptată la 31 August 1989 la renumita Sesiune a treisprezecea a însemnat o victorie enormă pentru românii basarabeni, pentru că **prin recunoaşterea unităţii de limbă moldo-române se recunoştea**, implicit, şi **unitatea de neam** a moldovenilor din stînga Prutului cu românii din dreapta rîului pătimirilor noastre. Adevăr pe care nu-l mai elimini uşor din conştiinţa (fie şi abia renăscută şi timorată) a românilor basarabeni, cu toate sforţările ulterioare ale "moldoveniştilor", care au izgonit din stat imnul de stat românesc şi din Constituţie limba română.

În cei patru ani de guvernare (1990-1994) s-a încercat nu o dată a se pune în aplicare prevederile legislaţiei lingvistice (aşa imperfectă cum era) referitoare la cunoaşterea de către cadrele de conducere şi de cele din sfera deservirii a limbii de stat, a se revizui unele articole depăşite de schimbările social-politice, care surveniseră pe parcurs (dispariţia URSS-ului, inutilitatea întrebuinţării obligatorii pe teritoriul unui stat suveran şi independent a limbii altui stat la fel de suveran şi de independent), însă nici democratul Valeriu Muravschi, nici agrarianul Andrei Sangheli nu i-au acordat lui Ion Dumeniuk (de necaz şi umilinţa la care a fost supus a şi murit, sărmanul), iar apoi – lui Ion Ciocanu şi propunerilor făcute de aceştia în calitate de conducători ai Departamentului de Stat al Limbilor nici o atenţie. Mai mult decît atît, a fost lichidat departamentul însuşi, iar legislaţia lingvistică de pe timpul URSS-ului a rămas aceeaşi şi azi în Republica Moldova. Anacronism, pe care numai un organ legislativ ce se respectă ar putea să-l elimine. Pe cînd îl vom avea?

– Trecerea în nefiinţă a lui Ion Dumeniuk a însemnat o pierdere grea pentru întregul proces de revigorare a limbii române în spaţiul dintre Prut şi Nistru. Aţi vorbit în repetate rînduri despre pierderea acestui Ostaş al neamului. Care au fost trăsăturile de caracter, calităţile funcţionarului de stat, omului de ştiinţă, pedagogului

şi publicistului Ion Dumeniuk pe care le-aţi apreciat şi care v-au apropiat sufleteşte de el?

– Principial. Intransigent. Ferm. Neduplicitar. Atunci cînd unul dintre membrii Comisiei interdepartamentale pentru problemele limbii se internase în spital de teama să nu participe deschis la vot pentru cele trei chestiuni principiale (recunoaşterea unităţii de limbă moldo-române, atribuirea statutului de limbă de stat, revenirea la grafia latină), Ion Dumeniuk a mers la spital cu un text întocmit în scris şi i-a smuls semnătura. Cunoscînd dinlăuntru bucătăria elaborării proiectelor de legislaţie lingvistică, tergiversarea voită a promovării acestora, furcile caudine prin care urma să treacă, înclin să cred, fără a minimaliza aportul sutelor de mii de oameni care făceau să se cutremure Casa guvernului în care se aflau grupurile de lucru, că numai datorită lui Dumeniuk roua crinilor latini a căzut cu o oră mai devreme pe dimineţile aşteptărilor noastre. Avea tot temeiul să se indigneze de comportarea unor colegi de breaslă. Numai eu ştiu cît m-a costat să-l înduplec a nu da în vileag comportamentul uşor spus laş al unor ulterior încununaţi cu lauri "luptători pentru limba de stat şi grafia latină".

Neînfricat. Cu Ion te puteai duce în recunoaştere, cum ar spune unul care a trecut războiul.

De o acribie şi o probitate ştiinţifică exemplară. Cînd un coleg de catedră (chiar şef), la comanda CC-ului, a spus în presă un neadevăr despre tradiţia scrisului slav la moldoveni, Ion Dumeniuk, spre deosebire de alţi confraţi, a avut curajul să-l combată public. Cînd o colegă de catedră cu "pile" la Securitate îl acuzase, pe nedrept, de plagiat, Ion era pe cale să-i intenteze o acţiune de chemare în judecată.

Era exemplul personal de comportament civic şi moral. Extrem de punctual. Exigent. Necruţător faţă de chiulangii şi de adoratorii lui Bahus.

Pedant. Cu un simţ al datoriei extrem de dezvoltat. Dacă te-ai înţeles să vii cu un articol terminat la ora 8^{00}, să zicem, trebuia să fii la 8^{00} fix. Ţin minte, în ajunul zilei de 27 august 1991, Ziua proclamării Independenţei republicii, ne înţeleseserăm ca a doua zi, la 8 dimineaţa, să punem punct la un articol, pe care trebuia să-l prezentăm de urgenţă unei redacţii. N-a fost chip să-l înduplec să mergem pe Piaţa Marii Adunări Naţionale pînă nu am terminat articolul. Cînd am venit, piaţa era inundată de lume. Nici o insuliţă liberă. Ne-am strecurat cum am putut în mulţime. Am tresărit la tunetul vocii maestrului Ungureanu care se revărsa peste mulţime: "AliEnatul unu...". Crezusem că e un lapsus linguae. Cînd urmă "AliEnatul doi", bietul Dumeniuk îşi ascunse privirile în pămînt... Se vedea clar că îl copleşiseră emoţiile şi pe maestru.

Ca publicist şi luptător, aparent ursuzul şi inofensivul confrate ucrainean dezvăluia energii nebănuite. Era un polemist virulent. Ţinea la argument, logică, concizia exprimării. Multe dintre digresiunile mele lirice au fost trase în ţeapă de pana "Tăunului".

Era extrem de operativ, ca un ziarist de la cotidian. Nu pot spune că nu obosea, dar o ceaşcă de cafea îl refăcea pe loc.

Îi plăcea să cînte la dombră şi acordeon. La anul doi a părăsit pentru un an cursurile universitare, ca să agonisească bani pentru un costum şi un acordeon. În companie îi plăcea să interpreteze cîntece româneşti, ucrainene, ruseşti.

Adora lectura, vînătoarea, pescuitul.

M-a durut enorm să-l aud pe unul dintre colegii de breaslă de la Institutul de Lingvistică spunîndu-i cuiva că Dumeniuk n-ar fi fost cine ştie ce mare personalitate, ia s-a ridicat şi el aşa, pe valurile restructurării. Ba a fost, stimabile! Aşa cum menţionam la 6 noiembrie 1999, cu ocazia instalării unei plăci comemorative pe casa din care a plecat pe ultimul drum, "e uşor să fii mare printre cei mici, puternic printre cei slabi, curajos printre cei laşi. Mai greu e să fii mare printre cei mari, puternic printre cei tari, curajos printre cei temerari.

Ion Dumeniuk a reuşit – prin comportamentul şi faptele sale – să fie ceva mai mare decît cei mai mari,

ceva mai puternic decît cei mai puternici, ceva mai curajos decît cei mai curajoşi.

Ion Dumeniuk nu a rîvnit lauri ori slavă nemeritată. Unicul prosop dintre multele cu care fuseseră împodobiţi fiii neamului de către poporul recunoscător după marile bătălii pentru limbă şi alfabet de la 1989, prosop pe care Ion Dumeniuk l-a acceptat fără împotrivire, a fost giulgiul care i-a închis plumbul pleoapelor. Chiar în plecarea sa către cele veşnice Ion Dumeniuk ne-a dat o strălucitoare lecţie de modestie şi moralitate.

– Pana omului de ştiinţă Nicolae Mătcaş aşază tot mai frecvent cuvintele în rime. Sursa inspiraţiei poetice porneşte doar de la nostalgia pe care o aveţi pentru Chişinău şi pentru locurile de baştină?

– Cred că, în sufletul meu, am făcut poezie toată viaţa. Pe cînd eram elev chiar am publicat cîte ceva. În timpul foametei, încuiat în casă, compuneam, ca şi Grigore Vieru, de frică. În studenţie, dintr-o timiditate excesivă, n-am cutezat să mă descopăr ca înşiruitor de vorbe goale, deşi îmi plăcea să frecventez (pe unele chiar le frecventam) cenaclurile literare. Pe urmă, după ce devenisem profesor şi lingvist, cu atît mai mult nu m-am încumetat să dau la iveală încercările mele, pentru că, pe de o parte, la noi poezia nu se consideră ceva serios, iar, pe de altă parte, nici poeţilor nu le prea place cînd vreun "nechemat la ospăţul poeziei" îşi face apariţia pe ogorul deja ocupat al literaturii de către geniile literare care şi-au împărţit harta poetică. Începînd cu februarie 1994, cînd au venit agrarienii la putere şi mi-au barat calea la catedra universitară, scrisul mi-a devenit cel mai fidel prieten. Contrar stării psihice de moment şi din convingerea că poezia, ca şi muzica, trebuie să provoace o stare de duioşie, de lumină, am revenit la reveriile de altă dată: cîntece de dor, cîntece de singurătate, cîntece de iubire. În timp ce-mi făceam doctoratul la Leningrad, scriam de dor de Chişinău, la Chişinău scriam de dor de Ţară, la Bucureşti scriu de dor pentru cei dragi de acasă.

– Cunoaşteţi ca nimeni altul meandrele sufletului românilor basarabeni. Ce "surprize" ne mai poate oferi soarta? Care ar fi legătura dintre actuala situaţie a românilor basarabeni şi destinul lor de mîine?

– Înstrăinat de ţară şi de neam, mai rătăcind, uneori, prin hăţişurile destinului vitreg, românul basarabean nu şi-a vîndut în întregime nimănui sufletul. În mare, a rămas la fel de sincer şi curat ca altă dată, cu un sfîşietor dor de fraţii de dincolo de sîrma ghimpată.

Azi pînă şi omul simplu pricepe că integrarea Republicii Moldova în Europa nu se poate face decît prin România, împreună cu România. Destinul românilor basarabeni e de neconceput fără destinul românilor din Ţară, fără unirea cu Ţara. Acesta e mersul firesc al istoriei. S-a reunit poporul vietnamez, s-a reunit cel german, sub ochii noştri se reuneşte poporul chinez din China şi din Taiwan şi cel coreean din cele două state coreene. Cu ajutorul Domnului, sub ochii noştri se va reuni şi poporul român din cele două state româneşti actuale. Dacă nu o vor face conducătorii, dacă nu o vor face legiuitorii, o vor face oamenii de rînd. Ei deja o fac. Prin liberul lor consimţămînt. Pentru vecie.

Bucureşti, 17 aprilie 2000

Silviu BEREJAN
Chişinău

MONOLINGVISMUL POPULAŢIEI RUSOFONE ÎN R. M. ŞI BILINGVISMUL POPULAŢIEI BĂŞTINAŞE

Cunoaşterea şi posibilitatea utilizării la necesitate a două sau mai multe limbi este, după cum bine se ştie din experienţă, un avantaj pentru oricine ca *individ*. Dar atunci cînd într-o *societate* coexistă două sau, eventual, mai multe limbi oficiale, practica utilizării lor de către membrii societăţii respective generează *fenomenul social* al bilingvismului (foarte rar al polilingvismului), care are consecinţe nocive, cel puţin, pentru o parte dintre indivizii vorbitori (în afară de exemplul unic – şi fericit! – al Elveţiei şi, poate, încă a cîtorva ţări din lumea modernă).

De cele mai multe ori coexistenţa cîtorva limbi oficiale în aceeaşi ţară duce (şi acest lucru îl demonstrează cu prisosinţă ţările autoproclamate ca multinaţionale, cum a fost U.R.S.S. sau R.F. Jugoslavija, dar şi Canada, de exemplu) la confruntări şi conflicte interetnice (în ultimă analiză), iar în fazele anterioare, cel puţin la oprimarea psihologico-lingvistică a reprezentanţilor unor etnii de către altele, căci limbile, aflate formal pe picior de egalitate, în realitate se polarizează, una devenind numaidecît dominantă, sau, cum spune Raymund Piotrowski, imperială, iar altele (sau alta, ca în cazul Canadei) subordonate. Cu alte cuvinte, coexistenţa în acelaşi mediu social a unei limbi dominante şi a unei (sau a mai multor) limbi subordonate duce la dereglarea mecanismelor sinergetice de autoorganizare şi autoreglare a vorbirii (vezi Raymund Piotrowski, **Sinergetica şi ocrotirea limbii române în Republica Moldova** // în RLŞL, 1997, nr. 3, p. 92-94).

Bilingvismul ce apare cel mai des în asemenea situaţii este un *bilingvism social unilateral,* căci *bilingvi* nu sînt toţi membrii societăţii, ci numai purtătorii limbilor subordonate (purtătorii limbii dominante în societate sînt, de regulă, *monolingvi*). A fi bilingv în aceste condiţii înseamnă, de fapt, a nu cunoaşte suficient nici una dintre cele două limbi.

Acest fel de bilingvism are o influenţă nefastă asupra purtătorilor limbilor subordonate: în primul rînd, deoarece generează *limbi amestecate*, creolizate s-ar putea spune (un fel de pidgin-english sau pidgin-russian), folosite de populaţiile băştinaşe, dar impracticabile la un nivel superior de cultură, iar în al doilea rînd, deoarece afectează psihicul aşazişilor "bilingvi", creîndu-le serioase (în foarte multe cazuri, ireversibile) complexe de inferioritate naţională şi etnică, ce au pînă la urmă grave repercusiuni asupra vieţii lor sociale şi culturale.

Bineînţeles, aceasta este o problemă sociolingvistică majoră, care merită un studiu teoretic multilateral (filozofico-psihologico-lingvistico-culturologic), ca cel realizat sub conducerea lingvistului german Jügen Erfurt pentru situaţia lingvistică din Canada (vezi **De la poliphonie à la symphonie: Méthodes, théories et faits de la recherche pluridisciplinaire sur le français au Canada**, Leipzig, 1996, 466 p.).

Dar rezultatele la care s-a ajuns, în urma aplicării pe toate căile a aşanumitului *bilingvism armonios* (care numai "armonios" n-a fost!), sînt de faţă şi de ele nu vom scăpa uşor.

Se ştie că vorbirea românească de pe teritoriul fostei R.S.S.M., pe lîngă trăsăturile dialectale moldo-

veneşti comune pentru toată Moldova istorică (ce cuprindea Moldova dintre Carpaţi şi Nistru, precum şi spaţiul cu populaţie românească de dincolo de Nistru), a suportat în perioada de peste 150 de ani, cît s-a aflat sub oblăduirea statului unitar rus şi a imperiului totalitar sovietic, o serie de denaturări şi alterări (mai cu seamă în lexic şi în sintaxă), care au dus la degradarea ei *calitativă* (sub aspectul gradului de cunoaştere) şi *funcţională* (sub aspectul sferelor ei de funcţionare în societate), dar care nu i-au modificat esenţa, ea rămînînd totuşi română, întrucît şi-a păstrat intactă structura gramaticală, în special morfologia (or, atîta timp cît îşi păstrează gramatica, o limbă rămîne vie, îşi menţine identitatea).

Deci limba română din fosta R.S.S.M. (limbă, care sub denumirea de "moldovenească" era formal a doua limbă oficială – prima fiind rusa – în republica unională moldovenească), fiind puternic influenţată de limba rusă dominantă (căci purtătorii acesteia se impuneau prin cultură avansată şi poziţie superioară în societate), s-a îndepărtat considerabil de matca comună românească şi în conştiinţa subiectelor ce o vorbeau s-a produs amestecul (la nivel lexical şi sintactic) a două sisteme glotice diferite: a sistemului limbii aborigene, neprestigioase, subordonate şi a sistemului limbii imperiale, prestigioase, dominante.

Cu trecerea timpului purtătorii acestei vorbiri amestecate (care mai tîrziu au fost consideraţi "bilingvi") încep să simtă elementele preluate din cel de al doilea sistem ca făcînd parte din resursele lor proprii. Fenomenul capătă proporţii, deoarece este propriu întregii colectivităţi "bilingve" şi fiecare vorbitor în parte are mereu certitudinea că este înţeles de toţi membrii acestei colectivităţi, oricît de multe elemente din celălalt sistem ar folosi în vorbirea sa (deseori acest lucru e apreciat chiar drept indice al unui nivel mai înalt de cultură).

De aceea actualmente purtătorii de limba română din R.M., cînd comunică cu vorbitori nu numai ai limbii române în genere, dar chiar şi cu vorbitori ai *aceluiaşi grai moldovenesc*, adică cu moldoveni din Moldova românească (care nu s-au aflat în condiţii similare, nu au "golurile" din limba maternă a celor dintîi şi, deci, nu folosesc "inserţiile" din sistemul limbii ruse), încearcă un sentiment curios: deşi se înţeleg în fond cu interlocutorii de acolo, deoarece gramatica şi fondul lexical de bază sînt aceleaşi, le pare totuşi că aceştia folosesc un "alt fel de vorbire" în comparaţie cu vorbirea lor proprie, cu atît mai mult că pentru moldovenii din România apar ca străine şi neînţelese "inovaţiile" celor din R.M., venite din ruseşte sau după model rus.

Acest lucru întăreşte convingerea moldovenilor din stînga Prutului (care nu-şi dau seama că, fiind "bilingvi", folosesc o "limbă amestecată"), că propria lor vorbire e oarecum "altfel", că ea "diferă" de cea a moldovenilor români din dreapta Prutului (care nu posedă "specificul rusesc"). Şi aşa şi este: ei înţeleg echivalentele fireşti din vorbirea moldovenilor de dincolo, adică le posedă pasiv, dar nu le folosesc, căci le consideră străine şi nu le acceptă în vocabularul lor activ. Anume pe sindromul dat se bazează de fapt şovăielile pe care le manifestă locuitorii băştinaşi din R. M., atunci cînd e vorba să-şi numească propria lor vorbire românească şi acest lucru este exploatat la maximum de către unii politicieni de orientare prosovietică, care pun la baza politicii lor separatiste "teoria" existenţei a două limbi aparte (şi deci a două naţiuni şi a două popoare independente), "teorie" promovată de regimul comunist din fosta R.S.S.M. Cea mai recentă dovadă a acestei politici este articolul 13 al noii Constituţii, votat de deputaţii agrarieni, socialişti şi interfrontişti, majoritari la acea perioadă în Parlamentul R. M.

* * *

Şeful statului a subliniat recent, chiar în preajma celor două sărbători naţionale ale ţării noastre – Ziua Independenţei şi Ziua Limbii, că R. M.

este o țară specifică, unică în felul ei în această parte a lumii, că pe teritoriul său în diferite perioade istorice, în special în cele de dominație a imperiului rus şi apoi sovietic, s-au aşezat reprezentanți ai mai multor etnii şi popoare, oameni de diferite naționalități, ceea ce îi imprimă o fizionomie aparte ca stat, fizionomie de care nu se poate să nu se țină cont atunci cînd se purcede la soluționarea unor probleme sociale, politice şi, în special, naționale, reieşind din modelele corespunzătoare existente în alte țări.

Aceasta este într-adevăr o problemă care poate fi soluționată doar multidisciplinar (nu doar în cadrul lingvisticii!). Normal ar fi, desigur, ca într-o țară, devenită independentă şi suverană, să se creeze un mediu lingvistic adecvat unei țări adevărate (aşa cum e în România, în Bulgaria, în Polonia, în Ungaria, dacă ne referim numai la țările din imediata vecinătate, dar şi în Austria, Germania, Franța, Italia ş.a.). În aceste țări funcționează o singură limbă oficială, limba statului respectiv, şi, de regulă, nu apar nici un fel de probleme (cu excepția unor cazuri izolate, ieşite din comun).

La noi însă, în virtutea circumstanțelor, limba de stat funcționează în condiții neobişnuite, departe de cele de normalitate. Cum poți să creezi un mediu propice pentru limba oficială de stat, cînd unii folosesc o limbă (singura pe care o posedă!), iar alții folosesc două (chiar dacă nu cunosc la nivelul cuvenit nici una dintre ele)? Şi aceasta este doar una dintre divizările posibile ale situației lingvistice existente, divizare ce stă cel mai aproape de suprafață. Există însă şi alte divizări, mai de profunzime, ce nu pot fi în nici un caz ignorate şi care fac situația şi mai complicată.

Băştinaşii ce se folosesc de o singură limbă se împart şi ei în două categorii.

În primul rînd, e vorba de populația autohtonă rurală, care foloseşte în procesul de comunicare limba de stat, dar în varianta vorbită, dialectală (de tip moldovenesc), necizelată în cea mai mare parte, variantă ce s-a îndepărtat de tulpina românească în general şi chiar de cea moldovenească de dincolo de Prut. Înglobarea unui strat masiv de elemente slave, inexistent în alte zone ale românității, pe de o parte, şi necunoaşterea stratului corespunzător de elemente achiziționate în mod firesc de limba din Țară, pe de altă parte, sînt caracteristice. Influența slavă îşi lasă amprenta şi asupra păturii şcolite a populației de limba rămână din satele moldoveneşti, lucru ce nu poate fi ignorat. Mai cu seamă că mulți dintre aceşti vorbitori monolingvi (s-ar părea) cunosc şi fosta limbă oficială a metropolei, ce a pătruns în toate colțişoarele, chiar şi în cele mai îndepărtate, dacă nu la nivel de comunicare liberă, cel puțin la nivel de înțelegere pasivă, ceea ce le dă posibilitate să comunice totuşi cu reprezentanții etniei ruse sau cu reprezentanții rusofoni ai altor etnii. Aceasta e *o latură* a monolingvismului basarabean.

În al doilea rînd, e vorba de populația urbană, din care mai bine de jumătate e monolingvă cu adevărat, fără rezervele făcute la monolingvismul rural – ele sînt de prisos, căci această populație posedă doar o limbă, cea maternă, adică rusa, pe care o vorbeşte nestingherit dimpreună cu celelalte etnii conlocuitoare, căci acestea din urmă folosesc în comunicare cu preponderență rusa (paralel cu vorbirea lor maternă, atunci cînd o cunosc, bineînțeles!). Acest monolingvism străin pentru republică creează piedici de nesurmontat pentru instaurarea în oraşe a monolingvismului statal, preconizat prin definiție într-un stat independent mononațional.

Inițial s-a crezut (pe baza unei euforii nefondate, cum s-a dovedit mai tîrziu) că pentru rezolvarea tuturor problemelor lingvistice din republică e suficient să fixezi prin lege că limba republicii este limba de stat, adică limba oficială a statului, devenit, între timp, suveran şi independent. Dar n-a fost să fie aşa! Pentru trecerea la monolingvismul statal (firesc în alte state naționale) era nevoie de o serie de condiții necesare în asemenea

situații. Ele nu s-au putut crea din simplul motiv că monolingvismul statal (cel românesc) afecta nu numai populația rusofonă urbană, ci și o bună parte din populația băștinașă, care nu poseda limba maternă (sau paternă), adică româna, din motive obiective.

Se știe că pe parcursul dominației sovietice în fosta R.S.S.M. s-a contractat în mod firesc, neforțat de nimeni (dar susținut psihologic, ideologic și politic de întreaga ambianță a regimului comunist atotputernic!), o sumedenie de căsătorii mixte româno-ruse. A fost întemeiat astfel un număr impunător de familii amestecate (nu posed, din păcate, date statistice de acest fel, deoarece ele au fost ținute, de regulă, în secret!), în care au crescut și continuă să crească copii rusofoni (mai ales în familiile cu mamă de naționalitate rusă sau pur și simplu rusofonă). E vorba, în primul rînd, de familiile multor demnitari și înalți funcționari de stat, dar și ale multor cetățeni de rînd, în care unul dintre soți este rusofon. Din considerente de ordin utilitar (de carieră, în primul rînd), se considera mai avantajos să asiguri copiilor tăi accesul la cultura rusă, care le-ar fi permis în viitor să ocupe un loc mai favorizat în societate și la acest lucru se putea ajunge mai ușor (de asta își dădeau perfect seama reprezentanții populațiilor naționale din fosta Uniune), cunoscînd limba rusă. Și această logică a lucrurilor s-a confirmat pe baza multor exemple concrete, aflate la îndemîna oricui. În familiile mixte (mai ales în cele în care mama este monolingvă – vorbitoare de limba rusă!) acest lucru se realiza ușor (mai cu seamă la orașe, unde și mediul era propice însușirii perfecte a limbii dominante imperiale). Progenitură rusofonă au furnizat, ce e drept, și multe familii de băștinași, adică de români, ce au sesizat prioritățile pe care le oferea autohtonilor cunoașterea limbii ruse (știind bine ruseşte, mulți băștinași s-au putut aranja mult mai comod în viață). Desigur, important era și nivelul de pregătire a tinerei generații, care în instituțiile de învățămînt cu limba de predare rusă a fost întotdeauna mult mai ridicat decît în cele naționale, datorită, fără îndoială, și contingentului de cadre pedagogice mult mai bine pregătite). Era, deci, nu numai prestigios, ci și foarte util să termini o școală sau o facultate în limba rusă, deoarece astfel puteai atinge anumite culmi ale carierei.

Deci trecerea în R.M. la monolingvismul statal românesc acum este practic torpilată de monolingvismul rus, ai cărui purtători sînt nu numai reprezentanții etniei ruse sau ai altor etnii conlocuitoare rusofone, ci și foarte mulți cetățeni proveniți din familii mixte, cu un părinte băștinaș, adică român moldovean. Acest băștinaș dorește ca în republică să se instaureze monolingvismul românesc, deoarece acest lucru ar defavoriza majoritatea oamenilor ce-i sînt în mod firesc foarte apropiați, soț sau soție, copii și nepoți. Așadar, monolingvismul rus trece prin chiar inima multor băștinași bilingvi (fie ei și animați de sentimente naționale dintre cele mai sincere) care se opun automat monolingvismului statal românesc.

Din cele menționate reiese clar că dificultățile ce stau în fața instaurării monolingvismului național statal au nu numai cauze de natură etnică. Ele poartă mai curînd un caracter social, ba chiar familial. Și aici e tot greul!

Procentul mare de căsătorii și familii mixte a determinat pînă acum și va determina în bună parte și în viitor (pentru un timp practic nedeterminat) situația nesigură a limbii române în R.M., ea neputînd funcționa normal ca în alte state, ci depinzînd de factori de multe ori pur subiectivi.

Starea de lucruri în ceea ce privește limba țării, deci, depinde de purtătorii ei, de locul și rolul lor în societate, de gradul de cunoaștere a limbii oficiale unice a statului și în ultimă instanță de factori de ordin nu numai politic și social, ci, nu în mai mică măsură, de ordin psihologic și familial.

Situația delicată, creată prin apariția unei familii mixte, nu încetează să existe real o dată cu dispariția cuplului inițial, ci se perpetuează, căci copiii rusofoni din familiile mixte contractează noi căsătorii, de obicei,

tot de limba rusă (deci unitare sub aspect lingvistic), în care se reproduc nepoți de asemenea rusofoni (altfel nu mai poate fi!), care, la rîndul lor, fac același lucru. Așadar, doi părinți diferiți ca etnie (naționalitate), dintre care unul e rusofon, lasă urmași, de regulă, tot rusofoni și cantitatea lor crește în progresie geometrică. Astfel că o căsătorie mixtă din trecutul nu prea îndepărtat, care a pus bazele unei familii de limba rusă, preconizează de la început generații de noi rusofoni.

Acest contingent de purtători ai limbii ruse, împreună cu purtătorii propriu-ziși de limba rusă, proveniți din părinți etnici ruși, nu va scădea pe viitor, ci, din contra, va crește neîncetat și problema monolingvismului statal românesc se va complica și mai mult. Șanse reale de instaurare a unei singure limbi în stat practic nu sînt și nu vor fi, atîta timp cît va dăinui situația existentă azi.

Monolingvismul moldovenesc de tip dialectal și cel românesc al elitei intelectuale de la orașe (și în proporții reduse de la sate) nu va putea salva nici el situația, avînd în vedere dinamica demografică a societății.

Nivelul de cultură extrem de scăzut în societatea moldovenească actuală se explică prin necunoașterea limbii materne culte, întrucît e utilizată preponderent vorbirea dialectală, și aceea împănată cu rusisme.

Altfel nici nu putea fi, pentru că tot ce era legat de cultură și civilizație venea în fond prin ruși și de la ruși, îmbrăcat fiind și în haina respectivă, adică cea rusească. Deci toate golurile de vocabular (în primul rînd!), apărute în procesul de dezvoltare spirituală inevitabilă a societății moldovenești, au fost completate (în lipsa materialului necesar din româna cultă, care între timp a evoluat enorm, fără ca cei de aici să beneficieze de asta) prin elementele corespunzătoare ruseşti sub presiunea sistemului de limbă rus, aflat mereu alături și deasupra celui local, rustic și primitiv.

Pentru populația moldovenească din Basarabia, ruptă de matca lingvistică firească, chiar cele mai obișnuite elemente din limba rusă, legate de avansarea culturală a societății, erau un fel de ieșire din impas și ele intrau neforțat în vorbire, contribuind la exprimarea noțiunilor noi, în special a celor abstracte, pe care cei de dincolo le exprimau ușor cu ajutorul împrumuturilor din limbile europene (în primul rînd din franceză). Aici, în stînga Prutului, în lipsa acestora erau preluate, fără discernămînt, unitățile respective din vocabularul rusesc aflat la îndemînă.

Chiar astfel de elemente ca *șef, respect, a stima, a felicita*, fiind necunoscute vorbitorilor de limba română din Basarabia, această gubernie rusească, erau exprimate prin rusisme care au rămas singurele în vorbirea moldovenilor rupți de frații lor din Țară.

Deci anume sărăcia cu duhul a basarabenilor și vocabularul lor extrem de sărac și extrem de concret a determinat crearea acelui valapiuk, care le este pînă în prezent caracteristic. Ei aproape că nu folosesc denumiri de noțiuni abstracte (și dacă da, doar la prima treaptă de abstracție) în comparație cu purtătorii altor limbi.

E foarte greu să dezrădăcinezi ceea ce s-a implantat zeci și zeci de ani la generații în șir de moldoveni basarabeni, ceea ce a dus la subdezvoltare lingvistică.

Din toate cele expuse mai sus rezultă că monolingvismul de stat rămîne în Basarabia o problemă legată de starea de lucruri existentă aici în mod obiectiv, la a cărei soluționare au de conlucrat factori dintre cei mai diferiți.

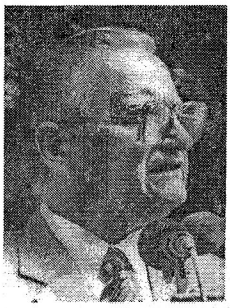

Anatol CIOBANU,
membru corespondent
al A.Ş. a R.M.

NORMA LITERARĂ ÎN EVOLUȚIE

STRUCTURI DE TIPUL: *COPILUL PĂRINȚII CĂRUIA*

În perioada imediat postbelică în scrierile de tot felul (publicistică, didactică, beletristică etc.) şi-au făcut apariția, sub influența directă a limbii ruse (pe cale orală şi scrisă), o sumedenie de structuri sintactice străine normelor limbii române, tradiției statornicite în uz. Cele mai multe dintre asemenea "inovații" au pătruns în presa de "limbă moldovenească", deoarece anume ea este cea mai receptivă la schimbările de ordin extralingvistic ce se produc încontinuu în societate. Într-un răstimp de aproape jumătate de secol limba română în Basarabia "s-a îmbogățit" la toate nivelurile cu un bagaj întreg de elemente eterogene: lexical, gramatical, fonetic. Să dăm doar cîteva exemple: *eu conduc cu maşina* (corect: *eu conduc maşina*), *la mine mama e bolnavă* (corect: *mama mea e bolnavă*), *stau pe etajul cinci* (corect: *stau la etajul cinci*), *el mi-a dat careva întrebări* (corect: *el mi-a pus unele întrebări*), *Gheorghe îi invidiază lui Vasile* (corect: *Gheorghe îl invidiază pe Vasile*), *Maria a reproşat-o pe Ana* (corect: *Maria i-a reproşat Anei*), *Ion s-a îndrăgostit în Maria* (corect: *Ion s-a îndrăgostit de Maria*), *Vasile a divorțat cu soția* (corect: *Vasile a divorțat de soție*), *ea se îndoieşte în meritele lui* (corect: *ea se îndoieşte de meritele lui*), *spectatorii i-au mulțumit pe actori* (corect: *spectatorii le-au mulțumit actorilor*), *Ion mînuieşte bine cu maşina* (corect: *Ion mînuieşte bine maşina*), *învățătorul mi-a indicat asupra greşelilor* (corect: *învățătorul mi-a indicat greşelile*), *prietenul meu locuieşte sub Bălți* (corect: *prietenul meu locuieşte lîngă Bălți*), *Vasile stătea după volan* (corect: *Vasile stătea la volan*), *bunica pînă ce nu are nevoie de ochelari* (corect: *bunica deocamdată nu are nevoie de ochelari*) etc.

Printre numeroase structuri sintactice greşite ce deformează limba română (vorbită şi scrisă) din Republica Moldova, mai frecvent este utilizată cea de tipul: *...copilul părinții căruia...* (corect: *copilul ai cărui părinți*), o calchiere după rusescul *rebionok roditeli kotorogo*. Vorba e că în limba română o propoziție subordonată atributivă se poate introduce în cadrul frazei şi prin pronumele relativ *care* în genitiv precedat de articolul posesiv: *a, al, ai, ale.*

M. Avram ne trimite în acest plan la o regulă strictă şi anume: "articolul posesiv se acordă cu substantivul din propoziția atributivă (nu cu substantivul precedent sau cu pronumele imediat următor), iar pronumele relativ – cu substantivul înlocuit din regentă (nu cu substantivul următor al cărui atribut este)"[1].

În limba rusă însă subordonata atributivă se poate deschide printr-un substantiv determinativ după care urmează pronumele relativ în cazul genitiv (roditelinîi padej). Să dăm cîteva exemple din limba rusă, stabilindu-le echivalentele corecte în limba română.

Aşadar: rus. *Şcola* ***uceniki kotoroi...*** – rom. (1) *Şcoala* ***ai cărei elevi***, şi nu: (2) *Şcoala* ***elevii căreia***; rus. *Studentî* ***universitet kotorîh*** – rom. (3) *Studenți* ***a căror universitate***, şi nu: (4) *Studenți* ***universitatea cărora***; rus. *Rabocie* ***zavod kotorîh*** – rom. (5) *Muncitori* ***a căror uzină***, şi nu: (6) *Muncitori* ***uzina cărora*** etc.

Deşi versiunile româneşti (2), (4), (6) sînt incorecte, anume ele au devenit familiare în diferite stiluri ale limbii române literare din Basarabia. În legătură cu circulaţia masivă în ultimii 50 de ani a structurii sintactice amintite, lingviştii din republică s-au văzut nevoiţi să se pronunţe asupra acceptării/nonacceptării acestei inovaţii sintactice şi asupra utilităţii/nonutilităţii ei.

După cum era de aşteptat, modelul *...copilul părinţii căruia...* a fost respins de către lingviştii chişinăuieni[2] ca fiind un calc nedorit din limba rusă. Cu toate acestea, calcul lingvistic numit persevorează, fapt care ne face să revenim la o examinare mai profundă a fenomenului. Vom începe prin enumerarea şi modelarea structurilor de care ne ocupăm:

I. STRUCTURA BIMEMBRĂ

N (nom.) + Pron. rel. (gen.)

Această structură sintactică este cea mai răspîndită în toate stilurile funcţionale ale limbii scrise. Vom ilustra cele spuse prin cîteva exemple:

(1) *Iată un dialog* ***martorul căruia*** *am fost* ("Viaţa Satului", 5.12. '89, p. 1);

(2) *Am vorbit de scriitorul* ***cazul căruia*** *e o enigmă...* ("Literatura şi Arta", 1.02. '90, p. 2);

(3) Au lăsat totul pe seama comunelor, ***haznaua cărora*** e goală... ("Făclia", 22.04. '96, p. 2);

(4) *...Între colinele Palatinului şi Capitoliului... se întindea Forumul,* ***rămăşiţele căruia*** *pot fi contemplate şi astăzi...* ("Flux", 3. 01. '97, p. 11);

(5) *Pactul Ribbentrop-Molotov (din 23 august 1939) ...conţinea un protocol secret* ***conţinutul căruia*** *a fost dezvăluit în 1998* ("Ţara", 20.07.'99, p. 1);

(6) *Poliţia înarmată cu bastoane* ***lungimea cărora*** *avea să fie cunoscută de către mulţi răzvrătiţi...* ("Glasul Naţiunii", 10.03. '99, p. 15);

(7) *Atestarea cadrelor rămîne o funcţie a statului* ***mecanismele căruia*** *trebuie să se bazeze pe estimarea imparţială a rezultatelor ştiinţifice* ("Mesagerul", 23.02.'99, p. 3).

Exemplele citate urmează a fi redactate în corespundere cu specificul limbii române: (1) *...dialog al cărui martor...*; (2) *...scriitorul al cărui caz...*; (3) *comunele a căror haznaua*; (4) *Forumul ale cărui rămăşiţe...*; (5) *protocol al cărui conţinut...*; (6) *...bastoane a căror lungime...*; (7) *...stat ale cărui mecanisme.*

II. STRUCTURA TRIMEMBRĂ

Aici pot fi delimitate mai multe substructuri:

II. 1. N_1 (nom.) + N_2 (gen.) + Pron. rel. (gen.)

De exemplu:

(1) *Nişte diplomaţi* ***laitmotivul activităţii cărora*** *este bine cunoscut...* ("Literatura şi Arta", 26.6.'97, p. 1);

(2) *A fost creată o comisie* ***rezultatele activităţii căreia*** *vor fi examinate la şedinţă...* ("Moldova Suverană", 26.3.'90, p. 1.).

Formele corecte: (1) *...diplomaţi* ***al căror laitmotiv al activităţii...***; (2) *...comisie* ***ale cărei rezultate ale activităţii...***

II. 2. Adj.+N+Pron. rel.

De exemplu:

(1) *...Deputaţii au întreprins deplasări de lucru prin republică* ***principalul scop al cărora*** *a fost acordarea de ajutor guvernului...* ("Pămînt şi oameni", 25.05.'96, p. 1);

(2) *Pentru a obţine o încăpere la marginea oraşului,* ***ultimii locatari ai căreia*** *au lăsat întregi doar pereţii, părinţii mei au bătut de nenumărate ori la uşile "sus-puselor instanţe"...* ("Ţara", 7.02.'97, p. 3.).

Corect: (1) *...deplasări* ***al căror scop principal*** *a fost...*; (2) *...marginea oraşului* ***ai cărei ultimi locatari*** *au lăsat...*

II. 3. N+Adj.+Pron. rel. (gen.) :

(1) *E vorba de cererile maselor de moldoveni* ***interesele naţionale***

ale cărora *nu mai pot fi ignorate* ("Moldova Suverană", 30.01.'90, p. 3);

(2) *Se are în vedere fondul social pentru învățămînt* ***corpul didactic al căruia*** *e format în temei din reprezentante ale sexului frumos...* ("Moldova Literară", 25.09.'96, p. 1);

(3) *Printre* ziariştii incomozi... se numără şi *doamna N.B.,* ***emisiunile televizate ale căreia*** *sînt adevărate punți spirituale...* ("Țara", 26.01.'96, p. 1);

(4) *Există numeroase construcții gramaticale,* ***frecvența relativă a cărora*** *uneşte limbile balcanice...* (*Curs de gramatică istorică a limbii române*, Chişinău, 1991, p. 44);

(5) *...funcționează comisia* ***secretar general al căreia*** *este domnul C.R.* ("Făclia", 22.05.'99, p. 8).

Corect: (1) *...mase de moldoveni* ***ale căror interese naționale...***;

(2) *...fondul social pentru învățămînt* ***al cărui corp didactic...***; (3) *...doamna N.B.* ***ale cărei emisiuni televizate...***; (4) *...numeroase construcții* ***a căror frecvență relativă...***; (5) *...comisia* ***al cărei secretar general*** *este...*

III. STRUCTURA TETRAMEMBRĂ

Această structură formată din patru elemente poate îmbrăca diferite formule distributive, cum ar fi:

III. 1. N_1 (nom.)+Prep.+N_2 (ac.)+Pron. rel. (gen.)

De exemplu: *Am vorbit cu nişte elevi* ***orizontul de pregătire al cărora*** *e foarte larg...* ("Flux", 11.04.'97, p. 4.)

Corect: *...elevi* ***al căror orizont de pregătire...***

III. 2. N_1 (nom.)+ Adj_1+Adj_2+ Pron. rel. (gen.)

De exemplu: *E vorba de un funcționar* ***salariul mediu anual al căruia*** *este înscris în carnetul de muncă* ("Glasul Națiunii", nr. 4, ianuarie 1994, p. 8).

Varianta normativă: *... un pensionar* ***al cărui salariu mediu anual*** *este...*

III.3. N_1 (nom.)+ Conj. (şi)+ N_2 (nom.)+ Pron. rel. (gen.)

De exemplu: *Am discutat cu organele de conducere* ***menirea şi datoria cărora*** *este de a face ordine...* ("Făclia", 12.07.'97, p. 4).

Forma recomandabilă este: *...organele de conducere* ***a căror menire şi datorie*** *este...*

III. 4. N_1 (nom.)+ Adj.+ N_2 (gen.) + Pron. rel. (gen.)

În stradă a ieşit populația moldovenească ***exponentul politic al majorității căreia*** *a devenit F.P.M. ...* ("Moldova Suverană", 20.04.'90, p. 1).

Corect: *...populația moldovenească* ***al cărei exponent politic al majorității*** *a devenit...*

IV. STRUCTURA PENTAMEMBRĂ

Această structură are două varietăți:

IV.1. N_1 (nom.)+ N_2 (gen.) + Conj. (şi)+ N_3 (nom.) + Pron. rel. (gen.)

E de notat că urmările nefaste ale manifestațiilor neautorizate din Piața Universității din Bucureşti în anul 1990, ***scenariul lozincilor şi tactica cărora*** *a fost preluată de...* ("Moldova Suverană", 30.03.'95, p. 2).

Corect: *...manifestațiilor neautorizate* ***al căror scenariu al lozincilor şi tactică*** *au fost preluate...*

IV.2. N (nom.)+ Adj_1+ Conj. (şi)+Pron. rel. (gen.)

Să exemplificăm:

(1) *...au fost cumpărate vulpi polare şi nurci,* ***blănile prețioase şi frumoase ale cărora*** *se folosesc la confecționarea căciulilor* ("Moldova Suverană", 23.02.'91, p. 1).

Corect: (1) ...vulpi polare şi nurci

ale căror blănuri preţioase şi frumoase se folosesc...;

(2) ...*Republica Moldova,* ***o parte componentă şi indivizibilă a căreia*** *este şi Găgăuzia* ("Moldova Suverană", 21.05.'96, p. 3).

Corect: ... *Republica Moldova* ***a cărei parte componentă şi indivizibilă*** *este şi Găgăuzia.*

V. STRUCTURA SEXTAMEMBRĂ

V.1. N^1 (nom.)+ Prep.+ N^2 (ac.)+ Conj. (şi)+ Adj. + Pron. rel. (gen.)

S-a vorbit despre Maria Drăgan ***viaţa de creaţie şi personală a căreia*** *a fost tragică...* ("Curierul de seară", 21.02.'91, p. 2).

Corect: ...*Maria Drăgan* ***a cărei viaţă de creaţie şi personală***...

V.2. Adj_1+ N_1 (nom.)+ Conj. (şi)+ Adj_2+ N_2 (nom.) + Pron. rel. (gen.)

Am prezentat nişte materiale literare ***un bun prieten şi înflăcărat propagandist al cărora*** *a fost regretatul scriitor...* (D. Vetrov, *Portrete literare*, Chişinău, 1962, p. 3-4).

Corect: ...*materiale literare* ***al căror bun prieten şi înflăcărat propagandist*** *a fost...*

În continuare vom arăta că şi în lucrările scriitorilor, criticilor literari, savanţilor, profesorilor, publiciştilor de prestigiu etc. pot fi întîlnite asemenea exemple. Aceasta o facem nu pentru a ofensa pe cineva (Nomina odiosa sînt), ci pentru a arăta că respectivul fenomen lingvistic a ajuns să fie familiar aproape tuturor mînuitorilor de condei. Anume acest fapt ne pune pe gînduri.

I. (1) SCRIITORI DIN GENERAŢIA IMEDIAT POSTBELICĂ

Casa nouă a Sovietelor ***zidirea căreia*** *s-a început...* (F. Ponomari, *Pămînt reînnoit,* Chişinău, 1953, p. 30);

...am scris poema "Prometeu", ***versurile căreia*** *le pot cînta* (E. Bucov, *Interviu,* "Literatura şi Arta", 20.05.'84, p. 6);

...gazda îmi arată camera ***uşa căreia*** *dă în bucătărie* (N. Costenco, *Severograd,* 1963, p. 87);

Un popor ***membrii căruia*** *caută să se salveze în mod particular nu se va salva niciodată* (I. Druţă, "Moldova Literară", 6.12.'95, p. 1);

...indivizi ***gîndul cărora*** *este numai la îmbogăţire* (B. Istru, "Moldova Suverană", 8.05.'85, p. 2);

... doi bărbaţi ***numele cărora*** *ea nu le reţinu* (V. Malev, *Recviem pentru Maria*, Chişinău, 1986, p. 167);

Sînt arbore, ***coama căruia,*** *cînd se roteşte-n spaţii culege crîmpeie...*

(An. Gugel, *Celeste pulberi*, "Moldova Socialistă", 29.12.'81, p. 4).

Se poate exemplifica şi din alţi scriitori cam din aceeaşi perioadă:

Emoţionantă a fost cunoştinţa cu Ana Blandiana, ***poezia căreia*** *o preţuim în mod deosebit* (V. Leviţchi, "Sfatul Ţării", 17.04.'93, p. 4.);

Scriitorul e omul acela ***viaţa căruia*** *semnifică un crez.* (V. Vasilache, "Literatura şi Arta", 3.07.'86, p. 4);

Erau Gheorghe şi Vasile ***brigăzile cărora*** *au executat milioane de altoiuri...* (V. Roşca, "Literatura şi Arta", 5.04.'82, p. 5);

Pacea, un făgaş viguros, ***justeţea căruia*** *a fost confirmată de ulterioarele evenimente istorice* (P. Boţu, "Tineretul Moldovei", 22.01.'86, p. 1);

I. (2) SCRIITORI MAI TINERI

Faptele arată că o anumită predilecţie faţă de construcţia sintactică examinată o manifestă talentatul nostru poet şi publicist Nicolae Dabija, căruia ar fi greu să-i reproşăm că nu are simţul limbii. Dimpotrivă, scriitorul este un maestru al cuvîntului, a cărui operă ne serveşte drept model de corectitudine. Şi cu toate acestea, modelul sintactic împrumutat de tipul *copilul părinţii căruia* e de mult prezent în opera lui Nicolae Dabija. Vom da doar cîteva exemple, plasîndu-le în plan cronologic:

Era vorba de Lăpuşneanu ***portretul căruia*** *a fost descris...* ("Tineretul Moldovei", 26.01.'83. p. 3);

Am găsit şi textul Gramotei lui Alexandru cel Bun (9 februarie 1426) ***originalul căreia*** *se păstrează la Zografu de la muntele Athos din Grecia* ("Literatura şi Arta", 17.12.'87, p. 8);

Erau nişte "naţionalişti incurabili" ***capul cărora*** *ar fi fost etichetat...* ("Moldova Suverană", 14.04.'93, p. 3);

Este cîntecul "Cît trăim pe-acest pămînt", ***versurile căruia-mi*** *aparţin...* ("Literatura şi Arta", 7.04.'94, p. 1);

E plină azi Siberia cu Marii de-ale noastre căsătorite cu hoinarii lumii, ***copiii cărora*** *nu cunosc nici un cuvînt din limba moşilor şi strămoşilor lor* ("Literatura şi Arta", 3.07.'97, p.1);

Ce batjocură mai mare pentru un stat ***imnul căruia*** *îi elogiază limba pe care aproape nimeni dintre concetăţeni nu ştie să şi-o vorbească corect* ("Literatura şi Arta", 10.09.'98, p.1);

Poetul Grigore Vieru a inserat buclucaşa construcţie în poezia "O, dacă...". Reproducem o strofă din ea:

O, dacă-aş avea...
o carte ***foile căreia***
să murmure numele
femeii iubite...

E greu de presupus că în cazul dat e vorba de o licenţă poetică. Scriitorul n-ar fi avut nimic de pierdut scriind: "O, dacă-aş avea.../ o carte *ale cărei foi/* să murmure numele/ femeii iubite". Dar, după cum se vede, i-a convenit mai mult o structură sintactică cu elemente constructive inversate.

Prezentăm o serie de exemple din creaţia altor scriitori reputaţi din Republica Moldova:

Există o Societate a Scriitorilor Români ***preşedinta căreia*** *sînt* (L. Lari, "Glasul Naţiunii", 14.10.'98, p. 13);

De ce am lăsat ţara la îndemîna omului negru, ***portretul căruia*** *şi astăzi mai împodobeşte parbrizul celor mai luminoase automobile personale?* (D. Matcovschi, "Literatura şi Arta", 17.03.'88, p. 3).

...mă voi recunoaşte pe mine cel de atunci, ***povestea căruia*** *rămasă-i în fîntînă...* (Gh. Vodă, *Caietul din fîntînă*, Chişinău, 1979, p. 4);

E vorba de "Teatrul de revistă Olga Ciolacu", ***avanpremiera căruia*** *a avut loc acum cîteva săptămîni* (M. Gh. Cibotaru, "Moldova Suverană", 6.09.'94, p. 3);

..."microfonul" fiind nimic altceva decît o maşină electrică de bărbierit, ***firul cu ştecăr al căruia*** *era într-o geantă de fotoreporter* (Leo Butnaru, "Ţara", 29.08.'98, p. 4);

Poeţi ***creaţia cărora*** *îl face (pe Babansky) să-i asfinţească ochii de plăcere...* (V. Prohin, "Moldova Literară", 10.06.'96, p. 4);

Aceste exemple sînt suficiente sau nu pentru a concluziona că ambele modele pot fi recomandate pentru utilizare? Credem că exemplificarea bazată numai pe opera scriitorilor nu e suficientă, de aceea o vom continua cu mostre din lucrările unor critici literari.

II. CRITICI LITERARI

Structura bimembră N (nom.)+ Pron. rel. (gen.):

...romanul "Disc", ***acţiunile căruia*** *se desfăşoară la periferiile oraşului* (V. Coroban, "Literatura şi Arta", 18.05.'78, p. 4);

...în această ediţie e posibil să se fi proiectat introducerea măcar parţială a fabulelor, ***publicarea cărora*** *cenzura vremii nu le-ar fi îngăduit* (Gh. Bogaci, "Nistru", nr. 2, 1968, p. 125);

Titu Maiorescu ***operele căruia*** *apar acum...* (I. Ciocanu, "Vocea Poporului", 3.07.'90, p. 8);

Au fost susţinute zeci şi sute de teze de doctor în ştiinţă, ***concluziile cărora*** *erau ştiute înainte ca autorii să purceadă la scrierea lor* (Gh. Mazilu, "Nistru", nr. 4, 1990, p. 8).

Am putea da şi multe alte exemple care ar dovedi că fenomenul lingvistic în cauză e familiar criticilor literari. Cei ce scriu nu-şi mai dau seama că structura *copilul părinţii cărora* şi-a făcut loc "cu coatele" în cadrul frazei, ba chiar în multe cazuri eliminînd din limbă construcţia autohtonă *copilul ai cărui părinţi.*

Dar să continuăm investigaţiile.

III. SAVANŢI FILOLOGI ŞI NU NUMAI

A. Structuri bimembre: N (nom.) + Pron. rel (gen.):

În aceeaşi clădire se afla şi Institutul Pedagogic ***studentul căruia*** *era şi viitorul nostru scriitor Gr. Adam* (N. Corlăteanu, *Răspîntii,* Chişinău, 1995, p. 136);

Avem norme ortoepice ***necesitatea cărora*** *este indiscutabilă* (R. Udler, "Cultura Limbii", nr. 2, 1962, p. 81);

Se discută Negruzzi ***limba căruia*** *se bucură aici de o descriere amănunţită..., alţi scriitori ai timpului* ***contribuţia cărora*** *n-a fost mai puţin valoroasă...* (S. Berejan, "Moldova Socialistă", 27.05.'64, p. 4);

În pofida mesajului foarte clar al acestei creaţii mesianice ***autorul căreia*** *îşi lega speranţele de apariţia unui proroc..., O. Vuia vrea neapărat să-l scoată pe A. Mateevici drept poet naţional* (E. Levit, "Moldova Literară", 19.06.'96, p. 3);

Elevii pensionului, ***numărul cărora*** *nu depăşeşte cifra de 40, erau...* (V. Ciocanu, "Literatura şi Arta", 7.07.'77, p. 5);

E vorba ...de un decret prezidenţial ***proiectul căruia*** *va fi în curînd pregătit* (N. Mătcaş, "Făclia", 28.01.'94, p. 3);

Ştiinţa ***idealul căreia*** *e simplitatea se dezvoltă...* (D. Batâr, "Moldova Suverană", 30.10.'91, p. 4);

Înăuntru cetăţii era o fîntînă cu val ***pereţii căreia*** *au fost întăriţi cu bîrne...* (I. Hâncu, "Moldova Suverană", 2.09.'87, p. 4);

Este vorba de aşa-numitul "rîs ritualic", ***scopul căruia*** *era de a produce veselie generală* (N. Băieşu, "Ţara", 30.03.'99, p. 4);

Statul n-ar trebui să întreţină structuri ***activitatea cărora*** *constă în a observa...* (P. Parasca, "Flux", 15.07.'99, p. 3);

Am citit un articol ***conţinutul căruia*** *autorul l-a copiat dintr-o carte...* (E. Nirca, "Glasul Naţiunii", 10.11.'98, p. 4);

CLASIC – (2). Reprezentant eminent al culturii..., ***opera căruia*** *prezintă o valoare incontestabilă* (*D.E.L.M.*, Vol. I, Chişinău, 1977, p. 574).

Am stăruit intenţionat asupra exemplelor cu modelul structural bimembru, pentru că el este cel mai frecvent în toate stilurile limbii noastre. Aceasta însă nu înseamnă că savanţii basarabeni ocolesc şi alte structuri. Iată-le:

B. Structuri trimembre cu următoarele substructuri:

B(1): N+Adj.+Pron. rel. (gen.)

De exemplu:

... opera lui I. Creangă ***trăsătura generală a căreia*** *este rezerva în folosirea adjectivelor* (N. Corlăteanu *Studiu asupra lexicului...*, 1964, p. 36);

Pavel Boţu poartă în sine un "plugar" ***calităţile superioare ale căruia*** *îi servesc drept etalon...* (M. Dolgan, "Literatura şi Arta", 19.02.'81, p. 2);

Alecu Russo, ***moştenirea literară a căruia*** *poate n-am ştiut încă s-o fructificăm pe deplin...* (E. Levit, "Moldova Socialistă", 19.03.'69, p. 4);

A existat un alt motiv de neacceptare a proiectului de lege ***părtaşii tociţi ai căruia*** *au fost o altă categorie de deputaţi* (I. Negură, "Făclia", 2.07.'92, p. 2);

Este uşor să observăm că în toate exemplele citate pronumele relativ în genitiv a fost plasat pe locul al treilea în loc să-şi facă apariţia pe primul, la "deschiderea" subordonatelor atributive.

B(2): Adj.+N+Pron. rel. (gen.):

E vorba de ... M. Preda, ***ultimul roman al căruia*** *"Cel mai iubit dintre pămînteni" a fost editat şi la noi...* (A. Evdoşenco, "Glasul", 4.10.'90, p. 10);

Substantivul "gîrlă" provine de la ăúðëî, ***primul sens al căruia*** *este "gît"* (A. Evdoşenco, *Introducere în Filologia romanică*, 1987, p. 133).

B(3): N_1 (nom.)+ N_2 (gen.) + Pron. rel. (gen.):

*Se creează Partidul Național Creştin, **miezul programului căruia** e reunirea Basarabiei cu Patria-mamă România* (Vl. Nicu, "Mesagerul", 6.09.'98, p. 2).

C. Structuri tetramembre cu următoarele substructuri:

C(1): N_1+Prep.+ N_2 (ac.) + Pron. rel. (gen.) :

*"Frunze de dor" **deceniul de existență al căror** e relevant...* (M. Cimpoi, "Cultura", 30.09.'67, p. 10).

C(2): N_1+ Conj. (şi)+ N_2 + Pron. rel. (gen.) :

*Sînt nişte dexterități de vorbire coerentă, **formarea şi dezvoltarea cărora** e de neconceput fără o comunicare intensă...* (A. Palii, "Făclia", 27.12.'91, p. 11).

Ar fi interesant să aflăm de ce savanții (mai ales cei lingvişti) preferă construcții sintactice neautorizate sub aspectul normei literare, unanim acceptate? E vorba de avantaje stilistice (afective) sau de faptul că sînt pur şi simplu prea uşor influențați de modele străine, care au reuşit să se infiltreze nu numai în țesătura limbii, ci şi în ceea ce se numeşte *modus cogitandi* al vorbitorilor de limba română din Republica Moldova. Răspunsurile la aceste întrebări ar putea fi doar intuite.

IV. ZIARIŞTI DIN DIFERITE GENERAȚII

După cum am arătat deja, structura sintactică *copilul părinții cărora* şi-a făcut mai întîi apariția în presa noastră, căci anume ziariştii au fost primii care s-au văzut nevoiți să traducă mult din limba rusă în cea română. În paginile ziarelor republicane fenomenul în discuție e atît de obişnuit, încît pe nimeni nu-l mai miră. Şi totuşi vom cita din ziarişti notorii, exigenți față de felul cum se exprimă.

*Țara aceasta este România **istoria căreia** numără peste două milenii* (N. Lupan, "Glasul Națiunii", 26.09.'95, p. 5);

*În lupta contra obscurantismului..., națiunea, adevărul şi demnitatea, **stegarul cărora** este tineretul, ...vor învinge neapărat.* (B. Movilă, "Literatura şi Arta", 15.04.95, p. 4.)

*Devin tot mai frecvente numele ruse **diminutivele cărora** tind să se moldovenizeze: Iurică, Igorel etc.* (C. Tănase, "Moldova Socialistă", 1.01.'89, p. 2);

*Vorbesc în numele acelor patrioți **conştiința oftigoasă a cărora** nu concepe decît desconsiderarea românilor...* (Vl. Pohilă, "Glasul Națiunii", nr. 37, sept. 1995, p. 2);

*...în Franța la guvernare a venit stînga, **fruntaşii căreia** au declarat că...* (Vl. Pohilă, "Mesagerul", 5.09.'97, p. 6);

*Să-l amintim şi pe dl Boris Movilă **vocea repetată a căruia** n-a fost auzită...* (I. Cațaveicâ, "Literatura şi Arta", 21.10.'95, p. 2);

*Sigur că am auzit şi de poemul eroic "Calevala" **unele cîntări ale căruia** se presupune că ar avea... la 2000-2500 de ani... şi de faptul că Finlanda este o țară postindustrială **realizările căreia** mai rămîn de domeniul visurilor pentru noi* (S. Cucuietu, "Țara", 18.06.'96, p. 4);

*Numărătoarea începe de la săptămînalul "Învățătorul Moldovei" **primul număr al căruia** a ieşit de sub tipar la 3 octombrie 1954* (Al. Donos, "Literatura şi Arta", 10.09.'94, p. 2.)

*...Intelectualitatea **misiunea căreia** este să civilizeze şi să reimplanteze în popor sentimentele demnității umane... nu a găsit țăria...* (Zina Gane, "Literatura şi Arta", 27.06.'96, p. 1);

*Rog corectura revistei **colaborator al căreia** sînt şi eu, să nu se grăbească să pună pixul în mişcare* (Gr. Fidelschi, "Glasul Națiunii", 19.05.'99, p. 10).

Să stabilim acum (dacă aceasta e cu putință) unele cauze ce au condus la apariția şi extinderea atît de rapidă a structurii *copilul părinții căruia* în limba română scrisă din Republica Moldova.

Causa causarum este, desigur, influența modelelor ruseşti. În urma unei permanente interferențe lingvis-

tice ruso-române pe teritoriul Basarabiei lexicul şi sintaxa limbii române s-au lăsat penetrate de modele structurale străine. Să dăm cîteva exemple: *ce tu faci?; necătînd la aceea că...; pe linie de partid; aşa cum am fost bolnavă, n-am venit la şcoală; bilet de invitaţie; bilet de partid; Ion nu lucrează după specialitate; eu m-am legat pe telefon cu Jora; s-au luat măsuri în vederea rezolvării problēmelor pregătirii cadrelor executivelor raioanelor şi oraşelor republicii; eu trăiesc la căminul 9 pe al treilea etaj* etc.

La început construcţiile citate mai sus păreau caraghioase pentru românii basarabeni, dar cu timpul mulţi vorbitori s-au obişnuit cu ele, reproducîndu-le inconştient. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu structura atributivă *copilul părinţii căruia*. Deschiderea unei propoziţii subordonate atributive direct printr-un substantiv e specifică limbii ruse, de unde am şi împrumutat-o. Sînt nişte calcuri sintactice care, în viziunea unor autori francezi, reprezintă "un împrumut de sintagme sau de forme străine cu traducerea literală a elementelor lor constitutive" (a se vedea: Marie Louise Moreau, *Sociolingvistique. Concepts de base*, Mardaga, 1997, p. 64 passim).

Calcul lingvistic, în general, şi cel de tipul *copilul părinţii căruia*, în special, trebuie considerat ca o urmare a acţiunii factorilor externi asupra limbii române din Basarabia. E vorba de repercusiunile unui presant bilingvism rus-român, cînd limba rusă ajunsese să expulzeze din uzul oficial limba română, ocupîndu-i locul.

Menţionăm că la pătrunderea în uz a modelului *copilul părinţii căruia* au contribuit şi unii factori interni. E vorba de comoditate, de dorinţa de a scăpa de trei tipuri de greşeli gramaticale: a) acord incorect în gen şi număr al articolului posesiv (**al, a, ai, ale**) cu substantivul din subordonata atributivă (de ex.: *pescar **al** cărui undiţe...* Corect: *pescar **ale** cărui undiţe*); b) acord incorect al pronumelui relativ **care** cu substantivul din regentă (de ex.: *casa al **cărui** acoperiş...* Corect: *casa al **cărei** acoperiş...*); c) acord incorect şi al articolului posesiv, şi al pronumelui relativ (de ex.: *şcoala **a căror** elevi...* Corect: *şcoala **ai cărei** elevi*).

Avem de-a face cu un acord gramatical *sui generis*, numit şi "încrucişat", care ar putea fi redat schematic în felul următor:

Universitatea ai cărei studenţi...

Anume acest acord "încrucişat îi pune în încurcătură pe mulţi mînuitori de condei care, din grabă sau din alte motive, comit greşeli, abateri de la norma literară.

Să exemplificăm:

(1) *Două obsesii uriaşe ale lui Eminescu **ale*** (corect: **a**) *căror secantă se numeşte setea de cunoaştere a geniului* ("Tineretul Moldovei", 16.01.'95, p. 4);

(2) *La sugestia mea l-au trimis la serviciu la Institutul al **cărei*** (corect: **cărui**) *rector era pe atunci domnul N.* ("Moldova Suverană", 8.10.'96, p.3);

(3) *Exprimăm sincere condoleanţe familiei regretatului profesor **a*** (corect: **al**) *cărui nume a intrat în istoria culturii* ("Moldova Suverană", 4.09.'99, p. 6);

(4) *Imaginaţi-vă situaţia în care copilul vine de la şcoală (unde a învăţat că rugăciunea înainte de masă este obligatorie) în familia **a*** (corect: **ai**) ***căror*** (corect: **cărei**) *membri, oameni tineri încă şi voinici, n-au dat pe la biserică încă din ziua cununiei* ("Luceafărul", 12.08.'96, p. 8);

(5) *Maestrul a fondat "Liga criticilor" al **cărui*** (corect: **cărei**) *preşedinte de onoare va rămîne...* ("Moldova Suverană", 4.09.'99, p. 6).

Fireşte, ziariştii n-ar fi comis greşelile privind acordul articolului posesiv şi al pronumelui relativ, în exemplele de mai sus, dacă ar fi apelat la modelul structural nenormativ *copilul părinţii căruia*. Iată aceste posibile structuri:

(1) *...două obsesii ale lui Eminescu **secanta cărora***...; (2) *...institutul **rectorul căruia***...; (3) *...regretatul **numele căruia***...; (4) *...familia **membrii căreia*** ...; (5) *...liga **preşedintele căreia***...

Un alt factor intern care accelerează şi stimulează punerea în

circulație a modelelor nerecomandabile pînă acum este următorul: normele limbii române literare admit ca pronumele relativ **care** (introducînd o subordonată atributivă) să apară în cazul genitiv cu diverse prepoziții, locuțiuni prepoziționale, conjuncționale şi adverbiale. Dintre acestea menționăm: *în jurul, în mijlocul, cu ajutorul, prin intermediul, în dreptul, în urma, în vederea, în componența, de răul, în fața, în cursul, în preajma, în timpul* ş.a.

Să exemplificăm:

*...îi iartă vecinei acele lucruri **din pricina cărora** nu-i mai răspundea la salut* (M. Preda, R., p. 68);

*...te-ai uitat cu dispreț la tocurile strîmte **în dreptul cărora** pantalonii erau niței rupți* (A. Vlahuță, S.A., II, 323);

*Adjectivul este un determinant direct al substantivului **prin intermediul căruia** determină şi predicatul* (Revista "Limba Română", Bucureşti, 1998, nr. 4, p. 94);

*Propoziția finală exprimă scopul **în vederea căruia** se îndeplinește acțiunea din regentă* (GLR, II, ed. 2, 1966, p. 303);

*Țăranii formează un rînd mare **în mijlocul căruia** intrase Vali* (O.A., p. 445);

*Efim auzea bocănitul stativelor **de răul cărora** în casă-i strîmt, miroase a cîlți...* (C., p. 121).

În exemplele citate pronumele relativ **care** nu "deschide" în mod nemijlocit subordonata atributivă, pentru că între el şi propoziția regentă se cuprind diferite locuțiuni adverbiale.

Mai există un factor intern care stimulează răspîndirea în limba română din Basarabia a frazelor de tipul *copilul părinții căruia*. E vorba de faptul că norma literară contemporană admite ca pronumele relativ **care** în cazul genitiv să se plaseze după substantivul determinat din propoziția subordonată atributivă, dar numai în cazul "în care substantivul din atributivă este precedat de o prepoziție"[3]. Prof. M. Avram enumeră, în cazul dat, următoarele prepoziții: *drept, după, la, pentru*[4].

Aşadar, sînt admisibile, după opinia M. Avram, două modele de subordonate atributive: a) cu pronumele relativ în genitiv **după** substantivul determinat din propoziția atributivă: *poetul în opera căruia* şi b) cu pronumele relativ în genitiv **înaintea** substantivului determinat din cadrul propoziției atributive: *poetul în a căruі operă...* [5].

În continuare ne vom referi la exemple atestate pentru modelul (a) cu relativul **care** în genitiv după substantivul determinat din subordonata atributivă:

*...o tăcere **în sînul căreia** tot omul îşi auzea bătăile inimii* (O.A., p. 457);

... toată țara sărbătorește pomenirea unui mare scriitor (I.L. Caragiale) ***în opera căruia** a sunat glasul adevărului* (E., p. 153);

*Această cutiuță era un dar din copilăria Puiei lui iubite, **pe capacul căreia**, în interior, se afla scrisă, de mîna ei, o felicitare pentru "tăicuțu"* (C.S.M., p. 183);

*Tu eşti un om important, **la uşa căruia** stă neadormit un cerber în uniformă...* (S.A., p.199);

*...scriitorii de frunte **pe umerii cărora** apasă tot mai mult sarcina mişcării noastre literare* (G. Meniuc, "Gazeta literară", 16.04.'64, p. 3);

*Schițase subiectul într-o nuvelă **pe caietul căreia** însemnase cu litere mari "Zestrea"* (C.S.M., p. 58);

*TVM va trebui să lanseze emisiuni speciale de sinteză **în timpul cărora** va fi reflectată activitatea Parlamentului...* ("Țara", 10.10.'98, p. 4);

*Aşteptam tablourile lui Teodor Buzu, **în pînzele căruia** e prezentă tema satului basarabean* (N. Dabija, "Literatura şi Arta", 15.10.'98, p. 1);

*Textul a devenit cunoscut cu titlul "Scrisoare către congres", **sub genericul căruia** s-au înscris apoi toate celelalte texte dictate de Lenin pînă în martie 1922* ("Glasul Națiunii", 30.06.'99, p. 16).

Şi acum vom prezenta cîteva exemple atestate pentru modelul (b) cu pronumele **care** în genitiv plasat înaintea substantivului determinat din subordonata atributivă:

*Căci sprințar şi înşelător este gîndul omului **pe ale cărui aripi** te poartă dorul nemărginit şi nu te lasă în pace pînă ce intri în mormînt* (O., p. 131);

*Dacă prin codri pătrunzi, dai de-o vale frumoasă şi verde/ **Pe al cărei***

deal *se întinde o mîndră grădină* (P., p. 341);

Drezina fuge din ce în ce mai repede... pe lîngă cantoane ***de a căror fiinţă*** *n-a bănuit pînă acum* (Cezar Petrescu, Apud GLR, II, p. 275);

Văzură în urmă-le un luciu întins..., ***în a cărui oglindă*** *bălaie se scaldă în fund luna* (M. Eminescu, Apud GLR, II, p. 443);

Din cele discutate pînă acum este lesne să înţelegem că extinderea modelelor sintactice de tipul *copilul părinţii căruia* "frecvente la românii basarabeni" e cauzată atît de factorii externi (influenţa structurilor respective din limba rusă, traducerile masive din ruseşte), cît şi de factorii interni (dificultăţi de acord gramatical privind pronumele relativ **care** şi **formele articolului posesiv**; admiterea ca normă literară a subordonatelor atributive introduse prin relativul **care** în cazul genitiv, anticipat de: a) prepoziţii; b) locuţiuni prepoziţionale şi adverbiale; c) de prepoziţii plus substantiv în cazul acuzativ).

După cum ne putem da seama, avem de a face cu un *element inovator* în sintaxă fie numai pentru limba literară română din Basarabia. Dar este bine cunoscut că orice inovaţie trebuie să aibă o finalitate. Care va fi această finalitate la modelele structurale de tipul *copilul părinţii căruia*? Se vor extinde, cu timpul, aceste construcţii în toate stilurile funcţionale? În toate limbajele? În vorbirea tuturor vorbitorilor de limba română sau nu?

În această ordine de idei este interesantă opinia prof. Eugen Coşeriu, care notează: "... finalitatea este a vorbitorului care adoptă ceva, care adoptă o inovaţie... şi nu se poate susţine că această finalitate este aceeaşi pentru toţi vorbitorii care adoptă. Adică, primul care adoptă ceva poate adopta, eventual, din motive estetice sau din motive de solidaritate cu o anumită grupare ş.a.m.d. Ceilalţi care adoptă pot avea alte motive. Deci această motivare printr-o singură finalitate nu are nici o bază sigură.

Numai dacă, într-adevăr, vedem că *foarte mulţi vorbitori au făcut acelaşi lucru* şi, într-adevăr, s-a introdus ceva nou în limbă, atunci spunem că ceea ce s-a produs este ceea ce s-a dorit"[6].

Un interes deosebit prezintă meditaţiile şi reflecţiile profesorului Coşeriu asupra finalităţii eventualelor inovaţii în limbă: "Finalitatea este o finalitate subiectivă, şi nu o finalitate obiectivă în dezvoltarea limbii"[7]. În acest sens putem spune că situaţia atributivelor de tipul *copilul părinţii căruia* este foarte specifică: pe de o parte, structura dată este, de fapt, nenormativă (ca să nu zicem antinormativă), iar pe de altă parte, ea a plăcut multora, aproape tuturor mînuitorilor de condei (printre care sînt şi personalităţi de referinţă în materie de corectitudine lingvistică). Modelul în discuţie "bate la poarta vieţii", "cere" insistent să i se facă loc alături de modelele consacrate de fraze cu subordonate atributive. Cu alte cuvinte, să fie considerat o realitate obiectivă în perioada actuală a dezvoltării limbii române din Basarabia.

După ferma noastră convingere, în cazul dat se manifestă nu "tendinţele limbii", ci mai curînd dinamismul ei, caracterul maleabil, deschis al sintaxei, care, după cum se ştie, e destul de penetrabilă. În planul acesta să apelăm din nou la prof. E. Coşeriu. Iată ce scrie maestrul: "În sfîrşit, cu privire la tendinţe. Este (aici) pur şi simplu dinamismul limbii. Adică, acelaşi mod de a proceda duce la aceleaşi rezultate şi deci nu sînt tendinţe ale unei limbi. Limba nu poate tinde la nimic, fiindcă este o obiectivare, un fapt abstract, cînd spunem că însăşi limba "tinde" la ceva. Numai vorbitorii pot tinde la ceva, fiindcă ei sînt subiecte, limba nu este subiect"[8].

Pornind de la cele citate, putem sublinia că anume "vorbitorii", mulţi din acei ce-şi fac meseria scriind (ziarişti, scriitori, savanţi, publicişti etc.) au acceptat modelul împrumutat *copilul părinţii căruia*, părîndu-li-se mai convenabil, mai comod decît tradiţionalul şi normativul *copilul ai cărui părinţi*.

Folosirea masivă a inovaţiei sintactice în cauză ne obligă să credem că aici avem de-a face cu nişte *dublete* structurale la nivelul frazei cu subordonate atributive. Specificul dubletelor de tipul *copilul părinţii căruia* constă în faptul că apariţia lor în limbă îşi are explicaţii

atît de ordin extralingvistic, cît şi de ordin lingvistic (vezi supra). Profesorul R. Budagov scrie că *dubletele* se pot întîlni în toate limbile literare. Ele (dubletele) sînt tolerate uneori un timp destul de îndelungat, pentru ca la un moment dat să se facă "alegerea" dorită sau diferenţierea necesară între structura veche şi cea nouă care o dublează[9].

Fireşte, soarta orişicărui *dublet sintactic*, inclusiv a celui care ne-a preocupat în prezenta cercetare, o decide uzul, întrebuinţarea frecventă de către purtătorii limbii. Se ştie că *usus est magister optimus* (Cicero), pentru că numai în circulaţie, în procesul funcţionării se poate accepta şi consolida sau nega şi respinge un fenomen de limbă. E cazul să menţionăm că uzul literar poate fi marcat pozitiv, dar şi negativ. Pozitiv el este atunci cînd apare în dinamică, în mişcare, în perpetuă înnoire, deschidere spre noi "orizonturi" lingvistice, chemate să satisfacă exigenţele şi imperativele exprimării. Negativ uzul se consideră atunci cînd e purificator, închistat, promovînd necreator dogma normei literare. Sextil Puşcariu scria: "Uzul este un tiran care pune stavilă pornirilor individuale şi limitează posibilităţile variate de expresie la ceea ce a devenit normă pentru colectivitate"[10]. Dacă ne conformăm acestui precept, atunci modelul *copilul părinţii căruia,* care deocamdată este antinormativ, nu trebuie respins, ci lăsat să funcţioneze paralel, ca un dublet al modelului vechi şi normativ *copilul ai cărui părinţi.*

În sprijinul celor spuse, putem invoca argumentul că limba, în general, şi norma literară, în particular, sînt nişte fenomene sociale în perpetuă, deşi foarte lentă, dezvoltare şi schimbare. După opinia acad. Vitalie Kostomarov, limba reprezintă o "discontinuitate continuă" sau o "continuă discontinuitate"[11].

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] M. Avram, **Gramatica pentru toţi**, ed. a 2-a, Bucureşti, 1997, p. 185.

[2] A. Ciobanu, **Limba maternă şi cultivarea ei**, Editura Lumina, Chişinău, 1988, p. 159-179; A. Palii, **Calchierea ca aspect al interferenţei limbilor**, Ştiinţa, Chişinău, 1991; V. Guţu, **Dicţionar al greşelilor de limbă**, Arc, Chişinău, 1998.

[3] **Gramatica limbii române**, vol. II, *Sintaxa*, Bucureşti, 1966, p. 275; M. Avram, **op. cit.**, p. 184-185.

[4] M. Avram, **op. cit.**, p. 184.

[5] **Ibidem**, p. 185-186.

[6] E. Coşeriu, **Lingvistica integrală**, Bucureşti, 1996, p. 96.

[7] **Ibidem**, p. 91.

[8] **Ibidem**, p. 92.

[9] R. Budagov, **Celovek i ego iazîk**, Moscova, 1976, p. 163; Grandina, L.K., **Voprosî normalizaţii russkogo iazîka. Gramatika i variantî**, Moscova, 1980, p. 126; Iţkovici, V.F., **Ocerki sintaksiceskoi normî**, Moscova, 1982, p. 11.

[10] S. Puşcariu, **Limba română**, vol.I, Bucureşti, 1976, p. 28.

[11] V. Kostomarov, **Jizni iazîka**, Moscova, 1984, p. 20.

TEXTE ŞI ABREVIEREA LOR

1. V. Alecsandri, **Opere alese**, Chişinău, 1954 – O.A.
2. I.C. Ciobanu, **Codrii**, vol. I, Chişinău, 1954 – C.
3. I. Creangă, **Opere**, Bucureşti, 1956 – O.
4. M. Eminescu, **Poezii**, Bucureşti, 1958 – P.
5. M. Preda, **Risipitorii**, Bucureşti, 1993 – R.
6. F.L. Rebreanu, **Cu satul meu**, Bucureşti, 1963 – C.S.M.
7. M. Sadoveanu, **Evocări**, Bucureşti, 1954 – E.
8. A. Vlahuţă, **Scrieri alese**, vol. II, Bucureşti, 1963 – S.A.

Vitalie MARIN,
Liliana ŢÎMBALĂ
U.S.M., Chişinău

ASPECTE ALE UTILIZĂRII PERFECTULUI SIMPLU ARHAIC

În textele româneşti din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, precum şi din prima jumătate a secolului al XVIII-lea formele de perfect simplu cu sufixul *-ră* apar doar la persoana a III-a plural. În ce priveşte formele persoanelor I şi a II-a ale aceluiaşi număr, acestea, în urma evoluţiei de la formele originare latineşti, au ajuns să coincidă, în majoritatea cazurilor, cu formele respective ale timpului prezent, mai ales la verbele de conjugarea I şi a IV-a (cele mai productive conjugări). De exemplu: prezent *cîntăm*, perfect simplu *cîntăm*; prezent *venim*, perfect simplu *venim*. Iar persoana a III-a plural a perfectului simplu, după cum susţine Viorel Neagoe, făcînd trimiteri la Al. Graur, "era omonimă cu participiul trecut la verbele de toate conjugările" [1, p. 2]. O asemenea omonimie era nedorită, ba chiar supărătoare, căci ducea la anihilarea opoziţiei dintre o acţiune ce se petrece în prezent şi una petrecută în trecut.

Formele contemporane de tipul *venirăm, cîntarăm* reprezintă o inovaţie tîrzie datorită analogiei. Asemenea schimbări au fost necesare, căci au constituit "un mijloc de evitare a omonimiei, prin impunerea, după o lungă perioadă, pe cale analogică a lui *-ră* de la persoana a III-a plural şi la persoanele I şi a II-a plural" [2, p. 2].

În scrierile cronicarilor formele perfectului simplu persoana I plural fără sufixul *-ră* se mai menţin, cu precădere, la verbele de conjugarea a II-a şi a III-a: *făcum, văzum, strînsem* ş.a.

Aşadar, formele de tipul *şezum, plînsem* sînt forme obişnuite de perfect simplu în limba veche. Miron Costin scrie în "Letopiseţul Ţării Moldovei": "Numai ce *văzum* despre amiadzădzi unu nuor, cum să ridică deoparte de ceriu un nuor sau o negură" [3, p. 166]. Forma perfectului simplu din această frază nu este colorată stilistic, ea nu şochează, căci pe vremea cronicarului o asemenea utilizare constituia o normă obişnuită, fără rezonanţă expresivă. Însă cu timpul, cînd formele perfectului simplu la persoana I şi a II-a şi-au ataşat, prin analogie, sufixul *-ră*, caracteristic iniţial, după cum spuneam, numai persoanei a III-a plural, formaţiile cu *-ră* de tipul *văzurăm, văzurăţi* devin normă, înlocuindu-le total pe cele proprii textelor vechi.

Formele de tipul *văzum*, neutre sub aspect stilistic la Miron Costin, cîştigă "aureolă" de elemente ale limbii poetice numai după ce perfectul simplu cu aspectul său arhaic a încetat să mai reprezinte nişte forme obişnuite. De aceea la Eminescu, în versurile "M-a fermecat cu vreo scînteie/ Din clipa-n care ne *văzum*?" (**De-or trece anii**) aceeaşi formă, atestată la Miron Costin, este simţită ca poetică, sentiment pe care nu-l avea cititorul din trecut, "iar dacă i-am atribui un astfel de sentiment, am falsifica realitatea stilistică, proiectînd asupra ei felul nostru de a privi lucrurile" [4, p. 243]. Cercetătorul Ştefan Munteanu are perfectă dreptate cînd susţine că forma arhaică, ieşită din uz, capătă valoare stilistică numai atunci cînd este "reînviată" de un poet. Cuvîntul sau forma gramaticală "se învesteşte cu anumită valoare stilistică, ca rezultat al mutaţiei din planul diacronic în cel sincronic, ceea ce înseamnă că cititorii lui Neculce din secolul al XVIII-lea o înregistrau fără sentimentul care ne însoţeşte pe noi cînd citim paginile cronicarului moldovean, poezia lui Alecsandri sau romanele istorice ale lui Sadoveanu" [4, p. 241].

În felul acesta, prin raportarea respectivă a formelor actuale la corespondentele lor arhaice apare opoziţia obişnuit/neobişnuit, care poate fi sesizată numai pe fundalul utilizării uzuale a formei date. Cînd mitropolitul Dosoftei a scris cunoscu-

tele versuri "La apa Vavilonului,/ Jelind în ţara domnului,/ Acolo *şezum* şi *plînsem*/ La voroavă ce ne *strînsăm*" [5, p. 977], formele perfectului subliniate de noi nu aveau cum să impresioneze pe cititorul de pe vremea sa, căci pentru acea epocă ele erau uzuale. Totuşi noi le simţim astăzi farmecul datorită posibilităţii de a le pune în opoziţie cu sinonimele morfologice corespunzătoare din limba română actuală (*şezurăm, plînserăm, strînserăm*). Ne dăm bine seama că ele dispun de o expresivitate incontestabilă. Însă cînd, spre exemplu, Magda, unul din personajele din romanul lui G. Meniuc "Disc", utilizează în vorbirea sa aceleaşi forme, chiar pentru aceleaşi verbe, citîndu-l pe Dosoftei: "Am vrut şi eu să văd munţii, dar n-am văzut decît împuţitura asta de oraş. Ramidava mi-e leagănul şi mormîntul. Aici *şezum* şi *plînsem*, cum zice Dosoftei sau Varlaam, nu ţin minte", la nota expresivă se mai adaugă şi una afectivă, aceea de autoironie sarcastică.

Forma de tipul *văzum, şezum* reprezintă astfel o abatere de la uzul actual obişnuit. Constituind o deviere de la norma limbii române actuale, o asemenea formă capătă indice stilistic de element neobişnuit şi poate fi atestată doar în limbajul poetic, căci, după spusele lui Eminescu, e un drept exclusiv al poeziei "de-a revifica colorile limbii prin vorbire dezgropate din mormîntul trecutului". Citat după D. Irimia [6, p. 233].

Forma arhaică poate conferi textului poetic, deseori cu un conţinut evocativ, o pronunţată notă patetică: "Şi ne întoarcem, mări, din drum/ Pe-o albă sanie nebună/ Acolo jos, unde *şezum* şi visam împreună" (L. Deleanu, **Itinerar cosmic**).

Mai observasem cu altă ocazie că întrebuinţarea formei gramaticale cronologic marcate în stilul poetic este simţită ca o abatere bruscă de la norma lingvistică actuală. Şi totuşi, aşa cum am menţionat mai sus, o asemenea deviere nu constituie un fapt de încălcare a corectitudinii lingvistice, ci o abatere de la uzul actual obişnuit, caracterizîndu-se printr-o frecvenţă scăzută, ceea ce face ca elementul arhaic să capete marcă stilistică. În legătură cu fapte de felul acesta, M. Riffater scria: "Contextul stilistic constituie acel model lingvistic care este încălcat brusc de un element imprevizibil, iar contrastul, apărut în urma acestei încălcări, reprezintă stimulentul stilistic" [7, p. 87].

Dacă ne gîndim la funcţia stilistică a elementului arhaic de redare a atmosferei, a culorii de epocă, forma veche a perfectului simplu era foarte potrivită pentru discursul lui Mircea către Baiazid, aşa cum apare într-o variantă manuscrisă a "Scrisorii III" citată de G.I. Tohăneanu [8, p. 110]: "Căci din noi *făcum* cetate şi din inimă un zid/ Şi nimic nu s-o alege de-a ta faimă, Baiazid!". Cu toate acestea, deşi este bine cunoscută predilecţia poetului pentru arhaisme, în varianta definitivă a poemului poetul a renunţat la asemenea formă, considerînd-o, probabil, drept "raritate" lingvistică artificială, prea căutată, deşi, după cum spuneam, acest element lingvistic ar fi avut deplină justificare în vorbirea lui Mircea cel Bătrîn. Iată varianta definitivă a acestui distih: "N-avem oşti, dară iubirea de moşie e un zid/ Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!".

Uneori această formă este utilizată mai mult de dragul rimei, aşa cum apare în una dintre poeziile lui L. Deleanu: "Ce faci, salcie pletoasă,/ Care-mi stai în drum?/ – Plîng că nu mai sînt acasă,/ Timpul mi-l *pierdum*." (**Salcie plîngătoare**). Deşi din punct de vedere strict prozodic această formă îşi poate avea aici justificare, sub aspectul corectitudinii, în schimb ea este aberantă, fiind folosit pluralul pentru singular (corect: *pierdui*). Nicicînd şi nicăieri în limba română singularul persoanei I a perfectului simplu n-a coincis cu pluralul aceleiaşi persoane. După cum se vede, autorul a fost indus în eroare de o falsă analogie cu desinenţa respectivă a mai mult ca perfectului.

Utilizarea perfectului simplu arhaic la persoana I plural în locul persoanei I singular nu este exclusă, însă o asemenea abatere de la normă trebuie să fie justificată, recurgîndu-se

la ea cu un scop bine determinat. Astfel, spre exemplu, în poezia satirică "Povestea vorbei" poetul Andrei Lupan a folosit forma de plural persoana I a perfectului simplu arhaic în locul formei de singular a aceleiaşi persoane cu scopul de a-i persifla, de a-i zeflemisi pe acei care "le zic palavrelor cultură", care caută să-şi mascheze minciuna, deşertăciunea intelectuală prin diverse înzorzonări, sulemeniri verbale. Iată cum apare în această ordine de idei monologul vorbei: "Astfel *căzum* la fudulie,/ ca o chelie cu chilie/ şi *începum* o bîjbîială/ prin tidva intelectogoală".

Totuşi pot fi întîlnite şi cazuri de utilizare falsă, nejustificată a acestei forme de perfect simplu. Astfel, de exemplu, după cum menţionează G.I. Tohăneanu, exact aceeaşi formă *văzum*, folosită de către M. Costin şi M. Eminescu, este relevată şi de M. Beniuc la final de vers şi de strofă "dar ea nu se integrează în tonalitatea generală a poeziei, rămînînd exterioară şi oarecum stridentă" [8, p. 110]. Iată aceste versuri citate din culegerea **Materia şi visele**: "Cresc în urma mea şi-n faţă/ Mari plantaţii de viaţă,/ Tinere, bogate, cum/ Noi pe vremuri *nu văzurăm*.".

Aşadar, forma arhaică a perfectului simplu persoana I plural constituie un caz tipic de sinonimie morfologică structurală în cadrul perfectului, deşi la ea se recurge foarte rar. O situaţie analogică avem şi la utilizarea mai mult ca perfectului analitic arhaic de tipul *a fost căzut*, sinonim cu *căzuse*, aşa cum apare în scrierile lui M. Eminescu, O. Goga, G. Coşbuc ş.a. De exemplu: "Semne-avem, şi-n miezuine le-*au fost pus* de mult bătrînii" (O. Goga, **De mult**); "Mie-mi pare că uitarăm/ Cît de mult ne-*am fost iubit*" (M. Eminescu, **După ce atîta vreme**). Totuşi, forma de perfect simplu cronologic marcat este cu mult mai rar folosită chiar şi decît mai mult ca perfectul arhaic. Aceasta se datoreşte, probabil, tendinţei generale de a înlocui formele perfectului simplu prin cele ale perfectului compus, la care mai putem adăuga şi faptul că forma arhaică a perfectului simplu sună prea artificial şi neobişnuit, spre deosebire de forma mai mult ca perfectului perifrastic, ce poate fi întîlnită şi astăzi în unele graiuri [9, p. 14].

Forma perfectului simplu arhaic nu trebuie trecută, totuşi, cu vederea, deoarece întrebuinţarea ei denotă o acţiune pe care se întemeiază un anumit fapt stilistic. Cît priveşte forma persoanei a II-a plural a perfectului simplu arhaic, ea nu este utilizată în genere în vorbirea contemporană, chiar şi în limbajul poetic.

BIBLIOGRAFIE

1. Neagoe, Victorela, **Despre *-ră* în formele de perfect simplu şi de mai mult ca perfect**, în *Fonetică şi dialectologie*, vol. VIII, extras, Bucureşti, 1973.

2. Frîncu, C., **Din istoria perfectului simplu românesc: formele de persoana I şi a II-a plural cu sufixul *-ră***, Bucureşti, 1971 (Extras).

3. Costin, Miron, **Opere**, *Ediţie critică de P.P. Panaitescu*, Bucureşti, 1958.

4. Munteanu, Ştefan, **Stil şi expresivitate poetică**, Bucureşti, 1972.

5. Dosoftei, **Psaltirea în versuri**, *Ediţie critică de N. Ursu*, Iaşi, 1974.

6. Irimia, Dumitru, **Limbajul poetic eminescian**, Iaşi, 1979.

7. Riffater, M., **Kriterii stilisticeskogo analiza**, în *Novoe v lingvistike, IX, Lingvostilistika,* Moskva, 1980.

8. Tohăneanu, G.I., **Sinonimia dincolo de cuvînt**, în *Studii de limbă şi stil*, Timişoara, 1973.

9. Melnic, V., **Elemente de morfologie dialectală**, Chişinău, 1977.

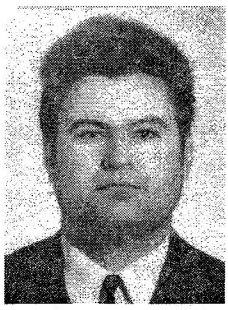

Ion CIOCANU
Chişinău

BUCLUC CU ATRAGEREA ATENŢIEI

Nimeni, probabil, n-o să descopere vreodată cine a zis pentru întâia oară că el a "tras" atenţia sau – încă mai deocheat – a "tras" atenţie. "A trage atenţia" este o expresie atât de lipsită de sens şi face parte dintr-un limbaj atât de afectat, încât nu merită nici să fie criticată. Nici un sens al verbului *(a) trage* nu se potriveşte în această expresie care va să însemne *a atrage atenţia* ori a *da (a acorda)* atenţie. "A atrage atenţia (cuiva), citim în *Dicţionarul explicativ al limbii române*, înseamnă a) a face ca atenţia (cuiva) să se îndrepte într-o anumită direcţie; b) a avertiza, a preveni". *I-am atras (prietenului) atenţia asupra necesităţii de a vorbi corect* înseamnă, fără îndoială, I-am făcut atent (conştient) că trebuie să se exprime corect. *Am atras atenţia (elevilor) asupra importanţei cunoaşterii bune a istoriei neamului nostru* înseamnă, evident, i-am făcut atenţi că e necesar să studieze profund istoria neamului din care descindem. Accentuăm: substantivul se află numai şi numai la forma hotărâtă – atragem atenţia (cuiva) asupra unei probleme, necesităţi, adevăr, greşeli etc.

Am revenit la expresia *a atrage atenţia (luarea aminte) (a) cuiva*, pe care a explicat-o foarte bine, cu exemple convingătoare, Valentin Mândâcanu în cartea sa "Cuvîntul potrivit la locul potrivit" (Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1979, p. 50-52), din simplul, deşi extrem de regretabilul motiv că nu numai unii vorbitori neiniţiaţi sau neatenţi, sau – şi mai rău – indiferenţi faţă de corectitudinea şi frumuseţea limbii, dar şi unii savanţi o "redactează" într-un mod cu totul inadmisibil, "atrăgând... atenţie", fără să concretizeze *a cui* atenţie este "atrasă". "În prezentul dicţionar se atrage o deosebită atenţie claselor de cuvinte gramaticale..." citim într-un util, de altfel, *Dicţionar de bază francez-român* (Cimişlia, Întreprinderea Editorial-Poligrafică Tircim, 1995, p. 3), frază în care se cerea imperios precizarea adresei: "În prezentul dicţionar se atrage atenţia *elevilor (studenţilor, profesorilor...)* asupra claselor de cuvinte..." ori întrebuinţarea expresiei *se acordă (se dă)* o deosebită atenţie (de data aceasta substantivul fiind pus corect la forma nehotărâtă), fraza luând o altă formă, corectă şi ea: "În acest dicţionar se acordă (se dă) o deosebită atenţie claselor de cuvinte...").

Recapitulăm: acordăm sau, şi mai simplu, dăm atenţie unui om (unei probleme etc.), dar atragem atenţia (cuiva) asupra unui adevăr (fapt etc.). Atragem atenţia, nu "tragem" şi nu "atenţie". Părintele nu-i "trage" şi nici nu-i "atrage" atenţie copilului său, ci îi dă atenţie, îi acordă atenţie, substantivul din urmă fiind la forma nehotărâtă.

ÎNVĂŢĂTOARELE ŞI PROFESOARELE

Într-o tabletă incitantă, publicată în săptămânalul "Momentul" la 6 februarie 1996, dl Viorel Mihail se arăta oarecum mirat că, după ce scrisese anterior despre nişte profesoare numindu-le învăţătoare, a fost probozit. De data aceasta domnia sa se exprima corect începând chiar de la titlu: "Deputaţii şi profesoarele", dar strecura totodată în text nitică ironie,

chipurile "profesoarele sunt mai dulci ca învățătoarele".

Nu ne "legăm" aici de acest "ca", folosit puțin cam impropriu, şi nici nu intenționăm să-l deziluzionăm pe autor că, adică, şi învățătoarele sunt foarte dulci, dar nu putem lăsa fără atenția cuvenită o eroare de sens, devenită la noi ca şi normă în vorbire şi în scriere, – faptul că substantivele *învățător, -oare* şi *profesor, -oară* sunt considerate absolut şi total identice din punct de vedere semantic. Am mai avut ocazia să explicăm atare adevăruri, vechi cât lumea, de altfel, şi dacă revenim la temă, e numai pentru că eroarea n-a fost conştientizată de toată lumea.

Învățător, -oare este, conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, "persoană care predă cunoştințe şi face educația civică a copiilor din primele clase de şcoală" (p. 474), pe când *profesor, -oară* exprimă un alt conținut, fiind "persoană cu o pregătire specială într-un anumit domeniu de activitate şi care predă o materie de învățământ (în şcoală)". Acest al doilea cuvânt (profesor, -oară) se întrebuințează adesea cu sens de "învățător", dar – ne avertizează dicționarul – în atare cazuri se procedează "impropriu" (p. 749). Din faptul că substantivul *învățător* are şi sensul de "persoană care învață sau instruieşte pe cineva" nu rezultă neapărat că el e în măsură să substituie substantivul *profesor*. Copiilor din clasele începătoare le predau *toate* lecțiile învățători, iar elevilor din clasele superioare li se predau *diferite* discipline concrete – limba, literatura, istoria, chimia etc. – de către *diferiți* profesori, specialişti anume în domeniile respective.

Este adevărat că în vorbirea neîngrijită substituirea celor două noțiuni luate aici în discuție este foarte răspândită, că majoritatea vorbitorilor simpli nu simt şi nu conştientizează deosebirea de sens dintre substantivele scoase în titlul acestui eseu. Dar în presă, la radio, în literatura ştiințifică diferența considerabilă dintre *învățător, -oare* şi *profesor, -oară* trebuie să fie făcută în mod obligatoriu, conştient şi, evident, fără zeflemele.

ÎNTRE ŞI ... *DINTRE*

Prepozițiile *între* şi *dintre* se aseamănă mult din punct de vedere semantic şi formal, fapt care generează diferite şi neaşteptate confuzii, adesea regretabile.

Dar să le luăm, după cum se spune, la rând. Prepoziția *dintre* se întrebuințează atunci când substantivul care o precedă este însoțit de un articol hotărât, ca în exemplul: "S-a consolidat alianța dintre oamenii muncii fizice şi intelectuali". Când substantivul, alteori adjectivul, care precedă prepoziția, este însoțit de un articol nehotărât sau nu este defel articulat, se întrebuințează prepoziția *între*, ca în exemplele următoare: "S-a afirmat o alianță trainică între oamenii muncii fizice şi intelectuali" sau "E vorba de alianță şi colaborare activă între oamenii muncii fizice şi intelectuali".

Prepoziția *între* precedă, cel mai des, complementul unui verb, ca în textele ce urmează: "Prietenii se înțeleg bine între ei", "Atare înțelegere există şi între popoare" etc.

În practica vorbirii şi în cea a scrierii întâlnim uneori cazuri oarecum complicate, când se pare că s-ar cere deopotrivă o prepoziție sau cealaltă dintre aceste două, şi rămânem descumpăniți. De aceea ni se cer anumite eforturi intelectuale suplimentare pentru a determina cu precizia cuvenită care prepoziție trebuie să fie folosită în contextul respectiv. Dar fără atare eforturi nu realizăm niciodată nimic temeinic, de durată.

SALA DE FESTIVITĂȚI

Printr-o invitație tipărită sub auspiciile Universității de Stat din Republica Moldova am fost invitați, în februarie 1996, la un simpozion care urma să se desfăşoare în blocul Facultății de Litere, mai exact – în "sala festivă".

Festivă?

Festiv, -ă este un adjectiv care înseamnă, conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, ceva "de

sărbătoare, pentru sărbătoare; măreț, somptuos, maiestuos" (p. 331). O sală festivă presupune că este – prin ea însăși – sărbătorească, măreață, somptuoasă etc. Or, o atare sală la universitatea chișinăuiană nu există. În blocul indicat în invitație este o sală destul de modestă, care permite însă să se desfășoare aici adunări de tot felul, conferințe și – de ce nu? – simpozioane. Dar ea, sala, nu e și nici nu poate fi festivă. Ea doar permite să se desfășoare aici diferite *festivități*, altfel zis – "serbări cu caracter solemn, de obicei pentru celebrarea unui eveniment important" (tot acolo).

Acum sperăm să fi devenit clar că a fost vorba despre celebrarea unui scriitor, anume a lui Liviu Deleanu, celebrarea constituind o festivitate sau o ședință festivă a profesorilor și studenților și că, în definitiv, ședința aceasta festivă a avut loc în sala de... festivități.

CĂMĂȘILE

Oricât de schimbătoare pe parcursul istoriei, evoluând în funcție de materialul din care a fost și este confecționată, cămașa rămâne *cămașă*, fie ea din fir de cânepă sau de in, fie din nailon sau din orice alt material. Și este bine că avem câte două și chiar câte mai multe și în felul acesta nu rămâne impracticabil pluralul atât de răspânditului substantiv: cămăși. Deci: o cămașă, niște cămăși.

Dar de ce nu cămeșă? ar putea să ne întrebe un om de la țară, nu prea trecut prin școli, mai cu seamă dacă în localitatea lui de baștină se zice *cămeșă, cămeși*. Prea bine, i-am răspunde, formele *cămeșă, cămeși* sunt variante înregistrate de mult în dicționare ale aceluiași substantiv *cămașă (cămăși)*.

Totul bine, dar de ce Grigore Vieru nu scrie nici *cămăși*, nici *cămeși*, ci... "cămașe"? parcă o vedem și acum în față pe o colegă pornită – se pare – împotriva poetului.

Ei da, în mai multe ediții poetului i-au trebuit, din necesități prozodice, trei silabe și a scris "Cămașe vechi, mai noi.../ Amară amintire de la fiu...". Cămașe! De aici forma hotărâtă din titlul poeziei: *Cămașele*. Am considerat-o, ani la rând, o licență poetică, ceva ce se practică de când poezia, ca să nu zicem de când lumea. Și nu l-am bănuit pe ilustrul poet de necunoașterea limbii. Mai curând îndemnam cititorul să facem distincția cuvenită între limba scriitorului și limba literară, noțiuni și realități care nu întotdeauna coincid perfect. Scriitorul are nu numai dreptul, dar uneori chiar și obligația de a folosi în mod propriu, în funcție de diverși factori concreți, resursele lingvistice. Formele corecte, unanim acceptabile, ale cuvintelor și expresiilor nu le luăm din operele lui Mihai Eminescu ("Fiind *băiet* păduri cutreieram...") și nici de la alți mari făuritori de limbă, ci totuși din manuale, dicționare și din explicațiile de rigoare ale profesorilor cu o bună pregătire filologică.

P.S. În edițiile recente, de exemplu în volumul *Acum și în veac* (Grupul editorial Litera, Chișinău, 1998), Grigore Vieru și-a redactat textul, scriind corect: *cămăși, cămășile*.

MANIFESTAȚIA ȘI MANIFESTAREA

La 16 noiembrie 1994, pe când la Orhei era sărbătorită cântăreața Tamara Ciobanu (în epocă Ceban), un funcționar de la Direcția Raională de Cultură a vorbit la radio despre un șir de "manifestații" din cadrul sărbătorii. Ascultam informația și nu ne venea să credem urechilor: de ce oare hotărâseră orheienii să recurgă la această formă specifică de exteriorizare a sentimentelor și atitudinilor? Am luat în mâini *Dicționarul explicativ al limbii române*, ca să ne verificăm cunoștințele în privința... *manifestației*. Citim: "Demonstrație de masă (pe străzile unui oraș) ca dovadă a simpatiei sau a protestului față de un eveniment de interes general sau față de o persoană" (p. 521).

E drept că artista a avut o voce plăcută, și-a manifestat talentul în interpretarea multor cântece populare neaoșe, s-a impus atenției unui public în adevăr numeros (multinațional),

dar chiar să i se organizeze... "manifestații"?

Vorba e că la Orhei avuseseră loc multe şi frumoase, şi pe deplin îndreptățite, *manifestări* culturale.

Eroarea vorbitorului de la radio se explică prin faptul că verbul *a manifesta* este polisemantic, are trei sensuri deosebite şi pentru denumirea acțiunilor culturale referitoare la omagierea unui om de artă se potriveşte numai primul dintre cele enumerate în dicționarele de specialitate: "A exprima, a arăta, prin comportare, prin atitudine etc., un sentiment, o tendință". Anume de la această descifrare a verbului trebuie să pornim pentru a forma substantivul potrivit în contextul la care se referea funcționarul orheian: manifestare cu sensul de "exteriorizare (prin vorbe, fapte, acțiuni) a gândurilor, sentimentelor, personalității etc. cuiva".

Or, folosirea arbitrară a cuvintelor *manifestare* şi *manifestație* nu constituie o raritate în practica lingvistică de la noi. În afară de aceasta, confundarea substantivelor în discuție nu este în nici un caz atât de nevinovată, cum li s-o fi părând unor vorbitori neinițiați. Chiar dacă se găsesc până la urmă anumite justificări pentru substituirea unuia prin celălalt, inclusiv în dicționarele de specialitate, e nevoie să apelăm de fiecare dată la forma principală, de obicei pusă prima în explicațiile respective, şi la cea întrebuințată mai des de mânuitorii talentați şi autoritari ai limbii. Spunem toate acestea, pentru că deosebirea dintre *manifestare* şi *manifestație* nu este mai mică şi mai puțin esențială decât aceea dintre forma verbală *(eu) manifest* (un sentiment, o grijă) şi forma *(eu) manifestez* (în fața Parlamentului, de exemplu, din cauza întârzierii salariului sau din altă cauză, nu mai puțin dureroasă).

ATARE ŞI *CA ATARE*

Din practica, tot mai îndelungată din păcate, de cititor şi de redactor ne-am ales cu concluzia, deloc plăcută, că mulți conaționali ai noştri, inclusiv o parte a celor şcoliți, greşesc în privința adjectivului *atare*. De fapt, greşeala apare în momentul declinării lui. Or, nu numai atare problemă există, dar şi atare probleme trebuie să ne preocupe. *Atare probleme*, nu "atari", după cum auzim rostindu-se şi vedem scriindu-se nu numai o dată.

Aceasta din simplul fapt că adjectivul *atare* este invariabil. Explicat prin "astfel de...; asemenea" (*Dicționarul explicativ al limbii române*, p. 59), este absolut clar de ce în loc de "asemenea probleme" sau "astfel de probleme" trebuie să spunem şi să scriem *atare probleme*, fără să fie nevoie să apelăm la forma de plural a adjectivului în discuție.

Nu sunt rare nici greşelile în privința întrebuințării locuțiunii conjuncționale *ca atare*. Ea înseamnă "deci, în consecință" şi nu este defel îndreptățită în enunțuri ca următorul: "Şeful nostru este repezit şi bădărănos uneori, dar ca atare este un om de treabă". În atare cazuri locuțiunea în discuție este confundată cu expresiile "în linii mari", "în general" etc., prin care am putea da de înțeles oamenilor că şeful cutare este plin de cusururi, dar în totalitatea trăsăturilor sale este totuşi un om bun. Dacă un scriitor, de exemplu, este talentat şi se află în ascensiune creatoare, el trebuie tratat – de critica de specialitate, de organele puterii, de lumea cititoare – *ca atare*, adică "în consecință", aşa cum este el în realitate, şi nu altfel. La fel ar trebui să fie tratați toți participanții la procesul lingvistic: cine se îngrijeşte de vocabularul şi de limbajul său, să fie elogiat, poate chiar premiat acolo unde este posibil, iar cine nu este atent nici la vocabularul de care se foloseşte, nici la limbaj, să fie tratat *ca atare*, adică *în consecință*.

În concluzie, am zice că *atare probleme* ale culturii vorbirii, ca utilizarea corectă a adjectivului la care ne-am referit şi a locuțiunii conjuncționale în discuție, trebuie să ne preocupe în permanență şi că autorii care explică just sensul lor şi ne propun exemple convingătoare de întrebuințare corectă a adjectivului şi locuțiunii în cauză trebuie apreciați *ca atare*.

Viorica MOLEA,
doctorandă, U.S.M.,
Chişinău

PROCEDEE STILISTICE DE UTILIZARE A EXPRESIILOR FRAZEOLOGICE

O limbă, ce renaşte din ruine, ia vigoare din însuşi efortul de a supraviețui, din setea impetuoasă de purificare. Ignorată, blamată, osîndită chiar, limba română, aici, la noi, e de o cutezanță de-a dreptul fantastică, obținînd, în cele din urmă, realizări incontestabile.

Toți cei care consideră că salvarea limbii ține de mîndria şi onoarea acestui neam şi, în primul rînd, cei care ne alimentează zilnic curiozitatea şi dorul de comunicare – mass-media Republicii Moldova – s-au aruncat în lupta vitală pentru limbă. În acest sens, presa republicană ne oferă tot mai insistent, pe lîngă clişeele, tiparele lingvistice, specifice stilului, modele de exprimare inteligentă, mustoasă, suavă.

Mă voi referi, în cele ce urmează, la unul dintre multiplele aspecte ale stilului profesat de publicişti, un aspect *ce mişcă,* perturbează, conferă plasticitate unui conținut – frazeologia, mai exact, unele valențe de ordin stilistic ale expresiilor frazeologice (EF) utilizate în presa republicană.

Pentru început, se impune necesitatea definirii EF drept categorie gramaticală aparte. În accepție largă, EF este o formațiune sintactică cristalizată, unitară semantic şi metaforică din punct de vedere stilistic.

Varietatea definițiilor şi a denumirilor (*izolări*, cum le denumea Iorgu Iordan; *expresii metaforice*, după E. Slave; *locuțiuni verbale,* după F. Dumitrescu; *expresii idiomatice*, în accepția lui Al. Andriescu; *locuțiune românească,* după Lazăr Şăineanu etc.) nu modifică esențial conceptul de EF.

"Ca expresie originală, condensată a gîndirii şi sensibilității unui popor, locuțiunile şi expresiile... ilustrează o viziune plastică şi o mentalitate specifică a colectivității. Structura lor lingvistică este definitorie pentru un grai, iar conținutul subtil al acestor construcții lapidare atestă simțul de observație, capacitatea expresivă a poporului, originalitatea metaforică a asocierilor sale..." – afirmă Gheorghe Bulgăr, un cercetător de seamă în domeniul frazeologiei.

"În cuvintele alăturate cu sclipiri de spirit zace o mare înțelepciune, constituind modele de concizie şi de inovație metaforică, realizate cu vorbele din vechime, înnobilate în contexte plastice atît de grăitoare", susține şi marele Iorgu Iordan în *Stilistica limbii române,* la capitolul *Izolări.*

EF, prin însăşi natura sa, imprimă mesajului culoare, efectul stilistic fiind determinat de modul în care ea este utilizată. Adică, atunci cînd vorbim de nuanțele stilistice ale unei EF, ne gîndim, în primul rînd, la noutatea ei structurală. De obicei, o EF este cu atît mai sugestivă, mai extravagantă, cu cît îşi modifică mai neaşteptat forma inițială, cea consacrată.

Pentru analiza faptelor de limbă vizate am spicuit exemple din cele mai reprezentative ziare republicane, cum ar fi *Literatura şi Arta, Țara, Flux, Dialog,* pentru lunile mai-iulie 1999, utilizate de către Dumitru Matcovschi, Petru Bogatu, Nicolae Dabija, Vladimir Beşleagă ş.a.

În general, sus-numiții condeieri exploatează activ şi în mod profesionist tezaurul frazeologic, împrimîndu-i

note originale, inovatoare, care conferă textului forță, amploare, rafinament, prospețime.

La o analiză de suprafață, dintre toate categoriile de frazeologisme, autorii le folosesc, preponderent, pe cele populare, stabilind astfel un contact mai intim, mai familial cu cititorul obișnuit, care poate fi din orice categorie socială, deopotrivă cunoscînd acest tip de EF. Spre exemplu, *a strica orzul pe gîște* în contextul "Iată de ce nu mai pierdem cu ei timpul, stricînd orzul pe gîște" (Petru Bogatu, *Țara*, 27 iulie) sau a *căuta bube-n cap* ("...îi caută bube-n cap poetului, ca să nu mai iasă că au îmbătrînit și ei degeaba", N. Dabija, *Literatura și Arta*, 8 iulie); *a se face niznai;* a da cu *oiștea-n gard* ("Cum se fac niznai, cînd dau cu oiștea-n gard", D. Matcovschi, *Literatura și Arta*, 22 iulie).

În materialul selectat pentru analiză am atestat aproximativ 200 de EF populare, unele cu anumite modificări, despre care vom vorbi în continuare.

EF literare, cu toate tipurile lor, constituie aproximativ 135 de unități. Dintre acestea fac parte EF ale tuturor stilurilor, în primul rînd, ale stilului publicistic *(s-a retras în culise, a bate pasul pe loc, nu are stofă de conducător, au preferat să salveze aparențele);* ale stilului oficial-administrativ (*este tras la răspundere, este pusă la curent, se ia act* etc.); științific *(a induce în eroare, a se pune accentele, a judeca lucrurile la rece, a așeza lucrurile pe un făgaș normal* etc.); EF internaționale, în forma lor originală sau tradusă *(volens-nolens, pînă la calendele grecești, au curățat grajdurile lui Augias, mărul discordiei, a sta pe un butoi cu pulbere, a se menține pe cal* etc*);* calcuri frazeologice *(a bate pasul pe loc, lumina de la capătul tunelului, a traduce în viață, de mîna a doua, a tăia aripile, a ieși de sub control* etc.).

Desigur, nu în toate articolele de ziar poți întîlni EF, cu atît mai mult cu cît informația pură, seacă se poate lipsi de atare mijloace lexicale, specifice mai mult textelor de analiză, comentariului politic, textelor de polemică și celor cu un conținut umoristic.

Cele mai multe EF (44) animă articolul "Băltoacă politică" de Dumitru Matcovschi din *Literatura și Arta* de la 22 iulie, un articol-explozie, cu caracter de foileton, zguduitor prin sinceritate și puterea de trăire interioară.

Mai puține – 24 la număr – am atestat în articolul "Casa morții sau vremea rușinii" de același autor, în *Literatura și Arta* din 15 iulie.

Pe locul trei, în această categorie, se află articolul "Baronul Münchausen și cei 40 de ciclopi" de Petru Bogatu, ziarul *Țara* din 27 iulie, în care sînt utilizate 16 EF.

Evident, acolo unde EF sînt mai numeroase, stofa lucrării devine mai "țepoasă", tensiunea emoției atinge apogeul, conținutul fiind pătruns de o fervoare șocantă. Și, dimpotrivă, un text cu EF presărate ici-colea e mai rece, mai calm și mai puțin tulburător.

E de remarcat că în perioadele de tensionare a vieții politice eseurile, polemicile din paginile presei denotă un limbaj doldora de EF dintre cele mai aprige, mai dure, cu inovații, configurații dintre cele mai surprinzătoare. Astfel se prezintă articolele și autorii sus-menționați cu cel mai mare număr de EF utilizate.

Dacă e să vorbim de unele valori stilistice ale EF utilizate în presă, am putea începe cu un procedeu tradițional, bine cunoscut în publicistica din toate timpurile și din toată lumea: folosirea EF, de multe ori parafrazate, modificate, în titlurile unor articole. De obicei, acest procedeu are menirea să atenționeze cititorul, să-i atîțe curiozitatea printr-o formă inedită a unei expresii cunoscute.

Am întîlnit numeroase expresii de acest fel, utilizate în titluri; unele (mai puține) în forma lor consacrată *(Să nu dăm greș în alegerea noastră (Dialog,* 12 mai, p. 1); "Praful s-a ales..." *(Flux,* 25 iunie, p. 5), altele parafrazate, altfel interpretate, în conformitate cu ideea, scopul urmărit de autor. Bunăoară, în titlul "Cine toarnă apă la moara lui Lucinschi" (*Flux*, 15 iulie, p. 3), concretizarea "cine" și "lui Lucinschi" conține din

capul locului mesajul articolului şi ne intrigă aflăm răspunsul la întrebarea retorică.

Un titlu nu mai puţin incitant e "Pădurea arde, da legea se piaptănă", în care substituirea termenilor cunoscuţi ai expresiei "Satul arde, da baba se piaptănă", "satul" prin "pădure" şi "baba" prin "legea" denotă gravitatea unei probleme ce nu poate fi trecută sub tăcere.

Tot în acest context, doar că, în cazul dat, partea a doua a expresiei e înlocuită cu una nouă, aproape grotescă: "Coşmarul de la ora 5". "Ţara arde, da preşedintele chiuie", în care sonoritatea sensului penetrează un spectacol de coşmar, cu note de demenţă şi o realitate bizară, sesizată cu o ironie amară.

Un procedeu frecvent ar fi substituirea unui element al EF printr-un cuvînt formal asemănător, care sporeşte vădit expresivitatea prin precizarea sarcastică: "Arhitectul privatizării, Visarion Ceşuev, a fost prins cu mîţa-n sac" (*Flux*, 16 iulie, p. 1).

Atunci cînd expresia e utilizată doar pentru formă, cu un conţinut direct, nemetaforic, e un alt procedeu stilistic, un joc de sensuri, un calambur care surprinde şi impresionează. În articolul cu titlul *Banii s-au dus pe apa sîmbetei* (*Ţara*, 11 mai, p. 3) este vorba de scurgerile şi pierderile de apă din municipiul Chişinău, în care metafora, sensul de pierderi fără întoarcere a ceva, a fost înlocuită în sensul direct: apa într-adevăr s-a scurs, dar... pe apa sîmbetei. Adică, parţial, EF şi-a păstrat identitatea.

Cele mai ingenioase, mai originale întorsături, perturbări structurale şi chiar semantice, însă, se disting în ţesătura textelor, a naraţiunii, obţinîndu-se efecte stilistice uluitoare, o coloratură distinctă, ce fac lectura textului captivantă şi afectivă.

Un model de transformare a EF, prin adăugarea, infiltrarea unor noi componenţi lexicali, potriviţi cu mesajul afectiv al autorului – sarcasmul violent – este prezent în exemplul următor: "Oamenii acestui pămînt plîng, diriguitorii îşi fac mendrele, deputaţii deputăşesc, regretă demiterea vicepreşedintelui. Regretă? E un fel de a zice. Unii se bucură, pentru *că tare multe feţe au astăzi norocitii "democraţi" şi mai ales nedemocraţi*" (D. Matcovschi "Băltoacă politică", *Literatura şi Arta*, 22 iulie, p. 2).

Valoarea de superlativ a cuvîntului intercalat "tare" intensifică nota emotivă a textului, iar concretizarea "norocitii "democraţi" şi mai ales nedemocraţi" implică stupoarea în faţa unui adevăr dezaprobator.

Un exemplu similar, cînd termenii incluşi renovează EF sub aspect semantic şi afectiv, este şi enunţul: "Fatala întrebare: ce vom face? *se ridică precum un zid de beton în faţa noastră"* sau "...aici, la noi, Democraţia *s-a ciocnit cu putere într-un foarte dur zid* care se numeşte mentalitatea colectivistă a marii majorităţi a populaţiei..." (Vl. Beşleagă, *Flux*, 16 iulie, p. 5).

Intercalările dublează, triplează senzaţia de neputinţă în faţa unor obstacole, a unor probleme majore, provocînd şi intensificînd o stare de deznădejde.

Adăugările din exemplul ce urmează presupun imposibilitatea existenţei unei soluţii într-o situaţie concretă: "O a doua concluzie este *aceea că socoteala de acasă nu se potriveşte nici pe departe cu cea de la tîrg*" (Vasile Rogai, *Dialog*, 28 mai, p. 2).

Un alt procedeu stilistic marcant la utilizarea EF este substituirea unuia dintre termenii consacraţi ai expresiei printr-un cuvînt nou, ales de autor, ce relevă anumite intenţii ale acestuia.

Binecunoscuta expresie "luna de miere" este modificată foarte sugestiv în exemplul următor: "*După campania de miere* a "marilor dezvăluiri", plagiate din rapoartele Curţii de Conturi... valul propagandistico-agitatoric s-a coborît la nivelul întîlnirilor cu alegătorii." (Leo Acristinii, *Dialog*, 14 mai, p. 1–2).

Parafrazarea EF, cunoscute în toată lumea: "muza tace cînd vorbesc armele", este o aluzie elocventă la un stil de lucru infam şi intolerant, ce stîrneşte doar indignare, revoltă: "Muza tace... cînd Lucinschi vorbeşte" (Igor Burciu, *Ţara*, 6 iulie, p. 1).

Un procedeu cunoscut este şi formula eliptică a EF, adică trunchierea acesteia în consonanţă cu mesajul creativ al autorului. "Or, ca să vezi, atîta timp cît la posturile-cheie se vor afla reprezentanţii "Furnicii-Speranţei", vom continua să trăim în sărăcie şi ignoranţă! *Laudă-mă gură!...*" (Ion Cornescu, *Dialog*, 12 mai, p. 2). Conţinutul verbal întrerupt îl sporeşte pe cel afectiv, care conţine o ironie, suprapusă de o elocvenţă susceptibilă strălucită.

În opoziţie cu sus-numitul procedeu stilistic este şi modificarea EF printr-un surplus lexical în conformitate cu intenţiile de obţinere a unor valenţe expresive inedite.

În exemplul "Ştiut lucru că *socoteala de acasă (de azi) nu se potriveşte cu cea de la tîrgul electoral (de mîine)*" (C. Tănase, *Flux*, 23 iunie, p. 5) cuvintele noi, introduse în cadrul EF, precizează şi relevă o atitudine dizgraţioasă faţă de evenimentul invocat.

Pentru sporirea expresivităţii sînt utilizate şi alte procedee, mai puţin relevante decît acele vizate. Aşa ar fi, bunăoară, transformarea unei forme verbale în una nominală: "*punere pe roate* a lucrului consilierilor..." (*Dialog*, 28 mai); "o atare *schimbare de macaz* ar echivala pentru BpMDP cu un suicid politic" (*Ţara*, 13 iulie); *"băgătorii de seamă găsiseră* Tricolorul românesc" *(Literatura şi Arta,* 15 iulie) etc., ori îmbinarea reuşită a două expresii frazeologice în una singură: "îi poate în orice clipă tăia pofta şi aripile" (*Flux*, 23 iunie), obţinîndu-se astfel o exprimare selectă, trepidantă.

Eleganţa acestor subtilităţi verbale transformaţionale este, fără îndoială, o realitate incontestabilă a expresivităţii frazelogice.

Recunoaştem că nu am întîlnit în paginile presei noastre EF substanţial inedite de felul celor pe care cercetătoarea Mioara Avram le depistează în presa românească. În cartea "Anglicismele în limba română actuală" (Bucureşti, 1997), autoarea vorbeşte despre un nou soi de împrumuturi specifice timpului nostru – anglicismele lexicale şi frazeologice. Un atare tip de frazeologisme este atestat de către autoare în unele combinaţii textuale din presă: "Ca şi anglicismele lexicale, scrie M. Avram, aspecte interesante deopotrivă sub aspect stilistic oferă sensurile figurate cu care se folosesc unele anglicisme frazeologice, fie că aceste sensuri sînt şi ele împrumutate, fie că sînt creaţii româneşti; de exemplu: "...folosirea termenului culinar *fast-food* cu aplicare la un domeniu intelectual ("Predispoziţia publicului actual pentru acest gen de cultură "*fast-food*" îi obligă şi pe creatorii culturali să adopte o nouă strategie" *România Liberă*, 1997, nr. 2/24, 18/2), sau aplicarea pentru oameni a formulei comerciale *king-zise*, care indică dimensiunea ţigărilor (poreclă (...) referitoare la poetul *King-size* Adrian Păunescu *România Literară*, XXIX, 1996, nr. 47, 2/2), precum şi sensul figurat al frazeologismului, tot comercial, "second hand" în contexte ca: "s-a dus încrederea naivă în nomenclaturiştii *second hand*, care nu pot oferi decît soluţii tot second hand" (*România Liberă*, 1996, nr. 1975, 1/1-3).

Cu toate acestea, tradiţionalismul procedeelor stilistice la utilizarea EF în presa noastră nu diminuează originalitatea exprimării, ci, dimpotrivă, îi conferă o plasticitate selectă, profunzime şi strălucire de idei.

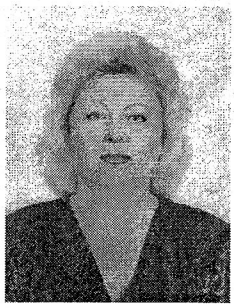

Ludmila BOTNARCIUC
Chişinău

LIMBAJUL MEDICAL SCRIS – NORMĂ ŞI REALITATE

Interferîndu-se cu logica şi psihologia, medicina este interesată de studiul limbajului, care prezintă obiect de meditaţie pentru specialişti din sectoare diferite ale ştiinţei.

Necesitatea abordării problemelor limbajului medical, de altfel ca şi a altor limbaje specializate, porneşte de la simplul raţionament că orice lucrător medical, indiferent de profil, trebuie să-şi realizeze comunicarea verbală, orală şi scrisă, într-un limbaj adecvat, adică respectînd nu numai normele literare ale limbii române, ci şi specificul limbajului profesional, terminologia medicală[1]. Cu regret, şi după 10 ani de aşa-zisă funcţionare a legislaţiei lingvistice, se constată neajunsuri grave, ce ţin de calitatea exprimării, în general, şi de cultura utilizării limbajului medical, în special.

Cadrele medicinii practice, mai rar cadrele didactice, precum şi unii dintre savanţii din domeniu se interesează mai ales de aspectul cantitativ al informaţiei şi mai puţin de parametrii calitativi, de modul şi corectitudinea expunerii ei.

Această constatare se bazează pe vizionarea şi audierea numeroaselor interviuri, dialoguri în direct, a luărilor de cuvînt, a comunicărilor în cadrul emisiunilor radio şi TV, dar transpare şi din unele articole publicate.

În cele ce urmează ne propunem observarea şi analiza evoluţiei cantitative şi calitative a metalimbajului medical atestat în scris în Republica Moldova în ultimii 10 ani. Se are în vedere limbajul medical realizat pe baza limbii literare române, or, în republică, după cum se ştie, s-au perindat cîteva perioade specifice ale situaţiei social-politice, care au influenţat direct sau chiar au periclitat utilizarea calitativă a limbajelor specializate.

Fără a intra în amănunte privind cauzele ce au generat starea de lucruri din limbajul medical în general, vom insista doar asupra variantei scrise a acestui limbaj.

Limbajul scris, după cum se ştie, permite să se fixeze datele obţinute prin senzaţii şi percepţii în cursul investigărilor medicale. Dacă limbajul oral poate să se modifice în procesul comunicării în funcţie de situaţie, pretîndu-se la corectări şi precizări ori de cîte ori e nevoie, limbajul scris denotă o maturitate a gîndirii, înainte de a fi aşternut pe hîrtie gîndul fiind regîndit, iar informaţia expusă odată în scris nu mai poate fi modificată decît în situaţia cînd textul se redactează din nou. În felul acesta, cercetarea a putut fi eşalonată în timp, bazîndu-se pe documente medicale autentice. Pînă şi după august 1989 au fost cercetate şi analizate foi de observaţii medicale clinice, foi de prescripţii medicale, precum şi fişe de dezvoltare a copiilor din cîteva policlinici ale or. Chişinău. Datele statistice sînt reprezentate în tabelul de mai jos, iar rezultatele-analize – în diagramele însoţite de constatări, observaţii şi concluzii.

Situaţia devine clară răspunzînd la următoarele întrebări:

– în ce limbă/limbi se completa documentaţia medicală pînă în august 1989?

– care a fost configuraţia lingvistică şi ce coraporturi au existat între limba română şi limba rusă începînd cu a.1990 (problema bilingvismului)?

– cum a evoluat implementarea legislaţiei lingvistice cu privire la funcţionarea limbii române în domeniul medical?

– care este situaţia actuală privind completarea documentelor medicale în limba română?

– care sînt aspectele principale referitor la calitatea limbajului medical scris?

STATISTICA CERCETĂRII DOCUMENTELOR MEDICALE

Nr. d/o	Anii	Nr. de docum. medicale	Nr. total de pagini	Nr. de pagini completate în română	% de pagini completate în română	Nr. de pagini completate în rusă	% de pagini completate în rusă
1.	Pînă în august 1989	320	16751	0	0	16751	100%
2.	1990–1994	448	14508	2315	15,96	12193	84,04
3.	1995–1998	376	8504	6774	79,66	1730	20,34
4.	1999	605	16978	15440	90,94	1538	9,06
5.	În total	1749	56741	24529	43,23	32212	56,77

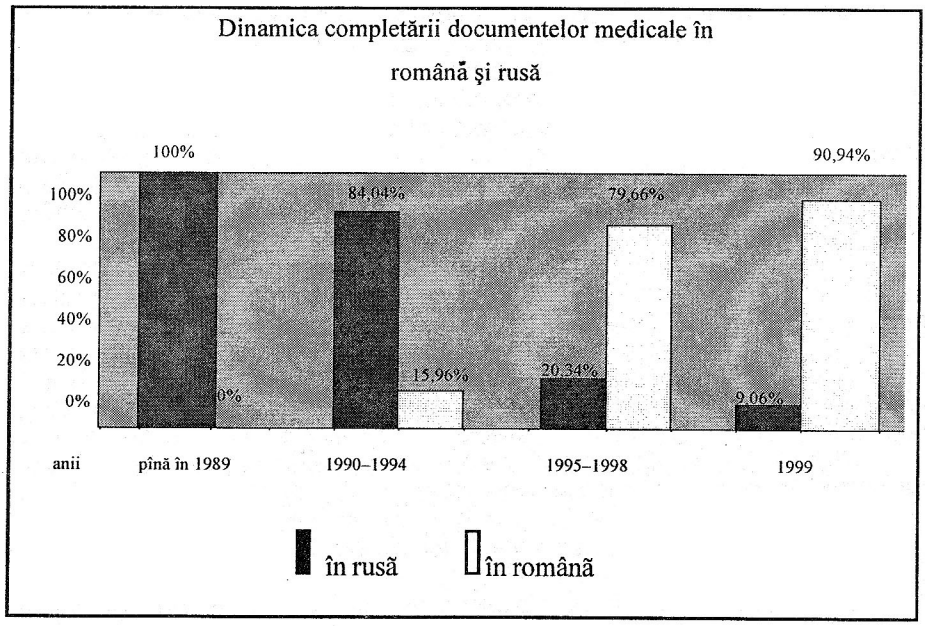

Observaţii şi constatări:

1. Pînă în august 1989 s-a scris în exclusivitate în limba rusă, limba română fiind ignorată cu desăvîrşire.

2. Începînd cu septembrie 1989, o dată cu slăbirea presiunii limbii ruse, a demarat bilingvismul rus-român în 1990–1994 (84,04/15,96%), apoi bilingvismul român-rus în 1995–1998 (79,66/20,34%).

3. În perioada de timp vizată documentele medicale se completează preponderent în limba rusă, tabloul prezentîndu-se astfel: 56,77% – ruseşte şi 43,23% – româneşte.

4. Documentele medicale din cursul anului 1999 denotă că situaţia se îmbunătăţeşte simţitor, iar tabloul ce reflectă bilingvismul român-rus atestat e de 90,94/9,06%.

Fiind o subcategorie a limbajului ştiinţific profesional şi o varietate stilistică a ştiinţelor naturale, metalimbajul medical, mai bine zis vocabularul lui, poate fi clasificat după cum urmează: lexicul de uz general, lexicul ştiinţific general şi terminologia de specialitate. Ansamblul lexical care denumeşte noţiunile speciale ale domeniului, adică nucleul terminologic, este centrat de lexicul ştiinţific general şi axat pe lexicul de uz general.

În condiţiile inter- şi transdisciplinarităţii, întrepătrunderii şi corelaţiei între diverse ştiinţe este deosebit de importantă cunoaşterea lexicului ştiinţific general, care constă din elemente lexicale comune mai multor domenii ale ştiinţei[2].

Metalimbajul medical, avînd o întrebuinţare specifică a elementelor lexicale (termenii de specialitate, denumirile de nomenclatură, sisteme şi îmbinări de cuvinte speciale, corelate în mod determinat) necesită cunoaşterea şi aplicarea adecvată a acestora în practica medicală.

Terminologia de specialitate, prin totalitatea termenilor speciali, alcătuieşte în limbile dezvoltate circa 90% din totalul de neologisme, care apar şi se modifică vertiginos. Din acest considerent, este necesară o permanentă însuşire a lor, pentru a le folosi corect şi la locul potrivit.

Utilizarea corectă a cuvintelor – aceste "unelte ale gîndirii", cum le denumea Huxley – reprezintă una dintre cerinţele de bază ale oricărui text scris. Dimpotrivă, folosirea greşită a unor cuvinte implică deformarea ideilor şi a informaţiilor. Greşelile comise în folosirea terminologiei de specialitate pot aduce prejudicii serioase receptării mesajului, devalorizînd astfel achiziţiile ştiinţifice în acest domeniu.

Scheletul textului ştiinţific îl constituie lexicul de uz general împreună cu celelalte componente ale vocabularului special medical.

În studiul efectuat se depistează greşeli la nivelul celor trei clase menţionate mai sus: lipsa de acord a cuvintelor după gen, număr, caz şi timp; scrierea incorectă a cuvintelor de uz general; scrierea prin cratimă şi apostrof; scrierea literelor ţ, ă, ş, â, î; forma hotărîtă a cuvintelor; arhaisme, elemente învechite; rusisme; polimorfism rus-român şi român-rus; scrierea incorectă a terminologiei medicale (cuvinte şi îmbinări de cuvinte); scrierea şi utilizarea inadecvată a negaţiilor.

Exemplele ce urmează demonstrează lipsa acordului în gen, număr şi caz a cuvintelor (între paranteze vor fi date literele ce lipsesc sau cuvîntul ce trebuie înlocuit): *a fost stabilit(ă) diagnoza, scaune n-a(u) fost, a avut scaune lichid(e), a fost depistat(ă) lipsa dinţilor, cînd a(u) apărut dureri, semnele meningiene e* (sînt) *negative, boli infecţioasă(e) nu a suportat, nu s-a(u) administrat vaccine, hemoragie nazale(ă), dezintoxicare peroral(ă), parenteral(ă), raluri unici(e), nu s-a(u) observat dereglări, erupţii nu-i(s), raluri nu-i(s).*

Nu este respectată ortografierea cuvintelor de uz general, de exemplu: *pele* în loc de *piele*, *pept* în loc de *piept*, *obectiv* în loc de *obiectiv*, *perderi* în loc de *pierderi*, *veţii* în loc de *vieţii*, *nevoe* în loc de *nevoie*, *voe* în loc de *voie*. În afară de aceasta, pe alocuri se scrie în loc de *pielea–pielia*, în loc de *vieţii–vieţei* sau *veţei*, în loc de *elastic–ielastic*.

Sînt frecvente cazurile de înlocuire a lui "i" cu "e" şi invers: *argumintăm* în

loc de *argumentăm*, *amestic* în loc de *amestec*, *ultimele* în loc de *ultimile*, *dizvoltat* în loc de *dezvoltat*, *netidă* în loc de netedă, *mîinele* în loc de *mîinile*, *regiunei* în loc de *regiunii*, *necisită* în loc de *necesită*, *unile* în loc de *unele*, *urechei* în loc de *urechii*, *indespus* în loc de *indispus*, *peață* în loc de *piață*, *chear* în loc de *chiar*, *elimenările* în loc de *eliminările*, *examenarea* în loc de *examinarea*.

Să mai exemplificăm şi alte inconsecvenţe: *margina* în loc de *marginea*, *moleşală* în loc de *moleşeală*, *pe mîni* în loc de *pe mîini*, *aceleaş* în loc de *aceleaşi semne*, *aceiaş* în loc de *aceiaşi stare*, *fregventează* în loc de *frecventează*, *educătoare* în loc de *educatoare*, *supravegere* în loc de *supraveghere*, *continue* în loc de *continuă*.

Cratima şi apostroful constituie fenomene ortografice tratate cu o ignoranţă crasă: *sa efectuat*, *sa internat*, *sa îmbolnăvit*, *sa agravat*, *sa dezvoltat*, *sa liniştit*, *sa observat*, *sa ameliorat*, *sa adresat* (corect: *s-a*); *sau deplasat*, *sau depistat* (corect: *s-au*); *splina nui* (corect: *nu-i*) *mărită*; *raluri nus*, *ganglionii nus măriți*, *nus purtători* (corect: *nu-s*); *na observat*, *na văzut*, *na avut* (corect: *n-a*); *nau survenit* (corect: *n-au*); *întro familie* (corect: *într-o*).

Cratima a fost înlocuită cu apostroful în cuvintele şi expresiile: *s'a urinat*, *s'a adresat*, *s'a născut*, *s'a ridicat*, *s'a înviorat*, *i s'a făcut rău*, *s'au adresat*, *n'a fost*, *n'au avut*, *n'avea miros*. Apostroful în asociere cu neaoşul "*o*" vorbit în loc de "a" constituie o altă deficienţă a textelor analizate: *s'o îmbolnăvit*, *s'o născut*, *s'o adresat*, *s'o micşorat*, *s'o repetat*, *s'o folosit*, *s'o măsurat*, *nu s'o introdus*, *n'o fost în contact*.

În numeroase documente medicale se semnalează lipsa semnelor diacritice "ţ", "ş", "ă", "â" şi "î", fapt care duce la denaturarea sensului unor cuvinte importante pentru practica medicală, schimbînd semnificaţia temporală a informaţiei. De pildă: *copilul suporta*(*ă*) *maladia*, *pacientul acuza*(*ă*) *dureri*, *în tratament se recomanda*(*ă*) *antibiotice*. Trezesc nedumeriri cuvintele şi expresiile: *scoala*, *partial*, *tatal*, *purtator*, *crapata*, *buletin de boala*, *nascut*, *facut*, *neaga*, *marita*, *pana*, *inhibata*, *clara*, *în gradinita au fost cazuri de hepatita virala*, *raspunde greu la întrebari*, *de la prima sarcina*, *nuanta icterica slaba*.

Într-un număr considerabil de fişe medicale s-a depistat omiterea articolului substantival hotărît "l" din cuvinte şi îmbinări de cuvinte: *scaunu*, *capu*, *frăţioru*, *fecioru*, *verişoru*, *cordu*, *ficatu*, *diagnosticu*, *cîntaru*, *reacţia la mediu înconjurător*, *perimetru toracic*, *contactu cu bolnavii infecţioşi*, *cordonu ombilical*.

Sînt supărătoare cazurile, destul de numeroase, de folosire a elementelor învechite, a termenilor şi expresiilor din limbajul vorbit, care nu au nici o motivaţie într-un document medical oficial. De exemplu: *se opinteşte să verse*, *răsuflarea e îngrelată*, *a apărut o julitură*, *atacare toxică*, *se înăduşă*, *dureri în burtă*, *încheeturile cubitale*, *diagnoza e îndoielnică*, *a stat mai galeşă*, *a stat mai neliniştită* ş.a., care ar trebui să lipsească cu desăvîrşire din textul literar scris. Sînt folosite neadecvat expresiile *reuşita la studii* în loc de *însuşita la învăţătură*, *pricina decesului* în loc de *cauza decesului*, *cîştigul familiei* în loc de *venitul familiei*, *luînd în vedere datele anamnezei* în loc de *luînd în consideraţie datele anamnezei*.

Este frecvent întrebuinţată îmbinarea *cu ţel de diagnostic*, *cu ţel de luptă cu hipertermia*, *cu ţel de dezintoxicare* în loc de varianta corectă *în scop de*. Nu pot fi tolerate expresiile *s-o primit* sau *s-o luat* decizia în loc de *a fost luată decizia*, *datele dau voie să argumentăm diagnoza* în loc de *datele ne permit să argumentăm diagnoza*, *nu e descrisă pe deplin* în loc de *nu e descrisă suficient* sau *în totalitate*, *se socoate bolnav* în loc de *se consideră ori se simte bolnav*, *nu i-o măsurat temperatura* în loc de *nu i s-a determinat temperatura*. Expresia corectă *consumarea peştelui sărat* a fost înlocuită cu *întrebuinţarea peştelui sărat*, iar în loc de *tegumente de culoare roză* se scrie frecvent *tegumente rozove*. Forma corectă *date suplimentare* trebuie să ia locul îmbinărilor greşite *adăugări* sau *adăujiri nu-s*.

Enunțul *Graviditatea care o parcurs cu pericol de întrerupere* trebuie înlocuit cu cel corect: *Graviditatea a evoluat cu risc de întrerupere*.

Textul român continuă să fie poluat de rusisme. În loc de *coree reumatică* (rom.) se scrie frecvent *horee* (rus.), în loc de *scaun acolic* (rom.) se scrie *aholic* (rus.). Grupul de cuvinte cu rădăcina comună *hidr(o)-*: *rehidron, rehidratare, deshidratare* se scrie conform formelor ruseşti *reghidron, reghidratare, deghidratare* sau *deghidratație*. Rusismul autentic *гама глобулин / gama globulin* (masc.) se scrie în loc de *gama globulină* (rom., fem.). În loc de forma corectă *anamneză epidemiologică* sînt utilizate cîteva variante ruseşti parțial adaptate: *epidemanamnez* (*эпидеманамнез*), *epidanamnez* (*эпиданамнез*), *anamnez* (*анамнез*, rus., masc.) *epidemiologic*. Sînt utilizate forme neliterare de tipul *balanța* sau *balansa lichidului* în loc de *echilibrul hidric*. Copilul *s-a udat* de la rusescul *помочился* e un calc, care înlocuieşte termenul adecvat cu sensul adevărat – *a micționat*. *Chemări false de defecație* (*ложные позывы*) e de asemenea un calc din rusă utilizat în loc de *senzații de false defecații*. Un alt calc nerecomandabil este: *necătînd la* (*несмотря на*) icterul pronunțat. Nu poate fi acceptată forma rusească *vaccinat după calendari* (*календарь*) în loc de forma corectă *vaccinat conform calendarului*. În documentele medicale analizate continuă să se folosească abrevieri ruseşti *UFO* (*ультрафиолетовое облучение*) în loc de *IUV* (iradieri ultraviolete), precum şi *UZI* (*ультрозвуковое исследование*) în loc de *cercetări ultrasonografice* (USG) sau *examenul ecografic* (EEcoG). O neglijență ce continuă să persiste în fişele medicale (pe lîngă bilingvismul român-rus) este polimorfismul lingvistic şi cel grafic, luînd în considerație şi scrierea în latină a denumirii medicamentelor.

De pildă: Extr. Aloe 1,0 в/м (*внутримышечно*).
Sol. Mg Sulf. 25% 5 мл (*милилитров*) i/m (intramuscular).
Vit. B6 1,0 *в/м*.
Penicillini (lat.) 1 млн.(*миллион*) de 3 ori pe zi.
Ca gluconat (rom.) 3 *p. (раза)*.
Uractoni (lat.) 1/3 *m. (таблеты) утром до еды* .
Pancreatină 0,25 de 3 р . (раза) *la mîncare* (în timpul mesei).
Ampicillini (lat.) 300000 ED (*единиц*) *в/м (внутримышечно)*.

Alte pilde – greşite: *se recomandă УВЧ la urechi* în loc de *tratament cu microunde*; *vaccinat contra ACDS* (*Анатоксин Коклюшно-Дифтерийно-Столбнячный*) în loc de *vaccinat împotriva Difteriei Tetanosului Pertusei*. Sînt curioase cazurile cînd polimorfismul grafologic este prezent într-un singur cuvînt, *светло-желtîi*. La capitolul curiozități exemplificăm: *Mama a hrănit cu pieptul* (*грудью*) *pînă la ин an şi 4 luni*. În loc de varianta corectă *Perimetrul capului e de 61 cm*. a fost scris *61 sm* (*сантиметров*) *împrejurul capului*.

Datele din paşaport s-au scris în mai multe variante de polimorfism lingvistico-grafic: *Rotari Sandu 5 мес.* (*месяцев*), *Iordache Adrian 13 лет 6 мес.*, *Jardan Victor 11 ani 10 mes.*, *Robu Jana 22 лет 8 luni*.

Analizînd scrierea terminologiei medicale în documentele cercetate, am depistat o serie de greşeli şi incorectitudini la utilizarea termenilor de specialitate şi a îmbinărilor speciale de cuvinte, reprezentîndu-le în două grupe conform principiului incorect – corect: *prurita – prurit(ul)*, *paracitamol(ă) – paracetamol*, *orion – oreion*, *incizivii* (*despre dinți*) *– incisivii*, *antipiretici – antipiretice*, *antibiotici – antibiotice*, *tremor – tremur*, *mucos – mucus*, *adenoide – adenoizi*, *tusa(ă) – tusea*, *tuse uscată*, *tuse crupoasă*, *extremitațiile – extremitățile*, *greața(ă) – grețuri*, *sclerile(lor) – sclerele(lor)*, *tegumentile – tegumentele*, *rinoreie – rinoree*, *a vometat – a avut vărsături*, *ritard – retard*, *deriglări – dereglări*, *examenare – examinare*, *opaliscent – opalescent*, *regiditate – rigiditate*, *fresoane – frisoane*, *rejidron – rehidron*, *elimenările – eliminările*, *paledă – palidă*, *simptoamele – simptomele*, *fecalile – fecalele*, *intertrigo – intertrigou(ri)*, *diferencial(t) – diferențial(t)*, *rețetă – rețetă*, *farinjian – faringian*.

În continuare exemplificăm îmbinări de cuvinte ce conțin termeni medicali scrişi greşit: *cordonul umbilical(t)*, *plaga umbilicală* în loc de *ombilical(ă)*, *sunetele*

cordului în loc de *zgomotele cordului*, *pe ovulă* în loc de *pe uvulă*, *nu proemină* în loc de *nu proemineză* sau *nu sînt proeminente*.

O serie de expresii devenite uzuale în mediul medicilor nu au nimic comun cu normele limbii literare: *Datele obiective la acelaşi nivel* (corect: *fără schimbări*); *Ţesutul adipos cutanat* (corect: *subcutan*); *Obnubilare profundată* (corect: *profundă*); *Pofta de mîncat* (corect: *pofta de mîncare*); *Icterul ochilor* (corect: *al sclerelor*); *Icterul a descrescut* (corect: *a regresat*); *Examenarea fundului de ochi* (corect: *examenul fundului de ochi*); *Diureza liberă* (corect: *micţiunea liberă*); *Turgorul pielei* (corect: *turgorul ţesuturilor*); *Nodurile limfatice* (corect: *nodulii* sau *ganglionii limfatici*); *Febra 37,6°C* (corect: *temperatură subfebrilă*); *Tuşeşte umed* (corect: *tusea e umedă*); *Alipirea la sîn* (corect: *plasarea la sîn* sau *alăptarea*); *Regimul de pat* (corect: *regimul la pat*); *Luat de la sîn* (corect: *ablactat*); *S-a născut la timp* (corect: *s-a născut la termen*); *S-a efectuat penicilină* (corect: *s-a administrat penicilină*); *Se recomandă pieptul mamei* (corect: *alimentaţie naturală*); *Copilul face în pat* (corect: *copilul suferă de incontenenţă de urină*); *Copilul este dinamic* (corect: *copilul este activ*); *Raluri în plămîni nu se denotă* (corect: *raluri în plămîni nu se aud*); *Tratamentul urmează* (corect: *primeşte tratament*).

Iată şi cîteva curiozităţi fără comentarii!

Febra sare pînă la 39°C; *S-a normalizat febra*; *S-a ridicat febra*; *Febra n-a măsurat-o*; *S-au dat tablete pentru temperatură*; *S-a născut cu cîntar(ul)*; *S-a născut cu picioarele*; *Starea generală e semigravă*; *Starea generală de gravitate bună*; *Starea generală de gravitate gravă*; *Tusea e semiumedă*; *Icterul ia declin*; *Cu anamneza **m**-am făcut cunoştinţă*; *La unghiul gurii zabalute*.

Trezesc nedumerire negaţiile greoaie, care, pe lîngă faptul că sînt incorecte, deteriorează aspectul literar al textului scris. Aceasta se referă la îmbinările: *produse neproaspete* sau *ne proaspete* în loc de *produse alterate*; *ganglionii nedureroşi* sau *ne dureroşi* în loc de *ganglionii indolori*; *ficatul nedureros* sau *ne dureros* în loc de *ficatul indolor*; *abdomenul nesensibil* în loc de *abdomenul insensibil*; *apă nefiartă* în loc de *apă crudă*. Apare întrebarea: de ce să se folosească negaţiile ca variante opuse termenilor normali, simpli, uşor de folosit? De pildă: în loc de *abdomenul nebalonat* sau *ne balonat – abdomenul e moale şi de mărimi normale*; în loc de *amigdalele nemărite* şi *ganglionii nemăriţi – amigdalele* şi *ganglionii nu sînt măriţi*; în loc de *fetiţa este afebrilă – fetiţa are temperatură normală*; în loc de *funcţiile nedereglate – funcţiile sînt normale*; în loc de *glasul neschimbat* sau *ne schimbat – vocea e normală*. În locul îmbinării *Exantemul este nu abundent* sau *neabundent* se recomandă a scrie *Exantemul este reprezentat prin puţine erupţii*, iar în loc de *Nerămînînd în urmă cu dezvoltarea* trebuie utilizat modelul: *Nu s-a observat retard fizic*.

În concluzie: limbajul medical scris trebuie cultivat cu insistenţă şi competenţă pentru a instaura un climat psiholingvistic în care să domine normele limbii literare şi bunul simţ.

NOTE

[1] **Probleme de Lingvistică, Ştiinţă Literară şi Didactică** (*materialele conferinţei ştiinţifice republicane*), Chişinău, 1994, p.31.

[2] Vascenco, V., **Probleme de terminologie lingvistică**, Bucureşti, 1975.

Petru BUTUC,
U. P. S. "I. Creangă",
Chişinău

METAFORA CA EXPRESIE A REDUNDANŢEI SINTACTICE

Unitatea de vocabular *redundanţa*, răspîndită în prezent aproape în toate limbile culte, provine din englezescul *redundance*. În limba română se pronunţă cu "u" înaintea lui "n" sub influenţa limbii franceze – *redondance*. În ştiinţa limbii termenul respectiv este utilizat, preponderent, în fonetică şi lexicologie, mai puţin în morfologie şi aproape defel în sintaxă, deoarece se crede că sintaxa nu poate fi încadrată în anumite rigori matematice, din cauza frecventelor manifestări polivalente ale unităţilor ei.

Cercetătorul Sorin Stati este printre primii în lingvistica română care defineşte redundanţa sintactică. Totodată, dl prof. S. Stati afirmă, pe bună dreptate, că "la nivel sintactic unei diferenţe din planul conţinutului (al sensului) îi corespunde mai mult de o diferenţă în planul expresiei (al unităţii comunicative) şi exprimarea este redundantă, însă, dacă unei diferenţe de conţinut îi corespunde o singură diferenţă de expresie, exprimarea este economică"[1].

Pentru noi devine cert faptul că în stilul ştiinţific, oficial-administrativ al limbii avem îndeosebi o exprimare economică, iar în textul artistic – o exprimare preponderent redundantă.

O exprimare redundantă se manifestă, după părerea noastră, prin unităţile sintactice cu sens figurat, mai ales prin metafore, deoarece, în particular, metafora constituie o figură de stil ce constă în denumirea "obiectului" (lucru, fiinţă, acţiune) cu un cuvînt impropriu şi anume cu numele altui "obiect" asemănător, folosit nu ca noţiune (sinonim), ci ca imagine care să evoce obiectul asemănat (comparat)[2]. La drept vorbind, se produce o corelaţie de asemănare, de comparare, în cele din urmă de camuflare a acestei comparaţii. Astfel, drumul de la obiectul cu care se compară la cel comparat (subînţeles prin comparare) conţine un surplus de informaţii, conştientizat de cititor. Anume acest surplus de informaţii creează exprimări redundante la nivel sintactic. Să examinăm următorul vers eminescian: "O, tu nici visezi, bătrîne, cîţi în cale mi s-au pus!/Toată *floarea* cea vestită a întregului Apus, /Tot ce stă în *umbra crucii*, împăraţi şi regi s-adună/ Să dea piept cu *uraganul* ridicat de semilună".

În versul respectiv cuvintele *floarea, umbra crucii* şi *uraganul* sînt metafore. Bunăoară, cuvîntul *floarea*, însoţit de determinanţii întregului vers, este utilizat cu semnificaţia de *cavaleri cruciaţi*. Acest cuvînt evocă numai imaginea unor însuşiri ale obiectului, cum ar fi tinereţea soldaţilor cruciaţi, viabilitatea lor, caracterul de elită al armatei creştine, arta ei militară etc.

Tot aşa se explică şi următoarele metafore (unităţi sintactice) *umbra crucii, uraganul*, care simbolizează caracterul impetuos şi pustiitor al războiului pornit de Baiazid.

Metaforele scoase în evidenţă, mai cu seamă primele două, sînt cvasiperfecte, deoarece semnificaţiile simbolistice, sprijinindu-se pe context, întreţin relaţii logice nu numai cu versul respectiv, dar şi cu întreaga operă – **Scrisoarea III**. Despre perfectivitatea logico-semantică a acestor unităţi sintactice (metafore) ne vorbeşte şi imposibilitatea retroevoluării lor în comparaţii. Crearea şi identificarea lor se face în baza unei logici naturale.

Respectivele figuri de stil sînt o dovadă a persistenţei şi funcţionării redundanţei şi la nivel sintactic. Ele sînt părţi de propoziţie redundante.

Fiecare dintre aceste metafore îndeplineşte de sine stătător funcţii sintactice. Sensul lor figurat rezultă din mai multe raţionamente aflate într-o unitate logică. Pentru ca cititorul să se pătrundă de ele şi să fie afectat emotiv, trebuie să poată sesiza virtual aceste semnificaţii comunicative, care, de fapt, persistă paralel cu semnificaţia sintactică de bază a acestor părţi de propoziţie. De exemplu, pentru a înţelege sensul unităţii sintactice *floarea* cititorul trebuie să cunoască apriori ţările de elită din Europa Apuseană de la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea, să ştie cînd a avut loc evenimentul istoric descris; trebuie să ştie prin ce s-au proslăvit aceste ţări şi dacă într-adevăr au barat ele drumul expansionist al mahomedanilor sau nu. Toate semnificaţiile suplimentare imprimă unităţii date rigoarea ei emoţională, afectivă. Pentru cel ce nu le cunoaşte metafora rămîne absurdă.

Cititorul exercită procedura de interpretare a tuturor semnificaţiilor coexistente într-o unitate sintactică metaforică şi la lectura celorlalte unităţi sintactice (*umbra crucii* şi *uraganul*), unde aceste semnificaţii ce coexistă cu cea de bază a unităţilor sintactice creează un surplus comunicativ, sintactic, prin care acestea din urmă îşi asigură, după părerea noastră, statutul de *unităţi sintactice redundante.*

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] Sorin Stati, **Informaţie şi redundanţă în limbă**, în cartea: *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967, p. 153.

[2] **Dicţionar de termeni literari**, Bucureşti, Editura Academiei, R.S.R., 1966, p. 266.

Leo Bordeianu şi Ana Bantoş, redactori-şefi adjuncţi ai revistei "Limba Română", istoricii Valentina şi Andrei Eşanu, Doina Melnic, colaboratoare la Centrul Independent de Jurnalism, academicianul Silviu Berejan, Alexandru Bantoş, redactor-şef al revistei "Limba Română", şi Constantin Tănase, redactor-şef al ziarului "Flux", la festivalul mass-media dedicat săptămînii libertăţii presei. 5 mai 2000.

George RUSNAC
Chişinău

FACTORI INTERNI COMPLEMENTARI DE ETIMOLOGIZARE

Există dovezi sigure care probează indigenatul elementelor lexicale din fondul vechi al limbii. Le-am invocat constant de-a lungul anilor în cercetările noastre de etimologie structurală: rotaţia segmentelor de expresie şi schimbarea sinestezică a semnificaţiilor. În cele ce urmează, ne vom referi la factorii interni complementari de etimologizare structurală: sinonimia, tipologia etemică şi analogia.

Ideea că sinonimele ar trebui să poarte, adesea, aceleaşi mărci etemice (motivări particulare primare) ne permite să identificăm semnificaţia originară a sinonimului "opac" pornind de la echivalentul care oferă o anumită transparenţă în acest sens. Astfel, în relaţia sinonimică *surlă* (*surleaţă*) – *colibă*, drept fir călăuzitor spre înţelesul de la origine ne va servi primul element, deoarece întrezărim prin el, graţie legilor menţionate anterior, legătura cu radicalele expresive: *ţur-, ţîr-, ţar-, sîr-, sar-, ciur-, jir-, şir-, zur-* etc. şi cu semnificaţiile şirului continuu: *ascuţit, ţuguiat, mic, subţire, sunet strident* etc. - *ţurlă* "surlă" [1], *ţurlan* "om cu picioarele lungi"; "deal înalt, de formă ascuţită" etc. [1], *ţurliu* "cuvînt care redă strigătul specific al unor păsări" [1], *ţurloi* "fluier"; "înălţat"; "picior lung şi subţire" [1], *a ţîrlîi* "a scoate sunete prelungi şi ascuţite"[1], *ţîrlic* "slab, uscăţiv" [1], *ţîroaie* "şiroi" [1], *sîrcă* "coţofană" [1], *sarcă* "id." [1], *ţarcă* "id." ([2, p. 44], [3], [4], [5], [6] ş.a.: < magh. *szarka*, deşi variaţia radicalului şi etememul «sunet», cf. rom. *ţirca – ţirc* "cuvînt care redă strigătul coţofenei" [1: onom.], certifică originea indigenă a vocabulei), *ţurcă* "beţişor de obicei ascuţit la capete, folosit în unele jocuri de copii"; "femeie slabă şi iute" etc. (Hasdeu, ap. Ciorănescu [6]: element autohton, [3]: <magh. *turcos* "cu părul lung", [7]: or. nec., [8, p. 439]: <gr., [9, p. 834]: <ucr. *curka*, [4], [10]: "comp. ucr., rus. *curka*", [6]: "or. nesigură. Probabil, aparţine aceleiaşi familii expresive ca şi *ţîr*, avînd la bază exprimarea ideii de "ascuţiş", cf. *ţurţur* şi *ţurţan*") (observaţia lui Ciorănescu e, în fond, justă, dar inexactă. Etemul lui *ţîr* e < fărîmă>, înrudit cu etemele: <ascuţit>, <mic>, <zvîrlugă> etc.), *ţurană* "povîrniş"; "stîncă înaltă şi abruptă" etc. [1]: <*ţur*, onom. (derivare explicabilă, întrucît ideea de "sunet strident" şi cea de "ascuţit" sau "înalt" sînt, sinestezic, contigue), *ciurlă* "persoană zbîrlită" [1], *a ciurlica* "a ciripi", "a furnica" [1], *ciurlan* "buruiană cu ramurile ghimpoase" [1], *ciuroi* "ciuroi"; "şiroi" [1], *jirloi* "id." [1] *şiroi* "id." [1] etc. (eteme: <strident>, <ascuţit>, <ţuguiat>, <slab>, <mic>, <înţepător> etc.).

Polisemia cuvîntului de la care am pornit – *surlă* "vechi instrument muzical popular, în formă de fluier cu mai multe orificii şi cu ancie dublă"; "rît"; "colibă (ciobănească) în formă conică"; "grămadă (de coceni sau de lemne) aşezată în formă conică" etc. [1] – se opune încercărilor generale de înstrăinare a originilor lui (Miklosich, ap. Ciorănescu [6], [3], [11, II, p. 331], [4], [5], [6], [1] ş.a.: <tc. *surna, zurna* "fluier cu sunet ascuţit" (pers. *surna,* cuman. *suruna*), prin filieră slavă, cf. v. sl. *surună* "fluier", bg., scr. *surla, zurla* "fluier"; "rît", ceh., pol. *surma* "fluier" etc.). Aloetia şi polietemia radicalului (a se vedea interminabilul flux aloeto-etemic pre-

cedent) transformă rezerva în certitudine.

Sinonimul parţial *colibă* "adăpost conic ori altfel făcut din ramuri şi frunze sau din stuf"; "căsuţă pitulată cu acoperiş de stuf ori de paie" [5], atestat în toate limbile balcanice, îi pune în încurcătură pe etimologi: ar proveni din v. gr. (direct – Roesler, ap. Ciorănescu [6], sau mediat, prin mijlocirea bg., scr. sau v. sl. – [2, p. 25], [3], [1], [12] ş.a., ori prin filieră slavă-turcă-neogreacă – [5]) sau, dimpotrivă, corespondentele slave ale cuvîntului respectiv ar fi de origine românească (Berneker, ap. Ciorănescu [6]), iar etimonul românesc ar deriva din lat. *collegia* <collegium> "grup de colibe păstoreşti", ipoteză avansată cu rezervă, din cauza dificultăţilor fonetice, de Ciorănescu [6]. Confuzia devine şi mai gravă cînd punem alături regionalismele (*h*) *oleab* (oleag)) "acaret"; "locuinţă ciobănească, colibă"; "casă familială" [1: et. nec.)], (*h*) *olat* "provincie, regiune, ţinut, teritoriu"; "împrejurime, parte a locului"; "moşie"; "gospodărie mare"; "acaret" [1: et. nec.]. Or, tocmai elementele regionale spulberă dubiile: apropierea fonosemantică evidentă de *colibă* pune în valoare statutul lor aloetic şi, totodată, originea indijenă a radicalului *col-*.

Analogia cu radicalul examinat anterior (*sur-*) ne permite să stabilim şi pentru *col-* aceeaşi reţea etemo-etememică: <strident> ((*h*)*olălău* "strigăt, ţipăt"; "gălăgie"; "certăreţ"; "gălăgios" [1], a *călăsi* "a lua în zeflemea, a batjocori" [1]), <tuguiat> ("colnă, şopron pentru adăpostit vitele"; "vîrf de deal gol, în pădure" [1], *coltău* "ungher, cotlon"; "stîncă" [1], *colţ* "dinte canin"; "orice dinte ascuţit sau proeminent" etc. [1]) etc.

Radicalul respectiv contractează relaţii similare şi în sistemele lexicale din limbile slave, fapt ce infirmă la fel de categoric, în cazul lor, ipoteza împrumutului. Nu e exclus să se sustragă influenţelor, în virtutea logicii universale a limbajului natural uman, şi similitudinile invocate din idiomurile non-indo-europene.

Revenind la română, relevăm echivalenţa etemică a tranşelor radicale *col-, cl-, gl-* din *colibă*, v. supra, *claie* "grămadă [1] de fîn, clădită cu măiestrie, de obicei în formă conică" ([3], [1], [6] ş.a.: <sl. **klanja* [= *kladnja*]), *glugă* (*clucă, glugă*) "acoperămînt de cap în forma unui toc de hîrtie, care se ridică peste cap spre a-l apăra de ploaie (ger, viscol)"; "maldările de coceni (de porumb) aşezate grămadă cu rînduială" ([7], [1]: <bg. *gugla* sau rut., ung. *gluga* <germ. *Gugele* <lat. *cuculla*; [4]: <bg.<germ.; [5], [6]: < *bg. gugla* <ngr. *kukla* "păpuşă" sau <magh. *gluga* <germ. *Gugele*).

Tipologia etemică şi oscilaţia segmentelor de expresie indică aceeaşi semnificaţie primară şi origine indigenă pentru rom. *sîsîiac* "construcţie făcută din scînduri sau din nuiele împletite, în care se depozitează cerealele, mai ales porumbul"; "ladă în care se strînge uiumul la moară" [1] (Byhan, ap. Ciorănescu [6], [7], [5], [6]: <v. sl. *sonsiek* "cisternă"; [4], [1]: <ucr. *susik*; [12]: "împrumut slav (bg. *săsek* "hambar" "despărţitură pentru cereale în hambar"; ucr. *susik* "hambar"; rus. act. *susek* "hambar"; jitniţă "despărţitură pentru cereale în hambar"; "cadă") sau ung. *szuszük* "sîsîiac"). Zădărnicia căutărilor etimologice tradiţionale e ilustrată de prezenţa expr. *ţuţui* "vîrf de deal sau de munte"; "parte ascuţită a unor obiecte" etc. [1: cf. *ţuţ* "adăpost mobil (din scînduri, paie, stuf) la cîmp"; "colibă mică (de formă conică) în care se adăpostesc ciobanii"; "grămadă" etc. [1: et. nec.].

O confirmare a observaţiilor noastre ne oferă intersectarea seman-

* *Cocîltău* "locuri rele, anevoioase de umblat, dealuri, coaste repezi în munţi, coclauri" [12], *coclauri* "prăpăstii, locuri deluroase, rîpoase, surpături, rîpi, dealuri ascuţite, repezi etc." [1], [3], [4], [5] ş.a.: <sl. *kotîlū* "cazan", cf. scr., bg., ucr., rus *kotlovina* "căldare în munţi"; [1]: "Et. nec. mai degrabă, avem, ca şi în *cocîltău*, un cuvînt împrumutat din ungureşte, compus, poate, cu kö "piatră"; [6]: <*cotlon* <magh. <katlon <sl. kotîlū "cazan").

tică dintre *(h)olat,* v. supra, şi *cocîltău/ coclauri*. Odată identificat etemul primului element (<ascuţit>), vom admite că răd. *coc-* din ultimele două exemple, în loc de etemul obişnuit <ciocnire> (cf. *a ciocni* "a pocni" [13]), actualizează ideea primară înrudită <ascuţit>, reflectată în conţinutul vocabulelor respective* şi adeverită prin comparaţie cu relaţii etemice similare din alte limbi: sp. *choz* "ciocnitură" – *choza* "colibă" – *chuzar* "a înţepa" – *chuzo* "suliţă"; "bici"; "mîrţoagă" etc.

În lumina acestei realităţi am examinat şi ceilalţi termeni ai ultimei serii sinonimice: *buhaz (bogaz)* "coclauri" [5], *poghiaz (pocaz)* "rîpă"; "coclauri" [1], *horaiţă* "coclauri" [1] şi *meleaguri* "ţinut (depărtat) greu de străbătut" [1], confundaţi, respectiv, cu tc. *boghaz* "gură de rîu"; "canal"; "strîmtoare de apă", cu pol. *podjazd* "unitate militară", apropiaţi de ucraineană [5: *gora* "munte"] sau extraşi din maghiară (*mellék* "regiune învecinată" [7], [4], 5], [6] ş.a.), din sîrbocroată (*miljak* "proprietate" [3]) ori din turcă (*mülük*, Lokotsch, ap. Ciorănescu [6]). Or. variaţia tranşei radicale *buh- (bog-, pog-, poc-* etc.) e un indice sigur al indigenatului, iar raportarea la creaţiile expresive *băcui* "ardelean", "bănătean"; "cioban"; "om de la munte" [14], *bugeac* "o colibă pentru adăpostirea bivolilor" [1], *Bugeac* "malul înalt basarabean de la punctul cel mai de sud al Braţului Chilia" [15], *buhădie* "buruiană mare" [1], *boghie* "claie (glugă) de coceni sau de lemne lungi, de formă conică, ca un cort ţigănesc" [14], *poacăn* "plin pînă la refuz, foarte plin" [1: et. nec.], *boc (poc)* "cuvînt care redă zgomotul unei lovituri" [1] etc. ne întăreşte în convingerea că matricea etemică anterioară e valabilă şi pentru omonimele menţionate. Sinonimele *horaiţă* şi *meleaguri* se integrează şi ele pe linia aceleiaşi matrice etemice în sistemul lexical românesc indigen: *corbană* "coastă abruptă de deal" [14], *gorgan* "movilă" [1], *gorgane* "gropi"]1], *scîrtă* "gireadă (de păpuşoi, paie, fîn etc.)" [16], *scîrtoagă* "mîrţoagă" [1], *melean* "om înalt şi robust"; "impunător, măreţ" etc. [1: et, nec.], *meleaja* "mîrţoagă" [1: et. nec.], *melcos* "nevoiaş" [1] (etem: <cu avere puţină>), *meleandră* "haină veche, uzată, ruptă"; "zdreanţă" [1: et. nec.] (etem: <fărîmă>) etc.

Sinonimele *pinten, nemerişori, toporaşi, totnici* etc. ale lui *nemţişor* "numele a două plante din familia ranunculaceelor" [1] dezmint raportarea acestuia la *neamţ* "german (sau austriac)", sugerîndu-ne etemele adevărate: <pintenat> sau <moţat>, deduse din sistemul aloeto-etemic românesc şi din tipologia numelor de plante, cf. *nemernic* "care este vrednic de milă, sărac, sărman, nefericit"; "slab, neputincios"; "nepriceput, incapabil"; "ticălos, netrebnic" etc. [1] (eteme: <firav>, <ticăit>, <netrebnic>), confundat cu *nemernic* "venetic" [1: <sl. *nam³rinş* "care vine"], *nimeric* "nimeni" [1], *nimornic* "mătăhălos"; "mătăhală" [1: et. nec.] (etem: <deşirat>), *ţop* "moţ de păr la animale şi la oameni"; "costiţă" ([1]: <săs. tsõp (germ. Zopf), deşi var. *top* se opune acestei ipoteze), *totoloţ* "cocoloş" [1: "formaţie expresivă"] etc.

Sinonimia variantelor *pojor = poşar = projar = nojar = spojar* şi a lexemelor *rapor = zapor = pojar* "rujeolă", precum şi tiparul obişnuit al denominaţiei florale (specificul inflorescenţei) elimină confuzia omonimică dintre *pojar* "incendiu" [<v. sl. *pojarş*] şi *pojar* "boală infecţioasă, mai frecventă la copii, caracterizată prin febră, catar al mucoaselor şi prin apariţia unor pete roşii pe piele"; "sunătoare, pojarniţă" etc., permiţîndune să întrevedem pentru denotaţiile ultimului cuvînt etemul <grămadă, strînsură, mulţime>, cf. *pojmog* "mototol" [1: et. nec.], *pojijie* "nume generic dat pentru bunurile unei gospodării"; "persoane care aparţin aceleiaşi familii sau aceluiaşi neam" [1: "cf. ucr. *pojiva* "hrană"; "cîştig"], *pojodic* "copil mic (slab dezvoltat)"; "mulţime, droaie" [1: <magh. *posedek*, dar numeroasele aloete ale vocabulei româneşti – poşidic, poşindoc, boşindoc etc. – infirmă această supoziţie], *rapăn* "boală de piele asemănătoare cu rîia"; "strat gros de

murdărie pe piele"; "Capsella bursa-pastoris" etc. [1] ([3]: <sl. *svrabŭ* "rîie", [17, p. 605]: <germ. *Rappe* "mătreaţă", [4]: comp. it. *rappa* "ciucure"; "tip de inflorescenţă (la umbelifere)", [6]: <scr. *rapa* "escară" [1: et. nec.], *rapăn* "plin, încărcat (de flori, de poame)" [5], *japchin* "bubuliţe pe corp" [1], *jep* "bube pe pielea porcilor"; "murdărie, jeg, rap" [1], *japcă* "vîlcea largă" [14], *zăpor* "puhoi" [4] etc.

Sinonimele *pîrpor* = *rujeolă* = *pojar* (boală) trimit la un alt etem: <văpaie>, coexistent cu cel anterior doar în cazul semnificaţiei respective.

Urmărind locul sinonimelor lui *iepure* – *pufan, jotan, şoldan, şotoi, şoşoi* etc. – în sistemul lexical românesc, vom descoperi elementul <înfoiat> nu numai pentru seria aceasta de elemente, ci şi pentru aloetele cuvîntului *motan,* din imediata vecinătate fonosemantică: *jotan, cotoc, cotoi, cotuşă, cătuşă, cotoman, cotoşman, coţor, mătoc, motoc, mîtoc, mîtîrlan, mîţ(ă), mîţan, mîrtac, mîrtoc, mîrtan, mortoc, morţan* etc., cf. *pufai* "înfoiat, umflat, asemănător cu puful"; "gogoaşă" [1]: cf. *puf* "penaj mic, moale şi fin" etc. <v. sl. **puhŭ* ([3], [4], [5], [6], [1] ş.a.), deşi cuvîntul românesc se explică sinestezic prin expresivul *puf* "zgomot înfundat şi moale" [1: onom.], *jotcă* "gîlcă" [1], *motcă* "scul" [1], *cotolan* "păpuşă bine dezvoltată a porumbului"; "porumbul necurăţat de boabe"; "înalt de picioare" [1], *martoi* "butuc scurt şi gros" [1], *martac* "lemn gros" [1] etc.

Edificatoare pentru căutările noastre sînt şi relaţiile sinonimice: *crestăţea* = *susai* = *tîlhărea* "numele mai multor plante erbacee din familia compozitelor" [1] (etem: <moţată>, cf. *creastă* "moţ" [1], *ţuţ* "proeminenţă sau excrescenţă cărnoasă" [1], *ţihlă* "sihlă"; apropierea de *sihlă* "pădure deasă (de copaci tineri)" [1] şi *tîlhar* "hoţ" [1] nu e întîmplătoare: etemele <subţire>, <ascuţit>, <grămădit>, <mişcare iute (de şterpelire, înhăţare etc.)> etc. formează un continuum etemic firesc), *morună* = *muşeţel* "romaniţă" (etem: v. *crestăţea*, cf. *morunt* "mărunt" [1], *muş* (*moş*) "cocoloş" [1]), *morojini* = *vornicei* "tineri care invită la nuntă" (etem: <chemători>, cf. *a morocăni* "a cicăli"; "a bombăni" [1], *a vorovi* "a vorbi" [5]), *a se jistîci* = *a se fîstîci* = *a o sfecli* "a se zăpăci" [1] (etem: <a zvîcni>, cf. *jastă* "repezeală, grabă" [1], *bîstrîcîit* "nervos, iute, repezit, duduit, smîcit" [18], *tereu* = *mereu* "fără întrerupere" [1] (etem: <necontenit>, cf. *a tărărăi* "a cînta întruna, monoton" [1], *a tupi* = *a miji* "a închide sau a-şi acoperi ochii (la jocul mija)" [1] (etem: <a micşora>, cf. *a se tupila* "a se apleca" [1], *a se mici* "a (se) micşora" [1]) etc.

Prezenţa aceluiaşi cuvînt în mai multe serii sinonimice poate ascunde, deseori, o confuzie omonimică. Găinuşa din seriile: 1) *cărăbuş* = *bondar* = *vruh* = *gîndac-de-mai* = *gongălău* [19], 2) *buburuză* = *cucuşor* = *găinuşă* = *gărgăriţă* = *mămăruţă* = *mărie* = *măriuţă* = *paparugă* = *vrăjitoatre* = *găina-lui-Dumnezeu* = *puicuţa-popii* etc. [19], 3) *cîine ciobănesc-găinuş(ă)* [1] nu evocă la origine pasărea cunoscută, ci sunetul emis de gîze sau de cîine. În cazul plantelor (*băluşcă* = *găinuşi, buruiană-de-cinci-degete* = *găinuţe* [1], *floarea-vîntului-galbenă* = *breabăn* = *turculeţ* = *găinuşă* [19] etc.), acest cuvînt se pretează la două motivări: <pleoscăniţă> şi <mutătoare>. Bietemic e şi *oiţă,* omonimul diminutivului *oiţă* <*oaie* "femeia berbecului", cf. *oiţă* = *dediţei-de-pădure* (etem: <mutătoare>), *oiască* = *pleoscăniţă* (etem: <plesnitoare>).

Şirul sinonimic nu implică o interpretare motivemică univocă. În cadrul seriei *dediţel* = *brebenel* = *găgăţele* = *sisinei* = *sufleţel* = *vînturele* = *floarea-vîntului* =*iarba-vîntului* [19], primul, al doilea şi al patrulea sinonim comportă o dublă explicaţie etemică: <micuţe> (cf. sinonimizarea cu *gîgîţele* <*gîgîlice* "orice lucru mic şi neînsemnat" [1] şi echivalenţa *gîgîţele* = *brînduşă*, confirmată, etemic, de semnificaţia primară a lui *brîn, brîu:* <făşie>) şi <mutătoare> (cf. *brei* "mutătoare"; "trepădătoare" [19], *iarba-vîntului* [1] etc.).

Prin prisma analogiei (sau a extrapolării) separăm atributele unor

datini de esența acestora. Astfel, în *pițărău* (*bizărău, bijărău*) "colindător", "colind", "colindeț", "băț de colindător" [1: et. nec.] și în a *sorcovi* "a ura cu sorcova" [1: bg. survakam], obiectele au dat nume sărbătorilor sau viceversa? Lărgind sfera comparației cu *a colinda, colindeț,* ne convingem că atributele sînt, cronologic, secundare în raport cu numele sărbătorilor, prin urmare, motivarea e sonică (<vorbă, cîntare, urare>), nu cinetică sau vizuală.

Prin extrapolare, identificăm confuziile omonimice: existența lui *scăluș* "pîrleaz" [1] (etem: <săritoare>) ne obligă să revizuim raportarea tradițională a lui *căluț (călușel)* "lăcustă" la diminutivul lui *cal* "mamifer domestic ierbivor, folosit la tracțiune și călărie". Registrul polietemic al radicalului indigen *căl-* include, evident, și etemul <a sări> alături de <a lovi, a tăia> [călău]), <a vorbi> [*a călăsi,* 1], <cocoloș> [căluș] etc.

Reevaluarea ponderii factorului intern în procesul de geneză a limbii române deschide perspective nebănuite de precizare și remodelare a imaginii etimologice pe care o preluăm fără discernămînt de la predecesori.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. **Dicționarul limbii române, A-C, D-De, F-L (Lojniță)**, Bucureşti, 1913, ş.u.; serie nouă (literele M,N,O,P,R,-S,Ş,T,Ţ), Bucureşti, 1965 ş.u.

2. Miklosich Fr., **Die slawichen Elemente im Rumunischen**, Wien, 1862.

3. Cihac, A. de, **Dictionnaire d'étimologie daco-romane,** I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*; II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Francfort A/ M – Berlin – Bucarest, 1870, 1879.

4. Candrea, I.-A., Adamescu, Gh., **Dicționarul enciclopedic ilustrat**, Bucureşti, 1931.

5. Scriban, Aug., **Dicționarul limbii românești**, Iași, 1939.

6. Ciorănescu, Al., **Diccionario etimológico rumano**, Universidad de la Laguna, 1958-1966.

7. Tiktin, H., **Rumänisch-deutsches Wörterbuch**, Bukarest, 1903-1925.

8. Diculescu, C., **Elementele vechi greceşti din limba română** // "Dacoromania", IV (1924-1926), partea I, Cluj, 1927.

9. Bogrea, V., **Etimologii** // "Dacoromania", IV (1924-1926), partea a 2-a, Cluj, 1927.

10. Academia Română, Institutul de lingvistică "Iorgu Iordan", **Dicționarul explicativ al limbii române,** ediția a II-a, Bucureşti, 1996.

11. Şăineanu, L., **Influența orientală asupra culturii române**, I-III, Bucureşti, 1900.

12. **Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești**, Chișinău, 1978.

13. **Lexic regional**, II, Bucureşti, 1967.

14. Bărbuț, D., **Dicționar de grai oltenesc**, Craiova, 1990.

15. **Minerva**, *Enciclopedie română*, Cluj, 1930.

16. **Dicționar dialectal**, I-V, Chișinău, 1986.

17. Puşcariu, S., **Etimologii** // "Dacoromania", II (1921-1922), Cluj, 1922.

18. Udrescu, D., **Glosar regional Argeș**, Bucureşti, 1967.

19. Seche, L., Seche, M., **Dicționarul de sinonime al limbii române**, Bucureşti, 1982.

Alexandru HUSAR
Iaşi

MITUL *LUCEAFĂRUL*

"Deşi, spunea G. Călinescu, *Luceafărul* nu are nevoie de nici o explicaţie în afară de cea banală, dată chiar de Eminescu, se poate da însă – admite acelaşi critic – un număr de asociaţiuni utile din istoria culturii universale spre a amplifica contemplaţia estetică şi a-i dovedi proporţiile".

Faptul n-are nevoie de nici o demonstraţie; în exegeza operei apare de la sine tendinţa firească a criticii literare de a o îmbogăţi, de a o amplifica, de a pune pe seama autorului semnificaţii diverse, la care acesta nu s-a gîndit, de-a întreţine, prin însuşi acest fapt, ceea ce numea M. Ralea "longevitatea operei literare". Înţeleasă fenomenologic, ca o judecată de valoare, o preţuire a semnificaţiilor, sub unghiul dialecticii culturale, cum o privea la noi Camil Petrescu, critica literară apare ca o funcţiune a culturii şi urmează fatal dialectica ei. În contemplarea artei fiecare generaţie aduce categoriile ei proprii de apreciere, propriile ei exigenţe artistice, propriile ei scopuri. Privind capodoperele trecutului din perspective diferite, fiecare generaţie e influenţată în atitudinea ei de mai mulţi factori decît generaţia anterioară şi – ceea ce e aici relevant – nuanţarea gîndirii, un progres al culturii, al dialecticii culturale, impune un mod mai nuanţat de a privi capodopera, de a preţui semnificaţiile ei.

Notînd că, în descrierea unui voiaj în ţările române, germanul K(unisoh) povesteşte legenda *Luceafărului* ("Aceasta e povestea, iar înţelesul alegoric, ce i-am dat, este că dacă geniul nu cunoaşte nici moarte şi numele lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte însă, pe pămînt nu e capabil a ferici pe cineva, nici capabil de a fi fericit"), Eminescu privea el însuşi capodopera sa ca o alegorie: "Mi s-a părut că soarta Luceafărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pămînt şi i-am dat acest înţeles alegoric" (Ms. 2257, B, f. 56).

Nu putem contesta aici existenţa unei alegorii, ca procedeu stilistic, în sens larg plăsmuire sau imagine determinată de substituţie, fie prin personificarea unui concept abstract, fie prin conceptualizarea şi personificarea unei impresii concrete, – care reprezintă invocarea unei imagini (aici – a geniului) prin intermediul unei alte imagini (a Luceafărului), în virtutea faptului că aceasta din urmă, în calitatea ei de obiect estetic de substituţie, are anumite relaţii determinate cu cea pe care o semnifică. Dar, "cît priveşte termenul de înţeles alegoric, deci analitic, el nu-i prea fericit, este un lapsus al lui Eminescu", scria D. Caracostea, precizînd: "În Kunisch, da, mijea o alegorie. Eminescu se înalţă însă la un simbol cu larg orizont".

Această idee o reia G. Călinescu în **Opera lui M. Eminescu**, în legătură cu **Mirodonis** scriind: "Poveştilor, însă, Eminescu vroia să le dea un rost simbolic, o schelă ideologică... Prin urmare, împrumutînd de la Goethe şi de la panteişti, în genere, ideea duhului lumii, simbolizat de Luceafăr, Eminescu n-ar fi avut cum aduce povestirea altfel decît sau prin incomprehensibilitatea geniului abstras de către femeia pămînteană, sau prin imnul dragostei eterice". Şi, mai departe: "Înlăturînd afabulaţia complexă de basm şi oprindu-se numai la episodul zmeului, făcînd din Florin un Cătălin, copil de casă, contopind zmeul din basm cu Lucifer din **Mirodonis** şi din toată literatura romantică, bizuită pe imagini astrale, Eminescu a compus **Luceafărul**, al cărui înţeles simbolic era pus în marginile romanticei definiţii a geniului".

Era, în cultura noastră, poate întîia clară tendinţă de a vedea în **Luceafărul** ceva mai mult decît autorul său. Deci, un salt de la alegorie la

Luceafărul de Ion Vlasiu.

simbol, pe această cale, ca valoare expresivă substituindu-se unei serii întregi de reprezentări, care transmite plenar ori sugerează idei sau stări sufleteşti şi de spirit, datorită unei corespondenţe de semnificaţii, asociaţii largi, care sînt fie statornicite prin tradiţie, fie declanşate (cum e cazul aici) prin o intuiţie artistică şi un act creator personal, – depăşind sensul unui procedeu stilistic, al unei simple alegorii.

Există oare vreo trăsătură importantă prin care *simbolul* se deosebeşte de *imagine* şi de *metafora* din alegorie? În primul rînd, deosebirea constă, după Wellek şi Warren, în repetarea şi persistenţa simbolului. "O *imagine* poate fi folosită o dată ca metaforă, dar dacă revine cu insistenţă, atît ca prezentare, cît şi ca reprezentare, cum e cazul aici, – ea devine un simbol sau chiar o parte componentă a unui sistem simbolic (sau mitic)".

Aceasta explică, în exegeza **Luceafărului**, în fine, saltul de la simbol la mit. **Luceafărul** nu mai e pentru noi azi doar alegorie sau simbol, ci – mai mult decît bănuia Eminescu – un mit, pe care l-am putea numi "mitul **Luceafărul**".

Naraţiune tradiţională complexă, născută din unghiul de incidenţă dintre planul cosmic şi planul uman, cum definim astăzi mitul, înţelegînd prin mit o ficţiune ermetică, un simbol al unei idei generale, **Luceafărul** reprezintă, desigur, ca mit mult mai mult decît ca alegorie.

Pentru teoria literară, cele mai importante elemente ale mitului sînt, probabil, imaginea sau tabloul, elementul social, elementul supranatural, naraţiunea sau povestirea, elementul arhetipic sau universal, reprezentarea simbolică, sub forma unor evenimente petrecute aievea, în timp, a idealurilor noastre eterne. **Luceafărul** le cuprinde pe toate, graţie lui Eminescu, nici unul dintre aceste elemente nu lipseşte din capodopera sa. În sensul în care deja Bogdan-Duică întrevede în basm un înţeles mitologic (privind jocul stihiilor simbolizate), recent Alain Guillermou, văzînd în Luceafărul un Moise al lui Vigny, tratat în stilul **Mioriţei**, observa că "în timp ce poetul francez trebuie să caute în Biblie ceea ce am putea numi suportul mitic al operei sale, poetul român află în folclorul propriei sale ţări un mit iniţial, cu totul încărcat de rezonanţă lirică". Astfel, deşi D. Caracostea scria, cu referire la basmul lui Kunisch: "Evident, aici nu există un substrat mitologic (Dar poate l-a văzut Eminescu, poetul care nu se mărginea la suprafaţa faptelor şi cerea mitului să fie însoţit şi înălţat de o idee)", acelaşi autor admite că "ceea ce a deşteptat dintru început căldura creatoare şi fantazia poetului a fost o mişcare de simpatie pentru figura aceea menită să se identifice

cu el, să devină purtătoarea unei înalte valori sufleteşti"... Astfel, de la întîia menţiune a lui Gaster, din 1885, după care basmul german "a inspirat d-lui Eminescu poema sa **Luceafărul**", la rîndurile fugitive ale lui Ilarie Chendi, care socotea că "povestea... poate fi considerată ca o variantă la **Luceafărul**" şi pînă la studiile d-lui D. Caracostea, care, încă din 1910, vorbea de o "identitate de concepţie" între **Luceafărul** şi **Fata din grădina de aur**, cum observa Perpessicius, capitolul acestor raporturi a crescut şi s-a conturat şi el nu poate fi trecut cu vederea de oricine întreprinde studiul genezei şi elaborării **Luceafărului**". Însăşi mărturia poetului, care vedea în povestea-izvor simbolul omului de geniu, relevă această identitate. Transpunerea măiastră a basmului **Das Mädchen im goldenen Garten** al lui Kunisch, pe care Eminescu îl perfectase încă din 1875, se explică prin ea: "Cea mai de seamă dintre modificările întroduse de la început de Eminescu în basmul-izvor a fost să întrunească absolutul patimii şi absolutul idealizării tocmai în figura menită să fie transfigurată în Luceafăr şi să devie purtătoarea experienţei lui tipice, a unei înalte valori sufleteşti". Cum arăta D. Caracostea, chiar în prima lui poezie publicată, **La moartea lui Aron Pumnul**, în chiar prima strofă, vrînd să sublinieze valoarea excepţională a celui dispărut, poetul exclamă: "se stinse un Luceafăr". Imaginea îi apărea spontan cînd vroia să sublinieze o valoare umană. De atunci imaginea este frecventă pentru a denumi o valoare deosebită.

În acest cadru, trecerea de la jocul formei pe marginea vieţii la expresia menită să cristalizeze esenţialitatea vieţii, prin ceea ce numea D. Caracostea "transubstanţiere estetică, trecerea de la simpla viaţă artistică la o creaţiune menită să transmită pururi o înaltă esenţă spirituală", se anunţă chiar în basmul versificat. "O, geniu mîndru, tu nu eşti de mine", exclamă aici fata de împărat, conferind un nou sens imaginii zmeului, preschimbat în stea şi întrupat în chip de tînăr îndurerat, devenit "un geniu în nimb". De aici, în germene, prin transferul din mit popular în mit cult aparţinînd poetului nostru, mitul **Luceafărul**.

Înţelegînd prin mit nu o simplă imagine poetică de reprezentare (ca în alegorie) ci "valoarea cuprinsă de reprezentare, adică imaginea coadaptată cu valoarea" (T. Vianu) – Luceafărul este o astfel de imagine coadaptată cu valoarea, e ca o creaţie a poetului nostru la nivelul unui mit ce-şi păstrează, sub învelişul său simbolic, o vie actualitate, susceptibil de interpretări mereu noi şi semnificaţii inedite, din perspective diferite.

Alegoria, placa rulantă a mitului, ducînd la simbol, impune o nouă optică a exegezei. În această optică, recitind azi poemul, retrăindu-i, am spune, marile idei, **Luceafărul** reprezintă, pentru literatura română, o sinteză a două mituri folclorice, dintre cele patru constituind, după G. Călinescu, punctele de plecare mitologice ale oricărui scriitor naţional: **Traian şi Dochia, Miorita, Meşterul Manole, Zburătorul**, primul – mitul istoric (simbolizînd constituirea însăşi a poporului român), al doilea – mitul morţii, al treilea – un mit estetic, al patrulea – un mit erotic...".

Cu destui ani în urmă, într-un articol intitulat **Luceafărul şi Meşterul Manole**, cu ochii studentului de odinioară, într-o formă desigur adolescentină, legam capodopera lui Eminescu de acest mit. Ideea că la baza oricărei creaţii stă drama unui sacrificiu şi, prin urmare, sensul tragic al existenţei ce aparţine oarecum structurii geniului ni se părea comună celor două opere – geniului cult şi geniului popular naţional cu adînci rădăcini în folclorul balcanic, unde acest mit nu are însă splendoarea şi măreţia mitului nostru.

Mergînd mai departe pe aceeaşi linie, legînd, pe acest plan, **Luceafărul** de mitul erotic, ca sinteza cea mai înaltă a acestui mit naţional, pe care Eminescu îl transformă, de asemenea, într-un mit folcloric, am spu-

ne: De la Zburătorul, "un demon frumos, un Eros adolescent, care dă fetelor pubere tulburările şi tînjirile întîiei iubiri" (G. Călinescu) la Luceafărul (cînd înger, cînd demon sau şi înger şi demon) n-ar fi decît un pas. Acest pas devine însă bivalent în **Luceafărul**, în sensul că – în poem – Cătălina, iniţiată şi în amorul sacru, şi în amorul profan, se expune dramatic dilemei opţiunii între alternative ce-o atrag deopotrivă din direcţii opuse, în planul moral al valorilor, al existenţei umane înseşi.

Înţelegînd prin mit "valoarea cuprinsă de reprezentare, adică imaginea coadaptată cu valoarea", am spune, ea vede în Luceafărul o astfel de imagine coadaptată cu valoarea (*O, eşti frumos cum numa-n vis/ Un demon se arată... O, dulce al vieţii mele Domn...*). Ea transpune Luceafărul din vis în viaţă, din planul oniric în planul conştiinţei; ea îl trăieşte mitic, îl înalţă în planul suprem al dorinţei (*O, de Luceafărul din cer/ M-a prins un dor de moarte*).

În al doilea rînd, ea impune pajului, prin însuşi acest fapt, un nou etalon, un nou cîmp de valori, încît el se substituie, pe acest plan, Luceafărului; conştient sau nu, aderă la mit, devine într-un sens el însuşi, sub incidenţa unei mari iubiri, un echivalent profan al Luceafărului.

De aici amplitudinea axiologică a capodoperei eminesciene, a mitului care impune o nouă orientare a dorinţei în formele cele mai înalte ale voinţei, care orientează în fond cuplul erotic pe o nouă treaptă în scara valorilor morale. De la amorul frivol (*o gură, numai una*) la *iubirea mea dintîi* şi *visul meu din urmă*, iubirea pajului cunoaşte o ascensiune în acea zonă în care valoarea poate orienta dorinţa de la instincte (ca dorinţe inaxiologice, apetenţe obscure) la valoarea care este, cum arată Tudor Vianu, "în evoluţie filogenetică, o cucerire, relativ tîrzie, a conştiinţei apetente" (*Teoria valorilor*).

Avînd în vedere, pe acest plan, caracterul activ al mitului, puterea sa de a mobiliza şi orienta dorinţa, observăm, chiar în braţele pajului, *Ea îmbătată de amor/ Ridică ochii. Vede/ Luceafărul şi-ncetişor/ Dorinţele-i încrede*. Şi, adresîndu-se astrului, îl imploră din nou: *Cobori în jos, Luceafăr blînd/ Alunecînd pe-o rază/ Pătrunde-n codru şi în gînd/ Noro-cu-mi luminează*... Această invocaţie, laitmotivul poemei, ţinînd de ritul care consacră mitul, de comportamentul fiinţei umane faţă de o forţă supranaturală, aici titanul zonei siderale, cel ce luceşte, purtător de lumină (nu zmeul din basm) înalţă mitul **Luceafărul** la un nou nivel în care mitul erotic devine un mit filosofic.

Problema e: cum definim mai precis, la acest nou nivel, acest mit?...

Admiţînd că "e şi legendă, e şi alegorie, dar înainte de orice e un mit al cunoaşterii care pune problema spinoasă a relaţiilor dintre parte şi întreg" (Mihai Cimpoi), "un mare mit al cunoaşterii" (George Munteanu) – cei mai noi exegeţi plasează acest mit în *gnoseologie*, în acea parte a filosofiei care priveşte condiţiile generale, izvoarele, structura, modul de desfăşurare şi validitatea procesului cunoaşterii ca proces de producere a unor cunoştinţe.

Dar, privind acest mit *par en bas*, ca produs, ca suprastructură a mitului popular ce-i stă la bază, s-a observat, chiar în basmul lui Kunisch, contaminarea a două motive: motivul îndrăgostitului care liberează pe o fată de împărat şi motivul iubirii nefericite a unei fiinţe supranaturale (D. Caracostea) – privea în fond o experienţă fundamentală: contrastul cerescpămîntesc, în plan ontologic şi nu gnoseologic. Comparaţia geniului cu o stea călăuză, ca şi la Schopenhauer, devine în **Luceafărul** un fapt de existenţă. Versuri din basmul versificat ca: *Frumos eşti, dar a ta nemurire/ Fiinţei trecătoare e pieire* sau: *Geniul meu, mi-e frig l-a ta privire/ Eu palpit de viaţă – tu eşti mort* – care vor deveni în **Luceafărul**: *Căci eu sînt vie, tu eşti mort/ Şi ochiul tău mă-ngheaţă*... o confirmă. De asemenea, versuri ca: *De mă iubeşti, să fii de*

sama mea/ Fă-mi dar de nuntă nemurirea ta, sau în **Luceafărul**: *Dar dacă vrei cu crezămînt/ Să te-ndrăgesc pe tine/ Tu te coboară pe pămînt/ Fii muritor ca mine* imploră dezlegarea de propria fire, în planul existenței și nu în planul cunoașterii. În fine, transformările care au loc în basm (*zmeu, vînt, stea, tînăr, stea, ploaie* și *curcubeu,* iar în poem: cînd fiu al cerului și al mării, cînd fiu al soarelui și al nopții) țin de statutul ontic al devenirii, au loc în planul *existenței*, în sensul în care acest concept se opune *ființei* simple a lucrurilor, și *a exista* înseamnă "în existențialism", a se proiecta "în afară de sine", a se smulge stării sale într-o acțiune mereu nouă. Așadar, în sensul că închide nu un proces de cunoaștere prin iubire, ci un larg cîmp de evoluție a omului, – mărturia unei profunde mișcări psihice, cum admit exegeții care cuprind, cu expresia lui George Munteanu, "superioare intuiții în legătură cu posibilitatea unei noi interpretări de ansamblu a **Luceafărului**", – am considera că "un incomparabil mit al cunoașterii" poate fi mai precis, mai corect definit un *mit al existenței*. "Drama întreagă a existenței și a neantului trebuie văzută ca fiind implicată în mitul **Luceafărului** și nu numai drama omului de geniu, – scria, nu demult, Alain Guillermou, – sau, mai curînd, cele două motive, cele două surse ale inspirației: meditația asupra existenței și misoginismul se întretaie, se amestecă".

Privit mai nuanțat, deci, Luceafărul e în același timp un Sburător, care inițiază în Erosul sacru, iar prin Cătălin în Erosul profan, și un Meșter Manole care-și sacralizează prin jertfă iubirea, cu tot dramatismul unei renunțări mitologic-fatale. Contaminînd, deci, mitul **Sburătorul** cu mitul **Meșterul Manole**, fie și ipotetic, neintenționat, Eminescu sintetizează în **Luceafărul** aceste două mituri într-o unitate indisolubilă, dînd o nouă forță mitului erotic, devenit în **Luceafărul** un mit universal. Mit al iubirii, în sensul în care, în cărțile vechi, iubirea e facultatea de a mișca și uni, mit al creației, în sensul în care iubirea de lumină sau dorul de înălțimi, cu prețul marii jertfe, este opera ei – mitul **Luceafărul** devine, în esență, un mit al condiției umane *in extenso*, dominată de legi care nu pot fi înfrînte, dar în cadrele cărora omul se definește pe sine ca om, atenuînd distanțele dintre pămînt și cer sau dintre om și astru, amplificîndu-și esența umană, așadar, umanizîndu-se.

Mesajul poemei ne apare astfel într-o nouă lumină, într-o perspectivă mai largă, mai vie, în amploarea și profunzimea sa. În sensul în care "este resimțit în **Luceafărul** mitul atracției (din partea femeii) și al duratei (din partea astrului), al invocației și al chemării, după Rosa del Conte, – un superb cîntec al omului, fără a mai vorbi de capacitatea fără seamăn a expresiei poetice, de îndrăzneala și frumusețea imaginii, de puterea de sugestie a versului său, de farmecul ei liric (văzînd în Cătălina un vas al transcendenței, iar în Luceafărul un sanctuar al umanității) – capodopera lui Eminescu, am spune, lărgind răspunsul, – nu atît (sau nu numai) pentru literatura, cît pentru cultura, pentru conștiința, pentru sensibilitatea, pentru spiritualitatea noastră – la nivelul existenței umane – reprezintă un prag al absolutului, o poartă spre cer.

Gheorghe BULGĂR
Bucureşti

UN MONUMENT LITERAR NAŢIONAL: EMINESCU, *OPERA OMNIA*

Cu apariţia volumului XV (1993): **M. Eminescu, Opere,** ediţie academică, începută în 1939 de eminentul istoric literar, critic şi poet, Perpessicius, s-a încheiat ampla serie de **Opera omnia**, totalitatea scrisului eminescian în 16 volume mari, un adevărat monument literar, de importanţă naţională, o mărturie supremă a romanităţii culturii şi limbii noastre literare, punct culminant al dezvoltării literelor româneşti.

Cronologic, acest volum XV a apărut cu întîrziere, după cel de al XVI-lea; el conţine două părţi mari: *Fragmentarium* şi *Addenda ediţiei* (completări cu materiale descoperite între timp, cu trimiteri la cronologia volumelor apărute de-a lungul unei jumătăţi de secol încoace). Vedem acum împlinit un vechi deziderat al literaţilor români, formulat încă de la începutul acestui secol, după ce T. Maiorescu a depus în 1902 la Academie manuscrisele Poetului: realizarea ediţiei integrale a creaţiei eminesciene, cu valorificarea miilor de pagini rămase de la el.

După încercările lui Ioan Scurtu de a tipări "Scrierile literare şi politice" (rămase la primul volum, în 1905), A.C. Cuza tipărea, în 1914, o ediţie mare, pretenţios intitulată: **Mihail Eminescu, Opere complecte, poezii-nuvele-roman-teatru-cugetări. Scrieri: literare, economice, politice, filosofice. Scrisori. Critica raţiunei pure de Kant**, – cu o prefaţă... Iaşi, Librăria românească, 1914 (680 pagini, format mare, pe 2 coloane). Fireşte, lucrarea s-a bucurat de atenţia celor mai de seamă eminescologi şi literaţi, cunoscuţi pentru ataşamentul lor faţă de tezaurul eminescian: C. Botez, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, I. Creţu etc. Dar cea mai întinsă investigaţie asupra acestui tezaur unic al culturii naţionale a întreprins-o Perpessicius, care a întocmit un plan vast de editare integrală a moştenirii literare a poetului, publicînd în 1939, la 50 de ani de la dispariţia tragică, prematură, a lui Eminescu, primul volum din *Opere*, cu menţiunea "ediţie critică", avînd în fruntea primului volum o *Introducere* şi un instructiv tablou al ediţiilor de *Poezii,* tipărite, de la Maiorescu la Călinescu (1938); despre această din urmă ediţie scrie că are "observaţii, multe juste, cîteva contestabile". "Lămuririle" editorului academic explică structura aparatului critic, sistemul ilustrării prin variante, de la prima formă la ultima a redactărilor succesive, a laboratorului de creaţie eminesciană. Amploarea documentării, a materialului ilustrativ pentru treptele perfecţionării expresiei literare, este impresionantă: notele şi variantele, adunate şi sistematizate cronologic de Perpessicius, ocupă jumătatea primului volum şi în întregime volumele II şi III (1943;1944). Pentru prima dată se putea vedea şi studia procesul înnoirii şi înnobilării ideilor şi formelor expresivităţii artistice; pentru prima oară aveam în faţă imaginea muncii colosale de a da conturul cel mai luminos setei de absolut a poetului, exigent peste măsură cu produsul inspiraţiei sale, strunită sever în limitele artei poetice, dusă la perfec-ţiune...

Aceste prime trei volume de creativitate poetică au stat la baza multor studii întreprinse, o jumătate de secol, asupra artei literare a lui Eminescu, la noi şi în străinătate, marcînd în toate direcţiile originalitatea spiritului şi a limbii româneşti, cristalizată cu mare strălucire în versurile poetului. Citez aici doar cele mai importante studii aprofundate, apărute sub semnătura unor eruditi literaţi străini, care s-au aplecat cu rîvnă şi competenţă asupra poeziilor şi asupra viziunii eminesciene: Rosa del Conte (Roma): **Eminescu sau despre absolut** (1962); Alain Guillermou (Paris): **Geneza interioară a Poeziilor lui**

Mihai Eminescu (1963), teză de doctorat la Sorbona, tradusă de mine, împreună cu G. Pârvan, în românește, și apărută în Colecția Eminesciana de la Iași (1977); Ladislau Galdi (Budapesta): **Stilul poetic al lui M. Eminescu** (1964); J. Kojevnikov (Moscova): **Eminescu și romantismul european** (1972); Amita Bhose (India): **Eminescu și India** (1973). Toate aceste cărți de bază au apărut treptat și în românește (ultima, a Rosei del Conte, în 1990, la Cluj-Napoca).

Perpessicius a reușit să tipărească, chiar după instaurarea dictaturii totalitare, după ultimul mare război mondial, în două decenii (1944-1964) doar trei volume: **Postume**, cu variante și note (vol. IV-V), și **Literatura populară** (vol. VI).

Devotat, pînă la ultimele puteri ale ființei și spiritului său, acestei opere eminesciene, Perpessicius a tipărit, deci, în decurs de un sfert de secol (1939-1964) primele 6 volume din cele 14, apoi încă vreo 18, prevăzute în planul său editorial din 1955. Cu o pauză între 1944 și 1952, cu multe stăruințe, umiliri și greutăți, el a reușit să mai dea la lumină, în 12 ani, cele trei volume, între 1952 și 1964; apoi ediția s-a întrerupt pentru o lungă perioadă de timp; nimic pînă în 1977. Suferind fizic și moral, aproape orb de munca pe manuscrise, Perpessicius a scris acel patetic testament literar: *Scrisoare către editorul eminescian integral din anul 2000*, din care sînt de citat măcar cîteva rînduri grăitoare, acum cînd ediția integrală s-a făcut, iar marele ei ctitor poate dormi liniștit că acel *pium desiderium* al său, și al atîtor iubitori de poezie eminesciană, s-a împlinit. "O viață de om nu ajunge – scria el – ca să cuprindă totalitatea moștenirii literare a lui Eminescu, singura, de altminteri, ce a lăsat, căci, după cum se știe, coroanele mortuare i-au fost procurate cu talerul. Manuscrisele poetului, cele cincisprezece mii de file, majoritatea scrise cu multiplicitatea grafiilor și implicațiilor, miile de pagini ale gazetelor pe care le-a scris (*Cu gîndiri și cu imagini/ Înnegrit-am multe pagini*), parcurgerea, cît de cît, a imensei bibliografii eminesciene (ediții, studii, monografii), a căror cunoaștere nu trebuie neglijată, creează condiții și situații dintre cele mai dificile... Ne mai despart 36 de ani (era în 1964 – Gh. B.) de hotarul din urmă al secolului, timp în care cîteva serii de cercetători își pot petrece, ca-ntr-un lucrețian marș al torțelor (*quasi cursores vitae lampada tradunt*), făclia din mînă în mînă pînă la anul 2000... Le va fi dat oare celor din pragul veacului XXI să salute ediția în foarte multe volume, integrală și critică, a Operei lui Eminescu?"[1].

* * *

Avem acum un răspuns pozitiv la întrebarea ilustrului editor; începînd cu 1977, la inițiativa directorului Muzeului Literaturii Române Al. Oprea, urmașul lui Perpessicius, un colectiv de cercetători harnici, conduși de Petru Creția, filolog, și de D. Vatamaniuc, istoric literar, a reluat, după 13 ani, ediția **Operelor** lui Eminescu, stabilind criterii riguroase de transcriere a textelor eminesciene, în care grafia și ortografia prezintă variații considerabile, într-o epocă de incertitudini și căutări, dar și de confruntări, dacă n-ar fi decît cele dintre Junimea și Academia, încă latinizantă, față de fonetismul fruntașilor Junimii (Alecsandri, Maiorescu, Eminescu, Creangă etc.).

Volumul VII a marcat nu numai reluarea editării **Operelor** lui Eminescu (în 1977), dar a fixat și planificarea hotărîtă a definitivării acelei ediții de importanță națională, prea mult amînată, prevăzîndu-se 12 ani pentru a încheia ediția națională Eminescu, adică pînă în 1989, la centenarul morții Poetului. Petru Creția a răspuns de partea filologică a pregătirii textelor pentru tipar, după ce a fixat, cu argumente convingătoare, "principiile de transcriere" a textelor[2].

D. Vatamaniuc a redactat comentariile, notele, cronologia eminesciană, a identificat articolele lui Eminescu, în anonimatul ziaristicii de la "Timpul" (1877-1883), problemă foarte complicată și nu totdeauna pe deplin rezolvată, cum s-a mai discutat

pe marginea apariţiei succesive a volumelor IX-XIII, conţinînd publicistica poetului.

Continuitatea ediţiei şi perfecţionarea mijloacelor de realizare a acţiunii editoriale s-au impus odată cu apariţia volumului VII (**Proza literară**), care se deschide cu omagiul cuvenit marelui înaintaş: *Perpessicius şi romanul ediţiei întegrale a Operei lui Eminescu*, semnat de directorul de atunci al Muzeului Literaturii Române, Al. Oprea, urmat de studiul fundamental, mai vechi, al lui Perpessicius: **Proza literară a lui Eminescu,** reprodus (p. 20-39), ca o bună introducere în temă. La începutul aceluiaşi volum VII, citim o altă contribuţie a lui Perpessicius: *Lista manuscriselor lui M. Eminescu din Biblioteca Academiei.* Amplul studiu filologic al lui Petru Creţia asupra textelor eminesciene (p. 40-71), evocînd starea, transcrierea, editarea lor, conţine lămuriri de principiu care au ghidat toată munca editorială a anilor 1977-1994.

Din păcate, volumul e lipsit de prima proză originală a lui Eminescu: **Făt-Frumos din lacrimă**, care fusese inclusă în volumul precedent (VI), considerată că ea aparţine literaturii populare (inspirată din folclor), deşi toţi cercetătorii şi editorii lui Eminescu, ai prozei sale, au atribuit-o, just, creaţiei *originale* a poetului, aşa cum am considerat-o şi noi, redactorii **Dicţionarului limbii poetice a lui Eminescu**, lucrare iniţiată de Tudor Vianu, apărută însă abia în 1968, după ce profesorul nostru, conducătorul lucrării, dispăruse prematur în 1964.

Începînd cu volumul VIII, apărut cu mare întîrziere, care conţine teatrul şi fragmentele dramatice ale poetului, mare iubitor de teatru, precum şi dicţionarul său de rime şi alte materiale de mare interes documentar, se poate spune că fiecare volum a adus texte ca şi necunoscute generaţiilor din urmă de cititori, texte uitate în manuscrisele poetului, în publicistica vremii, în publicaţii consacrate lui Eminescu, dar de mult lăsate în grija arhivelor ori a bibliotecilor mai importante. Astfel, de la volumul IX, care deschide seria *publicisticii* eminesciene, pînă la volumul XIII cititorul retrăieşte încordarea poetului-jurnalist absorbit de problematica social-politică a vremii sale, comentînd febril – *totus in illis* – multe evenimente şi luptele de idei şi de interese, mai ales aspectele sumbre, nedrepte, apăsătoare ale societăţii româneşti din epocă. Publicistica, despre care Iorga, Perpessicius şi Călinescu au spus că nu e cu nimic mai prejos, ca valoare a conceptelor şi a expresiei, decît marea creaţie poetică a lui Eminescu, o cunoaştem acum, citind pe îndelete şi cu uimire la fiecare pas, faţă de profunzimea, noutatea, originalitatea ideilor, a detaliilor specifice vieţii noastre publice, faţă de inepuizabila gamă a construcţiei expresive. Aria năzuinţelor româneşti este oglindită în sutele de articole care alcătuiesc cele cinci volume (IX-XIII) ale **Operelor** complete ale poetului liric, militant pentru progresul şi solidaritatea creatoare a românilor de pretutindeni...

În 1975, cînd tipărirea acestor *Opere* era oprită, am publicat, cu Al. Melian, o mică antologie a publicisticii lui Eminescu, în condiţii modeste, posibile atunci, şi am scris un studiu introductiv despre importanţa ziaristicii poetului. Titlul antologiei era cel dat de Eminescu însuşi seriei de 6 articole (**Icoane vechi şi icoane nouă**) care l-au impus atenţiei redactorilor şi cititorilor "Timpului", în decembrie 1877, abia venit la Bucureşti, la chemarea lui Maiorescu şi I. Negruzzi, pentru a pune umărul la mai buna întocmire a ziarului conservatorilor. Vreme de aproape 7 ani, pînă la ultimele puteri ale inteligenţei sale scînteietoare, la sfîrşitul lui iunie 1883, cînd facultăţile lui mintale s-au surpat, Eminescu a muncit din răsputeri în redacţia acestei publicaţii, scriind, de multe ori, singur ziarul, chiar cînd avea alături pe Slavici şi pe Caragiale, ducînd campanii memorabile de luptă jurnalistică pentru principiile înalte ale unei vieţi publice mai sănătoase, cu un sentiment viu de solidaritate civică şi de moralitate fără egal, poate, în istoria presei româneşti. Oricine deschide vreunul din volumele IX-XIII se poate convinge de înalta clasă, europeană, a gîndirii şi expresiei eminesciene.

Pentru că scrisul publicistic, de o atît de mare întindere, ca o sinteză a conceptelor eminesciene şi a adevărurilor istorice despre acea epocă a istoriei naţionale, stă sub semnul tematic al celor şase articole de antologie numite **Icoane vechi şi icoane nouă**, – iată titlurile lor grăitoare, cu acele conotaţii de sens şi expresie care vor domina militantismul poetului-ziarist, filozof al istoriei: *Actualitatea; Paralele economice; Bătrînii şi tinerii; Ilustraţii administrative; Din abecedarul economiei; Frază şi adevăr*[3]. Pornind de la argumentele şi analizele documentate ale poetului-ziarist şi parcurgînd apoi publicistica lui, am considerat, în studiul nostru **Eminescu la "Timpul"** (introducere la antologia citată), că poetul s-a axat în special pe trei teme majore ale actualităţii publicistice, "minunat cugetate şi minunat scrise", cum spusese Iacob Negruzzi despre seria articolelor grupate sub titlul **Icoane vechi şi icoane nouă**. Cele trei teme fundamentale sînt: *adevărul, munca* şi *cultura*, pe temeiul cărora se poate clădi un progres, se poate înainta în istorie. Nu se numea oare ultimul articol din seria citată *Frază şi adevăr?* Publicistica eminesciană ilustrează aceste principii, esenţiale pentru viaţa şi progresul unui popor. Iată un citat de o stringentă actualitate: "Cine crede că prin profesarea unei serii de fraze a înlocuit munca, deci libertatea şi cultura, acela se prenumără, fără s-o ştie, între paraziţii societăţii omeneşti, între aceia cari trăiesc pe pămînt spre blestemul, ruina şi demoralizarea poporului lor"[4]. Prin *muncă* şi *adevăr*, deci onestitate, se poate spori continuu capitalul de spiritualitate al unui popor, – cultura lui, iar prin aceasta el se poate afirma în competiţia neamurilor pentru progres. Căci întreaga muncă şi creaţie eminesciană este axată pe acest adevăr al credinţelor sale, rostit din tinereţe, cînd împreună cu Slavici pregăteau serbarea de la Putna, în 1871, pentru a-l omagia pe Ştefan cel Mare, ctitorul lăcaşului sfînt: "Cultura este puterea popoarelor".

Ultimele trei volume ale ediţiei integrale Eminescu întregesc imaginea personalităţii creatorului, cunoscut mai ales ca poet şi publicist, în oarecare măsură şi ca dramaturg: avem în aceste volume imaginea omului însetat de cultură (vol. XIV: **Traduceri filosofice, istorice şi ştiinţifice**), cu o viaţă personală agitată, apăsată de lipsuri şi decepţii, cu multe griji personale, casnice, cu relaţii determinante pentru munca lui de creaţie (vol. XV: **Fragmentarium. Addenda ediţiei;** vol. XVI: **Corespondenţă, documentar**). Volumul XV din seria **Operelor**, apărut cu o întîrziere mare, de peste patru ani, faţă de angajamentele ferme ale anului 1989 (la Centenarul morţii poetului), aduce un material bogat, foarte important ca repere ale cunoaşterii preocupărilor literare şi ştiinţifice ale poetului, dar şi a biografiei sale mai în detaliu (însemnări şi note personale despre traiul cotidian, despre viaţa de student, acumulînd cunoştinţe dincolo de programele didactice prestabilite). Atît *Fragmentarium,* cît şi *Addenda,* cu numeroase bucăţi şi fragmente, care întregesc volumele precedente ale acestei ediţii, fiind indicate exact locurile unde ele se cuvin inserate, configurează mai buna reaşezare a unei viitoare ediţii de **Opere complete**, materialul întreg fiind de faţă acum, în cele 16 volume apărute. Penultimul, ziceam, e deosebit de instructiv şi prin ineditele incluse, prin detaliile biografice, prin ultimele descoperiri de texte în manuscrisele poetului, mereu reluate şi studiate migălos.

În finalul "Lămuririlor" la acest volum, editorii (P. Creţia şi D. Vatamaniuc) preconizau o mai logică, mai adecvată grupare a întregii creaţii eminesciene în patru mari secţiuni: *Opera literară* (poezii, drame, proze, folclor), cea *teoretică* (ontologie şi gnoseologie, gîndirea estetică, filologică, lingvistică, sociologică şi politică); *publicistică* şi *corespondenţă*. Ca vechi cercetător al manuscriselor Eminescu, deja 40 de ani, cînd, ajutat generos de ilustrul editor Perpessicius, căutam să cuprind şi să comentez însemnările poetului despre limbă, fiind apoi coautor al marelui **Dicţionar Eminescu**, sînt bucuros să regăsesc în acest ultim

volum, în capitolul *Filologie,* însemnările eminesciene pe care le copiasem în 1954 din manuscrise, cu uimire şi încîntare, constituind, poate, partea cea mai importantă a lucrării pe care, cea dintîi, o tipăream în 1955: **Eminescu despre problemele limbii române literare**. Fireşte, acum capitolul *Filologie* este mai bogat decît cele consemnate atunci de mine. Dar însemnările lui Eminescu din manuscrisele 2258, 222 r; 2306, 43 r; 2258, 16 r; 2257, 2285, 113 (parţial); 2258, 179 r se află în lucrarea din 1955, tipărite deci *pentru prima dată*, mult înaintea celor indicate de comentariile la volumul XV (cf. p. 42-43, 45, 73, 76, 78 etc.)

Exprimînd autorilor ediţiei complete **Opera omnia** a creaţiei lui Eminescu toată preţuirea şi gratitudinea noastră pentru munca, devotamentul, competenţa şi consecvenţa lor, reamintim aici conţinutul în mare, al celor 16 volume ale **Operelor** lui Eminescu, aşa cum ele s-au constituit de-a lungul a 55 de ani: I-III: **Poezii tipărite în timpul vieţii Poetului**; IV-V: **Poezii postume**; VI: **Literatura populară**; VII: **Proza literară**; VIII: **Teatrul original şi tradus; traducerile de proză literară; Dicţionarul de rime**; IX-XIII: **Publicistica**; XIV: **Traduceri filosofice, istorice şi ştiinţifice**; XV: **Fragmentarium. Addenda ediţiei**; XVI: **Corespondenţa; documentar.** Ele sînt expresia geniului eminescian, constituind un adevărat monument literar naţional, unic prin calitatea operei, unic prin cantitatea volumelor care întregesc o operă însoţită de ample şi erudite explicări şi comentarii istorice, literare, filologice.

Personal, după ce am parcurs odată, cum spuneam, toate manuscrisele eminesciene şi lucrările documentare importante asupra operei, pentru a redacta succesiv cărţile consacrate acestei grandioase creaţii literare (**Eminescu despre problemele limbii române literare**, 1955 şi 1963; **Momentul Eminescu în evoluţia limbii române literare**, teză de doctorat, 1971; **De la cuvînt la metaforă în variantele eminesciene**, 1974; **Pagini vechi despre Eminescu**, 1976; **Eminescu – coordonate istorice şi stilistice**, 1980), lucrînd, aproape un deceniu, la **Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu** şi, alţi ani, la traducerea cărţii lui Alain Guillermou: **Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu**, îmi dau bine seama ce înseamnă această ediţie integrală Eminescu şi cîte detalii esenţiale aduce ea pentru mai buna cunoaştere a creaţiei Poetului naţional, pentru mai exacta înţelegere a contribuţiei lui Eminescu la dezvoltarea limbii şi literaturii noastre, într-un punct culminant al afirmării spiritualităţii româneşti...

Opera omnia, ediţia integrală, ne permite acum să sperăm la realizarea în continuare, dispunînd de toată documentarea necesară asupra creaţiei eminesciene, a cel puţin trei lucrări de interes maxim, pe urmele valorificării moştenirii admirabile a tezaurului eminescian: un nou şi complet **Dicţionar Eminescu**, – cel citat cuprinzînd doar creaţia literară antumă (poezii şi cele patru proze); o *antologie* de uz general, accesibilă tuturor, din toate volumele existente acum, pe o întindere de numai trei volume, permiţînd circulaţia cît mai largă a capodoperelor poetului; realizarea *ediţiei definitive Eminescu*, cu toate rectificările şi restructurările preconizate deja în finalul prefeţei la volumul XV al ediţiei integrale Eminescu. Atunci, echipa editorială Eminescu va putea spune cu adevărat: *Exegi monumentum aere perenius.*

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

[1] Perpessicius, **Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor**, III, 1963-1967, Bucureşti, 1967, p. 63.

[2] M. Eminescu, **Opere**, VII. *Proza literară*, Bucureşti, 1977, p. 48 şi următoarele.

[3] M. Eminescu, **Opere**, X, *Publicistica*, 1877-1880, Bucureşti, 1989, p. 17-31.

[4] Citat din ciclul de articole "Studii asupra situaţiei", I, în ziarul "Timpul", 17 februarie 1880; apud M. Eminescu, **Opere**, XI, *Publicistica*, 1880, Bucureşti, 1984, p. 19.

Theodor COTELNIC
Chişinău

MĂRTURII EMINESCIENE PRIVIND LIMBAJUL SCENIC

După cum se ştie, încă din anii de şcoală Mihai Eminescu avea o mare pasiune pentru teatru. Reţinîndu-ne atenţia asupra poeziei şi prozei eminesciene, asupra unor articole, notiţe sau cronici teatrale, constatăm că aproape nu există ramură a artei scenice care să fi rămas necunoscută poetului. În toate etapele de creaţie, fie în calitate de sufleor (sporadic: actor), spectator, copist de texte pentru roluri, la Teatrul cel Mare, cronicar dramatic sau teoretician al dramaturgiei şi al artei actoriceşti, fie în calitate de autor şi traducător de piese, Eminescu a trăit mereu în mediul respectiv, fiind considerat un mare îndrumător al teatrului românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea[1], un adevărat om al teatrului[2]. Pornind de la lucrările marilor teoreticieni de artă – Lessing şi Rötscher[3], el vine cu idei proaspete, originale, sugerate de starea jalnică a procesului teatral românesc din acea vreme.

Notiţele şi cronicile acestui cunoscător temeinic al principiilor şi legilor artei dramatice conţin comentarii preţioase despre rolul teatrului în educarea spectatorului. Conform concepţiei eminesciene, teatrul, ca să îndeplinească înalta-i misiune şi să constituie o adevărată artă scenică, trebuie să aibă, înainte de toate, un repertoriu ("sufletul unui teatru"), alcătuit din piese "bune" şi "cuviincioase", să păstreze funcţia social-educativă, să se bazeze pe firesc şi sinceritate.

Ca şi predecesorii săi, Eminescu militează pentru crearea unei dramaturgii originale. În studiul *Repertoriul nostru teatral*, publicat în revista *Familia*, IV, nr. 3 din 18/30 ianuarie 1870, afirmă cu tărie: "În genere, noi nu sîntem pentru traduceri, ci pentru compuneri originale; aceea voim, ca piesele, de nu vor avea valoare estetică mare, cea etică să fie absolută. Ni place nouă şi gluma mai bruscă, numai ea să fie morală, să nu fie croită pe spetele a ce e bun (...).

Repet dar cum că studiul cel serios al dramaturgilor *naţionali*, acela numai poate să ne aducă, ca să compunem un repertoriu naţional român, care nu numai *să placă*, ci să şi *folosească*, ba încă înainte de toate să folosească"[4].

Om cu o vastă cultură teatrală, viitorul autor al *Luceafărului* îşi dădea seama că "teatrul-artă" (şi nu "teatrul-meserie") cu un "repertoriu-model" nu se poate dezvolta fără o limbă românească aleasă, curată, frumoasă şi sănătoasă. "Menirea teatrului, spune poetul, este în parte menţinerea şi răspîndirea unei limbi corecte" (*Scrieri*, p. 67).

După opinia sa, **valoarea** unei drame se **constituie** din trei elemente: "Unul: caracterele acestea fac ca ea să fie frumoasă, al doilea: situaţiile (deci planul), acestea interesează, al treilea: limba, care poate avea un farmec liric" (*Scrieri*, p. 52). Tot timpul, cît a fost cronicar teatral, n-a încetat lupta împotriva "dramelor de bulevard", a "pieselor de senzaţie" şi a "farselor obscene" pline de galicisme şi de tot felul de neologisme "netrebuincioase şi netrebnice". Săgeţile satirei eminesciene sînt aruncate împotriva acelor autori şi traducători de piese care nu aveau cunoştinţe elementare în materie de limbă.

Vorbind de limba traducerii piesei *Caterina a II-a*, criticul teatral întreabă: "Ce va să zică *prizon*? N-avem vorbe româneşti îndestule pentru a însemna punerea la răcoare? Închisoare, temniţă, prinsoare, nu sînt destul de bune pentru traducător? Cererea curăţeniei limbii e atît de dreaptă şi apoi nici nu ţine pe nimenea

nimic. Traducătorul n-are decît să sentrebe, cum zice românul cutărui sau cutărui lucru, pentru a se lecui de galomanie" (*Scrieri*, p. 73). Sau iată cum protestează împotriva unor neologisme introduse în frumoasa traducere a dramei lui V. Hugo *Maria Tudor*, de către C. Negruzzi: "Rezbel civil desigur că nu este în scrierea lui Negruzzi, deşi l-am auzit rostindu-se" (*Scrieri*, p. 90).

Pana eminesciană nu cruţă nici piesele originale ale vremii, cu iz prea localnic sau pline de cuvinte străine, adeseori peste putinţă de a fi înţelese de toată lumea, piese în care "vorba... nu e mediu, prin care se exprimă cugetări, ci un haos de fraze, cari pentru profunditatea înţelesului din ele merită a fi puse alături cu vorbele ţiganului pentr-o lulea de tutun" (*Scrieri*, p. 44).

Marele poet cerea autorilor de lucrări dramatice să se lecuiască de "galimatie", să ferească "zestrea noastră teatrală" de tot de era străin şi se abătea de la bunul simţ al dezvoltării ei normale. Îi sfătuieşte pe aceştia să nu imite autori de limbi oculte, care "n-au făcut calea în jurul lumii", ci să studieze cu tot dinadinsul încă o dată comediile mari şi pline de spirit ale lui Matei Millo şi Vasile Alecsandri, personalităţi de frunte ce au făcut epocă în istoria teatrului românesc.

Deşi îl critică pe Alecsandri pentru unele expresii defectuoase din comediile sale, el recomandă drept model de limbă drama în cinci acte *Despot-Vodă*, drama "cea mai bună care s-a scris în limba noastră, plină de acţiune, ici de puternici, colo de gingaşe simţiri, dar pe deasupra tuturor calităţilor acestora, versul şi limba privighetorii de la Mirceşti răpeşte auzul şi simţirile. Chiar dacă n-ar exista figuri dramatice atît de genial desemnate ca aceea a lui Ciubăr-Vodă, cu atît de energice conture ca aceea a lui Tomşa, ar fi de ajuns ca farmecul neînvins şi pururea învingător al limbii lui Alecsandri să răpească pe auditori" (*Scrieri*, p. 134-135).

Cu neîntrecutul lui simţ al cuvîntului, Mihai Eminescu acordă o atenţie deosebită pronunţării corecte. Îl irită mai ales rostirea artificială şi sforăitoare practicată pe atunci de unii actori, după moda timpului, care schimonoseau vorbirea, imitînd pronunţarea şi accentele specifice limbilor străine. Sînt cît se poate de grăitoare fragmentele dintr-o cronică, consacrată pronunţiei false a actorilor români: "Am spus-o de mai multe ori că un *n* de felul celui franţuzesc nu există în limba românească şi pronunţia *conte, contra*, în care *o* şi *n* să se rostească cu un singur sunet nu se află după a noastră ştire decît în vechea limbă bulgară, în limba polonă de astăzi şi în cea franceză. Căci *on* nazal nu e un sunet compus, ci o vocală de sine stătătoare pentru care în limba românească nu aflăm nimic analog... Limba românească este din acele cu dreaptă măsură; ea n-are consoane prea moi, nici prea aspre, nici vocale prea lungi sau prea scurte; mai toate sunetele sînt medii şi foarte curate. Cu toate acestea, în teatru avem ocazia de a auzi vorbindu-se cu ton franţuzesc (nazal) sau spaniol (gutural)" (*Scrieri*, p. 90-91). Mai departe criticul teatral spune că actorii vorbesc foarte omeneşte acasă şi cu prietenii lor; "pe scenă-i altceva, acolo trebuie să vorbească ca franţujii şi spaniolii".

În diversele sale cronici teatrale poetul critică şi respinge cu hotărîre "rostirea afectată" şi "tonul îngînat şi plîngător" al unor actori, îndemnîndu-i să le înlăture prin "studiu şi deprindere". Actorul trebuie să aibă grijă permanentă de pronunţarea sa, "trebuie să-şi aspreas că pronunţia şi să vorbească din piept, rostind fiecare cuvînt bine despărţit de celelalte şi cu oarecare energie. Aceasta este pronunţia cea mai prozaică, ce-i dreptul, dar e cu mult de preferat acelui ton îngînat, care face declamaţia nespus de monotonă. Să nu să teamă că prin vorbirea apăsată şi energică s-ar pierde ceva din simţirea ce voieşte a exprima. Oricît de energic pronunţate vor fi cuvintele,

simțirea adevărată va pătrunde prin ele" (*Scrieri*, p. 91).

E bine cunoscută campania desfășurată de Eminescu pentru impunerea în teatru a unei vorbiri unitare și a unei pronunțări generale. Făcînd observații critice despre abaterile curente de la rostirea unitară, acum mai bine de un secol, cronicarul precizează în încheiere: "Oricît de diferite ar fi pronunțiile în viață și în faptă (...) totuși pronunția pe scenă trebuie să fie pretutindenea una și aceeași – cea națională". Și în continuare: "Nimic n-ar fi mai ciudat decît un teatru ai cărui membri să aibă fiecare o coloratură diferită în pronunție"[5].

Aceasta nu înseamnă că Eminescu era împotriva diverselor abateri de la normele de pronunțare sau de la așa-numitele reguli de accentuare. Cu diferite ocazii, arăta că pentru ca vorbirea scenică să îndeplinească funcția artistică, ea trebuie să adopte anumite particularități fonetice, gramaticale și lexicale de circulație sau frecvență redusă. Iar pentru ca aceste licențe artistice să-și atingă scopul (să sublinieze autenticitatea eroului sau să reliefeze trăsăturile care nu sînt suficient de bine subliniate în textul dramaturgului), ele trebuie folosite cu pricepere și subtilitate: "A face din pronunția provincială a unui popor un element de plăcută naivitate e permis, pentru că persoana care vorbește astfel ne devine simpatică, dar a face *ridicolă* o pronunție înlăuntrul unui ș-aceluiași popor este procedura unui om care caută efect cu orice preț" (**ibidem**, p. 345).

În activitatea sa de critic teatral Eminescu n-a încetat lupta împotriva a tot felul de erori și influențe supărătoare. Îl iritau nespus de mult exagerările scenice și pronunțarea greșită, vorbirea afectivă și vocile stridente ale actorilor, falsitatea lor grosolană, precum și vorbirea seacă, sacadată, tonul îngînat și sentimental, monotonia solemnă și, în genere, orice rostire contrară regulilor ortoepice românești. În același timp, îndemna pe tinerii slujitori ai teatrului să se exprime firesc, să rostească cuvintele răspicat, să învețe mereu de la "vorbirea atît de naturală și spirituală" a renumitului actor comic și autor dramatic Matei Millo, care a știut întotdeauna să pătrundă adevărata valoare a sunetelor vorbirii, să descifreze legătura strînsă dintre formă și conținut, să pună forma în serviciul conținutului. La un adevărat maestru al scenei, susținea Eminescu, cuvintele curg ca izvorul limpede, încît nu se pierde nici o silabă, nici un sunet, ba chiar nici un hiat și urechea rămîne amăgită de plăcuta înșirare a sunetelor.

Se bucura mult de tinerii actori, care au reușit, într-un timp scurt, să se sustragă de puternica influență a teatrului francez atît în maniera de interpretare, cît și în pronunție: "Constatăm cu plăcere că acești tineri, cu totul în antiteză cu vechii rutinari ai teatrului nostru, vorbesc natural, au ceea ce se numește *l'art de causer*, ceea ce, în vremi trecute, afară de Millo, n-o mai avea nimenea (...).

Într-adevăr, ne bucurăm mult, văzînd un început de emancipare, de nefasta influență franceză cu ideile ei pe dos despre clasicism, cu mișcarea ei pe catolici, cu vorba afectată și pronunția falsă. Reîntoarcerea la natură și la pronunția firească și-mbărbătată a limbei românești ni pare un succes foarte însemnat, oricît de ne-nsemnat ar părea unor ochi mai puțin pătrunzători" (*Scrieri*, p. 55-56).

Aproape toate notele și cronicile teatrale eminesciene conțin observații fine despre limba, cultura vorbirii, accentul, pauza, ritmul și intonația actorului. Profund cunoscător al mijloacelor de exprimare, Eminescu afirmă pe bună dreptate: "Limba este materialul cu care se servește actorul la sensibilizarea cuprinsului (fondului) poetic. Acest material trebuie, așadar, făcut capabil de-a reda intuițiunea unei lumi ideale. Așadar organul are a fi curățit pentru expresiunea adevărului și a frumuseței. Cerința întîia e așadar aceea ca organul vorbitorului să posedeze dezvoltate elemente curate

ale limbii cu înlăturarea a orice conjecturi jenante"[6].

Unele dintre aceste observaţii privind claritatea şi muzicalitatea silabelor, articulaţia fonică, tipurile de accent, făcute cu subtilitate şi lux de amănunte, în acea vreme, de poet, rămîn şi astăzi un îndrumar preţios pentru actori: "... un actor trebuie să cunoască tonul cel mai adînc şi cel mai 'nalt al vocei sale vorbite şi că în nuanţele infinite ale acestei scări se pot oglindi sute de caractere, mii de simţăminte omeneşti. Cînd un actor cunoaşte însemnătatea fiecărui ton al glasului său precum şi a fiecărei încreţituri a feţei sale, abia atunci îşi cunoaşte averea şi e artist. El mînuie persoana sa proprie ca pianistul un piano, ca violonistul vioara" (*Scrieri*, p. 72).

Înzestrat cu un simţ rafinat al muzicalităţii, Eminescu făcea distincţie între accentul gramatical şi cel logic. Modificarea acestuia din urmă (care este sufletul vorbirii) implică schimbări de sens. Astfel, la întrebarea *"De unde vii tu?"* accentul logic poate cădea pe fiecare dintre cele trei cuvinte *unde, vii* şi *tu* şi în fiecare caz fraza va avea alt înţeles.

În articolul de faţă, departe de a pretinde să epuizăm tema dată, ne-am propus să relevăm unele dintre preţioasele observaţii şi idei eminesciene despre limbajul scenic, presărate în diferite publicaţii ale timpului, care, din păcate, au fost neglijate de cercetători. Opiniile nu şi-au pierdut actualitatea nici în zilele noastre, fiind valabile şi utile atît pentru specialişti (istorici literari, istoriografi teatrali, critici de artă), cît şi pentru tinerii care se pregătesc să devină actori, regizori sau cronicari de teatru. Ele continuă să fie de mare folos şi deosebit de instructive pentru slujitorii contemporani ai scenei, în procesul de culturalizare a maselor şi de îmbogăţire a limbii literare, deoarece anume aceştia sînt reprezentanţii tipici ai pronunţării frumoase, maeştrii cuvîntului vorbit, modelul ortoepic al sutelor şi miilor de spectatori.

NOTE

[1] Nicolae Barbu, **Eminescu critic (critica de teatru)** // Iaşul nou, II, nr. 5-6, 1950, p. 128-147; Ion V. Boieriu, **Eminescu şi realismul scenic** // Iaşul literar, XIII, nr. 12, 1962, p. 89-91.

[2] Perpessicius, **Omul de teatru (Eminescu)** // Teatrul, IX, nr. 6, 1964, p. 1-5.

[3] Poetul traduce cartea lui Heinrich Theodor Rötscher: **Die Kunst der dramatischen Darstellung, in ihrem organischen Zusommenhange wissenschaftlich entwickelt** (Arta reprezentării dramatice dezvoltată ştiinţific în legătura ei organică).

[4] Mihai Eminescu, **Scrieri de critică teatrală** (cu un studiu introductiv şi note de Ion Boieriu), Editura Dacia-Cluj, 1972, p. 49-50 ş.u.

[5] Mihai Eminescu, **Scrieri politice şi literare**, Editura Minerva, 1905, ediţia prof. Ion Scurtu, p. 345.

[6] Apud Mihai Eminescu, **Scrieri politice şi literare...**

Dorina SURUGIU-NEGREI,
Institutul de Literatură şi Folclor al A.Ş.M., Chişinău

ETNOGENEZA AUTOHTONĂ: RECURSUL LA MITEM

Dacismul – marcă a nobleţei neamului cu un trecut de glorie, declanşează în romantismul românesc al secolului XIX, în speţă la paşoptişti, fluxul scrierilor care au sondat în profunzime istoria. În lipsa surselor scrise, datina populară, legenda încearcă a le suplini. Ghidîndu-se de imperativul compensatoriu al mitului plăsmuit de creaţia populară orală, scriitorul secolului trecut s-a considerat a fi cel chemat a dezlocui vidul informaţional.

Pentru perioada etnogenezei, limitrofă năvălirilor, dar şi migraţiei masive în genere, tradiţia incifra efigia Dochiei ca mitem al protoistoriei, comportînd, în esenţă, personaje care să materializeze componentele obîrşiei etnice.

Fiind preocupat de intenţia realizării unei mitologii autohtone, Mihai Eminescu a forat şi în zonele cunoscute ale mitistoriei. Precursorii paşoptişti cultivaseră acest ogor, iar "în punctul ei de pornire, mitologia eminesciană va fi aceeaşi pe care o înstrunaseră Asachi şi Bolliac, Stamati şi Bolintineanu, Hasdeu şi mai tîrziu N. Densusianu..." [1, p. 301].

Este demn de consideraţie aportul fiecăruia dintre scriitori la plăsmuirea şi statornicirea mitului Dochiei, nuanţat în funcţie de măiestria lor. Motivul a ajuns în mod emblematic să ilustreze momentul formării poporului român.

Intrarea lui în circuitul de valori literare se produce o dată cu editarea în broşură a baladei **Dochia şi Traian,** însoţită de *Itinerariul* sau *Călăuzul la Pion* şi de litografia prezentînd momentul de vîrf al scrierii, tipărite în română şi franceză. Chiar dacă la data primei apariţii, încă la 1840, autorul versurilor, Gheorghe Asachi, a specificat încă din titlu că subiectul este tratat "dupre zicerile populare a românilor", cercetătorii au intervenit cu obiecţii. George Călinescu, deşi îi recunoaşte calitatea de mit "constituind punctele de plecare mitologice ale oricărui scriitor naţional" [2, p. 58]), lasă o umbră de îndoială asupra originalităţii legendei cu circulaţie prin părţile Neamţului. În aparenţă apocrif, mitul s-a încetăţenit în conştiinţe.

În revista *Dacia literară* Mihail Kogălniceanu a salutat apariţia editorială, considerînd-o "hărăzită istoriei, tradiţiilor şi locurilor noastre" [3, p. 184]. De altfel, vechimea atestării subiectului ţine de epoca lui D. Cantemir, care în **Descrierea Moldovei** consemnează existenţa unei statui străvechi, înfăţişînd, după toată probabilitatea, *"o bătrînă cu douăzeci de mioare"* [4, p. 40]. În studiul său Cantemir se detaşează de tălmăcirile fără un suport ştiinţific, doar în temeiul "mitului metamorfozei, prin care tradiţia folclorică încearcă să dea o explicaţie formelor ciudate ale stîncilor de pe Ceahlău" [5, p. 29].

Manuscrisele lui Tadeu Hâjdeu au păstrat o legendă despre Traian şi Dochia într-un caiet de familie cuprinzînd textele unor documente privitoare la familia Hasdeu. Completarea lui a fost începută în 1816, se menţionează pe fila 1 [6, p. XXXIX]. După textul legendei urmează precizarea ce a fost culeasă în ţinutul Neamţului [6, p. 236]. Din ciclul legendelor moldoveneşti culese de Tadeu desprindem textul tradus în limba română de I.C. Chiţimia şi reprodus în *Introducere* la B.-P. Hasdeu, **Ion Vodă cel Cumplit,** Craiova, 1942. Alexandru Hâjdeu notează în manuscris că legenda este amintită de D. Cantemir şi că la Iaşi a apărut într-o broşură scrierea lui Gh. Asachi [6, p. 297]. Menţiunea este evident ulterioară momentului înregistrării.

În balada **Dragoş** a basarabeanului Constantin Stamati Daco-România este întruchipată într-o fecioară, numită Dacia sau Dochia şi ameninţată de geniul răului Vronţa. Dragoş devine o chezăşie a salvării Dochiei – simbol al românismului în această parte de ţară.

În **Traianida** lui Dimitrie Bolintineanu Dochia este o fiinţă angelică, fapt prin care scrierea denotă respect faţă de conţinutul baladelor-colinde şi confirmă versiunea etnogenezei. Modificările de imagine prefigurează contururile eminesciene ale mitemului.

Mihai Eminescu bifurcă interpretarea semnificaţiilor personajului legendar. Separarea configuraţiilor subiectului respectiv se face conform provenienţei substanţei mitice care germinează ulterior, conglomerîndu-se în mitul literar cu faţetele lui sau în emanaţia metafizică a obsesiilor juvenile. Momentul de la urmă îl ilustrează schiţa dramatică **Decebal,** care s-a conturat în intenţiile adolescentine ca expresie a filosofiei istoriei. Dochia încearcă supliciul Casandrei, previziunile ei revelîndu-i tragicul final al ciocnirilor armate. Este îndurerată de neputinţa unor schimbări, căci "nici un ochi nu vede clar aici". În disperare, se întreabă: "O ţara mea! O Dacie! Unde mergi?". În această scriere este abandonată imaginea unei Dacii de paradis. Oracolul poartă stigmatul destinului, Dochia însă şi aici simbolizează un paladiu al etniei sale.

În **Memento mori** Dochia iradiază vigoarea unei zeităţi tutelare-etnice, cercetătoarea Elena Tacciu concretizează că ea va fi "implicată în cercurile onirice ale mythistoriei dacice", reluînd afirmaţia "ca spirit tutelar al platoului montan, fosta Sarmisegetuza" [7, p. 169].

Tradiţia populară despre împietrirea fiicei lui Decebal, Dochia, apare încă de la prima versiune, intitulată **Panorama deşertăciunilor,** datată 1870, a poemului citat mai sus. Prezentarea printr-o optică asachiană lasă loc şi confuziei de ordin etimologic: "Fuge Dacia cu turme, cu berbeci cu-aurite coarne,/Păru-i blond, ochi mari albaştri, chipu-i gingaş, blînd şi drag" – împietreşte, însă nu printr-o rugă către Zamolxe, ci "Iarzătoarea... privire" a lui Traian. S-a făcut aluzie la intensitatea înflăcărată a sentimentului iscat în inima cotropitorului. Mărturiile trecerii lui Traian pe meleagurile dacilor transpar prin detaliul descrierii cantemiriene: "Ampăratului mari urme le vezi ş-astăzi pe Pion". Aici considerăm necesar să specificăm un moment pentru care înaintaşul lui M. Eminescu fusese aspru criticat. Căci în cazul lui Gheorghe Asachi s-a considerat lăudabilă intenţia de a transplanta în sol daco-român mitologia elină, dar a fost taxată ca reprobabilă folosirea unor termeni neobişnuiţi auzului. Cu trecerea anilor virulenţa tonului la adresa "primului getizant" (G. Călinescu) [2, p. 58] s-a mai atenuat, justificîndu-se şi prin faptul că între timp fuseseră puse în circuitul de valori literare postumele eminesciene; efectele fascinante care le-a obţinut Eminescu aveau să-l absolve de o parte din vină pe Gheorghe Asachi. Am zice aici *închipuită vină,* căci la o investigare mai insistentă a toponimiei din regiunea Ceahlăului ies la suprafaţă lucruri aparent surprinzătoare. O tălmăcire de pe ispisocul lui Vasile Voievod, datat cu anul 1638, conţine informaţia despre mănăstirea numită Pion, "cari mai înainte se numea Schitul lui Sălivestru, pisti Bistriţa, supt Ceahlău, la Izvorul Alb, unde eşti hramul Pogorîrii Duhului Sfînt" [8, p. 431]. La Gheorghe Asachi termenul s-a aplicat prin extindere, în cazul muntelui mai existînd şi analogia cu mitologia clasică.

În versiunile succesive ale poemului eminescian Dochia este transformată din fiinţă muritoare în *zînă* din panteonul dacic. Aceasta îi permite să aibă acces în cercul zeilor Daciei cu reşedinţa în Pion **(Memento mori),** dar şi în Himalaia **(Planul lui Decebal).**

În episodul "Raiul Daciei" din **Memento mori,** atmosfera de sacralitate sugerează posibilitatea unei metamorfoze într-un spaţiu virtual format între celesta domă a lumii şi palatul rupestru al Dochiei. Dubla ipostază – terestră şi divină – a

personajului permite trecerea liberă de la descrierea călătoriei zînei Miradoniz la prezentarea Dochiei.

În triplă ipostază Dochia este zeiță a Daciei, a lunii și a vînătorii. (Ca *genium daciarum* – zînă – o poate întruchipa Diana – la greci Artemis, la tracodaci Bendis – soră a lui Apollo, zeul soarelui, ei revenindu-i menirea de a fi zeiță a lunii.) Dochia este o patroană a autohtonilor, zeitatea fiind adorată ca Dacia însăși – identitatea de nume vine întru susținerea ideii. De menționat inefabilul Dochiei și al ambianței sale – codrul cu toată lumea dacică închisă "în trunchii săi". Avînd în stăpînire "herghelii de neauă", le orientează spre pătrunderea în al "Codrilor nalt întuneric, făr de capăt pe pămînt", umanizînd cetatea metamorfozată prin vrajă în codru.

Prin filiera mitului despre Traian și Docia, turnat în matricea genezei poporului român, este redată perpetuarea geniului latin.

În **Povestea Dochiei și ursitorile** recuperarea motivului se produce, spre deosebire de concepția fără perspective de viitor din balada lui Gh. Asachi, prin dezvăluirea ipostazei Dochia-mamă a unui prunc într-o creație cu tentă folclorică. Chipul mitic al Dochiei apare ca o "văduvioară tinerea" ce-și leagănă "copilașul înfășățel" la adăpostul unui bordei, refugiată în mijlocul unei naturi virgine. Cîntecul de leagăn cuprinde povestea Dochiei – "fiică de cioban" cu avuții la înălțimea puterii și bunurilor unui crai stăpînitor.

Motivul căsătoriei Dochiei cu Traian putea fi cules dintr-o oratie de nuntă. Poemul eminescian de inspirație folclorică continuă acțiunea suspendată la finele variantei populare. Protagoniștii devin mirii din legendă despărțiți de vitregiile sorții. Veșnic tînăra Dochie își leagănă pruncul sub un tei – arbore sfînt al creației eminesciene, un alt *axis mundi.* În cîntecul intonat de ea copilului, ideea cuceririi romane este înlocuită prin alegoria acceptării petitorului din apus și a consecințelor răzbunării crailor din răsărit. În episodul ursirii pruncului – darul suprem al zînei-ursitoare – tinerețea – fără bătrînețe și viața fără de moarte sugerează sursele vitalității și ale rezistenței neamului.

Investigarea multiplelor aspecte ale problemei ne obligă să ne alăturăm opiniei "dacă nu cumva în chiar dacismul poetului nu avem acea sursă bogată care alimentează cu precădere nucleele centrale ale romantismului său" [9, p. 157].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Tacciu Elena, **Romantismul românesc.** *Un studiu al arhetipurilor,* vol. I, București, 1982.

2. Călinescu George, **Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,** Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Ediție și prefață de Al. Piru, București, 1985.

3. Kogălniceanu Mihail, **Opere alese,** Chișinău, 1966.

4.Cantemir Dimitrie, **Descrierea Moldovei,** București, 1981.

5. Bistrițianu Al., **Teorie și inspirație folclorică la predecesorii lui V. Alecsandri,** București, 1977.

6. Hâjdeu Tadeu, **Scrieri alese,** București, 1985.

7. Tacciu Elena, **Romantismul românesc.** *Un studiu al arhetipurilor,* vol. III, București, 1987.

8. **Documenta Romaniae Historica. A. Moldova,** volumul XXIV (1637-1638), București, 1998.

9. Babu-Buznea Ovidia, **Dacii în conștiința romanticilor noștri.** *Schiță la o istorie a dacismului,* București, 1979.

Anişoara MIJA,
doctorandă, U.S.M.

UNELE ASPECTE ALE INTEGRALEI EDITORIALE EMINESCU

Publicarea operei poetice a lui Eminescu a cunoscut o întreagă odisee de la volumul îngrijit de Maiorescu şi reluat de 11 ori pînă la Integrala editorială iniţiată şi realizată parţial de Perpessicius şi echipa Academiei Române, care a finisat-o. Editori şi critici prestigioşi – Ion Scurtu, N. Iorga, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, D. Murăraşu, N. Hodoş ş.a. – au propus, după moartea poetului, variante editoriale proprii, completîndu-le în mod îndrăzneţ cu postume.

În ultimul timp au apărut ediţii care încearcă să promoveze formula editorială proiectată iniţial de autor. În acest sens prezintă interes volumul realizat cu ocazia aniversării a 150 de ani de la naşterea poetului, îngrijit de Oxana Busuioceanu şi Aurelia Dumitraşcu. Coordonatorul cărţii, directorul Muzeului Literaturii Române, Alexandru Condeescu, semnează "Cuvîntul înainte", plasat sub semnul a două idei: năzuinţa poetului de a-şi grupa versurile într-un fel nou, revizuit, şi căutarea sensului vieţii.

În prima parte a intervenţiei sale prefaţatorul explică însuşi titlul volumului – **Versuri lirice** –, publicat de Editura Muzeului Literaturii Române: "Pe una din filele păstrate în lada sa cu manuscrise, singura martoră tăcută a tuturor frămîntărilor lui, care l-a însoţit credincioasă pretutindeni întreaga-i viaţă, cît poetul a fost în deplina stăpînire a destinului scrisului său, este notat şi un posibil titlu al volumului: **Lumină de lună, *versuri lirice*** (*poezii lirice*, cum scrisese iniţial, a fost şters în favoarea acestei ultime formulări mai aproape de viziunea sa, formulă care dă şi numele ediţiei noastre)". Totodată, ea serveşte şi drept titlu al expozeului (cu semnele citării – evident).

Prima parte, consacrată rescrierii manuscriselor şi destinată istoricului muncii de editare a Operelor complete Eminescu, se intitulează **Lada cu manuscrise**. Inspirat, pentru a da veridicitate celor afirmate, Alexandru Condeescu îşi deschide expunerea cu un citat din scrisoarea datată 13 aprilie 1909 şi semnată de Victor Eminescu: "La moartea lui Mihai s-au găsit 2 caiete groase de două degete, unul lung de 30 cm., lat 20, şi altul lung de 25 cm., caiete legate în marochin şi fiecare prevăzut cu două broaşte de cheie, erau nescrise. În ele Mihai avea de gînd să-şi scrie pe curat lucrările".

De la bun început se insistă asupra exigenţei artistice a poetului şi asupra încercărilor editorilor de a da volumului o formă cît mai apropiată de viziunea eminesciană.

Primul care a editat poeziile lui M. Eminescu în decembrie 1883, chiar în anul cînd poetul a fost atacat de boală (28 iunie 1883), a fost – se ştie – Titu Maiorescu, dar tot atît de cunoscut este şi faptul că poetul nu a fost de acord cu apariţia acestui volum, manifestîndu-şi o totală nemulţumire.

Al doilea volum – **Poezii antume –** se datorează lui Perpessicius şi este monumentala ediţie concepută de acesta. El este tipărit la o distanţă de 50 de ani faţă de primul şi la 30 de ani de cînd "acelaşi Maiorescu dăruise Academiei, la 25 ianuarie 1902, manuscrisele rămase lui, *din aşa numita mea ladă*. În acest interval în librării apăruse un număr de ediţii, mai mult sau mai puţin critice, stîrnind însă mai degrabă confuzie, decît luminînd impresionantul laborator-tezaur moştenit de postumitatea ale cărei prime prospectări ştiinţifice începeau să semnaleze proporţiile şi dimensiunile cu adevărat titanice ale melancolicului geniu eminescian" – notează autorul "Cuvîntului înainte", documentîndu-se din prefaţa la *M. Eminescu,* **Opere**, vol. I, Bucureşti, 1939, ediţia Perpessicius, Tabloul ediţiilor.

Înaintea prezentării "ediţiei cu care M.L.R. întîmpină editorial anul 2000, an Eminescu şi an al jubileului cristic", Alexandru Condeescu se simte dator să facă o incursiune criti-

că în istoria începuturilor ediției Perpessicius *Eminescu* – **Opere complete**. Nu uită să amintească – evident – suspiciunea fondatorului ei de a nu fi terminată înaintea anului 2000 această muncă sisifică, suspiciune exprimată în scrisoarea deschisă adresată editorilor anului 2000.

Începută în 1933 de Perpessicius, în urma oferirii unei burse de şase luni din partea editorului Ciornei, pentru a scoate într-un răstimp scurt o ediție completă Eminescu, este continuată, valorificîndu-se cele "44 de caiete legate de bibliotecarii Academiei aşa cum le-au primit de la Titu Maiorescu (şi cum probabil le ținuse poetul, hărăzite mereu "revizuirii" periodice şi nu ordonate spre tipărire)". Se îndeplineşte deziderатul național, formulat pentru prima dată de Nicolae Iorga, "de a se tipări orice rînd din Eminescu".

După şase ani de muncă asiduă, străbătînd cele 9000 de pagini manuscrise, Perpessicius publică în 1939, la Editura Fundațiilor Regale, primul volum al ediției naționale Eminescu: **Poezii tipărite în timpul vieții**. A urmat apoi, pînă în 1963, tipărirea, la diverse intervale de timp, a întregii opere poetice, însoțite de un formidabil şi fundamental aparat critic, devenit indispensabil cercetătorului universului eminescian.

După 30 de ani, în 1963, Perpessicius publică **Literatura populară**. În acelaşi an, la Editura Minerva, apare o ediție de **Opere alese**, simplificate în privința notelor, dar semnificative în ceea ce priveşte alegerea poeziilor. La sfîrşitul acestui volum anexează acea scrisoare deschisă, adresată editorului anului 2000, prin care-şi exprimă regretul că într-o singură viață nu a putut duce la capăt proiectul acestui "monument al culturii române", pe care-l gîndise în 18 volume şi din care realizase doar prima parte (o treime), cea mai importantă: poezia, lăsînd în grija viitorilor editori un număr uriaş de texte, atît literare – în proză şi versuri (teatru) –, cît şi filozofice, ştiințifice, politice, economice, de cugetare socială, însemnări de lectură, note, traduceri, *Fragmentariumul*, lucru aproape imposibil de realizat prin eforturile unui singur cercetător, oricît de devotat ar fi descifrării manuscriselor eminesciene.

Această muncă a fost continuată de un "colectiv Eminescu", ce a lucrat sub conducerea adjunctului lui Perpessicius, devenit, în 1976, după moartea acestuia, directorul Muzeului, Alexandru Oprea. "Colectivul Eminescu", compus din doi eminenți cercetători eminescologi: un istoric literar, Dimitrie Vatamaniuc, şi un filolog erudit, Petru Creția, în jurul cărora au lucrat muzeografi specializați în transcrierea textelor, a dus la bun sfîrşit opera începută de Perpessicius şi între 1976 şi 1994 ediția a fost terminată, incluzînd cele 10 volume de proză, teatru, publicistică, corespondență şi cel cuprinzînd *Fragmentariumul* şi *Addenda*.

Ajuns la prezentarea ediției apărute sub coordonarea domniei sale, Al. Condeescu precizează că ea a beneficiat atît de versurile din primele volume ale marii ediții, cît şi de ultima lor formă stabilită în urma cercetărilor ilustrului eminescolog şi tipărită în ediția a doua, revăzută, în trei volume, *M. Eminescu* – **Opere alese**, Editura Minerva, 1973.

Autorul prefeței mărturiseşte că volumul a fost întocmit, respectîndu-se întocmai dorința testamentară a lui Petru Creția: "Viitoarea ediție va trebui să cuprindă toate poeziile scrise de Eminescu în ultima versiune existentă a fiecărei poezii şi în ordinea cronologică a acestor ultime redactări" (*Testamentul unui eminescolog*, Bucureşti, 1998).

Textele prezentului volum, ca şi datele lor, sînt cele stabilite de Perpessicius, cu unele corectări de lectură realizate (sau acceptate) de continuatorii proiectului său, din cadrul echipei Muzeului, şi coordonate, din 1976, de Petru Creția.

Diferența față de ediția academică vine şi din nerespectarea criteriului "tipografic" stabilit de Perpessicius şi al dichotomiei antum/postum, în tipărirea poeziilor. La acestea s-ar mai putea adăuga şi nerespectarea împărțirii de către Perpessicius a poemelor eminesciene în "Poeme originale, de inspirație folclorică sau din *Anexe*".

În schimb, se recunoaşte că, în aplicarea viziunii cronologice a creațiilor eminesciene, editorii s-au sprijinit pe ediția lui D. Murărașu din 1982, apărută la Editura Minerva, şi

pe mai puțin cunoscuta încercare temerară a lui Al. Piru, din 1993, la Editura Vlad & Vlad din Craiova, de a tipări textele în şase volume de versuri, orînduite după perioadele creației poetului.

În partea a doua a expunerii sale, avînd drept titlu versul lui Eminescu: "Nu credeam să-nvăț a muri vreodată" din celebra *Odă în metru antic*, editorul caută "sursele acestui vers (ce exprimă dorința nestăpînită a lui Eminescu de a găsi sensul vieții şi al morții în scurtul răstimp dintre naştere şi moarte, idee ce străbate întreaga operă eminesciană) fie în existența zbuciumată a poetului, fie în preocupările sale filozofice. În această privință el acceptă ideea pesimismului schopenhauerian care s-ar regăsi şi în întreaga operă eminesciană: "Schopenhauer nu făcuse decît să-i dea o sistematică explicație propriilor nefericiri, un "argument" general al lor, oferindu-i un ademenitor cadru teoretic suferințelor pe care poetul încerca să şi le domine prin luciditate şi mai ales prin scrierea lor".

În încheierea expozeului său, menit să ofere cititorului anului 2000 portretul moral al poetului, editorul afirmă: "Toți murim, dar sînt oameni pe pămînt precum Eminescu pentru care mai important decît moartea este cum o trăim, cum murim. *Nu credeam să-nvăț a muri vreodată* reformulează pentru sine spaima aflată în scrisoarea din Viena: scrisă de Eminescu spre a afla veşti care să liniştească o familie cuprinsă de o "penibilă" şi "eternă nesiguranță dacă (Nicolae – A.M.) e mort sau de mai trăieşte încă şi, dacă trăieşte, cum?".

Aurelia Dumitrescu, cea care, împreună cu Oxana Busuioceanu, a îngrijit prezenta ediție, semnează şi "Nota asupra ediției", ce precede, ca şi "Cuvîntul înainte" al lui A. Condeescu, volumul *M. Eminescu,* **Versuri lirice** *(Opera poetică). Nota...* atenționează cititorul volumului asupra schimbărilor conținute, în raport cu cele "tęstamentare" Perpessicius, Eminescu, **Opere alese**, vol. I-III, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1964, şi Minerva, 1973, precizînd unele detalii: "El reproduce – scrie autoarea – toate poeziile antume, începînd cu *La mormîntul lui Aron Pumnul* (1866) pînă la *Kamadeva* (1887), postumele din intervalul 1866-1883 şi secțiunea poemelor originale de inspirație folclorică".

Poeziile cuprinse în acest volum au fost orînduite după un criteriu de cronologie mixtă, şi anume: poeziile publicate în timpul vieții au fost datate după anul de apariție în foi volante sau reviste (la finalul fiecărei poezii în parte), iar cele nepublicate în timpul vieții, după anul creației stabilit de Perpessicius.

Prima secțiune cuprinde: poezii care au mai multe datări (ale redactării, ale apariției în revistă, de transcriere în manuscris şi de revizuire a poeziei pe structura primei redactări, cum se întîmplă cu poezia *De-aş avea*; altele, cu o perioadă de creație ce se întinde pe mai mulți ani, ca *Melancolie*, *Glossă*, *Odă în metru antic*; altele la care distanța dintre anul primei redactări şi anul apariției este foarte mare (*Sara pe deal*, 1872/1885; *Nu mă-nțelegi*, 1879/1886; *Kamadeva*, 1876/1887), iar altele nu figurează în nici un manuscris (*La Bucovina*, *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*). În acest caz, poeziile au fost datate după data apariției în epocă.

Au fost adăugate, de asemenea, şi variantele creațiilor rămase în formă definitivă, precum şi cele cinci poezii, cu titlu dat de Eminescu, existente doar în volumul V *Note şi variante*, 1959 (*Un roman*, *Surori*, *Izvor şi rîu*, *Ureche*, *Cum este?*).

Sînt menționate şi "lecțiunile" noi provenite din confruntarea cu manuscrisele eminesciene.

Principiile de transcriere din prezentul volum sînt cele folosite în ediția Perpessicius, cu mențiunea că textele editate şi îngrijite din vol. VIII şi XV au fost date după principiile de transcriere enunțate de Petru Creția în vol. VII. În plus, s-a renunțat la ortografia etimologică (păstrînd-o doar în numele proprii şi titluri) cu o singură excepție: "Horia", rima nymb/Olymp.

Spre uşurința lectorului, volumul are, la final, şi un indice alfabetic al poeziilor (după titlu).

VASILE COROBAN
1910 – 1984

REABILITAREA SPIRITULUI CRITIC

Destinul criticului şi istoricului literar Vasile Coroban este expresia exemplară a spiritului combativ situat între nesupunere şi riscul de a fi supus. În condiţiile îndoctrinării excesive a literaturii opoziţia are conotaţii aparte ce ţin, în primul rând, de nevoia vitală de afirmare a conştiinţei de sine. În contextul social al primelor decenii postbelice din spaţiul geografic numit astăzi Republica Moldova rezistenţa echivala cu revendicarea dreptului de a supravieţui ca entitate biologică şi spirituală. E important să nu se omită din vedere faptul că activitatea intelectuală de atunci presupunea implicarea în acţiunea de culturalizare, proletcultismul privând scrisul literar de firescul său, ca expresie a limbii literare şi de tradiţii. Având în vedere aceste împrejurări, opera de o viaţă a lui Vasile Coroban se identifică, anume, cu necesitatea repunerii spiritului critic în drepturile sale, de aceasta depinzând formarea unei elite culturale fără de care societatea nu se mişcă înainte. Aflat în opoziţie cu mediocritatea, spiritul de elită îşi revendică libertatea de gândire şi promovare a criteriului

valoric care, în peisajul nostru cultural din anii 50-60-70, semnifica şi lupta pentru refacerea legăturilor profunde ale culturii.

Scrierile lui Vasile Coroban despre literatura veche şi cea clasică – **Reflecţia moral-filozofică şi observaţia psihologică la Gr. Ureche, M. Costin şi I. Neculce**; **Cronicarul Ion Neculce. Viaţa şi opera** (1956); **Vasile Alecsandri. Viaţa şi opera** (1957); **Dimitrie Cantemir – scriitor umanist** (1973); **Creaţia lui M. Eminescu în şcoală** (1980), despre literatura universală şi despre literatura contemporană din Moldova de Est: **Studii şi articole de critică literară** (1959); **Pagini de critică literară** (1971); **Studii, eseuri, recenzii** (1980); **Romanul moldovenesc contemporan** (1969, ediţia întâi; 1974, ediţia a doua revăzută); **Studii de teorie a literaturii** (1979); **Scrieri alese** (1983) – au contribuit, în sensul acesta, la regăsirea interiorităţii, a omului lăuntric, condiţii decisive pentru ieşirea de sub dictatul ideologic. Într-un anume fel a fost stimulată "instalarea" dezgheţului dogmatic şi repunerea în circuit a criteriului valoric. E vorba, neîndoielnic, şi de asumarea unui risc al subversiunii. Precum se ştie, Vasile Coroban a fost suspectat de naţionalism şi mult timp a fost persecutat.

Este clar, deci, că misiunea criticului de a forma gustul estetic în condiţii potrivnice acestuia nu era deloc simplă. Spiritul polemic promovat de către autorul **Romanului moldovenesc contemporan** însemna promovarea, în calitate de program, a unei receptivităţi deschise, descătuşate. De aici, interesul său pentru literatura lumii, care suplinea absenţa marilor personalităţi de la noi.

Elucidarea problemelor abordate în toată complexitatea lor, ce include atât aspectul istoric, cât şi cel teoretic, avea drept suport "solida sa cultură filologică (nemaiîntâlnită la criticii din generaţiile următoare, care, porniţi pe calea unei specializări excesive a preocupărilor lor ştiinţifice, nu mai pot îmbrăţişa filologia ca un ansamblu de discipline strâns legate prin spiritul lor interior)", fapt remarcat şi de către criticul literar Anatol Gavrilov, prefaţatorul volumului **Scrieri alese** ale reputatului înaintaş.

Zgârcit la laude gratuite, drastic cu cei care admiteau incompetenţa şi tratarea superficială a fenomenului creator, demola cu vehemenţă pospaiul în ştiinţă. Adversar declarat al diletantismului, cultiva gustul pentru lucrul făcut cu

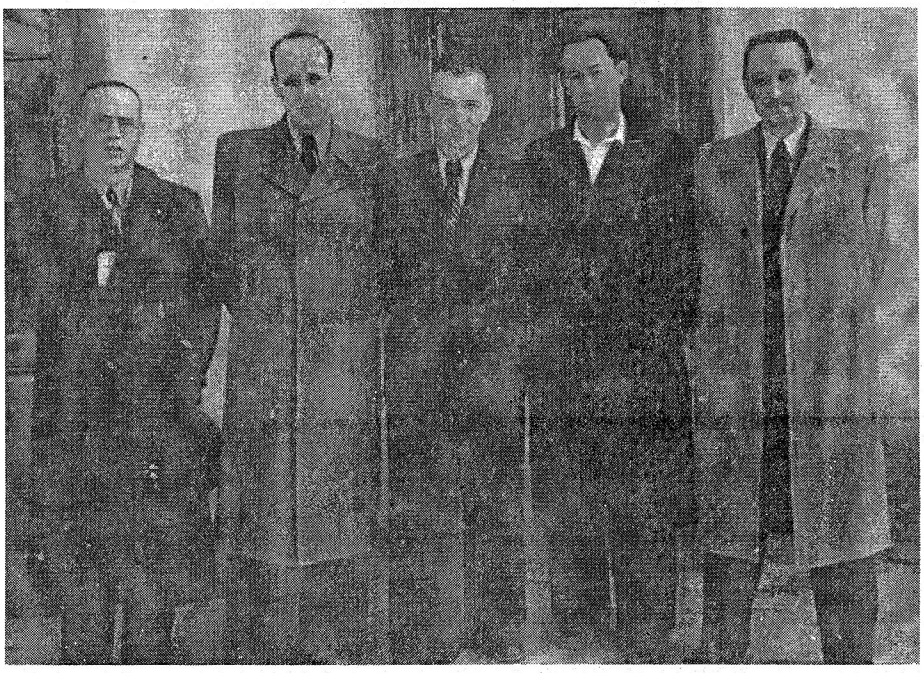

A. Chidel, T. Cibotaru, V. Coroban, Iu. Ivanov şi E. Rusev. Anul 1959.

toată seriozitatea, până la capăt. Aici se vedea uşor "stofa" sa de intelectual cu rădăcini în perioada interbelică, "stofă" care în România postbelică era mai lesne sesizabilă datorită prezenţei vii a unor mari scriitori ca Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu, precum şi datorită bogatelor biblioteci. În absenţa acestora efortul intelectualilor de bună-credinţă, în peisajul basarabean, trebuia să fie infinit mai mare.

Ironia lui Vasile Coroban era îndreptată, cioranian vorbind, împotriva incapacităţii de apărare a conştiinţei de sine. Misiunea pentru care opta el era de a face cultură chiar în condiţiile unei politizări accentuate, cu alte cuvinte, el opta pentru înscrierea în istorie prin cultură. Aşa se explică, cel puţin parţial, caracterul demonstrativ-didactic al unor pagini din scrierile sale sau atitudinea faţă de condiţiile precare de păstrare a patrimoniului Bibliotecii Academiei, atitudine neschimbată până în ultimele clipe ale vieţii.

Judecăţile sale de valoare sunt inevitabil concepute în contextul literar al timpului respectiv, însă ele trec dincolo de limitele temporale, având pondere şi astăzi. În studiile consacrate analizei prozei moldoveneşti este vizată "verbozitatea oratorică", "infantilismele comice", "simplificarea exagerată a

NOTE AUTOBIOGRAFICE*

Vasile Coroban s-a născut într-o familie de ţărani la 14 februarie 1910 în satul Camenca din raionul Glodeni. Rămâne orfan de tată la 12 ani. Studiile secundare le face la liceul "Ion Creangă" din Bălţi. După examenul de bacalaureat, frecventează Facultatea de Matematici a Universităţii din Cernăuţi (1929-1931). Condiţiile materiale îl silesc să părăsească Cernăuţii şi să se înscrie la Facultatea de Drept a Universităţii din Iaşi, pe care o termină în 1936. La Iaşi, Coroban redactează gazeta antifascistă "Viaţa universitară", care e suspendată la al cincilea număr, în 1933, ca primejdioasă ordinii publice. Condamnat la şase luni de închisoare pentru editarea ilegală a gazetei, Coroban execută o parte din pedeapsă, după un lung proces, la închisorile din Huşi şi Galaţa (Iaşi). Până în 1940, Coroban exercită diferite profesii: conductor de tramvaie (Iaşi), cantaragiu la un depozit de lemne, dactilograf la liceul comercial din Bălţi ş.a.

După instaurarea puterii sovietice în 1940, Coroban lucrează corector şi lucrător literar la gazeta "Pământ sovietic" (Bălţi). La începutul războiului este evacuat în regiunea Donului, apoi mobilizat în Armata Roşie şi trimis pe front în regiunea Kievului. La începutul anului 1942 este trimis într-un batalion de muncă la Novokuznetk (Siberia). În anii 1942-1945 predă matematica la şcoala medie din s. Atamanovo, regiunea Kemerovo.

După ce lucrează la redacţia "Luceafărul roşu" din Bălţi în 1945-1947, ca secretar responsabil, se transferă la Institutul de Limbă şi Literatură (Chişinău), unde ocupă postul de colaborator ştiinţific până în prezent. În 1954 devine membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, în 1958 susţine teza de candidat în ştiinţe filologice "Viaţa şi opera lui Vasile Alecsandri". Între 1947-1959 Coroban predă concomitent cursul de literatură veche moldovenească şi literatură sovietică (1947-1955) la Universitatea de Stat din Chişinău.

Primele articole şi recenzii despre literatura moldovenească sunt publicate în 1947-1951. Totodată, în aceşti ani el începe să contribuie la scrierea manualelor de literatură pentru şcoala medie moldovenească. Dintre studiile mai importante publicate de Coroban merită să fie menţionate cele despre literatura veche moldovenească, incluse în "Istoria literaturii moldoveneşti", vol. I, 1958; "V. Alecsandri, viaţa şi opera" (1957); "Studii şi articole de critică literară" (1959); "Studii, eseuri, recenzii" (1967) ş.a. Coroban are studii despre opera lui I. Neculce, D. Cantemir, A. Russo, I. Creangă, M. Eminescu, Dante, Cervantes ş.a. O mare parte din scrierile lui Coroban sunt consacrate istoriei literaturii sovietice moldoveneşti. În ultimul timp Coroban publică studii despre proza contemporană moldovenească, acordând atenţie mai ales dezvoltării genurilor şi speciilor literare.

* Textul a fost scris de însuşi V. Coroban în vederea pregătirii volumului biobibliografic *Scriitorii Moldovei Sovietice*, alcătuitor: Ion Şpac, editat în 1969.

personajelor," "lirismul declarativ şi alegorismul artificios" etc. Pledoaria sa în favoarea realismului nu este în detrimentul imaginaţiei care este determinantă în creaţia artistică. Aduce drept suport afirmaţia lui Voltaire: "Imaginaţia galopează; judecata merge la pas". Pentru a concluziona apoi fără menajamente: "Tocmai aceste salturi ale imaginaţiei nu se observă în creaţiile romaneşti contemporane moldoveneşti...", adăugând următoarele explicaţii de rigoare: "Imaginaţia îi ajută scriitorului să vadă, pe lângă activitatea obştească şi traiul în familie, şi substratul lucrurilor, viaţa interioară a spiritului, situaţia existenţială a omului, reacţiile lui conştiente sau inconştiente într-un mediu dat. A reduce acţiunea unui roman exclusiv numai la activitatea liniară în societate înseamnă a rata o scriere" (Vasile Coroban, **Scrieri alese**, Ed. Literatura artistică, Chişinău, 1983, p. 230-231).

În interpretarea criticului Vasile Vasilache "posedă o anumită imaginaţie ludică", "ştie să facă sensibile ideile, folosind original fondul folcloric"; autorul ***Codrilor*** , I.C. Ciobanu, "instinctiv poetizează situaţiile". La Ion Druţă criticul literar menţionează "structura individuală psihologică a eroului şi substraturile psihice ale colectivităţii ce se întrepătrund, se încrucişează mereu pentru a scoate în relief năzuinţele poporului, bucuriile şi durerile lui" (p. 252). În **Zbor frânt** remarcă "tablouri sensibile pe care imaginaţia înfierbântată le colorează patetic, le prezintă cititorului ca timp psihologic" (p. 258).

Absorbit excesiv de etalonul valorii artistice clasice sau clasicizante, neînduplecatul critic nu era scutit de riscul căderii în subiectivism. Însă cu tot subiectivismul de care era capabil şi chiar de s-a întâmplat să nu reziste curselor ce i-au fost întinse cu multă iscusinţă, reflecţiile sale din perspectiva unei experienţe artistice universale impuneau exigenţele necesare unui climat literar în formare. Aşa încât contribuţia lui Vasile Coroban trebuie căutată în atmosfera favorabilă comunicării de la înălţimea valorii artistice, atmosferă pentru care a optat constant.

Tendinţa de retragere şi absorbţie a românului basarabean în propria sa interioritate este caracteristică anilor şaizeci-şaptezeci. O lume atentă la banalitatea cotidiană şi care nu lasă să-i scape nimic acceptă realitatea nu numai ca pe un fenomen în sine, ci şi ca pe un mit. Viaţa intelectuală chişinăuiană genera un suflu, sau mai exact, un suflet colectiv. Pe un astfel de fundal s-a conturat figura cu trăsături de legendă a criticului şi istoricului literar Vasile Coroban.

Nouă, urmaşilor, ne revine datoria de a face înţelese atare lucruri, mai ales în timpuri dominate de confuzia valorilor.

* * *

Realist, lucid, intransigent, om de o bogăţie sufletească ieşită din comun, Vasile Coroban a lăsat drept moştenire un spirit treaz, ce răzbate şi din îndemnul adresat subsemnatei pe ultimul său volum: "*Păstrează această carte şi nu uita imaginea vie a autorului. 5.IX.1983*".

O imagine vie a lui Vasile Coroban se desprinde, cu certitudine, şi din evocările ce urmează, aparţinând celor care l-au cunoscut şi l-au apreciat.

Ana BANTOŞ

Mihai CIMPOI

MODELUL CRITIC VASILE COROBAN

Vasile Coroban. Anul 1968.

Într-o perioadă de înstrăinare a spiritului românesc basarabean şi de aservire totală ideologicului, şi încă a unui ideologic rudimentar, care este proletcultismul, sau a unuia unilateral, precum partinitatea şi realismul socialist ca metodă (sic!) de creaţie, Vasile Coroban s-a impus ca un model critic şi intelectual în ansamblu exemplar. Personalitatea lui s-a articulat datorită acestei sfidări a imixtiunii dogmatismului ideologic şi reabilitării sub toate aspectele a *conştiinţei critice* ca atare. Am putea spune, fără a exagera, că Vasile Coroban a fost personificarea acestei *conştiinţe critice*, care constă în respectul sfînt al *valorii*, profesionalism, dragostea lucidă faţă de scris ca act spiritual şi cultural, conceperea literaturii ca unitate, ca ansamblu de cărţi şi autori ce se pune sub semnul creării de valori.

Conştiinţa critică presupune eminamente, în primele decenii postbelice, existenţa unei *conştiinţe a unităţii spaţiului cultural românesc*, care l-a determinat pe Vasile Coroban să repună în drepturile sale şi să readucă în contextul literar contemporan valorile clasice. Dovadă sînt nu doar numeroasele studii şi monografii consacrate lui Dimitrie Cantemir, Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Grigore Ureche, Miron Costin, ci şi numeroasele referinţe în studiile monografice despre romanul moldovenesc sau despre nuvela moldovenească contemporană. Literatura clasică a constituit, pentru Vasile Coroban, supremul punct de referinţă, centrul epistemic spre care îndreaptă statornic demersul său critic. Estimarea valorilor actuale *ca valori* a făcut-o mereu prin prisma valorilor clasice.

Ca dimensiuni esenţiale ale culturii româneşti au fost considerate de el *umanismul, mesajul etic, clasicismul fundamental, organicismul.*

A sfidat vidul intelectual, stimulat şi de metodologizarea excesivă a criticii literare, prin susţinute eforturi de autodidact: avînd studii universitare sumare de drept, s-a consacrat studiului adîncit al literaturii române şi universale, însuşind limbile franceză, germană şi rusă şi cunoscînd bine literaturile scrise în aceste limbi. Şi-a asigurat, printr-un asemenea *autodidacticism*, o solidă formaţie de tip universitar şi universalist, adică enciclopedic. A făcut, în acea perioadă, o figură de cărturar prob, intransigent şi necruţător faţă de ignoranţă şi falsele valori, fiind – bineînţeles – Cărturarul (cu majusculă) a unor vremuri anticărturare. (În ce mă priveşte, ţin să mărturisesc că datorez începuturile mele figurii sale literare. Mi-a citit cu creionul în mînă, mi-a scris referate pozitive la manuscrisele primelor mele cărţi, inclusiv la volumul **Narcis şi Hyperion**, a cărui apariţie era foarte problematică. Mi-a remarcat demersul critic, tratîndu-mă cu înţelegere şi dragoste. Mă consider, prin urmare, cu mîndrie şi recunoştinţă, ieşit din mantaua lui Vasile Coroban.)

Cu toate plusurile şi minusurile inerente, a considerat actul critic şi ca act de iniţiere a cititorului, studiile

Vasile Coroban cu colegii de liceu. Primăvara anului 1928.

sale avînd, astfel, lungi preambuluri teoretice care urmăreau introducerea acestuia în temă şi demonstrarea întregului eşafodaj ideatic al problemei în cauză. Acţiunile sale de valorizare erau însoţite, în mod firesc, de eforturile de conştientizare a cititorului de existenţa valorilor şi locul pe care-l ocupă pe scara axiologică.

O dimensiune controversată a personalităţii sale şi un aspect dubitativ al modelului critic pe care l-a impus îl prezintă reacţiile uneori pur-subiective, pe care le-a avut faţă de anumite cărţi şi autori, fapt explicabil atît prin presiunea ideologică exercitată asupra sa de oficialităţi şi de dirijismul oficial practicat în cultură în acea perioadă, cît şi prin însuşi modul subiectiv implicat firesc în actul critic. Aşa cum demonstra şi Georges Poulet în **Fenomenologia conştiinţei critice**, criticul nu poate fi întru totul un subiect eliberat de obiectele sale, astfel încît actul critic rămîne ceva incomplet, în ciuda chiar a marilor sale reuşite: "Identificarea, pe latura obiectivă, e aproape pe deplin săvîrşită; pe latura subiectivă, rămîne abia schiţată" (Georges Poulet, **Conştiinţa critică**, Bucureşti, 1979, p. 303).

Criticul rămîne, în definitiv, prizonierul spectacolului ciudat al îndepărtării şi apropierii de subiect şi obiect, al modului obiectiv-subiectiv de a participa la viaţa intimă a operei şi autorului. Critica oscilează în mod fatal între două posibilităţi: cea a unei comuniuni fără intelectualizare şi cea a unei intelectualizări fără comuniune. Te poţi contopi cu ceea ce citeşti încît să pierzi nu numai conştiinţa de sine, ci şi conştiinţa care trăieşte în operă. Şi, dimpotrivă, te poţi despărţi atît de tranşant de ceea ce citeşti, încît lectura să-ţi apară ca ceva prea îndepărtat, ca să te gîndeşti la ea. Critica se constituie din avantajele şi inconvenientele extremei apropieri şi extremei îndepărtări care au loc între subiect şi obiect.

Vasile Coroban şi-a făcut şi din această apropiere-îndepărtare un model, intuind adesea garanţia unei legături afective posibile sau reale şi vidul valoric în care această legătură nu se poate stabili.

Vladimir BEŞLEAGĂ

ASEMENEA OAMENI NASC RAR LA NOI

Este de bun augur această inițiativă a revistei "Limba Română" de a evoca/ readuce în actualitate personalitatea aceluia care, în anii regimului totalitar comunist, a fost un simbol al rezistenței noastre spirituale – profesorul Vasile Coroban. Deşi a trecut mai bine de un deceniu şi jumătate de la plecarea-i din viață, prin întreaga lui activitate de istoric şi critic literar, de adevărat om de cultură şi, în primul rînd, de pedagog care a instruit cîteva generații de filologi, el continuă să rămînă o prezență vie în mijlocul nostru. Astfel, e destul să se întîlnească cîțiva sau cel puțin doi dintre foştii lui studenți sau discipoli şi, în mod miraculos, apare lîngă ei şi Coroban – printr-o vorbă de duh, printr-o neuitată amintire de la cursurile ce le ținea, printr-o luare categorică de atitudine în fața acțiunilor oficialităților vremii, care l-au atacat mereu şi pe care Domnia sa le-a persiflat cu un adevărat curaj de om liber. Mergînd o dată împreună, pe strada centrală, întîlnim pe una dintre vechile sale cunoştințe din altă sferă de activitate, care, ştiind că activează la Academie (după ce fusese expulzat din învățămînt pentru naționalism), îl întreabă pe un ton cam ironic: "Ce mai face Academia?". Coroban îi răspunde scurt, în franceză: "Elle va mourir" ("Trage să moară"). Ori de cîte ori aud vorbindu-se ceva în legătură cu această Academie, îmi amintesc de spusa sa şi mă gîndesc că nici pînă astăzi respectiva instituție nu s-a îndurat să-şi dea definitiv duhul, dar nici nu a făcut gestul justițiar de a-l prenumăra printre membrii săi, cel puțin acum, în epoca democrației, post-mortem...

Dacă e să ne referim la cele două aspecte ale problemei formulate în microanchetă, aş vrea să propun doar o mică precizare: sintagma "procesul de afirmare a literaturii basarabene postbelice" s-ar cere modificată şi anume: "lupta pentru supraviețuire a literaturii basarabene postbelice". Or, nici pînă astăzi nu e clar şi nu se ştie cît va dura "procesul" de limpezire a ceea ce a fost cu adevărat valoare literară în literatura română din Basarabia de după război şi ce a fost simplă maculatură ideolo-

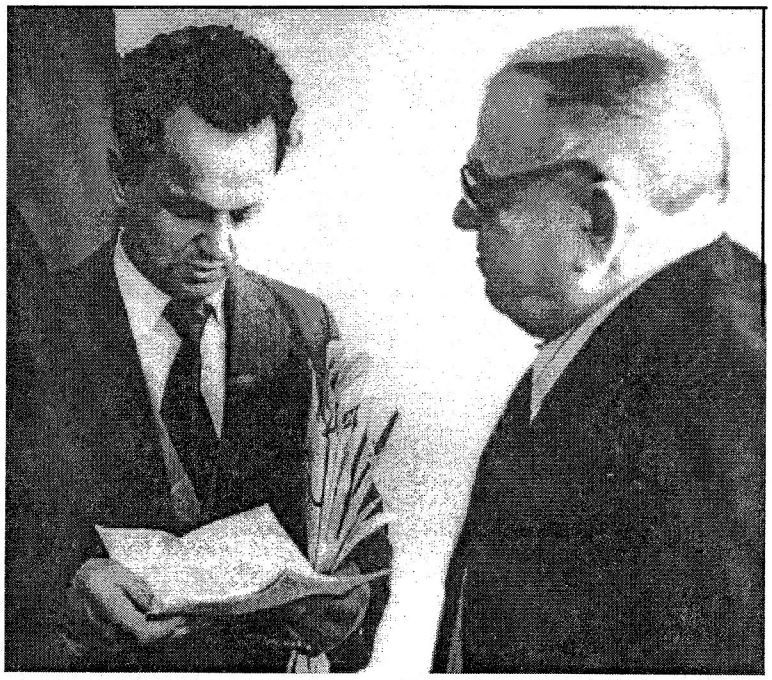

Vladimir Beşleagă şi Vasile Coroban la Anul Literar – 1978. Casa Scriitorilor. Foto: N. Răileanu.

gică. Este cert că rămîne puțin. Iar și mai cert este că ne lipsește un autentic critic și istoric literar, un om de o vastă cultură și dotat cu un curaj de opinie ieșit din comun, care să separe apele de uscat și grîul de neghină. Acesta, bineînțeles, ar fi să fie căutat printre cei pe care i-a modelat profesorul Vasile Coroban sau... printre cei născuți mai tîrziu, dar tot sub auspiciile zeului său tutelar. Vasile Coroban a avut o largă viziune asupra literaturii universale, asupra evoluției ei. Cunoștea cîteva limbi europene de circulație și știință. Cîte cunosc cercetătorii noștri literari de astăzi? Deși venit din alte domenii ale științei, el poseda profunde cunoștințe de literatură română, era un subtil și pătrunzător cunoscător al evoluției, etapelor pe care le-a parcurs într-un timp record pe calea europenizării, sincronizării cu vechile și marile literaturi ale lumii. Era mîndru de cultura și spiritualitatea pe care a creat-o poporul român, începînd cu cronicarii și pînă la marii scriitori ai secolului XX. Nici o clipă nu a acceptat și nu s-a împăcat cu diversiunea ideologiei oficiale staliniste comuniste de a o trata separat, pe zone și regiuni, de a-i contesta autenticitatea și originalitatea. Aș afirma că cel care a dat o ripostă memorabilă, cu adevărat istorică tendințelor șoviniste, de asimilare și anihilare a literaturii române în Basarabia postbelică a fost anume profesorul Vasile Coroban, el unul, el singur, pe cînd o întreagă intelectualitate luase apă în gură (deși o bună parte îl susținea în mod tacit). Vom aminti doar "cearta dintre istorici și filologi" din 1959, care a declanșat o campanie furibundă a forurilor de partid împotriva intelectualității naționale. Dar momentul de vîrf al acelei bătălii a fost polemica din paginile revistei "Nistru" din acel an, cînd Vasile Coroban, chiar dacă a semnat cu un pseudonim, a avut curajul să-l pună la punct pe un mercenar al oficialităților, un semidoct care aducea grave injurii culturii și literaturii române. În acea replică acidă intitulată "O prefață agramată", după ce desființa "argumentele" demagogice ale semnatarului ei (Borșci) de nu rămînea piatră pe piatră, profesorul conchidea: "Cît privește noua "teorie" a bilingvismului, ea poate fi caracterizată numai prin cuvintele lui Cicero: *Hot est maximum ignorantie malum* (*Iată în ce constă cea mai gravă calitate a ignoranței*)". Și, prin opoziție față de numele culinar al prefațatorului agramat, semna în unison: V. Zamă.

L-am avut profesor la Universitate pe Vasile Coroban. A fost cel mai deschis și mai sincer dintre toți dascălii pe care i-am avut, și atunci, și în anii studiilor postuniversitare, și mai încoace, pînă la dispariția sa. Am avut incredibila ocazie de a activa și eu timp de cîteva luni în cadrul faimoasei Academii, de unde am fost expulzat foarte curînd. Dar tocmai în acele zile (februarie 1960) profesorul nostru iubit împlinea vîrsta de cincizeci de ani. Să fie sărbătorit la acea instituție? În anul acela se succedau întruniri ideologice republicane, activuri, conferințe la care calul de bătaie era, desigur, naționalistul Coroban, cel demascat în oficiosul de partid într-un murdar pamflet "Oracol fals" pentru faptul că, într-un studiu al său, a cutezat a susține: "Fiecare popor are ceva specific în noțiunile sale de bine și rău, de dreptate și adevăr, de justiție socială și răzbunare". Nu plăcu, probabil, noțiunea de *răzbunare!* Iată, deci, că timpurile noastre au venit să-i dea dreptate, să confirme că el a avut dreptate, iar plăsmuitorii acelei murdării n-au fost decît niște pigmei vînduți... Ne-am retras, un grup de foști studenți ai profesorului Vasile Coroban, în locuința soților Dimitriev, din vecinătatea academiei, și acolo, într-o atmosferă degajată, dominată de voie bună și mereu animată de verva-i nesecată, l-am felicitat și l-am sărbătorit ca o adevărată familie! Unii dintre cei ce au participat la acel banchet socratic s-au călătorit din viață, alții mai sîntem aici... Ah, ce gest cu adevărat pios ar fi să fie față de memoria marelui Om care a fost profesorul Vasile Coroban, dacă s-ar aduna din multele, foarte multele amintiri despre strălucita-i personalitate, om dintr-o bucată, o carte pentru posteritate... Asemenea oameni nasc rar la noi... "Am o rezistență mare, mi-a mărturisit Domnia sa într-una din clipe: sînt fire de țăran!" El, care ajunsese să devină într-o singură generație un intelectual de marcă, nu-și uitase obîrșia de țăran... L-am văzut o dată și cu lacrimi în ochi – era cînd atacurile asupra persoanei lui deveniseră cu adevărat turbate sau, poate, se adăugaseră și alte dificultăți, în familie? Parcă-l aud: "Ei, ce au ei cu ideile și concepțiile mele? Așa gîndesc, așa cred eu... Dacă am fi la Paris, Vladimire...". Așa mă numea Domnia sa, care arăta o simpatie aparte față de mine, lucru pe care eu îl simțeam reciproc, încă din primii ani de studenție... De unde și de ce, nu am putut să-mi dau seama niciodată – o fi fost anumite afinități spirituale sau... pur și simplu, plecat la oraș, am întîlnit un om care mi-l înlocui pe tatăl, ce se afla la închisoare, iar Domnia sa o fi văzut în mine pe un fiu al său. Coincidență miraculoasă: Dumnealui se numea Vasile, ca tatăl meu, eu eram Vladimir, numele fiului Domniei sale! Să fie la mijloc și o magie a numelor?...

Anatol GAVRILOV

CURAJUL OPINIEI PERSONALE

Pe parcursul îndelungatei şi neobositei activităţi desfăşurate în cadrul Institutului de Limbă şi Literatură V. Coroban a întruchipat pentru noi fericita simbioză dintre savantul-filolog, de o mare erudiţie şi impresionantă hărnicie de cercetător, şi criticul înzestrat cu un negreşit simţ al valorii literare autentice, dar şi cu un înflăcărat temperament publicistic. Literatura noastră veche şi clasică, creaţia unor scriitori de seamă din literatura universală, literatura rusă şi literaturile altor popoare din fosta U.R.S.S., dezvoltarea procesului literar contemporan din republică, probleme actuale de teorie şi metodologie literară – iată cîteva aspecte definitorii ale activităţii sale multilaterale. În fiecare dintre aceste domenii el ne-a lăsat lucrări valoroase, de referinţă.

S-a spus că V. Coroban nu este egal în numeroasele sale publicaţii. Aşa o fi fiind, pentru că privilegiul de a fi mereu egal cu sine aparţine mai curînd platitudinii şi mediocrităţii. Adevărata creaţie cere supraeforturi intelectuale şi sufleteşti care nu întotdeauna se soldează cu succese de vîrf, or în raport cu acestea orice urcuş mai mic înseamnă o coborîre a nivelului. Pînă şi geniul poate fi mediocru, însă mediocritatea nu poate fi originală, necum genială. Asta-i povestea. Nu tot din ceea ce a publicat Coroban este gen Coroban, dar, în critica şi în viaţa noastră literară, există ceea ce putem numi fenomenul Coroban care s-a manifestat mai mult sau mai puţin plenar în tot ce s-a publicat sub semnătura sa.

De aceea adunarea într-o culegere selectivă a articolelor împrăştiate prin periodica timpului şi neincluse în cărţile editate ar putea readuce în atenţia noastră multe observaţii şi gînduri, care, formulate cu cele mai diferite ocazii, fiind mai mult sau mai puţin însemnate, nu şi-au pierdut actualitatea. Dimpotrivă, ele abia acum, poate, vor căpăta răsunetul pe care nu l-au putut avea atunci în conştiinţa noastră. O asemenea culegere, despre a cărei necesitate s-a vorbit în mai multe rînduri în cadrul Secţiei de Critică – s-au anunţat chiar şi doritori de a o realiza – ar întregi, alături de o ediţie ştiinţifică a moştenirii lui V. Coroban, imaginea personalităţii acestui om de cultură.

Activînd într-o perioadă de invazie agresivă şi masivă a pseudoculturii profesate cu mult succes de abilii şi energicii imitatori ai creaţiei ştiinţifice şi artistice, nu a aşteptat să vină restructurarea cu publicitatea şi transparenţa, ca să facă ceea ce considera că este de datoria sa şi să spună ceea ce credea că trebuie să fie neapărat spus. Cu o spontaneitate şi naivitate necalculată de "copil teribil" dezgolea impostura împopoţonată, stîrnind rîsul homeric al celor din jur, dar atrăgîndu-şi asupra sa şi ranchiunile broscoilor umflaţi, care făceau tot posibilul (şi atunci multe lucruri le stăteau în puteri, exceptînd, se înţelege, puterea culturii veritabile), pentru a nu repeta sfîrşitul iminent al colegului lor din fabulă.

Atunci cînd filozofia "omului mic", care nu ştie nimic din ceea ce contravine interesului fesului purtat pe cap, şi dezobişnuinţa de a spune adevărul "verde'n ochi" deveniseră aproape generale, cînd pînă şi folosirea unui limbaj diplomatic, aluziv-eufemistic, era o mare dovadă de curaj, atitudinile critice luate de Coroban produceau adeseori impresia inoportunităţii unei împuşcături de pistol în mijlocl unui public select, adunat la un bal şi pomenindu-se la bîlciul vanităţilor. Aceste acţiuni de spărgător al "tăcerii filozofice", păstrate de mulţi dintre noi cu o gravă solemnitate, au fost calificate (în repetate rînduri) drept bădărănie şi chiar ca manifestări de huliganism în viaţa literară. Astăzi V. Coroban nu ar mai fi un "mare singuratic". Şi se prea poate că chiar glasul său nu prea puternic ar fi cu greu desluşit în corul opiniilor critice ce răsună acum. Totuşi ar fi bine să-l auzim şi să nu-l confundăm cu noul conjuncturism. Prin ce se deosebeşte criticismul lui Coroban de acesta din urmă? Pentru Coroban adevărul nu a fost doar o avantajoasă armă de luptă, nu a fost

doar o măciucă de spart țeasta oponentului, după cum i s-a imputat o dată pe nedrept. El a fost înainte de toate un om de știință, pentru care adevărul este o condiție *sine qua non* a gîndirii, dar și o stare normală în comunicarea reciprocă dintre oameni, adevărul trebuind să fie spus întotdeauna, fie că este sau nu plăcut. Coroban avea curajul să spună adevărul neplăcut și atunci cînd acesta viza scriitori și persoane la care el ținea, cînd știa bine că atitudinea sa nu va fi împărtășită de opinia publică, nu-i va cîștiga popularitate. Cu alte cuvinte, avea curajul de a nu fi "în rînd cu toată lumea" în problemele în care avea o părere personală aparte. Or, tocmai un asemenea curaj al opiniei și poziției personale continuă să fie un mare deficit și astăzi, în condițiile înfloririi unui nemaipomenit pluralism de opinii, care este mai curînd produsul scindării colectivismului monolit de ieri într-o varietate de opinii colective, încă tributare aceluiași spirit gregar. Or, democratismul fără o dezvoltare corespunzătoare a individualității umane se poate transforma lesne în contrariul său – spiritul totalitarist, fiindcă anume lipsa de personalitate la omul de rînd generează cultul personalității dictatoriale, aceasta ridicîndu-se pe valul democratismului vulgar, al spiritului de gloată. Cetățenii atenieni, care l-au condamnat la moarte de Socrate pentru că ar fi cultivat individualismul arogant față de tradițiile vechi (în realitate a cultivat gîndirea dialectică), au devenit mai tîrziu supușii unui regim oligarhic. Milioanele de cetățeni sovietici care manifestau, cerînd moartea liderilor opoziției, au devenit locuitori ai Arhipelagului Gulag, în care a fost transportată toată țara. Factorul personalității este un factor esențial al democratizării vieții sociale, un antidot contra carierismului demagogic și ambițiilor politice ale mesianismului.

Stilul este omul, spune cunoscutul aforism. Prin tot ce a scris V. Coroban a reprezentat la un grad superior personalitatea în critică, "patriarhul criticii moldovenești", după cum a fost numit pe drept cuvînt, fiind și cel mai pasional dintre criticii noștri. Vasta sa erudiție nu suferea de "academism", fiind pătrunsă de un spirit de actualitate, animat de problemele nevralgice ale literaturii și vieții contemporane, ceea ce imprimă scrisului său acea vervă incisivă și scînteietoare bine cunoscută și apreciată de cititori. Larghețea raționamentelor, precizia diagnosticului critic, laconismul aforistic al formulărilor erau încălzite la el, uneori pînă la incandescență, de o atitudine emotivă pur umană, izvorîtă dintr-o experiență proprie de viață și exprimată în gînduri și sentimente, fie pozitive, fie negative, de o impetuozitate spontană și firească, ce mătură din calea sa, ca o avalanșă în munți, orice obstacole ale convenționalismului din viața noastră literară. De aceea chiar dacă unele afirmații ale sale ne apar astăzi depășite și subiective, subiectivitatea aceasta nu provine niciodată din lipsă de sinceritate, din considerații extraliterare, de conjunctură.

Calitățile personalității critice ale lui V. Coroban s-au întrunit cel mai perfect, după mine, în monografia "Romanul moldovenesc contemporan", care a cunoscut două ediții în moldovenește și una în limba rusă la Moscova, bucurîndu-se de o înaltă și binemeritată apreciere din partea specialiștilor și a cititorilor. Cred că această carte rămîne și astăzi cea mai remarcabilă realizare a criticii moldovenești contemporane, care a trebuit să deschidă șirul lucrărilor de critică, distinse cu premiul de stat al republicii.

Dar soarta nu a putut să nu fie o mamă vitregă pentru Coroban într-o vreme cînd dreptatea nu era admisă printre noi decît cu capul spart – să fie de învățătură și pentru ceilalți. Academia, în care Vasile Coroban a lucrat de la înființarea ei, nu a vrut să primească printre membrii săi activi pe acela care a contribuit cel mai mult la dezvoltarea culturii naționale.

"Nu avem conștiința lucrului făcut", – observase Coroban într-un dialog cu Serafim Saca. Și de unde era s-o avem într-o epocă în care erau trîmbițate asurzitor mistificatele "realizări istorice" ale socialismului supradezvoltat? "Am trăit și voi muri cu pieptul curat", – glumea Vasile Coroban în ultimii ani de viață, care nu au fost dintre cei mai senini, criticul fiind încolțit din toate părțile. A murit într-adevăr cu "pieptul curat" (fără medalii și ordine), fiindcă și-a păstrat curat cugetul de savant, om și cetățean.

Aureliu BUSUIOC

LECȚIILE LUI COROBAN

Aş exagera dacă aş spune că am fost un intim al lui Vasile Coroban, dar prieten i-am devenit. Cu încetul. Nu sînt sigur că mi-ar fi devenit şi el, dar de stimat reciproc – ne-am stimat.

Era prin anii cincizeci, mai precis pe la începutul lor. Ani cît se poate de tulburi pentru literatura locului, dar şi pentru cea sovietică în general. Era perioada etichetărilor gratuite şi crîncene, adesea soldate cu măsuri oficiale poliţieneşti, vremea impostorilor literari care tăiau şi spînzurau, dictînd orientări şi "metode" din cele mai aberante, inspirate de activişti de partid analfabeţi şi atotputernici. Firava literatură "moldovenească" însemna cel puţin optzeci la sută de osanale dedicate "partidului iubit" şi "realizărilor" acestuia, un Druţă abia apărea, întîmpinat cu salvele otrăvite ale săpunarilor, un Meniuc abia încerca să revină la uneltele sale, un Deleanu sau un V. Roşca trăiau mai degrabă o viaţă de ilegalişti literari, locul clasicilor era comod ocupat de indivizi de teapa unui Canna sau I.D. Ceban. Cît priveşte critica...

Privind înapoi (fireşte – cu mînie!) nu pot scăpa nici azi de senzaţia că aproape tot ce trebuia să închipuie pe atunci mişcarea critică cu acces la publicaţiile vremii era reprezentată de un grup de "ucigaşi literari la comandă" în frunte cu odiosul Z. Săpunaru.

În asemenea condiţii era cît se poate de normal ca spiritul critic pătrunzător, erudiţia şi bunul simţ ale lui Vasile Coroban să nu fie reclamate oficial, dimpotrivă! – iar la muncă, în cadrul Institutului de Limbă şi Literatură, să fie angajat în calitate de ... fochist!!!

Uniunea scriitorilor nu era un club unde s-ar fi "developat şi fixat" tinerele talente, desele şedinţe şi adunări ale "consacraţilor" erau mai degrabă nişte lecţii de cum nu trebuie să se scrie, de cum nu trebuie să se polemizeze, de cum se poate parveni grafomanizînd, fireşte, ideologic.

Şi aici ar trebui să urmeze un imn de slavă sordidelor, dar ieftinelor bistrouri şi cafenele, "zacusocinaia", transformate de începătorii în ale scrisului în adevărate cluburi literare, unde, la un pahar, se declama, se citea proză sau

V. Coroban, E. Iasinschi, A. Vasiliuc şi Gh. Malarciuc. Anul 1956.

alte cele, pentru care "granzii"-consultanți ai Uniunii nu aveau timp sau înțelegere. Mulți dintre mai tinerii mei colegi anume în asemenea "cluburi" au aflat de existența unui Eminescu și Arghezi, a unui Creangă sau Caragiale, a unui Maiorescu sau Călinescu...

Într-unul dintre aceste bistrouri l-am cunoscut pe Vasile Coroban. Înconjurat de o ceată de tineri, ca port nedeosebit de ei, poate doar ca vîrstă, vorbea în stilul lui ironico-sarcastic despre ultimele apariții editoriale, despre baloanele de săpun lansate de grangurii oficiali ai literelor moldovenești, străduindu-se permanent să citeze mostre de autentică literatură, firește – românească! – novicilor care îl ascultau cu gurile căscate. Acelor flăcăi veniți la studii superioare înarmați cu analiza celor "Nouăsprezece mămăligi" sau altor subproduse oferite de școală drept clasică a literaturii realist-socialiste...

Nu era un lucru lipsit de pericole: fuseseră și cazuri de arestări, nu doar eliminări din Universitate a unor studenți prinși cu "literatură subversivă românească". "Scriitorii" declarați de oficialități drept "întemeietori ai literaturii moldovenești" – un Canna, un I.D. Ceban – erau nemiloși cu cei ce îndrăzneau să le pună la îndoială valoarea. Pentru un tînăr de azi este evident prețul de maculatură al "operelor" acestor grafomani, ba și al multor altora! – dar nu trebuie să se uite că școala sovietică nu admitea alternative!

Iar acum – despre lecții.

Venit de curînd din România, nu era de mirare că mă bucuram de o atenție specială printre tinerii (viitorii) mînuitori de condei, atît ca deținător de informații din spatele cortinei de fier, cît, și mai ales, pentru că, profitînd de o memorie bunicică, puteam recita ore întregi din Eminescu, din Arghezi, din Minulescu, Bacovia, Barbu, Voiculescu... Eram pentru ei, cu alte cuvinte, un fel de antologie a poeziei românești moderne. (Am colegi care ar putea depune mărturii că le-am dictat multe versuri – tot ce era românesc îi fascina!) Și atunci, în "mica tavernă mohorîtă", unde l-am cunoscut pe Vasile Corobăn, trebuie să recunosc, am simțit un fel de ... cum să-i zic, un fel de gelozie față de acest neașteptat concurent. (Ce tînăr eram!...) Și, cu toată rușinea, azi iar trebuie să-mi amintesc, încercam în fel și chip ba să-i continuu cîte un citat, ba să mă bag cu versuri (străine!) nu tocmai la locul lor în contextul celor dezbătute de regretatul maestru... Ba, cum eminentul critic mai apela și la cîte vreun neamț sau francez, să mă produc și eu cu cîte un Verlaine sau un Lamartin, ca să vază lumea că nici Busuioc nu-i mai prejos...

Tîrziu, după miezul nopții, cînd mitingul acela, sărăcuț stropit cu vin (nu eram bogați!), dar bine garnisit cu poezie și critică, a luat sfîrșit, maestrul m-a luat deoparte:

– Tinere cu nume de floare națională, ia hai să mergem un pic împreună!

Aveam cam același drum. A tăcut lungă vreme.

– Ai bacalaureatul?

Bineînțeles că-l aveam.

– Apoi știi, eu era cît pe ce să-l dau în gît. Și chiar la română: am confundat o nuveluță de-a lui Sandu Aldea cu o bucată de-a lui Brătescu-Voinești... Se vede că ai avut noroc.

Am tresărit un pic intrigat:

– Nu văd legătura!

– Apoi să ți-o spun. (Avea un rîs chicotit încet, nițel mefistofelic.) Poezia din Voiculescu pe care ai recitat-o e de fapt a lui Pillat. Iar cea franțuzească nu-i a lui Sainte-Beuve – ăsta scria poeme interminabile! E a lui Saint-John Perse. Din volumul *Anabasis*.

Am simțit că mi se taie picioarele.

– De ce nu m-ați corectat pe loc?

Iar rîse.

– Chiar nu înțelegi? Să dai peste nas unuia care știe, dar mai încurcă, în fața unora care vor să știe și cred?... Trebuie să fii mai atent, ai văzut cu cît drag ascultă bieții copii?

Cred că a fost, din partea necruțătorului critic, o lecție de pedagogie de cel mai înalt nivel.

Au mai fost și altele.

Dar de la aceasta, prima, m-am deprins să folosesc mai des sintagmele: "Nu sînt sigur că..." și "Mi se pare...".

Și nu consider că e puțin...

Acad. Constantin POPOVICI

CU VASILE COROBAN ÎMPREUNĂ

Vasile Coroban şi Constantin Popovici.

L-am cunoscut din 1955, de cînd mă aflu angajat la Academia de Ştiinţe. Mulţi ani am lucrat în acelaşi institut, chiar în acelaşi sector, iar după ce s-a pensionat, pînă la sfîrşitul vieţii, s-a aflat în Secţia Relaţii Literare, pe care am avut onoarea s-o conduc. Mai mult: 10 ani am locuit vis-à-vis şi se întîmpla, chiar dacă rar, să stăm la un pahar de vorbă...

A fost un literat de forţă, dotat, pasionat, activ, cu o pregătire enciclopedică şi prezent la toate punctele cardinale literare: de la Aristofan (de altfel, i-a închinat unul dintre cele mai reuşite studii, semnate de el) şi pînă la Ion Canna (a scris şi despre acesta) sau, vorba dînsului, pînă la Ion Robu.

Stăpînea întregul proces literar (la altitudini universale) din faşă şi pînă la ultimele ediţii, fiind la curent cu tot ce apărea, inclusiv în cotidianele capitalei.

Era mereu angajat, în front, pe linia întîi, cum se zice, gata pentru orice confruntare şi discuţie.

Dacă ar fi fost puse la cîntar adevăratele merite, Coroban ar fi trebuit să fie între primii membri ai Academiei, dar, de, s-a întîmplat ceea ce s-a întîmplat şi avem ceea ce avem. Era prea incomod nu numai pentru cobreslaşii săi, ci şi pentru cei ce ţineau hăţurile în mînă. Cine altul şi-ar fi permis să facă ceea ce făcea Vasile Coroban?

Dacă i se nimerea sub ochi vreun manuscris calic, indiferent de postul ce-l deţinea autorul, scria fără să se sinchisească pe marginile lui: "Apa miros n-are", "Ouă clocite", "Da cine-i, mă rog, autorul?" şi făcea toate acestea cu tot dinadinsul, cu toată convingerea, pentru că dacă ajungea la discuţie, avea argumente ce te doborau la pămînt.

Era un om dur, neînduplecat, mai ales faţă de micimea şi nimicnicia unor confraţi de breaslă. Nu recunoştea conjunctura, compromisul, imperativul cazon, încătuşat în dogme. Putea să-l citeze pe K. Marx chiar în primul alineat al lucrării sale, apoi s-o ia hăisa, – aşa cum îi convenea.

Ce-i drept, l-au scărmănat şi pe el la tot pasul, dar nu se lăsa bătut.

În felul său era un bun sanitar în cîrdul celor nechemaţi.

Pe lîngă el nu treceau neobservate gafele confraţilor de condei. El observa ceea ce altul ar fi trecut cu vederea. Se întîmpla să-l întîlnească pe careva dintre amatorii de nimicuri literare şi chiar în plin centru să-i spună direct: "Auzi, nene, o să ai o bucurie". Şi dacă împricinatul manifesta curiozitatea să afle cînd şi unde îl aşteaptă acea bucurie, îi spunea direct: "Să citeşti poimîine în "Moldova socialistă" (sau într-un alt cotidian). Şi într-adevăr, dacă cineva nimerea la moara lui nea Vasile, avea multe de descurcat. Aşezat din nou la masa de scris, acesta se uita împrejur, dacă nu-l paşte cel cu bîta. Şi întrucît tot păţitu-i priceput, odată nimerit pe mîna

"dascălului", căuta cu tot dinadinsul să nu-i mai dea apă la moară. Or, astfel de "scărmăneli", inerent, ridicau nu numai exigența şi vigilența, dar şi, dacă vreți, măiestria şi profesionalismul celor vizați.

Se zice că-i plăcea să-şi dreagă dispoziția cu un pahar de "apă tare". Aşa a fost, că doar l-am cunoscut destul de bine. Prieteni nu eram, dar se întîmpla, cum ziceam, să mai călcăm vreun prag de bodegă. Nu zic ba, dar un lucru curios m-a dat gata. În orice stare s-ar fi aflat, vorba ceea, criță să fi fost, rămînea capabil să ducă la bun sfîrşit cele mai încurcate şarade literare, inclusiv lucrările anevoioase şi încifrate tip "Istoria ieroglifică".

Cînd s-a pensionat şi a venit la sectorul de comparativistică, mi-a spus: "Uite aşa am venit, cum mă vezi, cu pieptul liber şi curat. Ce-i drept, am şi eu o me(g)dală de veteran, pe care o are şi mătuşa Maria – servitoarea de pe coridor. În schimb, nu m-am dat bătut", – a zis el oarecum resemnat.

De altfel, nu m-a cruțat nici pe mine. M-am ales şi eu cu cîteva ghionturi şi cucuie. Ce-i drept, cînd a venit la secția condusă de mine, s-a simțit oarecum sinchisit. Cînd l-am "descazarmat", dîndu-i un regim liber, zicîndu-i "Fă ce vrei şi vino cînd poți, că doar amîndoi sîntem avani la lucru şi ne vedem zilnic la ferestrele noastre de vis-à-vis pînă la două de noapte", a rămas descumpănit. S-a zis că m-a vorbit de bine, înainte de a ne părăsi pentru totdeauna.

Mai ştii...

Acad. Nicolae CORLĂTEANU

DISCIPOLI CREDINCIOŞI

Adăpați la înțelepciunea țărănească, ridicată la nivelul savanților de talie europeană, generații întregi de licențiați ai U.S.M. au fost şi au rămas credincioşi discipoli ai profesorului cu literă mare, care a fost şi rămîne neuitatul Vasile Coroban, iertîndu-i toate slăbiciunile omeneşti.

Promoția din 1955 a Facultății de Litere a U.S.M. În centru: profesorii I. Racul, A. Borşci, N. Corlăteanu, V. Coroban. Chişinău, iunie 1955.

Argentina CUPCEA-JOSU

PETALELE AMINTIRILOR

La 14 februarie mulți dintre discipolii aceluia care a fost decenii la rînd decanul criticii și istoriei noastre literare ar merge cu flori la mormîntul Dumnealui. Dar satul de baștină, Camenca, de prin părțile Glodenilor, în al cărui cimitir își doarme somnul de veci Vasile Coroban, satul acela e departe și nu ne rămîne decît să-i închinăm Maestrului doar o floare vie a amintirilor...

L-am cunoscut mai întîi în calitate de profesor universitar. În acea cumplită secetă de informație din primul deceniu postbelic, cînd nu existau nici manuale și nici texte ale operelor literare ce urmau a fi studiate, era un adevărat act de eroism să te încumeți a porni pe o atît de dificilă cale de dascăl în ale literaturii. El, însă, în virtutea faptului că era un om curajos și erudit (absolvise în 1936 Universitatea din Iași), s-a încumetat. Poseda într-adevăr o vastă cultură și mai era înzestrat de Dumnezeu cu o memorie fenomenală. Ne-a predat nouă, studenților primelor promoții ale facultății de filologie, toate cursurile de literatură națională, începînd de la cronicari și terminînd cu condeierii contemporani.

Acasă se pregătea minuțios de fiece prelegere, dar la curs venea fără notițe. Se plimba cătinel prin auditoriu, vorbea rar, cu vocea domoală și calmă, gîndirea-i analitică avea o ținută logică de invidiat, iar noi, studenții, prinzîndu-i din zbor fiece cuvînt, luam note cu multă sîrguință. Cînd ne vedea total epuizați de atîta scris, începea să glumească, să facă spirite, își amintea de cîte un moment nostim din viața sau din opera scriitorului respectiv și pereții auditoriului se cutremurau atunci de hohotele noastre. Îi plăcea să-i vadă rîzînd pe copiii aceia abia ieșiți din pîrjolul războiului.

Spirit lucid, inteligent și temerar, profesorul Vasile Coroban nu s-a sfiit niciodată să spună lucrurilor pe nume, apreciind la justa valoare orice operă literară, relevîndu-i cu sarcasm

Colaboratori ai Sectorului de Literatură Sovietică Moldovenească al I.L.L. al A.Ş.: Gh. Chira, N. Bileţchi, S. Cibotaru, A. Cupcea-Josu, V. Coroban şi M. Dolgan. Anul 1965.

carenţele, chiar dacă autorul ei era persoană oficială. În anii aceia de teroare comunistă, cînd nulităţile cu nu se ştie ce merite în plan social îşi imaginau că pot face şi literatură, Vasile Coroban le persifla caustic aşazisele opere, învăţîndu-ne să intuim valorile literare autentice şi să respingem ceea ce era nonvaloare. "Astăzi, – ne spune într-o bună zi profesorul nostru, zîmbind enigmatic, – începem să studiem geniala operă a lui Giovanni Pastorelli". Avea în vedere "Nouăsprezece mămăligi" şi alte scrituri primitive ale lui Ivan Dimitrievici Ceban, pe atunci cel mai "prestigios specialist în ale limbii moldoveneşti".

Calităţile de pegagog ale lui Vasile Coroban s-au manifestat şi la elaborarea manualelor de literatură pentru învăţămîntul secundar. În calitate de redactor al manualului de literatură contemporană a ştiut întotdeauna să ne încurajeze pe noi, cei mai tineri, la scrierea unor noi capitole prevăzute de programă, deşi această încurajare nu i-a adormit niciciînd exigenţa şi spiritul critic.

Însă cele mai serioase lecţii de critică şi istorie literară Vasile Coroban ni le-a dat prin scrierile sale, prin prezenţa-i permanentă în procesul viu al literelor noastre, prin numărul mare de articole, studii, cronici, prefeţe, prin subtilitatea cu care ştia să intuiască şi punctele nevralgice ale unei apariţii editoriale, şi valoarea artistică a cărţilor ce meritau calificativul de operă literară. Concomitent cu această constantă activitate de critic literar, prin care urmărea întotdeauna cu o inepuizabilă curiozitate pulsul viu al scrisului contemporan, Vasile Coroban edita, la interval doar de cîţiva ani, monografii despre Ion Neculce, Vasile Alecsandri, Dimitrie Cantemir, calităţile-i de cercetător încununîndu-se cu valorosul studiu **Romanul moldovenesc contemporan.** În acele timpuri dominate de totalitarism şi de ideile proletcultismului permanenta raportare a literaturii postbelice din Basarabia la marea literatură, la cultura universală era, într-adevăr, o acţiune temerară. De acolo, din marea literatură îşi alimenta Vasile Coroban nu doar spiritul critic şi principiile de analiză, ci şi forţa de rezistenţă în faţa inepţiei şi a tuturor intemperiilor.

Spre deosebire de conjuncturiştii vremii (ce-i apreciau în opusurile lor pe cronicari mai mult ca pe nişte feudali, iar pe scriitorii clasici cu marea rezervă că ar fi moşieri şi burghezi români), istoricul literar Vasile Coroban sparge zăgazurile sociologismului vulgar, relevînd atît originile vechi ale limbii şi ale poporului ("de la Râm ne tragem"), asupra cărora stăruiau cronicarii, cît şi particularităţile scrisului lor, scris ce "porneşte de la concret la real, pentru a se ajunge la concluzii de ordin etic şi filosofic" (vezi studiul lui Vasile Coroban **Reflecţia moral-filosofică şi observaţia psihologică la Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce**). Şi ar mai fi de remarcat o trăsătură definitorie a istoricului literar: acea *optică* inedită în analiza operei cronicarului sau scriitorului clasic respectiv. O singură referinţă revelatoare: studiul **Dimitrie Cantemir – scriitor umanist.**

Tot de la Vasile Coroban am însuşit curajul. Ne-a dat multe lecţii de omenie prin calmul şi demnitatea-i cu care a ştiut întotdeauna să înfrunte şfichiuirile deloc inofensive ale potentaţilor timpului ce-l etichetau pînă şi în presă drept "naţionalist burghez român" şi "duşman al poporului moldovenesc".

... Vasile Coroban avea o mare şi constantă slăbiciune pentru cîntecul francez, mai ales pentru cel interpretat de Edith Piaf. Cîntecul ei *Je ne regrette rien,* pe care îl pomenea adesea, a ajuns să-i fie un laitmotiv, un fel de credo al propriei vieţi. Altfel de ce ar fi rostit de fiece dată cu atîta emoţie: *"Je ne regrette rien..."*.

Imaginea Omului Vasile Coroban rămîne, pentru mine personal, cea a unui Colas Breugnon al literaturii noastre, inteligent şi spiritual, de o cuceritoare simplitate şi bonomie, dar şi un simbol al sfidării sociologismului vulgar şi al conjuncturismului, un simbol al dragostei de viaţă şi de literatură autentică.

Victor CIRIMPEI

UN INTELECTUAL DE MARCĂ

Ca explorator şi promotor al literaturii române vechi şi clasice Vasile Coroban este *important* prin monografiile şi studiile despre Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir; cele despre Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihail Eminescu; totodată, şi prin frecventele consemnări în lucrările sale ale valorii deosebite a folclorului şi a cărţilor populare. (S-a bucurat mult pentru ce am făcut la tema *Neculce şi folclorul* în **Realizări ale folcloristicii timpurii moldoveneşti**, declarînd, cînd îmi apăruse cartea, în 1978, la şedinţa unui consiliu ştiinţific al Institutului unde activa, că "este Cartea Anului!".)

Ca îndrumător şi director de opinie este *important* prin eseurile despre Homer, Aristofan, Dante, cele despre J. Swift, Fr. Voltaire, J.J. Rouseau, F. Dostoievski; prin sesizarea şi aprecierea unor semnificative paralele, ca Heliodor cu **Etiopicele**, Erasm din Rotterdam cu **Elogiul nebuniei**, eposul medieval francez **Romanul vulpii** – în raport cu **Istoria ieroglifică** a lui Dimitrie Cantemir, **Esopia** în scrierile lui Miron Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir; anecdotele cărţilor populare şi prozele lui Ion Constantin Ciobanu, folclorul şi Ion Druţă; în romanul realist contemporan – ecouri ale foiclorului ritualic vesel, urme de pătăranii de ale lui Păcală, Bertoldo, Til Buhoglindă (Eulenspeigel), precum şi din **Măgarul de aur** şi **Satiricon** ale lui Apuleius.

În sensul cuvîntului critic autoritar reprezentative sînt aprecierile corobaniene privitoare la opera scriitorilor basarabeni (inclusiv a celor originari din Transnistria): Grigore Adam, Lev Barschi, Ion Bolduma, Emilian Bucov, Ion Canna, Leonid Corneanu, Nicolae Costenco, Petrea Cruceniuc, Petrea Darienco, Liviu Deleanu, Ion Druţă, Bogdan Istru, Andrei Lupan, Fiodor Ponomari, Samson Şleahu, Vasile Vasilache, Petru Zadnipru.

V. Badiu, V. Coroban şi M. Cosniceanu. Chişinău, 12.02.1970. Foto: G. Savitchi.

Ion CIOCANU
Chişinău

ROMANUL "RURAL" POSTBELIC ÎN VIZIUNEA LUI VASILE COROBAN

Cercetător literar frământat de vaste şi variate interese ştiinţifice, cuprinzând procesul literar contemporan, literatura clasică naţională şi autori şi opere din literatura universală, altfel zis – critic şi istoric de o erudiţie bogată şi temeinică, Vasile Coroban a fost totodată un teoretician serios al literaturii româneşti din Basarabia, în particular al romanului. El a fost un sanitar grijuliu, totodată temut al literaturii noastre infectate, de-a lungul deceniilor, de "teorii" ca aceea a lipsei de conflict, care ducea direct la "poleirea" realităţii şi la alte denaturări de ordin social şi, implicit, artistic. Tot ce către 1969 devenise anacronic şi-a găsit în studiul său **Romanul contemporan moldovenesc** (Chişinău, Editura Cartea moldovenească, 1969, ediţia a II-a, 1974) analiza detaliată şi aprecierea meritată, deosebit de drastică. S-ar părea: toată lumea scriitoare înţelegea, încă la 1969, că "romane" ca **Dimineaţa pe Nistru** de Ion Canna ori **Se întorc rândunelele** de Lev Barschi sunt depăşite iremediabil sub toate aspectele şi nu se mai cereau argumente critice. Dar cercetătorului, autenticului exeget literar, nu-i este îngăduit să se limiteze la verdicte abstracte, oricât de convenabile unei singure părţi a cititorilor. Înainte de toate, el se întreabă, în forul său intim, dacă nu cumva o parte a cititorilor, inclusiv profesorii de literatură, studenţii şi elevii au rămas şi continuă să rămână "cuceriţi" de pseudoromanele timpului; pentru aceştia el se simte obligat să analizeze textele, să-şi sistematizeze impresiile de lectură şi să conclu-zioneze ceva convingător chiar şi pentru cei care consideră, în continuare, "operele" în discuţie drept realizări certe. După cum scriitorului i se cere să creeze personaje bogate sub aspect sufletesc şi intelectual şi să facă dovada unui stil literar adecvat temei supuse investigaţiei artistice şi personajelor în curs de plăsmuire, la fel criticului şi istoricului literar îi revine sarcina de a lectura pe viu, ca şi cum în faţa cititorului, romanele cu pricina şi de a argumenta cât mai convingător concluziile. Abia analizate meticulos de un maestru al lecturii adecvate şi al diagnosticului precis, "romanele" sărace, palide şi inexpresive se dovedesc numai bune de trecut în depozitele oarecum dosite ale istoriei literaturii, altfel zis – pot fi scoase din fondul activ de lecturi al publicului numeros, căruia urmează să-i recomandăm opere rezistente, valoroase prin subiectele importante şi antrenante abordate de scriitori şi prin modalităţile literare proaspete, originale, incitante, folosite de aceştia.

Privit sub acest unghi teoretico-practic, studiul **Romanul moldovenesc contemporan** poate servi drept îndrumar competent în domeniu, inclusiv – desigur – în domeniul romanului "rural". Vasile Coroban a operat o analiză amănunţită şi obiectivă, propunându-ne în cele din urmă o eşalonare valorică a romanelor "rurale" aproape ireproşabilă, devenită – odată cu apariţia studiului său – un bun al întregii noastre literaturi. Concluziile lui pot fi luate drept puncte de reper în interpretarea romanului, fără să existe necesitatea obiectivă a repetării analizelor înfăptuite deja, bineînţeles în afara puţinelor cazuri când exegetul ne-a lăsat totuşi şansa de a găsi argumente solide care să prilejuiască alte concluzii.

Gustul estetic sănătos, practica îndelungată de lector avizat, pătrunzător în esenţa operei supuse exegezei, măiestria formulării atitudinii, a concluziei privind valoarea artistică a operei şi alte particularităţi ale modului de a exista literar al lui Vasile Coroban s-au vădit plenar în cele trei categorii de romane "rurale" pe care le stabileşte criticul pentru a fi conştientizate de cititorii studiului său.

Majoritatea romanelor investigate de cercetător, având şi unele aspecte apreciate în epocă, se prezintă – în viziunea lui – ca nişte încercări palide şi aproape zadarnice de a "crea" romanul nostru postbelic. Repetăm că Vasile Coroban n-a recurs la verdicte abstracte, ci abia în urma analizei minuţioase a unor scrieri ca **Dimineaţa pe Nistru** de Ion Canna, **Deşteptarea** de Alexandru Lipcan, **Căldura pământului** de Gheorghe Gheorghiu şi **Semne bune anul are...** de Gheorghe Madan, de exemplu, fără să nege din start, în mod aprioric, bazându-se pe opinii răspândite în mediul literaţilor, "cunoaşterea lucrurilor de către scriitori, simţul observaţiei şi harul de povestitor", vorbeşte despre calităţi lipsă la scriitorii în cauză, calităţi care ar fi putut asigura operelor acestora un anumit nivel literar: "... Mai e nevoie de viziune poetică cuprinzătoare, de stil propriu şi de o limbă cât mai bogată pentru a scrie un roman într-adevăr valoros" (p. 7). Scrieri ca **Brumele cad dimineaţa** de Alexandru Lipcan, **Ultimul zăplaz** de Emilian Bucov, **Când se întorc rândunelele** de Lev Barschi, **Căldura pământului** de Gheorghe Gheorghiu "suferă evident de sentimentalism excesiv şi de emotivitate contrafăcută" (p. 12). **Zorile** de Iacob Cutcovetchi, **Dealul viei** şi **Urcuş** de Alexandru Cosmescu, **La Floreni** şi **Bujorenii** de Lev Barschi şi **Se întâlnesc pământurile** de Ariadna Şalari sunt tributare "teoriei" lipsei de conflict, fiind "invadate de euforie şi beatitudine: personajele trăiau în locuinţe excelente, cu camere bine mobilate, cu toate accesoriile gospodăreşti moderne, iar serviciile obşteşti erau la dispoziţia lor" (p. 166). Nu numai **Deşteptarea** de Alexandru Lipcan, dar şi **Drumul cu plopi** de acelaşi autor, **Dreptate** şi **Pavel Bragar** de Mihail Cahana au neajunsuri fundamentale, ca "puţinătatea imaginaţiei creatoare şi indiferèntismul afectiv", stilul lor "abia se menţine la nivelul cronicii de gazetă"; supărătoare este "expresia incertă, plată, trivială, când e vorba de a fi descrise drame sufleteşti sau situaţii conflictuale ascuţite"; deosebit de regretabil este faptul că viaţa intimă a personajelor se reduce exclusiv la interese economice, măsurate în hectare de pământ, cai, vite cornute ş.a." (p. 171); trivialitatea "romanelor" lui Lipcan şi Canna este o consecinţă a adevărului că "autorii n-au văzut în epoca descrisă decât structura socială şi, mai ales, cea economică" (p. 172).

Pe parcursul studiului Vasile Coroban revine nu o dată la aceleaşi lucrări, prezentând argumente noi, ce ţin de alte aspecte ale muncii literare, întru sprijinirea concluziei privind destinul de opere ratate al "romanelor" analizate. Concluzia apare şi mai convingătoare când aceste alte argumente sunt evidenţiate pe fundalul unor scrieri de mai încoace, tributare – şi ele – aceloraşi, în fond, metehne de ordin conceptual şi propriu-zis literar. **Semne bune anul are...** de Gheorghe Madan şi **Se întorc rândunelele** de Lev Barschi sunt pomenite şi atunci când cercetătorul afirmă, pe deplin întemeiat, că într-o seamă de scrieri, printre care **La cântatul cocoşilor** de Ana Lupan şi **Cântecul îşi face cale** de Vera Malev, "personajele trăiesc într-un mediu moral arcadic. Cardiogramele personajelor, dacă ar fi înscrise, am avea linii drepte ideale, geometrice, fără cea mai mică sinuozitate. Aceasta e într-adevăr o realitate arcadizată, pastoralizată, zaharisită" (p. 180). Ana Lupan în lucrarea sa **Ţarină fără plugari** (dar şi Gheorghe Madan în romanul **Semne bune anul are...**) "rezolvă unilateral şi îngust temele abordate" (p. 187). În **Ultimul zăplaz** "atitudinea polemică a lui Emilian Bucov... faţă de etnografism, patriarhism şi închistarea în mediul absolut rustic" îl determină pe autor să cadă în altă extremitate – aceea a "improvizaţiei gratuite, imaginând un sat abstract, cu personaje trase de sfoara povestitorului, ca în teatrul de păpuşi" (p. 189).

Concluzia cercetătorului este argumentată şi prin alte obiecţii concrete şi nu admite compromisul: "E de ajuns să citeşti **Ultimul zăplaz** sau **Răcoarea brazdelor, Se întorc rândunelele** sau **Cântecul îşi face cale**

ş.a. pentru a nimeri într-un mediu euforic, necunoscut de omenire de la Adam încoace. Toată lumea se bucură, râde sau zburdă, iar dacă unele greutăţi încreţesc temporar frunţile personajelor, ele dispar tot atât de repede ca şi ceaţa dimineţii într-o zi de iulie în Moldova" (p. 192).

Vasile Coroban a fost un luptător permanent şi intransigent pentru respectarea de către scriitori a spiritului realităţii obiective. A spiritului ce nu presupune "redarea" sau "oglindirea" realităţii în mod mecanic, dar nici îndepărtarea scriitorilor de realitate, care alimentează lipsa de credibilitate a episoadelor şi personajelor. "În stil de reportaj abstract, combinat cu anecdote puţin verosimile (amputarea piciorului nepotului de către bunic, vraci improvizat, ş.a.), e scris întregul roman **Ţarină fără plugari**", constată criticul, ca să observe în continuare aceeaşi abatere de la realitate a Anei Lupan într-un alt roman al său; "eroina de şoc a romanului **La cântatul cocoşilor**, Ileana, prizoniera farmecelor lui Micandru, e cea mai mult "romantizată" şi cea mai puţin plină de viaţă; e o schemă obişnuită, fabricată cu ustensile retorice, ceea ce se vede din tiradele autoriceşti: "De dragul lui Micandru era în stare să meargă la orice jertfe şi nebunii. Nu se mai socotea cu nimeni (sic!), nu mai ţinea seama de nimic. Judecata, chibzuinţa i se tupilase într-un colţ, dând frâu liber inimii..." (p. 256).

Exegetul dă o ripostă neiertătoare încercărilor de a ni se propune noi romane "de producţie" şi înţelegerii unilaterale şi, în cele din urmă, eronate a personajului literar. Două carenţe fundamentale ale romanului **Pavel Bragar** de Mihail Cahana rezidă anume în faptul că aici "sunt descrise peste douăzeci de şedinţe la care se rezolvă treburile colhozului; şedinţele ocupă aproape jumătate din suprafaţa romanului..." şi că ar fi fost normal ca protagonistul lucrării să fie "şi om, nu numai preşedinte de colhoz" şi să trăiască "şi în lumea impulsurilor psihice, diferite şi divergente" (p. 265).

Încetăm să aducem alte exemple cu privire la eşecul romanelor "rurale" tributare tratării greşite de către autori a raportului cu totul specific dintre artă şi realitate şi a caracterului psihologic, întâi de toate, al personajului literar. Este locul să punem în lumină opinia generalizatoare a cercetătorului asupra romanului "rural" ratat, care a ieşit cu siguranţă din fondul activ de lecturi al cititorului: "Prima întrebare care ar trebui să preocupe critica, procedând la analiza **Semnelor** lui Madan, a **Ţarinei fără plugari**, a **Deşteptării** sau a **Căldurii pământului** ş.a. este următoarea: se încadrează oare aceste opere în sfera noţiunii de ficţiune artistică sau nu? Şi numai după asta putem păşi mai departe, la analiza caracterelor, dacă există ele în opere...", "Romanul nu este o simplă istorisire, fie pitorească, fie morală. Creaţia romanescă presupune investigaţie în zonele adânci ale conştiinţei, care-l pot frământa pe om la o anumită etapă istorică" (p. 215), "Arta nu reproduce, nu fotografiază realitatea, ci o măreşte sau o micşorează, în dependenţă de temă şi de natura comică sau tragică a materialului de viaţă. Imaginaţia artistică se sprijină pe real, dar nu-l copiază întocmai" (p. 217).

Spiritul critic lucid, pătrunzător în intimitatea esenţială şi definitorie a operelor supuse investigaţiei critice, al lui Vasile Coroban s-a vădit şi în procesul studierii aprofundate a unui şir de alte romane, care s-au afirmat în epocă prin calităţi remarcabile, suferind însă şi de neajunsuri serioase. Cel mai elocvent exemplu este, în această ordine de idei, dilogia **Codrii** de Ion C. Ciobanu. Pe de o parte, "autorul **Codrilor** instinctiv poetizează situaţiile, le proiectează în compoziţie epică" şi "Ciobanu a scris primul roman despre sat, în care personajele râd firesc, nesilite de autor" (p. 287), pe de altă parte însă **Codrii** este "împănat cu multe scheme false" (p. 12), "personajele **Codrilor** angajate direct în lupta antifascistă sunt mult simplificate, devenind mai degrabă crainici ai ideilor autoriceşti decât tipuri de revoluţionari, şi nici personajele negative de exploatatori n-au totdeauna relieful cuvenit, autorul mărginindu-se să le califice mai mult prin epitete caricaturale, prin infantilis-

me comice decât prin situații, colizii" (p. 259), "Revoluționarii lui și tipurile de exploatatori cu o anumită cultură nu sunt create atât pe baza observației lucide, cât pe temeiul unor scheme prestabilite" (p. 288).

Cercetătorul discerne pe viu calități alese și imperfecțiuni regretabile, dăunătoare impresiei de ansamblu, în "micul roman" (p. 177) **Lasă vântul să mă bată...** de Ana Lupan și în care "se întâlnesc și naivități sentimentale, a căror credibilitate rămâne mereu suspendată în aer (filantropism, abnegație tinerească excesivă ș.a.)" (p. 177), "Rodica Bujor, învățătoare energică și bună la suflet, n-are totuși o mentalitate, o viață interioară spirituală care să o ridice din comun; e chiar redusă ca intelect" (p. 199); în romanul **Oameni și destine**, în care Ariadna Șalari "nu evită o anumită schemă. Autoarea se străduiește mai mult să demonstreze prin situații și conflicte ideea fundamentală a romanului, adică evoluția personajului de la inuman la uman... Ea nu obține totuși un tablou pe deplin obiectiv al vieții... Autoarea nu posedă capacitatea deplină de a se dedubla, adică de a privi la mediu cu ochii personajului. Stările sufletești ale personajului sunt explicate de autoare, iar nu prezentate prin senzații, gânduri, sentimente directe..." (p. 233); în **Podurile** de Ion C. Ciobanu, caracterizabil – și el – prin intenția "de a reproduce cu strictețe adevărul istoric, de a nu denatura faptele și de a selecta în așa fel materialul, ca el să impresioneze" (p. 7), în care însă "nu arată bine nici unii învățători... puși în stare de inferioritate față de niște moși bufoni și față de însuși protagonistul romanului – posesor al unui certificat de numai patru clase primare" (p. 199); în **Urme pe prag** de Alexei Marinat, în care "jurnalul ținut de Sanda Panuș... impresionează mult mai puternic prin notațiile simple, sincere, pline de naturalețea observației directe..." (p. 212), dar în care "prea multe certificate autoricești de bună purtare posedă Serghei Delasari (și) în care se mai atestă și unele daruri ieșite din comun ale personajului, printre care cele sportive și bătăușe se evidențiază pe alocuri supărător" (p. 206).

Acestea sunt romane ca și cum intermediare între cele ratate iremediabil și altele, rezistente până în prezent. Cercetătorul le prezintă în totalitatea aspectelor lor reușite și mai puțin reușite și – principalul – explică just schimbarea viziunii scriitorilor asupra vieții, asupra raportului specific dintre viața reală, obiectivă și expresia acesteia în opera de artă, asupra fenomenului artistic guvernat de legi și legități a căror înțelegere presupune un simț deosebit. "În majoritatea romanelor noastre apărute până în preajma anului 1960 stăteau pe primul plan relațiile satului cu diferite organizații extrasătești, lucrul de producere, relațiile dintre diferite instituții colhoznice, problemele organizaționale. Și deoarece contactele acestea se fac prin oameni, se introduceau în roman câte unul sau mai mulți reprezentanți de la fiecare organizație pomenită. În sfârșit, în romane acționau peste seamă de multe personaje, prezentate sumar și fugitiv, care aveau misiunea de a demonstra multilateralitatea activității de producere și obștești în colhoz. *În ultimul timp* se renunță la această formă dezlânată de roman, iar faptul se explică prin dorința de tipizare mai temeinică a unor personaje principale. Lucrul în colhoz, producerea ca atare astăzi nu sunt descrise ca fenomen (ilustrativ!) în sine, ci devin mai degrabă pretext de dezvăluire a stării sufletești a personajelor... Ceea ce-l interesează pe scriitor acum e lumea interioară a personajelor, conflictele morale, reacția psihologică la evenimente, complexul vieții spirituale în manifestările ei diverse, situația omului în colectivitate și avatarurile destinului lui" (p. 252-253).

Ca în marea majoritate a cazurilor, Vasile Coroban dovedește o intuiție critică justă, operele acestea "de tranziție" la literatura autentică de mai târziu găsindu-și în studiul **Romanul moldovenesc contemporan** o interpretare analitică argumentată și convingătoare. Altceva e că primenirile de ordin social-politic de mai încoace ne-au deschis tuturora

ochii asupra unor adevăruri, a căror înțelegere justă şi adâncă era de neînchipuit pe timpul activității criticului. E vorba despre aşa-zisa "eliberare" din 28 iunie 1940, prezentată în spiritul ideologiei comuniste în **Codrii**, despre esența celui de-al doilea război mondial, pus la cale de Stalin şi Hitler, dar tratat de Ion C. Ciobanu (şi nu numai) în unicul mod posibil la ora scrierii romanelor sale – ca Mare Război pentru Apărarea Patriei, despre foametea organizată de regimul comunist de ocupație pentru a putea băga lumea în gospodării colective, apoi despre înființarea colhozurilor, despre deportările staliniste şi alte crime ale regimului de odinioară. În această privință limitele criticului, ca şi ale scriitorilor, sunt lesne de înțeles, şi nouă ni se cere, evident, să completăm/rectificăm opiniile cercetătorului despre romanele din categoria **Codrilor** şi a **Podurilor**, pornind de la dezvăluirile operate mai târziu.

În sfârşit, în relativ vasta producție a scriitorilor basarabeni care au abordat romanul "rural" se evidențiază câteva opere rezistente, şi este aproape natural ca Vasile Coroban, chiar găsindu-le neajunsuri de tot soiul, să le fi dat o apreciere înaltă, bazată pe analiza particularităților lor definitorii, întâi de toate – a fondului lor etic bogat şi important şi a modalităților de expresie proaspete, incitante, impresionante. E vorba aici de **Frunze de dor** şi **Balade din câmpie (Povara bunătății noastre)** de Ion Druță (autorul "a reuşit... să prezinte monografic, în toată plinătatea lui, un sentiment omenesc..., fiind profund original, plastic, expresiv", p. 179), **Zbor frânt** de Vladimir Beşleagă ("un document psihologic dintre cele mai veridice şi emoționante, anume datorită complexului psihic genuin al copilului", p. 209), **Singur în fața dragostei** de Aureliu Busuioc ("Adoptând o conduită de histrion, Radu Negrescu îşi poate permite observații ascuțite despre mediul în care se mişcă, despre sine însuşi, adesea autoironizându-se. Personajul joacă rolul bufonului din comediile de altădată, care sub masca voioşiei, a glumei şi a observației joculare spune adevăruri supărătoare", p. 225) şi **Povestea cu cocoşul roşu** de Vasile Vasilache ("Pe lângă cunoaşterea mediului, a oamenilor, a mobilurilor lor sufleteşti, scriitorul dă dovadă că posedă o anumită imaginație ludică care îi îngăduie să transfigureze lucrurile, relațiile dintre oameni, să facă sensibile ideile, folosind original fondul folcloric... Fabulația romanului e liberă şi nu valorează prin riguroasa coordonare a situațiilor, ci printr-o deviere continuă spre un fabulos incoherent, spre bizarerii, ciudățenii", p. 267-268). Autorii romanelor "rurale" rezistente nu sunt menajați, neajunsuri grave fiind constatate şi la Ion Druță, şi la Vasile Vasilache, şi la ceilalți autori. Vasile Coroban n-ar fi fost criticul pe care l-am ştiut cu toții, dacă şi-ar fi permis o privire îngustă, unilaterală şi superficială asupra operelor luate în discuție. Însă el n-ar fi fost acela pe care l-am ştiut nici în cazul în care n-ar fi distins cu toată claritatea cele trei categorii de romane – ratate, "de tranziție" şi rezistente – în istoria de odinioară a romanului basarabean "rural".

În pofida unor referințe "de serviciu" la Lenin, Gorki ş.a., studiul **Romanul moldovenesc contemporan** ne propune cu generozitate o viziune amplă, multiaspectuală şi convingătoare asupra fenomenului romanesc postbelic, în particular asupra romanului "rural", una care se cere conştientizată şi luată drept călăuză în interpretarea ştiințifică a literaturii noastre de ieri şi drept exemplu de atitudine critică întemeiată pe analize concrete şi competente.

Mihai CIMPOI

DIMITRIE CANTEMIR – SCRIITOR UMANIST DE VASILE COROBAN

N-am putea spune că Vasile Coroban n-a plătit tribut mentalității timpului, după cum n-am avea dreptate zicînd că i-a fost cu siguranță superior. Dincolo de rătăcirile conjuncturale, a fost un împătimit şi un promotor al valorilor. Meritul cultural de seamă al lui e acela de a-şi fi dat osteneala într-o perioadă deloc favorabilă acestei lucrări, de a fi îmbrățişat întreaga cultură românească, de la cronicari şi Cantemir la Coşbuc, Sadoveanu şi Rebreanu. S-a format intelectual cu o pasiune de autodidact, niciodată slăbită, în luminile benefice ale culturii clasice, preferînd soliditatea, siguranța şi seriozitatea. Panoramele critice vaste au fost realizate cu înregistrarea tuturor datelor problemei, cu concizia şi limpezimea portretizării, cu o ironie fină, vecină cu maliția (nezoilică, ci aristarhică), şi cu o paradă de erudiție uneori pusă în scheme prestabilite. Unui studiu universitar migălos au fost supuse atît genuri ca nuvela, romanul basarabean, cît şi creația lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu şi Ion Creangă. Intuițiile sale depăşesc adesea forma de mentalitate, acceptată formal de critic. Sceptic şi ironic în tratarea contemporanilor, emite judecăți nedrepte în cazul unora dintre ei (Druță, bunăoară). Fiind mai puțin sensibil la poezie, Coroban vede în clasici nişte *titani*, uriaşi, fenomenali, ceea ce îi asigură demonstrația imparabilă a faptului că, prin valorile pe care le-am realizat, ne proiectăm în universalitate. A fost o demonstrație cu rațiuni polemice, firește, în cadrul socio-cultural basarabean.

Vasile Coroban la plenara Uniunii Scriitorilor. Chişinău, 28.11.1975. Foto: N. Răileanu.

Dimitrie Cantemir – scriitor umanist rămîne, prin modul descrierii critice, prin încadrarea lui Cantemir în contextul umanismului universal şi prin formulele sugestive ale intențiilor şi realizărilor artistice cantemiriene, o carte importantă de istorie literară. Autorul afirmă mai întîi că *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea* nu este numai un tratat moral, ci o operă pe care o generează relațiile profund psihologice (ontologic în genere) ale Eului cantemirian cu Lumea. "Eul e o scriere, precizează criticul, ce tinde să arate icoana lumii, văzută de tînărul principe, şi neacceptată ca dreaptă şi destoinică".

Principele Dimitrie Cantemir nu este un filosof oarecare, împătimit, ca mulți alții, de cultura antică greco-latină. El speră să găsească în ea ceea ce nu putea găsi în "splendorile ofilite ale bizantismului": "Ceea ce căuta gînditorul nostru în filosofie, înainte de toate, era ideea de libertate. Iar aceasta nicăieri nu era formulată cu mai multă claritate decît în această filosofie. Nu întîmplător Renaşterea şi Iluminismul înseamnă să prezinte într-un aspect nou ideea de libertate din gîndirea greco-latină".

Vasile Coroban deduce din lectura *Istoriei ieroglifice* însăşi cheia propusă de Dimitrie Cantemir: în roman nu găsim – iarăşi – doar precepte etice cu caracter raţionalist, nu doar un şir de imagini simbolico-alegorice. Cantemir sugerează în el teatrul lumii pe care mai tîrziu îl vom regăsi, într-o viziune policromă, însufleţită şi profund personală, la Eminescu, Creangă şi Caragiale.

Oamenii obişnuiţi sînt în *Istoria ieroglifică* cei care formează acest *theatrum mundi*, singur Inorogul sincer, care priveşte de sus, are un punct de vedere superior. Inorogul are, astfel, o perspectivă hyperionică asupra lucrurilor. "În acest sens trebuie înţeles miezul satirei lui Cantemir. Eroii romanului său sînt inferiori naturii, asemănîndu-se jivinelor, fiarelor şi păsărilor".

Dimitrie Cantemir este, în viziunea criticului, primul om de cultură care realizează o sinteză între Orient şi Occident, este adică o figură culturală de răscruce; în el se adună nu doar cele două moduri de gîndire, ci şi timpurile, în primul rînd cel antic şi cel renascentist: "Virtuţile şi viciile omeneşti sînt privite prin prisma gîndirii antice şi a înţelepciunii orientale, învăţămintele morale rămînînd acelea ale stoicismului antic şi ale umanismului renascentist".

Astfel, se proiectează, în chip piramidal, urieşenia ca dat esenţial al personalităţii lui Cantemir, înfăţişat ca erou de legendă. "Dimitrie Cantemir, conchide istoricul literar, se prezintă în închipuirea noastră ca o imagine superioară a erudiţiei. Dorinţa lui de a cunoaşte legile universului şi mecanismul vieţii sociale e uriaşă, asociindu-se în conştiinţa noastră cu eforturile eroilor de legendă. Aşa apare el în scrisul său, care poartă semnul îndrăznelii. Dar, înainte de a fi om erudit, Dimitrie Cantemir e un om de acţiune".

În firea de erou legendar al principelui ia proporţii uriaşa dorinţă de libertate, precum şi dragostea faţă de poporul său, pe care îl credea de asemenea un viteaz.

Z. Coroban (soţia), Vasile Coroban, V. Coroban (fiul) şi E. Coroban (sora). Chişinău, 13.09.1970. Foto: G. Savîţchi.

Theodor CODREANU
Huşi

NARCISUL BACOVIAN (III)*

3. NARCISUL BACOVIAN

Am început acest capitol cu opinia înţelenită că Bacovia a fost *un poet fără biografie*. Afirmaţia are chiar sens axiologic, Eugen Simion precizînd că omul a fost *inferior* operei. Opinia mea e că ne aflăm în faţa unei aserţiuni hazardate**. Nu există creator inferior operei sale şi asta în virtutea "inegalităţii" dintre cauză şi efect. Mai adevărată e presupunerea că, de exemplu, Dumnezeu este superior universului pe care l-a creat, ceea ce nu numai textele religioase susţin, ci şi oricare om de bun simţ. Ce-i drept, teoreticienii literari au răsturnat raportul în ce priveşte creaţia omului. Despicarea personalităţii creatorului în *eul empiric* şi *eul creator* se face spre a sublinia superioritatea operei faţă de autor. Admiţînd pertinenţa respectivului clivaj, se pune întrebarea dacă pe creator îl judecăm în funcţie de individul care se conformează nevoilor cotidiene (comune tuturor oamenilor) sau în funcţie de *eul creator*, adică de *talent*. Abia în raport de eul poetic ne putem permite să evaluăm *inferioritatea* sau *superioritatea* operei. Or, mi se pare absurd să-i atribui cuiva geniu şi să nu fi produs nimic genial, indiferent că e vorba de un geniu oral (ca Petre Ţuţea) sau de unul realizat în scris (ca Bacovia).

Aşadar, viaţa autentică a lui G. Bacovia rezultă din operă (pentru cine n-a cunoscut omul) şi nu din manifestările exterioare reţinute de diverşi inşi, unii deveniţi biografi ai poetului. Cum opera bacoviană a uimit generaţii de cititori şi spirite dintre cele mai ilustre ale criticii şi istoriei literare, deducem că omul a fost cel puţin la fel de uimitor şi de enigmatic, fără să fi dovedit deloc că este inferior creaţiei sale. Dimpotrivă, o bună parte a creaţiei îi este inferioară, aşa cum, altminteri, se-ntîmplă cu toţi creatorii. Simţindu-şi opera inferioară "nemarginilor de gîndire" (cum spunea Eminescu), creatorul simte mereu impulsul s-o desăvîrşească. Cazul impresionant al **Cărţii** lui Mallarmé.

Pentru a nu cădea în eroarea semnalată la început, hermeneutul are obligaţia profesională de a distinge între *narcisismul patogen* care-l pîndeşte pe creator şi *narcisismul creator*, biruinţă adesea eroică asupra celui dintîi. Citind biografiile de pînă azi ale lui Bacovia, am constatat că puţini ştiu să "nuanţeze" şi să depăşească simpla consemnare pozitivistă care nu disociază între cele două feţe ale biografiei. Voi da, deocamdată, un exemplu ilustrativ. Biografiile au reţinut un record "negativ" în viaţa de şcolar a lui Bacovia: a rămas repetent nu mai puţin de patru ori[87]. Primul nostru gînd e că ne aflăm în faţa unui întîrziat mintal, care are serioase dificultăţi în asimilarea cunoştinţelor. Începutul acestei drame personale ar putea fi identificat înainte de împlinirea vîrstei de şapte ani, cînd s-a îmbolnăvit de febră palustră, fapt care a determinat familia să-l dea la şcoală la vîrsta de opt ani[88]. Acum debutează o adevărată "epopee a întîrzierii" în existenţa lui Bacovia, reflectată în cronotopul *prea-tîrziului* din operă.

---

* Continuare. Începutul în "L.R." nr. 12, 1999 şi nr. 1-2, 2000.

** Eugen Simion o şi recunoaşte indirect prin temeinica sa carte **Întoarcerea autorului**, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1981.

Agatha Grigorescu-Bacovia reține informația că în ultimele clase de liceu "adolescentul" era atît de taciturn, încît, la sfîrșitul anului, profesorul diriginte l-a invitat la școală pe Dimitrie Vasiliu, tatăl poetului, ca să se dumerească în legătură cu feciorul: " – De ce este așa de tăcut? Ce va deveni băiatul dumneavoastră în viață?". Bineînțeles, Dimitrie Vasiliu a dat neputincios din umeri[90].

Autoizolarea și *tăcerea,* subliniate cu stăruință inflaționară de către exegeți și de cei ce l-au cunoscut pe Bacovia, sînt primele și cele mai caracteristice semne ale unui Narcis de cea mai pură speță. În cazul lui Bacovia, ele par de-a dreptul patologice, mergînd pînă la *autism* și izbucniri *nevrotice*. Elemente demne de interes pentru psihanaliză. Dar și cu reverberații în operă. În **Ego**, titlu de mărturisire narcisiacă și care în intenția dintîi a autorului trebuia să fie titlul primului volum de versuri (devenit **Plumb**), Bacovia își face un tipic autoportret de Narcis:

Tot mai tăcut și mai singur
În lumea mea pustie –
Și tot mai mult m-apasă
O grea mizantropie.

Din tot ce scriu, iubito,
Reiese-atît de bine –
Aceeași nepăsare
De oameni, și de tine[91].

Nici una dintre datele esențiale ale mitului Narcis nu lipsește. Narcis e *tăcut*, e *singur* și se arată *nepăsător* pînă la mizantropie față de iubita sa Echo, sentiment extins la întreaga omenire. Altfel spus, narcisismul afișat e împins pînă la ultimele consecințe. Nu lipsește nici *tristețea* pe care o încearcă Narcis, sugerată nu numai de sentimentul însingurării, ci și de *pustietatea* lumii sale.

Pentru mine unul, însă, lucrurile nu sînt deloc clare. Sînt nedumerit în legătură cu unele amănunte, care, pentru alții, pot să nu prezinte nici o însemnătate. În primul rînd, mă irită titlul. Dacă ar fi vorba de o conștiință narcisiacă propriu-zisă, poate că Bacovia ar fi trebuit să găsească *altceva.* Dar el nu intenționează nicicum să exprime vreun *act clar de narcisism*, precum contemporanul său Ion Barbu. Căci, stupefacție, Bacovia a amînat publicarea acestei poeme scrise în 1899, care trebuia să intre în volumul din 1916 și să-i dea titlul, pentru **Cu voi...** (1930). Agatha mărturisește: "Nu se cunosc împrejurările care l-au făcut pe Bacovia nu numai să renunțe la intenție (prestigiul poeziei **Plumb** pentru Macedonski și editorii volumului?), dar și să o lase deoparte pînă la volumul **Cu voi...**"[92]. Nu e nimic din ce bănuiește Agatha. Să amintesc că tot în 1930 Ion Barbu publica **Joc secund**. Și, interesant, tot pentru volumul din 1930 amînă Bacovia poezia **Liceu**, un adevărat dezastru pentru imaginea școlii românești, în care el s-a văzut silit să se comporte ca un Narcis, bîntuit de singurătate și tăcere. Să recitim împreună textul:

Liceu, – cimitir
Al tinereții mele –
Pedanți profesori
Și examene grele...
Și azi mă-nfiori
Liceu, – cimitir
Al tinereții mele!

Liceu, – cimitir
Cu lungi coridoare –
Azi nu mai sînt eu
Și mintea mă doare...
Nimic nu mai vreau –
Liceu, – cimitir
Cu lungi coridoare...

Liceu, – cimitir
Al tinereții mele –
În lume m-ai dat
În vîltorile grele,
Atît de blazat...
Liceu, – cimitir
Al tinereții mele![93].

La o lectură literală, apare limpede că e vorba de o "*dojană*" foarte aspră a pedantismului profesoral, a dificultăților provocate de o examinare irațională, toate acestea producînd în tînăr o *metamorfoză narcisiacă* (v. termenul utilizat de Ovidiu în **Metamorfoze**), încît *nu se mai recunoaște pe sine* ("Azi nu mai sînt eu"), fiind aruncat în lume "Atît de blazat". Iar

cum Narcis este condamnat la moarte, liceul este deja un spaţiu al morţii – *cimitir*. Reacţia aceasta "etică" este în deplină concordanţă cu intenţiile iniţiale ale elaborării. După relatarea Agathei[94], poezia a fost scrisă în 1903, fiind prilejuită de o anchetă declanşată de intenţiile lui Spiru Haret de a realiza o reformă în învăţămînt[95]. Deşi lucrurile nu sînt prea clare, există versiunea (împărtăşită de Mihail Petroveanu) că poezia a fost trimisă direct lui Spiru Haret, care ar fi exclamat: "Iată cel mai sigur document!"[96].

Dar dacă în **Liceu** poetul găseşte un ţap ispăşitor pentru eşecul său narcisiac, în **Ego** dojana etică e fără *obiect exterior*, confesiunea semănînd cu o autoculpabilizare, precum aceea a Narcisului din **Portretul lui Dorian Gray** de Oscar Wilde, invocată în subcapitolul anterior. Reflexul "etic" este sugerat de cuvîntul latin, care, prin ambiguitatea sa, trimite deopotrivă la *eul narcisiac* şi la *eul egotist*. Egoistul este totdeauna preocupat de interesele eului, chiar cînd continuă să-şi canalizeze libidoul spre obiectul exterior, avînd grijă ca energia erotică investită în acesta să nu dăuneze eului[97]. Egoistul nu este *nepăsător* faţă de partenerul sexual, ci îl foloseşte pentru interesele personale. Opusul egoismului este altruismul. "Numai în starea de iubire absolută – spune Freud – coincide altruismul cu concentrarea libidoului asupra obiectului"[98].

Dar *ego*-ul din poema bacoviană este egoist sau narcisist? Bacovia lasă aici loc unei ambiguităţi derutante, care ar implica o componentă etică a mitului oglinzii, ipostază pe care a îmbrăcat-o "complexul lui Narcis" în clasicism şi chiar mai înainte, în Renaştere. Francis Bacon a făcut o "fiziologie" a tipului narcisiac, condamnîndu-i pe asemenea indivizi, deoarece, din pricina autoadmiraţiei, ar fi "exagerat de leneşi şi cad într-un fel de înţepenire, care îi face neputincioşi la orice iniţiativă"[99]. În oglinda "etică", oamenii îşi descoperă chipul caricatural, cum sentîmplă la Plaut, Baldung Grien, Charles de Coster, Goya sau Daumier[100].

Constatăm surprinşi că în **Divagări utile** Bacovia reacţionează într-un spirit "clasic" (nu e oare concentrarea maximă a poemelor tot de esenţă clasică?): "Şi noi în oglindă ne vedem pupăză şi ne credem că strălucim ca steaua polară". Sau: "A, m-am dezgustat, oglindă, tot secretul tu mi-l spui..."[101].

O recuzare mai ironică a lui Narcis nici că e de imaginat. Am întîlnit-o la contemporanul său G. Topîrceanu[102]. Ironia este la Topîrceanu o terapeutică în contra tristeţii lui Narcis: "Dar cînd tristeţea cearcă să mă prindă, /Mă-ntorc atunci cu faţa spre oglindă. /Şi rîd, nebun, de propriul meu nas" (**Pagliaccio**). "Nasul" lui Bacovia e "pupăza" pe care o vede în oglindă, contemplîndu-se narcisiac. Şi mă întreb dacă în **Ego** nu e o usturătoare ironie, un soi de "demascare" a propriului narcisism. La drept vorbind, Narcis n-are conştiinţa maladiei de care suferă. El i se dedică cu toată pasiunea izvorîtă dintr-o investiţie inconştientă, cum e energia erotică. Pe de altă parte, nici de *egoism* nu pare a fi vorba, de vreme ce în ruptura de fiinţa iubită se insinuează o evidentă *solidarizare* straniu-altruistă, care va trebui să determine o schimbare radicală faţă de felul cum am receptat pînă azi erotica bacoviană. În clipa cînd Narcis ajunge la conştiinţa propriei condiţii, el e deja vindecat de complexul de care suferă. Poezia **Ego** cred că a fost abandonată pentru volumul din 1916 fiindcă era prea "transparentă". Intuiţia acestui geniu a lucrat atunci ireproşabil. Cu titlul **Ego** şi cu poema respectivă el n-ar fi întîlnit poarta regală a poeziei. A lăsat poema în sertar pentru vremuri cînd nu mai avea de ce să se "ascundă". Acelaşi lucru a făcut şi cu alte texte, între care îmi amintesc **Epitaf**, cheia cu care noi vom dezlega tainele "complexului Bacovia", la momentul potrivit. Bacovia avea nevoie nu de *oglinda limpede* şi *pură* a lui Ion Barbu, ci de una mată, ireflectantă, menită să *incifreze*, nu să descifreze la lumina pură a "roţii soarelui" tenebrele

sufletului uman. Paradoxal, nu Ion Barbu e poetul *ermetic*, din acest punct de vedere, ci Bacovia. Limpezimea clasică a versului său e *obscurizată* infinit de cenuşiul mat al plumbului.

Şi de ce s-a întîmplat acest lucru?

Pentru a contrazice parcă sloganul critic de strălucită carieră că Bacovia a fost un *întîrziat* în culcuşul lui Narcis. Întîrziat în toate, cu învăţătura, cu viaţa, cu căsătoria, cu moartea chiar:

Şi tare-i tîrziu,
Şi n-am mai murit...
(*Pastel*)[103].

Să se ţină seamă că o spune în a doua poemă din volumul **Plumb**, carte în care moartea pare atotstăpînitoare. Cu cîtă ştiinţă a dozării adevărului conduce el ochiul credul al cititorului!

După repetenţiile amintite, îşi dă bacalaureatul abia la 22 de ani, în 1903. Cu facultatea nu va fi mai uşor. Şi-a luat licenţa în drept în anul 1911. Aşadar, cînd împlinea 30 de ani. Ironie uriaşă, fiindcă avocatura nu e pentru Narcis. La 11 noiembrie plătea taxa de înscriere la baroul de avocaţi din Bacău, cotizînd zece ani fără a susţine un singur proces. Cu profesia, cel puţin, el *a întîrziat* toată viaţa, fiindcă diploma în drept n-a fost utilizată la rangul social la care ar fi fost îndreptăţit, mulţumindu-se cu mărunte slujbe de funcţionar. Cea mai înaltă funcţie pe care a avut-o Bacovia a fost "şef de birou clasa I cu diurnă lunară fixă de 1115 lei", prin decizia nr. 5585/1 mai 1921, emisă de Ministerul Muncii şi Ocrotirii Sociale[104]. Dar, iarăşi ironie, este nevoit să demisioneze dintr-o pricină... narcisiacă, la scurt timp de la înaintarea în grad. Pe faţă i-a apărut o eczemă din cauza căreia nu mai putea ieşi în lume (sau care i-a dat prilej din nou să se izoleze de lume!)[105]. "La birou – semnalează Agatha – era taciturn, îşi îndeplinea obligaţiile şi se regăsea iar singur."[106]

Relaţia cu Agatha este cel mai bun exemplu spre a ilustra "complexul întîrzierii". Impulsul de a-l cunoaşte pe Bacovia a fost prilejuit de apariţia volumului **Plumb**. Unele poezii, mărturiseşte poeta, îi atrăseseră atenţia încă din 1913, îndeobşte poezia **Decor**, apărută în *Flacăra*. Prima întîlnire cu Bacovia i-a fost înlesnită de Aurel Savela, fratele cumnatei poetului, secretar de redacţie la *Cronica Moldovei* din Bîrlad. Cea dintîi informaţie dată de Savela despre poet a fost: "Este un om foarte tăcut, domnişoară Grigorescu..."[107].

Pe 22 iulie 1916 cei doi s-au cunoscut. Bacovia avea o "privire senină şi dreaptă", o voce metalică, "cu inflexiuni de bas". După spusele Agathei, s-au îndrăgostit unul de altul în acea zi, cînd i-a recitat *Amurg antic*. Dar relaţia lor a fost neobişnuit de sinuoasă şi de lungă pînă la căsătorie, care s-a produs la 28 iunie 1928. După cum se exprimă Mihail Petroveanu, Bacovia "a obţinut inimaginabil de greu dreptul de a-şi avea femeia lui". Comentariul biografului mi se pare revelator: "Ca şi în alte direcţii, viaţa preconjugală a lui Bacovia este un nex de oprelişti naturale şi artificiale, făcînd ca şi cele mai elementare bucurii să se producă tîrziu, uneori prea tîrziu, şi niciodată pe de-a întregul"[108].

Romanul acestei legături insolite este povestit de Agatha Grigorescu-Bacovia[109]. El a fost fragmentat de întîlniri rare, de tăceri contaminante, deşi poetul *aştepta* ca evenimentul să se producă. Era zgîrcit nu numai la vorbă, ci şi în scris. Scrisorile lui de "dragoste" sînt simple bilete. Spre sfîrşitul anului 1924, cei doi s-au întîlnit la Bacău (Bacovia ceruse suplinirea pe o catedră de desen şi caligrafie). După despărţire, a urmat un schimb de două scrisori, de cîte două rînduri fiecare, esenţialul concentrîndu-se în două enunţuri: "Mă învăluie din nou tăcerea, aşteptarea" (prima scrisoare); "Eu mă gîndesc şi aştept" (a doua)[110]. Cînd, în sfîrşit, căsătoria are loc, Agatha crede a-l fi văzut foarte fericit: "Poetul era transformat. Privirea ochilor săi mari exprima o lumină ce nu i-o mai

cunoscusem. Îi străfulgera o radiere de bucurie. Mă sileam să fiu cît mai veselă, să nu-i întunec acea euforie"[111].

Să fi fost *euforia* lui Narcis sau a vindecării de "complexul lui Narcis"? Bacovia a fost spiritual, curtenitor și a recitat, surpriză, poema **În oglindă**. Și știm prea bine ce reflectă oglinda lui Bacovia. În cunoscuta poemă, în oglindă nu se profilează nici măcar "creasta de pupăză", ci o imagine cu mult mai dezolantă, cu atît mai bizară cu cît "oglinda larg-ovală încadrată de argint", aflată "În salonul plin de vise" (ceea ce ne-ar trimite la un spațiu adecvat lui Narcis), reflectă:

Agonia violetă,
Catafalcul,
Și grădina cangrenată[112].

Altminteri, după *euforia* descrisă de Agatha, ea se vede nevoită să constate starea poetului de după plecarea imediată a musafirilor: "Poetul fuma și voia să consume ultima sticlă de șampanie. Ochii săi aveau o licărire fosforescentă. Din fumul țigării arunca rotocoale după rotocoale. Visa desprins de orice realitate. Ce gînduri îi ardeau sub frunte? Privirea plutea peste clipe; vedea departe, ceva nebulos, tulburător? Păru că se înfioară. Fumul de țigară îl învăluia la un moment dat cu totul. Căzuse într-o reverie adîncă. Nu cutezam nici o mișcare, să nu se trezească din beatitudinea ce-l cuprinsese. Lumînările se topeau albe, sub flăcările fierbinți (sic!). Florile albe mureau. Clipele de uitare mureau și ele. Începea o altă etapă de viață a poetului, a noastră..."[113].

Descripția este admirabilă, dar nu sînt sigur că proaspăta soție a înțeles ce se petrecea cu omul de lîngă dînsa. Așa cum nu sînt sigur că medicii, cunoscuții și judecătorii vieții și operei sale i-au înțeles simptomele maladiei de care suferea. Șampania și fumatul au fost paliative momentane care să-i provoace "reveria adîncă" de Narcis pe care o surprinde Agatha? Se izola Bacovia, chiar în acea clipă a nuntirii, de "nimfa Echo" (Agatha)?

Ieșit din "cimitirul" tinereții, liceul, trecut apoi printr-un altul – facultatea, Bacovia intra în viață total nepregătit s-o înfrunte. Întrebat de colegul său N. Țintă (la Iași), ce va face după luarea licenței, Bacovia a răspuns: "Nu știu! Nu mă simt pregătit pentru nimic"[114]. Agatha Grigorescu-Bacovia i-a cerut lui N. Țintă să-și amintească de acei ani. Era prin 1908. Poetul i-a mărturisit că suferea de o boală pe care nu i-o vindecă doctorii. Apoi după un timp îmi spuse: "Mă doare sufletul!"[115]

Cred că acesta e *diagnosticul cel mai exact*, pe care și l-a pus singur, fără medici. Ca să mă exprim paradoxal, el *suferea de durerea sufletului*. Brusc, se cuvine să ne treacă prin gînd că omul acesta n-a fost niciodată un Narcis, ci ipostaza cea mai pură de Echo, nefericita care-și strigă iubirea și n-o aude nimeni. Oare n-a întruchipat Bacovia *ecoul* însuși, *durerea primordială*?

Tocmai cînd eram mai pregătiți să-l clasificăm pe Bacovia printre Narcișii, printre cei care percep spațial ființa, tocmai acum un fost prieten de facultate ne dă peste cap întreaga argumentație. Dar parcă speriat de cele ce-i comunicase Agathei, N. Țintă se grăbește s-o asigure pe consoarta poetului că Bacovia demult s-a vindecat de "maladia timpului", fiindcă a avut norocul s-o întîlnească pe Dumneaei, îngerul salvator, care i-a adus "o viață liniștită"[116]. Și într-un anume sens el avea dreptate. Agatha va însemna *salvarea* lui ca om biologic. Nu există nici un temei să n-o credem pe cuvînt atunci cînd zice că poetul o punea, ca soție, pe același plan cu poezia. Întrebat de ce i-a dedicat una dintre edițiile poemelor sale, Bacovia i-a răspuns: "Poezia... tu... sînteți eu..."[117]. Dar asta este o elocventă identificare narcisică a actului creator. Arătam în subcapitolul anterior că arta este un act narcisic nepatogen, în sensul că de îndată ce euforia autoerotică a momentului creației trece, libidoul deviat de la obiect către eu se reîntoarce la persoana iubită. Avem dovada extrem de clară că Bacovia a fost un om cît se poate de *normal*, de sănătos, din

acest punct de vedere. De aceea, el nu poate fi comparat cu Rimbaud sau Verlaine, aflaţi la graniţa unor vicii binecunoscute, ca patima haşişului sau înclinaţia homosexuală. El a preferat viciile uşoare, comune mai tuturor oamenilor, fumatul şi băutura, fără a deveni sclavul lor irecuperabil. "Nu era amator de halucinaţii poetice – ne asigură Agatha –, el atît de concret şi realist în inspiraţia sa. Îmi povestea cu repulsie (după o prizare de haşiş, n. n.) că nu ar mai fi repetat a doua oară diabolica beţie pentru nimic în lume. Se gîndea cum s-o fi putut obişnui Baudelaire cu starea halucinatorie pînă la depersonalizare.

Altă dată i-a oferit absint (Jinga, n. n.). Nici aceasta nu l-a cîştigat. A rămas la ispita vărului său Ioniţă Goran: vinul vechi şi de calitate, ce i-l oferea cînd se ducea la dugheana tatălui său.

Poezia *Veritas* stă mărturie că vinul i-a stimulat gîndirea şi inspiraţia poetică"[118]. Iat-o:

Doamne! Necesitatea unui vin...
Şi-a gîndului culmi de poezie –
Oare pentru ce, mai mult, acest suspin:
... Că totul, poate, e-o repede magie.

Ca în tăcerea gravă-a unui dom,
Viaţa pare-a trece fără nici un sens...
Şi-acele aşteptări a vieţii de om, –
... Sana mens![119].

Dar vinul nu ne trimite la Narcis, ci la misterele dionisiace, aflate în imediata vecinătate a misterelor orfice. Aceste versuri depun o mărturie profundă. Ele nu ne spun despre banala credinţă că, pur şi simplu, vinul e aducător de inspiraţie. Neaşteptat, vinul lui Bacovia are menirea de a ne smulge, fie şi printr-o "repede magie", din imobilitatea şi tăcerea lui Narcis. Bacovia ştie că narcisismul e o pedeapsă, o condamnare sisifică, iar în *tăcerea* aceasta viaţa "trece fără nici un sens", în aşteptări interminabile (ca în viitoarea literatură a lui Kafka sau Beckett!). Aşadar, vinul lui Bacovia nu creează Narcişi, ci redeşteaptă în Narcis nevoia *strigătului* originar al nefericitei Echo. În *Veritas*, el îi spune *suspin*, dar în **Plumb** sau în alte poeme îi va spune de-a dreptul *strigăt*. S-ar putea găsi în această subtilă metamorfoză argumente pentru acei care afirmă că Bacovia transcende narcisismul simbolist (al lui Mallarmé, bunăoară) către orficul *strigăt* expresionist. Însă nu aceasta este ţinta noastră imediată. Am vrut să aduc o nouă probă cît de complicat e labirintul personalităţii lui Bacovia, declarat cvasiunanim "monocord" şi "monoman", "fără biografie". Şi încă ce ţesătură biografică! Fiindcă repede putem recădea în captivitatea oglinzii lui Narcis. Într-acolo ne îndrumă nevrozele bacoviene.

La cîţiva ani de la confesiunea făcută lui N. Ţintă, în 1913 Bacovia are puternice depresiuni nervoase. Un an mai tîrziu, este internat în sanatoriul de boli nervoase al dr. Mărgăritescu din Bucureşti. Informaţii despre începuturile bolii ne-a furnizat Eugen Vasiliu, fratele poetului: "În 1913, venind pentru o zi, două acasă, în starda Liceului din Bacău, am avut o strîngere de inimă cînd pentru prima oară am observat ceva schimbat la Iorgu. Lipsea seninătatea pe care o avea veşnic. În acel moment avea un aer de plutire dincolo de viaţă şi un rîs fără noimă"[120]. Agatha a mai smuls amănunte de la mama poetului, Zoe Langa: "Tăceri grele, prelungite, stătea zile întregi închis în cameră fără a mai ieşi la masă"[121]. Aceste tăceri alternau, surprinzător, nu numai cu accese de rîs, ci şi cu vorbe spuse strigat, ca în tragediile antice: "Într-o zi mi s-a părut că vorbea prea tare. Declama, gesticula ca un artist tragic pe scenă"[122]. Dimitrie Vasiliu, tatăl, a pus asemenea ieşiri pe seama băuturii. Aşadar, din nou *tăcere* şi *strigăt*, Narcis şi Echo. Teribilă bătălie existenţială, venită dintr-o adîncă despicare a fiinţei. *Tovarăş mi-i rîsul hidos şi cu umbra*, mărturiseşte în **Pălind**[123]. Sînt *umbra* lui Narcis şi *rîsul* disperării, înlocuitor al strigătului. Opera lui Bacovia pare a fi textul ilustrativ la celebrul tablou al lui Edvard Munch – *Ţipătul*.

Stările nevrotice ale lui Bacovia reveneau la 2-3 luni, după relatarea

mamei. Avea, simultan, oroare de doctori şi de injecţii, pe cînd pregătise volulul *Ego* devenit **Plumb**. Ajuns funcţionar, nu şi-a schimbat modul de viaţă singuratic. Este catalogat de Agatha drept "cel lipsit cu totul de simţ practic, ros de singurătate"[124]. Totuşi, femeia bănuia că e ceva mai mult decît o simplă boală: "Uneori era aşa de greu de înţeles"[125]. E pur şi simplu uimită că Bacovia nu găsea de vină pentru drama lui nici boala şi nici lumea exterioară, ci punea totul pe *o eroare a lui*, numai de el ştiută: "Mai mult decît oricine îmi pare c-am greşit"[126]. Şi, nedumerită, se întreba: "Ce a putut însă greşi sufletul acesta poet, care filtrase prin sensibilitatea sa durerea şi tragedia epocii sale? Totuşi simţea ca un erou de tragedie antică o vină tragică"[127].

Din punctul nostru de vedere, ne aflăm în faţa celei mai importante constatări şi întrebări cu privire la viaţa lui Bacovia. Abia de aici se poate face lumină asupra bacovianismului. Din păcate, Agatha Grigorescu-Bacovia, privilegiată de soartă să trăiască în preajma acestui om extraordinar, sfîrşeşte într-o ineptă explicaţie sociologică, dînd vina de tot răul trăit de poet exclusiv pe seama mediului burghez, străduindu-se, în cartea din 1962, să demonstreze că socialismul i-a adus mîntuirea. Ceea ce a trebuit să rectifice, în bună măsură, în cărţile ulterioare. Dar numai atît.

Mult mai interesante pentru noi sînt ipostazele surprinse.

După demisia din 1921, Bacovia a intrat într-o mai crîncenă izolare. Într-o zi, îl vede astfel: "Privea un punct, absent, palid, cu faţa foarte schimbată"[128]. Agatha era într-o vizită la el împreună cu Aurel Savela. Îndemnat să meargă la medici, a răspuns ca altădată lui N. Ţintă: "– Nu mă lecuiesc doctorii". Atunci cînd suferea mai intens, poetul era numai privire. Tăcerea devenea autism. De altfel, o şi spune în **Dimineaţă**:

Am uitat dacă merg... încă tot mă iubesc...
Am ajuns la timp, ocup şi un loc.
Dar gîndul apasă cu greul său bloc...
E numai vedere... nu mai pot să vorbesc...[129].

Alte versuri extraordinare. Lupta cu sinele narcisiac e marea obsesie: "încă tot mă iubesc...", de unde şi încremenirea în *vedere* şi *muţenie* din al patrulea stih. Un reflex narcisiac se insinuează contemplînd, bunăoară, o fotografie din vremea studenţiei: " – Ce frumos era acel Bacovia, student! Nu-i aşa? Da, era frumos, adăugă, ca şi cînd nu eram şi noi acolo..."[130]. Asta şi face Narcis: nu-i observă pe ceilalţi. Se vede numai pe sine. Dar, iarăşi surpriză, el vorbeşte despre un *altul*, alt Bacovia. Cu eczemă pe faţă, într-un nor de fum, după o lungă tăcere, se adresează Agathei şi lui Savela: " – Sînt hidos cu crusta asta pe faţă! Nu?"[131]. Buclucaşa eczemă îi evocă pe alta, mai veche, din 1916. Atunci s-a războit cu ea, scriind poezia **Nervi de toamnă**:

Iarbă de plumb şi aer tare...
Pudrat de o eczemă ce faţa mi-o sapă;
Pe cîmp, cu-o umbră de cugetare –
Violet, corbi, şi-oglinzi de apă[132].

Narcisul cu eczemă nu iveşte în "oglinzile de apă" decît "iarbă de plumb", "violet, corbi".

Narcisismul lui Bacovia e contaminant. De regulă, aşa cum a remarcat Fr. Bacon, citat mai înainte, Narcişii trezesc dispreţ şi repulsie în ceilalţi. Poate după norma lui Blaise Pascal: "Eul este vrednic de ură"[133]. În schimb, Bacovia "Avea teribilul dar de a-mi transmite tăcerile sale"[134]. Iar tăcerile sale erau bruşte, "ca şi cum nu mai era cu cineva. Ce brusc intra în sine însuşi, ca într-o cuirasă invizibilă..."[135]. Curiozitate mare, fiindcă tocmai în spaţiul narcisiac el se simte torturat. Cronotopul odăii, se ştie, e acela al intimităţii. Acolo te simţi *acasă*, ocrotit. Dar în odaia bacoviană e altceva:

Odaia mea mă înspăimîntă...
Aici n-ar sta nici o iubită,
Prin noapte, toamna despletită
În mii de fluiere cîntă[136].

Deviza lui în **Dintr-un text comun** este "Fără vise"[137]. Iar visele trebuie expulzate din oglindă: "Azi, mă

gîndesc la o lume de mister şi de nepăsare (oare cum se împacă misterul cu nepăsarea?, n. n. – Th.C.), şi din cîte întrebări mi-am pus nu rămîne nici una cînd mă uit în oglindă, dimineaţa"[138].

Abia căsătorit, trece printr-o nouă experienţă-limită. Liviu Rebreanu a intervenit pe lîngă I. Minulescu, pe atunci Ministrul Artelor, pentru o slujbă. Bacovia şi-a călcat pe inimă şi a mers în audienţă la emulul său simbolist. Acela nu i-a putut oferi decît un post de copist, clasa a III-a. În clipa aceea, poetul a părăsit încăperea, rătăcind pe străzile capitalei, pînă noaptea tîrziu, spre disperarea Agathei, care nu ştia ce s-a întîmplat. A fost internat la dr. Marinescu. Suferise un şoc puternic. "Are o teribilă sensibilitate, ce iese cu totul din obişnuit"[139], a decis eminentul psihiatru. O altă faţă a diagnosticului corect, ca lipsă de disgnostic. În 1936, a fost iarăşi internat. Medicul curant stabileşte şi de astă dată: "E un rezervor de mare sensibilitate. Structura sa biologică iese din comun, ca şi aceea cerebrală. De aceea şi creaţia poetică este excepţională"[140].

În acel an, autismul atinsese cota maximă. Dar a urmat revenirea la viaţă. "Modest cum era – crede Agatha –, cerea vieţii atît de puţin!" Aşa îşi explică ea supravieţuirea acestui om. În realitate, adevăratul Bacovia nu era nici "modest" şi n-a cerut nici puţin de la viaţă. Dimpotrivă, a cerut maximum de la ea, ba chiar peste ceea ce viaţa i-a putut da. Poate să fie uimitor cît de puţin l-a cunoscut Agatha. Cînd n-a mai cerut nimic de la viaţă, poezia l-a părăsit. Avea dreptate Gh. Grigurcu să spună: "Spre deosebire de un Rimbaud care a părăsit poezia, Bacovia s-a lăsat părăsit de aceasta"[141]. Clipa abandonului reciproc coincide cu dobîndirea fericirii:

Mi-am realizat
Toate profeţiile
Politice.
Sînt fericit...

(*Cogito*)[142].

Să fie aceasta împlinirea lui Bacovia ca Narcis? Adevărata lui întoarcere în copilărie, în paradisul pierdut? Sau e vorba de împăcarea cu lumea, după ce regăsise drumul spre pierduta Echo graţie căsătoriei cu Agatha? Greu de decis. În finalul convenţional al cărţii din 1962, Agatha îl descrie ca pe un om, în sfîrşit, ferice, sărbătorit la 65 şi la 75 de ani. După căderea "odioasei dictaturi antonesciene" şi după încheierea "războiului nedrept antisovietic"[143], Bacovia s-ar fi înviorat, lua parte la mitinguri, el, care fugea de lume, pentru ca la întoarcere să povestească plin de însufleţire impresiile[144]. Ce-i drept, de cîteva ori i s-au furat ceasul şi mănuşile: "Faptul îl mîhnea, dar îi trecea repede"[145]. În 1956, a fost sărbătorit. Agatha îl descrie ca pe un Narcis renăscut, întors spre lume: "În ziua aceea a fost preocupat de ţinuta sa ca niciodată în vreo ocazie similară. A cerut să i se calce hainele negre, pe care de obicei le punea la ocazie. S-a ras cu multă îngrijire, aşezat pe un fotoliu în faţa oglinzii. A cerut frizerul. S-a îngrijit de toate detaliile: cravata, încălţămintea lustruită etc. Femeia de serviciu era mirată de «cît e de preocupat de toaletă»"[146].

În sala de festivităţi, înconjurat de academicianul Mihai Beniuc şi de alţi scriitori "fruntaşi", poetul a păşit "cu cel mai sărbătoresc zîmbet din viaţa sa, cu ochii plini de o fosforescentă euforie"[147]. Mihai Beniuc a considerat că e clipa să anunţe că *plumbul bacovian* se transformase în *aur*: "Nu *Plumb*, ci aur, aurul cel mai curat este opera acestui foarte mare poet..."[148]

Imaginile acestea "paradiziace" îşi au explicaţia lor. Numai că ele sînt serios amendate în cartea din 1981, cînd se-mplinea centenarul naşterii lui Bacovia. Sărbătoarea centenarului a avut loc în oraşul natal. M-am aflat acolo, susţinînd o intervenţie la simpozionul ocazionat de eveniment. Am cunoscut-o atunci pe Agatha Grigorescu-Bacovia. Ne-a făcut o mărturie tulburătoare: de cîţiva ani se ruga lui Dumnezeu să apuce acel centenar. Şi Dumnezeu i-a ascultat

ruga. Pentru că, așa cum s-a răspîndit, ulterior, vestea, la întoarcere, în avionul spre București, soția lui Bacovia a murit.

În cartea testamentară, Bacovia este văzut mai aproape de firea lui dintotdeauna, deși sechelele proletcultiste ale biografiei n-au pierit cu totul. Poetul a continuat să fie un însingurat. Mai mult: "Grea, strivitoare a fost această epocă pentru Bacovia, conștient de valoarea operei sale. Și care cu stoicism neabătut a suportat știind că va veni și «vremea sa»"[149]. Dar Bacovia așteptase cu adevărat, toată viața, alte vremuri:

E timpul..., toți nervii te vor...
O, vino odată, măreț viitor.
(*Poemă finală*)[150].

Cu atît mai grea trebuie să-i fi fost dezamăgirea pentru vremea ce i se înfățișase. Poate de aceea s-a și lăsat părăsit de poezie. El era convins, ca și Eminescu, că n-ar fi trebuit să se nască pentru acest secol, aflat azi în ultimele sale clipe: "Am greșit colosal că m-am născut în acest secol..."[151]. Să se țină seama că spunea asta în 1955! E adevărata lui judecată asupra "vremurilor noi". Și ce naștere, și ce copilărie a avut Bacovia!

La 4 septembrie[152], stil vechi (16 stil nou) 1881, ora 14, în casa lui Dimitrie Vasiliu și a Zoei Langa, din Bacău, se năștea Gheorghe, după o serie de trei fete: Maria, Ana, Ecaterina. Ca și Raluca Eminovici, Zoița Langa-Vasiliu a născut 11 copii, dar vor trăi numai 8. Era o familie veche, ajunsă la apogeu prin geniul viitorului poet G. Bacovia. Paralelismul cu Eminovicii se impune iarăși, fiindcă a urmat căderea spiței. Ambele ramuri, dinspre mamă și dinspre tată, fuseseră cîndva mai înstărite. Tatăl Zoiței Langa fusese pîrcălab de Iași. Dimitrie Vasiliu, născut Andonie, era fiu de răzeș din Bogdăneștii Siretului. A existat și o înclinație spre cărturărie. Mama lui Dimitrie era fiica cronicarului N. Mustea. La rîndu-i, Zoe Langa iubea cărțile și avea gust pentru muzică. Asemenea antecedente ne duc iarăși cu gîndul spre ascendenții lui Eminescu și, mai ales, la profunda observație a lui I. L. Caragiale, relativă la Eminescu: "Copil al unei rase nobile și bătrîne, în el se petrecea lupta decisivă între flacăra celei mai înalte vieți și germenul distrugerii finale a rasei – geniul cu nebunia"[153].

Printr-o superbă, dar și o dramatică continuitate, tînărul din Bacău pleca de la izvoarele eminescianismului și și-a trăit destinul cu o forță aproape egală, chiar dacă n-a mers pînă la capăt. Cu atît mai mult cu cît în familie a fost *excepția*, culmea de la care specia se prăbușește. *Excepția* în două sensuri. Întîi – conștiința propriei valori. E uluitor că exegeții s-au lăsat păcăliți de aparențe, cu figura *ștearsă* și *mediocră* ce i s-a atribuit. O dată, poetul s-a deconspirat, notînd: "Eu am fost un fenomen din naștere... superior oamenilor și simplu"[154]. În al doilea rînd, mama a avut o contribuție decisivă în împingerea existenței lui Bacovia către "excepție". Ea a mers cu dragostea maternă pînă în pînzele albe, pînă la sufocarea prin iubire.

Aminteam că nașterea este traumatismul originar, căderea în timp. Copilul trebuie să trăiască din plin această cădere spre a se maturiza, spre a fi capabil să se confrunte cu moartea pentru viața sa și a speței. Dar după șirul de nașteri a trei fete, Zoe Langa a primit ivirea primului băiat ca pe un dar dumnezeiesc. Ascendenții din familia ei erau niște dionisiaci de suprafață, "oameni foarte veseli, le plăceau petrecerile. Au pierdut mare parte din avut în distracții și au murit tineri"[155]. Fetele Zoei moșteniseră expansivitatea și vigoarea familiei. Aparțineau, altfel zis, speciei extrovertite. Dar lorguț se născuse firav, "cu o fire cu totul deosebită de a celorlalți. Liniștit, tăcut, sfios, impresionabil din caleafară încă din primii ani, punea pe gînduri, mai ales pe mama sa, cu instinctul ei matern atît de sigur..."[156].

Dragostea acestei femei a devenit copleșitoare: "De cum împlini doi ani, nici nu se ducea de acasă să nu-l lase în grija altora. Apoi îl lua pretutindeni cu ea"[157]. Îl ținea în brațe "ceasuri întregi", iar cînd adormea, îi

supraveghea somnul cu o răbdare de Narcis. "Cea mai frumoasă îmbrăcăminte trebuia să fie a lui. Jucăriile, bunătăţile ce-i plăceau, pentru lorguţ. Să nu-l atingă nimic, să nu-l supere nimic, să nu-i biciuiască vîntul obrăjorii, să nu-i ude ploaia hăinuţele, praful să nu-i intre în ochi. Era ţinta celor mai minuţioase îngrijiri"[158]. "Iar micuţul idol îi răspundea printr-o rară cumînţenie şi ascultare."[159]

De fapt, asistăm la un spectacol existenţial uluitor. De observat, mai întîi, că lorguţ n-a devenit un răsfăţat, ca în schiţele lui Caragiale. Dar mama i-a creat un aşa mediu, încît copilul n-a băgat de seamă că "părăsise uterul matern", paradisul primului narcisism. Tăierea cordonului ombilical parcă nici nu s-a produs. Aceasta e semnificaţia (simbolică, desigur) a faptului că îl ţinea mereu aproape, că nu l-a lăsat niciodată singur, nici măcar în somn. Zoe Langa a conceput şi realizat pentru fiul ei un paradis artificial, de seră. lorguţ trăia într-o necurmată euforie narcisică, într-un spaţiu ideal, adică ireal. Existau, altfel spus, toate condiţiile pentru ca respectiva zonă a copilăriei să se constituie pentru tot restul vieţii în *nostalgia* care să-i marcheze întreaga operă şi întreaga viaţă. Aşa cum s-a întîmplat cu Ion Creangă, de pildă, care şi-a nutrit opera din spaţiul narcisic al copilăriei. Dar, paradoxal, Creangă n-a cunoscut răsfăţul euforizant al copilăriei. Smaranda îi gratula, mai degrabă, cu năduful pe "ghiavolii" de copii, încît aceştia şi-au făurit singuri universul lipsit de griji. Nică şi-a asumat răspunderea capturării pupezei din tei, transformîndu-se, apoi, în "negustor" de iarmaroc. A plecat de capul său cu tovarăşii de joacă la urat.

Dar lorguţ? Pentru el, *pupăza* lui Nică va deveni simbolul caricatural al *eului* din oglindă, iar imaginea copiilor plecaţi cu uratul sau colindul – o tortură pentru amintirea falsului paradis al copilăriei. Agatha consemnează o mărturie a poetului, prin care-şi amintea că n-a fost niciodată cu colindul, din pricina... iubirii mamei: "Din vecini veneau glasuri de colinde, cu timbrul fraged al copilăriei. Eram atît de singur, chiar între toţi ai mei... Rămîneam ceasuri întregi în odaia mea, pe întuneric, la gura sobei cu flăcări mari, dogoritoare. Şi prin perdele zăream siluetele colindătorilor. Mă întorceam spre copilăria în care eu n-am fost niciodată cu colindul... De ce?... Poate eram prea plăpînd şi mama se temea pentru sănătatea mea. Atît de mult mă tulburau aceste nopţi de Crăciun, cu aceşti colindători şi zurgălăi de la sănii!... Aşteptam pe atunci. Aşteptam... şi nu mai credeam că odată vom fi împreună..."[160].

Poezia **Singur** a fost scrisă într-o asemenea stare nostalgică, "în faţa flăcărilor din sobă. Oglindindu-mi unele lacrimi..."[161].

Aşadar, cea de a doua perioadă de "narcisism primar" provocat artificial a avut un efect contrar năzuinţelor mamei. Spaţiul copilăriei s-a transformat într-unul al singurătăţii şi claustrării. Din această experienţă îşi are sorgintea *cronotopul cavoului, al odăii* care înspăimîntă. Înţelegem că pentru Bacovia copilăria a fost, simultan, un paradis şi un infern. În spaţiul ei a învăţat să *tacă* şi să *asculte* "colindele" altora, inclusiv "colindul" (plînsul) materiei. Cînd copilul s-a hotărît să-şi taie singur "cordonul ombilical" care-l ţinea priponit de dragostea mamei, el a făcut-o atras de un glas din afară, cel al *clopotului*, bunăoară. Sensibilitatea lui era atît de ascuţită, încît se proiecta *în afară,* devenind coardă vibratorie pentru "durerea" gîzelor, florilor, păsărilor, furnicilor etc. Nostalgia *exteriorului* a luat locul nostalgiei narcisiace a *interiorului*. De-atunci a receptat ploaia ca plîns al materiei. Agatha reproduce un dialog relatat de mamă: " – Cine plînge pe geamurile noastre, mamă? – Nu plînge nimeni. Ploaia cade pe ferestre"[162].

În oglinda lui Narcis, pe care i-o pusese în faţă Zoe Langa, copilul lorguţ renunţase de pe atunci să se caute pe sine, învăţînd să asculte *ecourile*. Două biserici l-au îndemnat să evadeze din temniţa iubirii materne: Sfîntul Nicolae, pe care o vedea zilnic trecînd spre şcoală, clădită în secolul al XVII-lea de Ordinul franciscanilor (Bacoviensis) şi Precista (Sfîntul Ion), zidită de Alexandru-

voievod, fiul lui Ştefan cel Mare. E foarte posibil ca pseudonimul pe care şi l-a luat mai tîrziu să semnifice "botezul" său întru lume: Bacoviensis. Glasul clopotelor de la Precista îl fascina. Prin plînsul ploii şi al clopotelor a cunoscut-o el pe Echo, rupînd vraja euforiei pur narcisiace: "Sunetul de clopot dus către depărtări, spunea poetul, se difuza într-o melopee fermecătoare înspre largul orizont al apusului, iar către oraş părea că se înfundă într-o învăluire de *ecouri stinse* (s. n. – Th.C.), aşa cum le auzea de acasă"[163].

Paracliserul de la Precista s-a mirat de interesul lui Iorguț pentru glasul clopotelor şi l-a iniţiat în tainele tragerii lor. Spiritul lui de independenţă s-a trezit datorită clopotelor. Într-o seară, s-a urcat în turn după paracliser, fără să fie observat. A rămas fascinat atunci deopotrivă de glasuri şi de peisaj. După ce paracliserul şi-a terminat treaba, a încuiat şi a plecat. Iorguț a petrecut acolo toată noaptea, fără să bage de seamă trecerea timpului şi fără să se gîndească la spaima celor de acasă.

Se cuvine să ne revizuim atitudinea şi faţă de mult trîmbiţatul "ateism" al lui Bacovia. În prima copilărie, el deja a trăit o veritabilă şi insolită experienţă cristică. Perioada Golgotei el a suportat-o în cel de-al doilea narcisism al existenţei sale, cel al copilăriei, creat de mamă şi de familie. Fuga lui de reflexul narcisiac se incifrează şi-n chipul Mîntuitorului, amintind de *fuga de pe cruce* a lui Arghezi. Agatha îşi aminteşte că în camera poetului se afla o reproducere după Guido Reni, înfăţişînd un Christ în suferinţă. Semăna izbitor cu Bacovia şi poetul se recunoştea în această imagine arhetipală. Odată, nemaiputînd suporta asemănarea, a întors tabloul cu faţa spre perete, poruncind apoi înlăturarea lui. Altminteri, fuga de propriul chip, alt gest anti-narcisiac, prin excelenţă, se manifesta şi prin refuzul fotografiei şi nu numai: "Nu-i plăcea să pozeze, nici fotografilor, nici sculptorilor care l-au solicitat, Corneliu Medrea (încă din 1929), nici lui Oscar Han, nici lui Baraski, nici pictorilor"[164]. Iată şi o replică a lui: "Ce atîtea portrete, acelaşi şi acelaşi mereu?"[165]. Dar sensibilitatea lui faţă de suferinţa altora şi faţă de toate vietăţile (chiar faţă de întregul univers, cu capacitatea de a auzi *plînsul materiei*) este binecunoscută. Avea blîndeţea lui Christ, puterea unei nemărginite înţelegeri şi toleranţe, alt semn al identificării lui profunde cu firea neamului românesc, pe care a dus-o pînă la ultimele ei consecinţe, ca "boicot" în faţa vieţii şi istoriei, cum ar fi spus L. Blaga. Şi o mare disponibilitate spre *a ierta*. Odată le-a fost jefuită casa. Hoţul a fost prins, dar Bacovia l-a iertat imediat. "Era generos şi iertător", stabileşte Agatha[166]. Solidaritatea lui cu cei "umiliţi şi obidiţi" de-aici pleca. De aceea, s-a iluzionat, ca atîţi intelectuali ai epocii, că socialismul ar putea schimba faţa lumii. A fost un visător incorigibil, a fulgerat în versul său "hidosul burghez", "preistoric animal", "Urzind un dor de vremuri noi" (**Serenada muncitorului**)[167]. Avea, însă, totodată, un singular simţ al realului, ştiind că umanitatea *nu are soluţie.*

Bacovia a încercat ieşirea din narcisismul copilăriei prin distrugerea trecutului, într-un compensatoriu reflex antinarcisiac. Exegeţii au fost uimiţi de lipsa unui "complex matern" în poezia lui Bacovia, prezent, în schimb, la maestrul său Eminescu. Şi nici nostalgia copilăriei nu l-a ispitit. Tatăl nu s-a implicat prea mult în educaţie, avînd o izbitoare incapacitate în exprimarea sentimentelor. Fiul şi-a moştenit, în oarecare măsură, tatăl. Dar nici tatăl nu intră în structura imaginarului său, biografii găsind-o, într-o privinţă, explicabilă. "În schimb – crede Mihail Petroveanu –, omisiunea mamei şi a surorilor din repertoriul poetic este mai ciudată."[168] Criticul interpretează situaţia ca fiind o "pedeapsă" dată mamei pentru excesul de afectivitate care i-ar fi barat calea spre maturizare. Poetul însuşi ar fi devenit "vrăjmaş al propriei maturizări": "Bacovia la 25 de ani este Bacovia de la 16 şi 18 ani"[169]. Concluzia aceasta intră, totuşi, în contradicţie cu "pedepsirea" prin "omisiune" a celor ce nu l-au lăsat să

se maturizeze. Voi dovedi, în alt capitol, că, într-adevăr, Bacovia de la 25 de ani este acelaşi de la 16 ani, dar într-o cu totul altă perspectivă, în sensul că la 16 ani Bacovia deja era de cel puţin 25 de ani. Raportul e absolut răsturnat. În aparenta lui lipsă de maturizare se ascundea o precocitate uluitoare, o *maturizare în exces*, o anormalitate care i-a transformat viaţa într-un infern, desincronizîndu-se cu lumea din jurul său la o vîrstă mai fragedă decît Eminescu însuşi. De-aici şi neobişnuitele simptome ale *autismului* care i-a marcat viaţa perioade lungi.

Autismul este o ipostază a structurii schizomorfe. E o maladie a vidului. Mihail Petroveanu s-a interesat de simptomatologie spre comparare cu modul de a fi al lui Bacovia. Autiştii par normali, dar intră în criză brutal, demenţial, cu agitaţie teribilă şi confuzie mintală acută, cu predispoziţia, greu de oprit, spre sinucidere. Criza dispare la fel de rapid, pacientul căzînd într-o totală apatie. Autiştii sînt monotoni, rupţi de relaţiile sociale şi afective. Este ceea ce se numeşte *vidul social*, manifestat prin hibernare psihică, inactivitate şi fugă de situaţii angoasante. Mihail Petroveanu găsea aici elemente constitutive şi pentru Bacovia, cu următoarea diferenţă: "Deosebirea dintre astfel de cazuri şi acela al poetului atît de asemănător prin simptomatică este că, la Bacovia, sentimentul vidului nu era numai social, ci existenţial"[170].

După opinia aceluiaşi biograf, Bacovia ar fi pătruns cu înţelegerea a ceea ce el însuşi trăia doar pînă la rădăcina socială a "răului": "socotea reducţia fiinţei sale la calitatea de simplă existenţă supusă subversiunii neantului ca urmare exclusivă a alienării omului în societatea ridicată pe spoliere, impostură şi violenţă"[171]. Era o convingere pe care poetul o explica "marxist", slujindu-i "drept suport moral", încrezător că răul va dispărea prin socialism. La suprafaţă, lucrurile par să stea chiar aşa. Dar Mihail Petroveanu, surprinzător, rămîne la interpretarea sociologică emisă şi de Agatha Grigorescu-Bacovia. Îşi anulează, astfel, observaţia cu nivelul *vidului existenţial* trăit de Bacovia şi care-l diferenţiază decisiv de un autist obişnuit. În realitate, poezia lui Bacovia vine din resorturi cu mult mai profunde. Am sugerat deja faptul, comentînd reflecţii ale poetului din 1955. Poetul, apoi, nu culpabiliza doar societatea burgheză, ci, în primul rînd, pe sine însuşi, cu precizarea că boala nu i-o pot vindeca doctorii, nici chiar cei de marxism! Şi cînd spun că Bacovia se acuza, nu mă gîndesc să identific în personalitatea lui "complexul lui Masoch", aşa cum credea Ion Caraion: "El ar suferi, dacă n-ar suferi"[172]. Autismul său vizează tendinţa spre sinucidere, dar o sinucidere zilnică, puţin cîte puţin[173]. Teza centrală a cărţii lui Caraion e pregătită în acest mod ingenios. După el, Bacovia "Începuse a trăi în moarte. Într-un sfîrşit continuu. Într-o inchiziţie care nu-şi executa victimele, însă..."[174]. Observaţie de excepţională fineţe, dusă pînă la antipodul psihiatriei. Căci Ion Caraion spune că pulsiunea spre sinucidere a fost strict controlată mental de Bacovia, angrenîndu-se într-un pasionant joc masochist, regizat melodramatic, decorativ[175]. Altfel spus, Bacovia are plăcerea de a simula sinuciderea spre a-şi păcăli cititorii. Ceea ce ne depărtează total de cîmpul psihiatriei. Autismul real, patogen, nu cunoaşte astfel de "finețuri". Dar nici nu sînt suficiente probe că Bacovia a fost un simulant, un soi de saltimbanc, care şi-a construit strict raţionalist modul de a fi în artă şi în viaţă. Crizele sale au fost o realitate dureroasă. Iar "greşeala" pe care şi-o anunţa (asupra căreia voi reveni în alt capitol) constituie chiar enigma acestei personalităţi.

Sarabanda derutantelor contradicţii bacoviene continuă. Nici acum nu ştim unde-i este locul: printre Narcişi sau printre Orfei, printre prizonierii arhetipali ai spaţiului sau ai timpului? Sau poate el este deopotrivă *vizual* şi *auditiv*, precum marele său înaintaş Eminescu? Pentru a ajunge cît de cît în preajma unui răspuns, să mai încercăm o confruntare.

Bacovia nu este un orfic, în poezie, cel puțin. Din acest punct de vedere, el nu e un simbolist, fiindcă visul lui nu este să facă *muzică înainte de toate*, după năzuința unui Verlaine. Arhetipul sonor al universului său este *țipătul*, iar nu *alchimia verbală* a lui Rimbaud, creatoare de sugestie muzicală. Cel mult, muzica bacoviană, dacă există, e comparabilă cu dodecafonismul, cu muzica concretă a zgomotelor. După cîte știu, asocierea s-a și făcut[176]. Mai "orfici" au fost copilul și omul Bacovia. Sînt numeroase mărturii că avea simț muzical. Cînta, se spune, admirabil, la vioară. Pomenitul N. Țintă își amintea: "Cînta așa de frumos! Punea tot sufletul său zbuciumat pe coardele vioarei, cum puțini poate au cîntat-o vreodată"[177].

Pe de altă parte, el s-a autodefinit, în spirit simbolist, de astă dată, "compozitor de vorbe". Într-un interviu acordat lui I. Valerian (1929), își expune metoda de creație: "Întîi am făcut muzica și după strunele vioarei am scris versuri. Fie după note, fie după urechea sufletului..."[178].

Numai că orficul simbolist, ca și cel romantic, e narcisist. E chiar sensul finalității simetriei temporale. Armonia regăsită auditiv, iar nu vizual. Dar la capătul drumului orfic stă plinătatea *privirii*, sau mai exact spus *libertatea privirii*[179]. Orfeu simte că în *timpul pur* al muzicii *dacă privire nu e, nimic nu e*. Blanchot vorbește de *privirea fascinată* a lui Orfeu, dovadă că pînă și-n ființa muzicii se ascunde nostalgia lui Narcis. Dar lui Orfeu îi lipsește *răbdarea* lui Narcis. Privirea lui ucide pentru a doua oară imaginea Euridicei; în consecință, el însuși recade în timpul lui Cronos, sfîrtecat de bacante.

Năzuința spațializării timpului și-o mărturisește și Bacovia, arătîndu-se adeptul sinesteziei simboliste a *audiției colorate*: " – În poezie m-a obsedat totdeauna un subiect de culoare. Pictura cuvintelor sau audiția colorată, cum vrei s-o iei"[180]. Însă cromatica bacoviană e dizarmonică, monocordă, îngroșată expresionistic. Sînt culori care exacerbează nevrozele, nu le anulează în căldura spațiului intim. Nuanța aceasta trebuie s-o luăm ca esențială. Culoarea coincide cu strigătul disperării. Ea e solidară cu ecoul primordial, iar nu cu zgomotul îmblînzit de lira lui Orfeu, menit, la rîndu-i, să "umanizeze" pînă și fiarele. În orfism, Cronos și-a tocit dinții, nu mai sfîșie; contrariile s-au armonizat, nu se mai devoră unele pe altele. Departe de a fi blînde, țipetele bacoviene sînt produse de mușcătura timpului, sînt eczema care îi sapă obrazul, în *Nervi de toamnă*, de exemplu. "Muzica" bacoviană e prohodul descompunerilor și nesfîrșitelor căderi. Marcel, *alter ego*-ul (narcisiac) al lui Proust, chinuit de mușcătura geloziei, sfîrșește prin a regăsi *timpul pierdut* al copilăriei și tinereții. Bacovia nu regăsește decît neantul. Aici, visul nu mai funcționează, toate se supun celui de al doilea principiu al termodinamicii: mișcarea n-are decît un sens – spre *moartea universală*. Ne ciocnim din nou de *tăcerea* bacoviană, care nu e tăcerea taoistă sau cea nirvanică din budism, dar nici *liniștea* blagiană și nici *pacea eternă* eminesciană. Facem ce facem și ne întoarcem la *autism*. El e punctul terminus al schizofreniei, ca "pierdere a funcției realului"[181], care se petrece în patru faze. În prima, pacientul pierde orientarea în spațiu. Nordul, de pildă, e totdeauna în față. Se creează o "viziune monarhică" asupra lumii, cu urcarea în turnul de fildeș. În a doua fază, acționează "complexul spadei" (*spaltung*), ducînd la dezagregarea lumii. Ruperile de simetrii sînt pur entropice. De la "a se separa" de lume la "a separa". Obiectele sînt ciopîrțite în părți, personajele devin secvențe, marionete, descompuse, ca în cubism. În a treia structură schizomorfă, intervine "geometrismul morbid", cu primatul simetriei și cu tendința de gigantizare a obiectelor. Separarea de dimensiunea temporală e totală, rămînînd exclusiv un prezent spațializat. Bolnavul nu mai vede în ființe decît scheletul[182]. A patra structură schizomorfă este *gîndirea în antiteze*. Ruptura *eu/lume* e dusă la extrem. Rațiunea biruie asupra realului într-un cartezianism exacerbat.

Am făcut un rezumat al struc-

turilor schizomorfe, cu precizarea că ele nu pot fi reduse la patologic, deoarece se regăsesc şi în psihismul imaginarului normal. Aceste structuri aparţin prin excelenţă Regimului Diurn, fiind, cum se vede, arhetipuri ale *spaţialităţii*. Predominante la Bacovia sînt primele două structuri (minus "privirea monarhică"), nelipsind elemente nici din a patra. Din nou, balanţa înclină spre Narcis, spre simetriile şi disimetriile spaţiale. La o repede judecată, "complexul spadei" ilustrează atît de reducţionist autarhia spaţială, încît n-ar mai rămîne loc pentru dimensiunea temporală, ceea ce este fals, deoarece simplificarea e întotdeauna a raţiunii şi niciodată a realului. Deruta noastră în ceea ce-l priveşte pe Bacovia se accentuează, fiindcă, pe de o parte, vorbim despre opera lui ca fiind o ruptură radicală de visătoria romantică, iar, pe de altă parte, autismul ce i se atribuie înseamnă tocmai o ruptură de lumea reală. Realitatea e, însă, întotdeauna *cronotopică*, în sensul imposibilităţii despărţirii dintre spaţiu şi timp. O spaţialitate tridimensională pură nu există. În orice viziune asupra existenţei se poate vorbi de o dominantă fie spaţială, fie temporală, fie de un echilibru al lor. Oriunde, însă, se generează lumi (sau se distrug), elementul activ este timpul. Paradoxul cel mare e că Regimul Diurn, dominat de spaţialitate (raţiune şi realism), se află, *de facto*, sub o excesivă tiranie a timpului celui mai brutal, strict determinat entropic. Orice eufemizare romantică (Regim Nocturn) tinde spre zero. Există, aşadar, un *grad zero* al disimetriei temporale, un soi de curbură maximă a spaţiului-lumină care generează fenomenul *găurilor negre* în univers şi care duce, în ultimă instanţă, la simetria absolută a fiinţei precuantice. Dacă ne gîndim bine, o gaură neagră este însuşi Cronos, cel care-şi înghite imediat orice odraslă. "Gravitaţia" în spaţiul bacovian este atît de copleşitoare, încît nici o aripă nu e capabilă de înălţare. Aripile sînt aici de *plumb* şi *atîrnă*, iar "piloţii grei se prăbuşesc". Goya şi-a pictat pe unul dintre pereţii bucătăriei un Saturn fioros care-şi devorează copiii. Semnul voracităţii sadice a lui Cronos, observă Gilbert Durand, este *ţipătul*[183]. În acest grund al sălbăticiei ar fi chiar izvorul muzicii. R. Bastide a sesizat că toţi eroii muzicieni sfîrşesc sfîşiaţi de dinţii fiarelor: Marsyas, Orfeu, Dionysos, Osiris. La rîndu-i, G. Bachelard asocia *strigătul* cu "gura întunecată" a cavernelor[184]. Simbolistica *negrului* este foarte răspîndită în gîndirea mitică, dar nu numai. Soarele negru este o imagine a lui Cronos, producătoare de urlet, la Tieck. Durand invocă şi *şocul negru* al planşei a patra din testul Hermann Rorschach. În toţi subiecţii ea produce o puternică senzaţie de tristeţe[185]. Există o teamă infantilă de negru. Lucreţiu sublinia teama strămoşilor noştri de *amurg*, iar în *Talmud* Adam şi Eva văd "cu groază cum noaptea năpădeşte inimile înfricoşate"[186]. "Noaptea neagră apare ca însăşi substanţa timpului"[187]. Ecuaţia *timp/auz*, cunoscută de Eminescu, e confirmată şi de Durand, pe urmele lui Bachelard şi Mircea Eliade: "Auzul e dar simţul nopţii"[188], deci al timpului.

Mă opresc aici cu exemplele. Ca să fac trimitere doar la *amurgurile* lui Bacovia şi la *noianul de negru*:

Pustiu adînc... şi-ncepe a-nnopta,
Şi-aud gemînd amorul meu defunct;
Ascult atent privind un singur punct
Şi gem, şi plîng, şi rîd în hî, în ha...
(*Amurg de toamnă*)[189].

Mai citez:

Carbonizate flori, noian de negru...
Sicrie negre, arse, de metal,
Vestminte funerare de mangal,
Negru profund, noian de negru...
(*Negru*)[190].

Un alt simbol al timpului devorator îl constituie apele. E vorba de apele malefice, *mare tenebrum* a lui Edgar Poe, smîrcurile, noroaiele, mlaştinile. "Apa e epifania urgiei timpului, e clepsidra definitivă."[191] Ploile şi lacrimile intră în acest arsenal izomorfic al lui Cronos distrugătorul, de la "complexul Ofelia" pînă la plînsul producător al "materiei disperării" care sînt lacrimile. Nu e

momentul să înaintez cu analizele pe acest drum. Deocamdată, scopul e de a demonstra cît de prezente sînt aceste simboluri la Bacovia. Să amintesc doar celebrele imagini care corelează *noaptea, timpul* ("de-atîtea"), *ploaia, plînsul materiei*:

De-atîtea nopţi aud plouînd,
Aud materia plîngînd...
(*Lacustră*)[192].

Acestea şi multe altele, care vor constitui materie pentru viitoare contexte ale demersului critic, arată, cu un foarte înalt grad de relevanţă, că Bacovia percepea lumea *temporal*, dar dinspre structurile *spaţiale*, diurne, schizomorfe ale imaginarului poetic. Altfel spus, el este un Narcis extrem de accentuat, căzut în maşinăria măcinătoare a lui Cronos. Aşa se explică de ce sentimentul timpului l-a îndepărtat atît de mult de romantism şi chiar de simbolism sau de curentele de avangardă devenite romantisme exacerbate, precum suprarealismul. De aceea a fost simţit Bacovia, de către critica mai nouă, mai aproape de expresionism, dar termenul care-l defineşte cel mai bine este *bacovianismul*. El izvorăşte din ceea ce voi numi "complexul Bacovia".

Sintetizînd, Bacovia a fost un Narcis neobişnuit, care s-a refugiat în strigătele nefericitei Echo, *strigăte* ce nu şi-au găsit soluţionarea în seducţia armoniei orfice. Pentru că, aşa cum observa Maurice Blanchot, "Orfeu poate totul, dar nu poate privi acest «punct»[193] în faţă, dar nu poate privi centrul nopţii în noapte"[194].

Bacovia, se pare, a privit chiar *centrul nopţii*.

NOTE

[87] Vezi Gheorghe Pătrar, **Bacovia şi Bacăul**, Bacău, 1977.

[88] Agatha Grigorescu-Bacovia, **Bacovia. Viaţa poetului**, E.P.L., Bucureşti, 1962, p. 15-16.

[89] **Ibidem**, p. 42.

[90] Într-un fel, fiul semăna tatălui. Biografii l-au prezentat pe Dimitrie Vasiliu ca pe un om care nu ştie să-şi exteriorizeze sentimentele, spre deosebire de ceilalţi din familie.

[91] G. Bacovia, **Opere**, ed. cit., p. 113.

[92] Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, 1962, p. 34.

[93] **Opere**, p. 108.

[94] **Op. cit.**, p. 54.

[95] Vezi interviul acordat de Bacovia lui Vasile Netea, în 1943, în **Opere**, p. 442.

[96] **Ibidem**, p. 533.

[97] Sigmund Freud, **op. cit.**, p. 340.

[98] **Ibidem**, p. 341.

[99] Francis Bacon, **Narcis sau omul îndrăgostit de el însuşi**, în *Despre înţelepciunea anticilor*, Bucureşti, 1976.

[100] Vezi şi Edgar Papu, **Narcis în artă**, op. cit.

[101] **Opere**, p. 465.

[102] Vezi Th. Codreanu, **Narcisism şi ironie**, în *Provocarea valorilor*, p. 108-112.

[103] **Opere**, p. 6.

[104] G. Bacovia, **Versuri şi proză**, Editura Albatros, Bucureşti, 1985, tabel cronologic de Ion Nistor, p. XLI.

[105] Mihail Petroveanu, **George Bacovia**, E.P.L., Bucureşti, 1969, p. 47.

[106] **Op. cit.**, p. 112.

[107] **Ibidem**, p. 88.

[108] **Op. cit.**, p. 52.

[109] Roman reluat şi amplificat în cele trei volume din **Poezie sau destin**, apărute la Editura Cartea Românească (1971-1981).

[110] Apud Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, 1962, p. 150.

[111] **Ibidem**, p. 186.

[112] **Opere**, p. 53.

[113] Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, p. 190.

[114] **Ibidem**, p. 71.

[115] **Ibidem**, p. 72.

[116] **Ibidem**.

[117] **Ibidem**, p. 209.

[118] **Ibidem**, p. 49.

[119] **Opere**, p. 175.

[120] Apud Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, p. 74.

[121] **Ibidem**.

[122] **Ibidem**.

[123] **Opere**, p. 17.

[124] Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, p. 113.

[125] **Ibidem**, p. 110.

[126] **Ibidem**, p. 112.

[127] **Ibidem**, p. 112-113.

[128] **Ibidem**, p. 114.

[129] **Opere**, p. 108.

[130] Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, p. 116.
[131] **Ibidem**, p. 122.
[132] **Opere**, p. 97.
[133] Blaise Pascal, **Pensées**, VII, p. 455.
[134] **Op. cit.**, p. 130.
[135] **Ibidem**, p. 148.
[136] **Opere**, p. 64.
[137] **Ibidem**, p. 335.
[138] **Ibidem.**
[139] Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, p.199.
[140] **Ibidem**, p. 283.
[141] Gheorghe Grigurcu, **Bacovia – un antisentimental**, Editura Albatros, Bucureşti, 1974, p. 202.
[142] **Opere**, p. 230.
[143] **Op. cit.**, p. 293.
[144] **Ibidem**, p. 307.
[145] **Ibidem**, p. 308.
[146] **Ibidem**, p. 344.
[147] **Ibidem**, p. 345.
[148] **Ibidem.**
[149] Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, 1981, p. 86.
[150] **Opere**, p. 132.
[151] **Ibidem**, p. 465.
[152] Copilul a fost înregistrat la Oficiul stării civile 5/17 septembrie 1881.
[153] I. L. Caragiale, **În Nirvana**, în *Opere alese*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1972, p. 565.
[154] **Opere**, p. 463.
[155] Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, 1962, p. 6.
[156] **Ibidem**, p. 11.
[157] **Ibidem.**
[158] **Ibidem**, p. 11-12.
[159] **Ibidem**, p. 12.
[160] Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, 1981, p. 165-166.
[161] **Ibidem**, p. 166.
[162] **Op. cit.**, 1962, p. 13.
[163] **Ibidem**, p. 22.
[164] **Op. cit.**, 1981, p. 108-109.
[165] **Ibidem**, p. 240.
[166] **Op. cit.**, 1962, p. 325.
[167] **Opere**, p. 74-75.
[168] Mihail Petroveanu, **op. cit.**, p. 11.
[169] **Ibidem**, p. 22.
[170] **Ibidem**, p. 77.
[171] **Ibidem.**
[172] Ion Caraion, **Bacovia. Sfîrşitul continuu**, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1977, p. 58.
[173] **Ibidem**, p. 61.
[174] **Ibidem**, p. 153.
[175] **Ibidem**, p. 196.
[176] V. Fanache, **Bacovia. Ruptura de utopia romantică**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
[177] Agatha Grigorescu-Bacovia, **op. cit.**, 1962, p. 71.
[178] **Opere**, p. 431.
[179] Maurice Blanchot, **Privirea lui Orfeu**, în *Spaţiul literar*, Editura Univers, Bucureşti, 1980.
[180] **Opere**, p. 431.
[181] Minkowski, **Schizophrénie. L'autisme et les attitudes schizophréniques**, în *Journal Psychologique*, I, 1927, p. 327.
[182] Gilbert Durand, **Structurile antropologice ale imaginarului**, Editura Univers, Bucureşti, 1977, p. 232-233.
[183] **Ibidem**, p. 102.
[184] Gaston Bachelard, **La terre et les rêveries du répos**, Paris, 1948, p. 62-63, 277.
[185] Gilbert Durand, **op. cit.**, p. 109.
[186] **Ibidem**, p. 110.
[187] **Ibidem**, p. 111.
[188] **Ibidem**, p. 112.
[189] **Opere**, p. 12.
[190] **Ibidem**, p. 21.
[191] Gilbert Durand, **op. cit.**, p. 117. A se vedea şi G. Bachelard, **L'Eau et les Rêves**, José Corti, Paris, 1942.
[192] **Opere**, p. 9.
[193] Punctul "profund obscur către care arta, dorinţa, moartea, noaptea par să tindă" (Maurice Blanchot, **op. cit.**, p. 109).
[194] **Ibidem.**

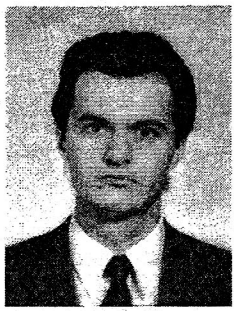

Radu MELNICIUC,
U.S.M., Chişinău

TIMP ŞI SPAŢIU ÎN ROMANUL *MOROMEŢII*

Memorabila frază de început a **Morometilor I** (*În cîmpia Dunării, cu cîţiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial, se pare că timpul avea cu oamenii nesfîrşită răbdare; viaţa se scurgea aici fără conflicte mari. Era începutul verii.*) aşază simbolic evenimentele şi oamenii romanului sub incidenţa cronos-ului. Prima parte a frazei operează cu o localizare de ordin general în timp şi spaţiu, trimiterea aproximativă la "cîmpia Dunării" avînd menirea de a da "deschidere" şi un suflu amplu narăţiunii. Timpul se prezintă ca o categorie lunecoasă, cu un dublu aspect: dincolo de "nesfîrşita răbdare", pe care o are cu oamenii, "se pare" anticipă o altă faţă a manifestărilor lui, cronos-ul aşteptînd momentul în care se va manifesta, sub forma istoriei nerăbdătoare, în volumul al doilea. Aspectul liniştit al timpului e "confirmat" încă o dată de imaginea vieţii care "se scurgea aici fără conflicte mari". "Curgerea" din acest început de roman va avea drept alternativă, ulterior, o temporalitate zbuciumată şi de nestăpînit, care "nu mai are răbdare".

"În spaţiul rustic al **Morometilor** se intră, la fel ca şi în timpul lor, din departe spre aproape: «cîmpia Dunării», cîmpia satului, gîrla, drumul, stănoaga podiştii, bătătura. Salcîmii, prispa, casa, grajdul, poarta grădinii. Pare incredibil, dar avem aici aproape toate părţile care formează cadrul unde se vor petrece întîmplările şi dialogurile", observă Vasile Popovici[1]. Scriitorul ne introduce direct, după o scurtă deschidere-cadru a naraţiunii, în miezul lumii Morometilor. Protagonistul îşi face intrarea (simbolică) în acest topos ale cărui elemente sînt de esenţă metonimică: *Familia Moromete se întoarse mai devreme de la cîmp.* (...)

Rămas singur în mijlocul bătăturii, Moromete, tatăl, trăsese căruţa sub umbra mare a celor doi salcîmi de lîngă ***poarta grădinii*** *şi apoi* ***ieşise şi el la drum*** *cu ţigara în gură...*[2]. Modalitatea de închidere, dar şi cea de deschidere a romanului aminteşte de cea a lui Liviu Rebreanu şi implică ideea de circularitate. Motivul drumului domină începutul şi sfîrşitul romanului **Ion**, introducînd lectorul în topos-ul satului ardelenesc. Tehnica introducerii/scoaterii în/din romanul **Morometii** e aceeaşi, ea ducînd dinspre infinit spre particular şi invers. Procesul de intrare-ieşire se încadrează armonios în "curgerea" drumului infinit: *Drumul trece prin Jidoviţa, pe podul de lemn acoperit de peste Someş, şi pe urmă se pierde în şoseaua cea mare şi fără de început...*[3]. "Ieşirea" din **Morometii I** este una a rupturii, timpul îşi scoate masca, introducînd umanul în tumultul istoriei. Timpul din romanul lui Rebreanu, spre deosebire de cel al lui Preda, trece pe planul al doilea, făcînd loc spaţiului. "Favoritul" **Morometilor** se pare că e timpul. Cronos-ul prozatorului ardelean e unul de suprafaţă, liniar de la început pînă la sfîrşit, e absolut, el nu marchează destinele oamenilor, "zvîrcolirile vieţii": *Satul a rămas acelaşi* (se arată în finalul romanului **Ion**), *de parcă nimic nu s-ar fi schimbat. Cîţiva oameni s-au stins, alţii le-au luat locul. Peste zvîrcolirile vieţii* ***vremea vine nepăsătoare****, ştergînd toate urmele.* (...)

Herdelenii tac toţi trei. Numai gîndurile lor, aţîţate de speranţa împodobitoare a tuturor sufletelor, aleargă neîncetat înainte. Copitele cailor bocănesc aspru pe drumul bătătorit şi roţile trăsurii uruie mereu ***monoton-monoton ca însuşi mersul vremii***[4]. Primele fraze ale romanului au rolul unui ghid sau al unei

sugestii care ar îndruma cititorul spre o anumită percepție a celor scrise prin intermediul unor "semne" cu încărcătură simbolică sub care e așezat acest text. Drumul care domină polii romanului este "drumul destinului implacabil"[5].

Spațiul (la Rebreanu) și timpul (la Preda) înseamnă, de fapt, două concepții diferite, care privesc condiția umană, lucru ușor demonstrabil pornind de la personajele principale: Ion e stăpînit fatal de "glasul pămîntului", în timp ce Moromete este, către sfîrșitul volumului întîi, un înfrînt al vicleniei timpului. Faptul că Preda își așază, în mod programatic, personajele sub dominația cronos-ului e confirmat și de o mărturisire pe care scriitorul o face în 1948 și în care își expune concepțiile privind viitorul său roman (**Morometii I**). Prozatorul își propune să contrapună literaturii române de pînă atunci o serie de puncte de vedere personale privind condiția oamenilor; oameni care, printre altele, la el "nu sînt stăpîniți de glasuri mistice («Glasul pămîntului», «Glasul iubirii» – Rebreanu)"[6]. A sta sub semnul spațiului înseamnă, la Rebreanu, a fi stăpînit de "glasuri" și a ieși de sub incidența cronos-ului tocmai datorită situării acestuia, în curgerea lui, undeva deasupra destinului particular, dar și a elementarității personajului. În schimb, a sta sub semnul cronos-ului în **Morometii I** nu înseamnă nicidecum marginalizarea aspectului spațial. Dimpotrivă, oamenii lui Preda pot fi considerați "oameni ai pămîntului": manifestările fundamentale ale existenței acestora (dragostea, munca, moartea, bucuria sau tristețea) sînt intim legate de pămînt, deci de spațiu, acesta fiind contrapus timpului. Viața (existența sătenilor) se scurge în cîmpia Dunării, adică pe un fundal stabil, fiind pusă, chiar de la început, și sub semnul evident al pămîntului.

S-a observat faptul că Siliștea reprezintă prototipal o structură de cetate, că satul mediatizat de modul în care-l percep țăranii apare ca un fel de "centru" al universului. Scena dialogurilor din poiană, cu raportarea în permanență a datelor lumii exterioare la cea pe care o stăpînesc țăranii, dar și călătoriile lui Moromete la munte, călătorii care, prin povestirile acestuia, introduc ascultătorii (familia Moromete, Cocoșilă) într-o lume paralelă, cu o alură de fabulos, sînt argumente elocvente în acest sens. Satul din volumul întîi întruneste o serie de caracteristici a ceea ce M. Bahtin numește "cronotopul idilic": "Acest macrounivers spațial este limitat și suficient sieși. (...) În idilă, în majoritatea cazurilor, unitatea vieții generațiilor (în general a vieții oamenilor) este determinată esențialmente de unitatea locului (această unitate e evidentă, în cazul **Morometilor**, fie și prin valoarea metonimică a elementelor topos-ului – R.M.), de atașamentul secular al vieții generațiilor față de un loc de care această viață, în toate evenimentele ei, este inseparabilă". O altă particularitate a idilei o constituie faptul că "ea se limitează numai la cîteva realități principale ale vieții: dragostea, nașterea, moartea, căsătoria, munca, mîncarea și băutura, vîrstele"[7]. Aspectele enumerate mai sus nu ar putea însă justifica atribuirea determinativului "idilică" realităților romanului. Aici timpul idilic nu este decît o aparență care își scoate mai tîrziu masca, spre a se converti în unul antiidilic, istoric. Ceea ce face romancierul, cu alte cuvinte, e mai curînd o demitizare a acestei realități. S-ar putea vorbi, din acest punct de vedere, de o temă a distrugerii idilei în **Morometii I**.

E de remarcat, în deschiderea romanului, și nu numai, prezența motivului drumului. Acesta, în afară de faptul că implică o semnificație a deschiderii și fluidității, se încadrează în semantica hotarului, dar și a răscrucii, precum și în cea a comunicării. Cînd iese "și el la drum cu țigarea-n gură" sau cînd "mergea încet pe lîngă garduri cu secerile pe umăr și se oprea de la o podișcă la alta", personajul intră în dimensiunea experienței și a comunicării. Mai trebuie semnalate, din aceeași sferă a motivului drumului, și călătoriile silișteanului la munte. N. Georgescu observă că "glasul pămîntului" sau "glasul iubirii" nu pot avea în **Morometii** rostiri mistice – chemarea drumului, în schimb, da[8]. Firește că aceste chemări mistice, care apoi, prin actul povestirii, își dublează farmecul și îl extind asupra receptorului, nu sînt

valabile decît pentru volumul întîi al romanului. Călătoriile silişteanului, ieşirile sale la drum, trecerile prin sat au în comun implicarea acestuia într-un proces de revelare, pentru sine şi, de obicei, pentru alţii, a anumitor aspecte ale realităţii; iniţial receptor, Moromete se transformă în emiţător sau actor şi re-creează datele experienţelor sale prin intermediul cuvîntului sau al jocului.

Un simbol al transcendenţei, al legăturii, dar şi al răscrucii, al cotiturii, în ultimă instanţă, al încălcării unui tabu este motivul salcîmului. El face parte din categoria celora pe care Tomaševski le numeşte "legate", adică motive ce nu pot fi eliminate fără a periclita integritatea raporturilor cauzale-temporale ale evenimentelor[9]. Salcîmul e un corespondent, în lumea extraumană, al valorilor moromeţiene, avînd totodată şi o evidentă valoare premonitorie, în sensul anticipării disoluţiei unei realităţi patriarhale (a se vedea în acest sens scena tăierii salcîmului din volumul întîi). El face parte din ansamblul cronotopic al universului moromeţian, fiind un element de bază al acestuia, precum şi al simbolisticii cronospaţiale a romanului. Salcîmul asigură legătura între spaţiul intim (curtea) şi cel natural, între microcosmos (eu-l personajului) şi macrocosmos. Tăierea acestuia e un moment de cotitură al romanului, încadrîndu-se în cîmpul semantic al răscrucii.

Poiana lui Iocan este aşezată şi ea "la o răspîntie de uliţi" şi e un fel de "centru" spiritual al lumii satului. Răscrucea are, în acest caz, conotaţia unui punct convergent, iar poiana e spaţiul aparte al unui banchet spiritual, cu legi şi cu o ceremonie bine stabilite, unde istoricul este adus la dimensiunile realităţilor din Siliştе.

Înrudit cu topos-ul răscrucii este cel al pietrei de hotar, doar că, de data aceasta, nu mai e vorba de convergenţă şi certitudini. Aici protagonistul se plasează între două lumi şi, tocmai de aceea, se află într-un moment al totalei singurătăţi. Fragmentul discursului de pe piatra de hotar e unul în care dialogul (specific toposului poienei lui Iocan) face loc monologului, grupul – singurătăţii, iar iluziile utopice – deznădejdii. E şi punctul care, în structura romanului, delimitează cele două părţi ale sale, marchează, în devenirea personajului, trecerea de la utopic la pragmatic (unul de suprafaţă, impus), iar în ceea ce priveşte cronosul indică intruziunea timpului istoric care îşi scoate masca. Moromete caută să se delimiteze aici de lume şi de timp, asumîndu-şi rolul de "martor" şi judecător; dimensiunea ludică a existenţei sale face loc analizei disperate, iar singurătatea şi deznădejdea sa capătă dimensiuni cosmice prin ieşirea personajului la cîmp, într-un spaţiu al deschiderii: *Moromete se aşează pe piatra albă de hotar şi îşi luă capul în mîini. Era cu desăvîrşire singur. Dacă n-ar fi fost mirişteа locurilor sau urmele roţilor de căruţe uscate adînc în pămîntul drumului, care arătau că pe aici au fost oameni, s-ar fi zis că porumburile au crescut singure, că au fost părăsite, că nimeni n-o să mai calce vreodată pe aici şi că doar el a rămas ca un martor al unei lumi ciudate care a pierit.*

Moromete însă era departe de a fi rupt de lume şi venise aici tocmai pentru că se simţea îngropat în ea pînă la gît şi vroia să scape[10]. Elementele de fundal sînt asemănătoare cu cele din romanul "Ion" de Liviu Rebreanu (revelator este gestul mistic al sărutării pămîntului de către eroul principal). În cazul personajului lui Preda misticul face loc unei drame morale.

Atît dialogurile din poiană, cît şi monologul de pe piatra de hotar sînt precedate de ieşirea personajului din curte şi de drumul acestuia prin sat, itinerar care include şi întîlnirea cu Dumitru lui Nae. Simetriile sînt prea evidente pentru a nu face să transpară intenţia antagonismelor şi, respectiv, a unor mesaje diferite. Drumul spre poiană e unul către un centru al satului, cel din scena a doua e drumul prin care această lume a satului apare fisurată în conştiinţa personajului. Poiana lui Iocan este un spaţiu prin care "se intră", în timp ce piatra de hotar este un punct al abandonului, al "ieşirii". Din perspectivă narativă, în perimetrul simbolic al poienei, naratorul/narăţiunea oferă prim-planul prezentării personajului/scenei dialogale, iar povestirea e înlocuită cu spectacolul. Să mai adăugăm că dialogul e menţinut într-un registru

ludic, în timp ce monologul – într-unul interogativ. Cele două registre sînt determinate, respectiv, de certitudinea sau incertitudinea personajului în ceea ce priveşte legităţile existenţei.

Poarta, alături de podişcă, este un simbol al deschiderii şi legăturii. Moromete iese la poartă sau se opreşte pe stănoaga podiştii spre a contempla şi a comunica, acestea fiind spaţiile legăturii lumii eu-lui cu cea a satului.

Moromete, dar şi marea majoritate a eroilor lui Preda, operează cu o amplasare a atemporalului în temporal sau, cu alte cuvinte, cu realităţi ale timpului idilic sau ale timpului eu-lui, făcînd abstracţie de cel istoric. În consecinţă, ei se dovedesc nepregătiţi să accepte noile realităţi (istorice), să reacţioneze după caz. Un exemplu perfect este scena lecturilor din poiană. "Primul agricultor al ţării" (regele – R.M.) merge şi el la plug, are şi el pămînt, "aşa, cam vreun lot şi jumătate"; tragedia Guernicăi este repede "redimensionată", neamţului găsindu-i-se inevitabil un termen de comparaţie într-un sătean, "alde Ilie al lui Udubeaşcă" etc. Întreg volumul al doilea al **Morometilor** nu este altceva decît analiza consecinţelor acestei utopice amplasări a realităţii imediate într-un cadru depăşit de timp, prin intermediul unui exponent (care, ce-i drept, nu este unul de rînd) al satului. Demitizarea satului românesc, urmărirea disoluţiei acestuia în timp va constitui, într-o măsură mai mică, şi subiectul unui alt roman, **Marele singuratic**. Oricum, de aici încolo, adică după volumul al doilea al romanului, satul şi literatura despre ţărani nu va mai capta în mod prioritar atenţia lui Preda. De ce, o explică el însuşi: "Oare ei nu mai ştiu că aceste mituri şi tradiţii ţărăneşti nu mai există sau sînt pe cale să dispară?"[11], se întreabă prozatorul, în sprijinul ideii că literatura despre ţărani nu mai are un suport atîta timp cît dispare satul românesc tradiţional.

În concordanţă cu diferenţele de tematică şi atmosferă dintre cele două volume ale **Morometilor**, în volumul al doilea, spre deosebire de primul, cu un cronos continuu şi liniştit, constatăm o accelerare nevrotică a timpului şi, concomitent, o fragmentare a lui, acesta prezentîndu-se discontinuu. Precipitării cronos-ului i se alătură o restrîngere a topos-ului. Semnificaţia coordonatelor spaţio-temporale ale universului siliştean (dar şi ale universului interior) suferă mutaţii, ele fiind marginalizate de către evenimenţial. Fracturarea timpului, la rîndul ei, produce cataclisme, tragedii. O restrîngere a spaţiului are loc, spre exemplu, în volumul al doilea, în cazul transferării adunărilor din poiană în pridvorul casei lui Moromete. Acestei restrîngeri spaţiale îi corespunde o retragere a lui Moromete din viaţa satului, o împingere a sa pe planul al doilea, ceea ce semnifică, implicit, o marginalizare a spiritualităţii tradiţionale de către timpul istoric. Spaţiul curţii e un spaţiu închis, unul al retragerii. Deşi circumscris acestui spaţiu al curţii, pridvorul simbolizează o nouă deschidere a lui Moromete către lume.

Satul volumului întîi e un centru al lumii / *axis mundi*, e satul-unitate nemişcat în timp; este, în sfîrşit, satul marcat de un element al său, element care, parte a unui întreg, domină, indirect, în economia romanului, lumea Siliştei: Ilie Moromete. Satului din volumul întîi îi ia locul, în volumul al doilea, satul ritmurilor năucitoare ale istoriei, satul care încearcă să suprime personajele de prim-plan în favoarea colectivităţii, precum şi satul complexităţii centrifuge care dezmembrează legile şi deschide porţile cetăţii datinilor şi a certitudinilor spirituale în faţa invaziei istoriei. Dispare (fapt semnificativ) centrul (poiana lui Iocan); liderii (nu însă şi spirituali) se succed arbitrar. Siliştea, lipsită de o axă, îşi pierde, de fapt, statutul de topos-cetate, de element romanesc omogen şi centripet.

O ultimă încercare de a face faţă timpului, călătoria pe care Moromete o efectuează la oraş, în speranţa de a-şi readuce feciorii, de a-şi reface unitatea familiei şi, prin aceasta, unitatea interioară, eşuează. Oraşul, al cărui rol sumar în roman nu ne permite să-i atribuim statutul de topos, se anunţă totuşi ca spaţiu al unor atitudini aparte faţă de legile satului şi ale timpului şi, implicit, ca loc de refugiu al unei categorii umane aparte – cea a fugarilor: Nilă, Paraschiv, Achim. Cronologic, interesul pentru un nou topos, oraşul, apare

imediat după **Morometii I** prin **Risipitorii** (1962). Cu volumul al doilea al **Morometilor** (1967) Preda revine la tema ruralității care este abandonată, de data aceasta definitiv, în romanele "citadine" care urmează: **Intrusul** (1968), **Delirul** (1975) și, în sfîrșit, cele trei volume ale **Celui mai iubit dintre pămînteni** (1980). Revenirea la problematica satului e dictată, probabil, de conștientizarea necesității de a adăuga noi date la "dosar", date ce ar putea servi la rezolvarea unei întregi serii de "cazuri" romanești, la nuanțarea imaginii și problematicii unor personaje. Mai e și incapacitatea de a evada de sub tutela unei imagini literare (cea a Tatălui). Timpul istoric, cu care ia contact real Moromete în volumul al doilea, este timpul de afirmare a imaginii fiului (Niculae Moromete). Astfel încît, dacă volumul întîi este cel al timpului idilic, al timpului eu-lui și al Tatălui, volumul al doilea aparține dimensiunii istorice a cronos-ului și este, respectiv, la o apreciere de suprafață, unul al Fiului.

După ce elucidează ceea ce are de spus pe tema ruralității, Preda se re-implică într-un efort mai vechi al literaturii române, cel de a crea o proză citadină în replică la lunga tradiție a unei proze ce-și are interesul în lumea satului. Schimbarea mediului este, firește, o posibilitate de introducere a unor noi tipologii: cea a adolescentului, a intelectualului, a femeii cu o psihologie insondabilă etc. Orașul e o prezență ce domină, indirect, narațiune și personaje. În **Morometii** scriitorul reușea să impună, prin abordarea cîtorva conflicte și a unei problematici specifice, prin prezentarea unor tradiții și a unor tipologii umane, o imagine a satului românesc ce apare cititorului mai mult sau mai puțin structurată; prin "făptura" satului "transpar" anumite axe și reguli ce-i dau formă și conținut. Din aceeași încercare făcută în cazul mediului urban rezultă o imagine a orașului contorsionată și prea puțin stabilă, mediile și regulile se succed și se întrepătrund, valorile sînt cel mult în curs de afirmare. Diferența sat-oraș e și cea dintre spiritul comunitar și aglomerarea arbitrară a unui număr de destine ce-și caută centrul gravitațional într-o realitate labirintică.

Dacă **Morometii I** este inclusiv romanul iluziei că istoria este așa cum și-o închipuie omul și că ea poate fi ocolită, romanele ce urmează sînt istoriile iluziei că ea ar putea fi înțeleasă, că, prin implicare, ar fi posibil un dialog cu ea. Orașul, ca topos caracteristic timpului istoric, negînd excepția, neagă și posibilitatea dialogului, refuză individului șansa de a depăși sau de a ocoli depersonalizarea. Reperele acestei lumi se constituie într-un mozaic ale cărui părți componente sînt așezate haotic și arbitrar, fără a se combina într-o imagine coerentă. Petrini, personajul principal al ultimului roman, este un "rătăcitor" care parcurge, rînd pe rînd, în felul eroilor picarești, diverse medii sociale, fără a găsi "centrul" elementelor orașului și fără a putea să înțeleagă dialectica ritmurilor acestui topos. Timpul istoric împrumută chipul său distorsionat și lunecos orașului și locuitorilor săi, pe de o parte, și impune o viziune narativă diversă de cea a primului roman, își lasă amprenta asupra tipologiei personajelor și asupra reacțiilor existențiale ale acestora, pe de altă parte.

NOTE

[1] Vasile Popovici, **Marin Preda: Morometii**, "Limbă și literatură", nr. 3, 1982, p. 372.

[2] Marin Preda, **Morometii**, v. I, Editura 100+1 Gramar, București, 1995, p. 7.

[3] Liviu Rebreanu, **Ion**, Hyperion, Chișinău, 1992, p. 414.

[4] **Ibidem**.

[5] Mihai Cimpoi, **Ion și cele două voințe**, în Liviu Rebreanu, *Ion*, ed. cit., p. 5.

[6] Marin Preda, **Creație și morală**, ediție de Victor Crăciun și Corneliu Popescu, Cartea Românească, 1989, p. 283.

[7] Mihail Bahtin, **Formele timpului și ale cronotopului în roman**, în *Probleme de literatură și estetică*, Editura Univers, București, 1982, p. 456.

[8] Nicolae Georgescu, **Puterea pămîntului**, "Luceafărul", nr. 32, 9 august 1986.

[9] Boris Tomaševski, **Teoria della letteratura**, Milano, 1970, p. 185-186.

[10] Marin Preda, **Morometii**, v. I, p. 306-307.

[11] Adrian Păunescu, **Sub semnul întrebării**, București, Cartea românească, 1971, p. 390.

Luminița BUȘCĂNEANU,
doctorandă,
Univ. "Al. I. Cuza", Iași

MINULESCU: DESENTIMENTALIZAREA IUBIRII (TRIUNGHIUL CROMATIC)

Simbolul pătrunderii în arta minulesciană este "treiul". Atestat în **Dicționarul de simboluri** drept: număr fundamental; ordine intelectuală și spirituală întru Dumnezeu, în Cosmos sau în Om; tripla unitate a ființei; perfecțiunea unității dumnezeiești; triunghi; unire și armonie; lucrurile care năruie credința omului: minciuna, neruşinarea, zeflemeaua; duc în iad: clevetirea, împietrirea, ura; călăuzesc spre credință: ruşinea, buna purtare și frica de Ziua Judecății; nivelurile vieții umane: material, rațional, spiritual sau divin; faze ale evoluției mistice: curățire, iluminare, unire; ternare în corpul uman; faze ale existenței: apariție, evoluție, distrugere, sau: naştere, creştere, moarte, sau: evoluție, apogeu, involuție[1].

În poezia lui Ion Minulescu treiul, în formă de "triunghi simbolic", "trioletul" este modelul poetic de a "unifica starea [...] de dezbinare și provizorat (și lăuntric, și exterior) [...]. Baza reprezentării geometrice ternare de referent al reflectării în oglindă, răsturnare ce dezvăluie însă simultan fuga și setea de clasicitate, mai ales sub forma particulară a căutării și fugii de sine, de identitate, prin care, deși intuit, onticul e, fie sărăcit, fie compromis de "mine însumi", generînd experiența hazardului și cronicizînd eșecul *integrării*"[2]. Citatul ne introduce direct în esența raționamentului semnificatului. Pe lîngă importanța majoră de posibile trepte ale căutării de sine, "cel care sînt" cu adevărat, treiul joacă și rolul de semnificant: "structurează arhitectonica poemului"[3]. În fine, "trioletul" este imaginea poetică a *Romanței*, forma simbolismului său[4].

Ce înseamnă romanța "fără muzică"? În articolul *Poezia lui Minulescu sau explorarea unor semne de întrebare*, V. Fanache explică fenomenul[5]. Ruptura de romanța clasică a fost inevitabilă. Poetul nu mai crede în sacralitatea fidelității. În romanță sentimentul este retorizat, ființa pierdută – plînsă și implorată de a reveni. Noua romanță desfide regretele postume, deoarece trăiește intens prezentul. Iubirea își este suficientă și de aceea se plasează dincolo de "cîntec". "A te cînta", în "limba noastră veche", afirmă criticul, este echivalent cu "a te plînge inutil". Minulescu exclude cîntecul, dorul dînd naştere unor noi romanțe – "negative" – *fără sentimentalizarea iubirii, fără muzică plîngăcioasă*. Ceea ce nu înseamnă că sînt și fără "melodicitate"[6], aceasta formînd primul nivel al textelor, servit conștient publicului, cititorului. Melodicitatea a avut o semnificație deosebită: pe de o parte, pentru răspîndirea și receptarea imediată a textului, pe de alta, pentru a ascunde comunicarea dramatică relevată sub masca umorului și jovialității blazate.

Rolul noii romanțe este de a elibera arta, de a inocula cultul *sincerității*: "După mine, poezia trebuie făcută cu sufletul. La poezie nu trebuie minte [...] Ăștia care fac poezii complicate vor să dea gata pe cititori. Eu cînd fac o poezie mă dau gata pe mine"[7]. Astrul călăuzitor al acestui univers este soarele "care despoaie, striveşte universul în lumina lui"[8]. În fața acestui "ochi îndepărtat" toți avem aceeași mărime, "suntem cu toții egali și nevolnici, *proşti actori ai unei drame al cărui sens îl ignorăm* (s.n. – L.B.)"[9]. Minulescu e un poet solar și un *oficiant* al cultului nou, iar arta lui "un sacerdonțiu"[10], o misiune, o chemare. Prin sinceritate se va realiza desăvîrșirea omului. Arta va deveni autentică, "neprostituată"[11].

Constantele operei minulesciene pot fi reprezentate prin expresia trinomă:

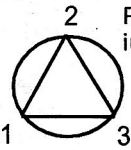

Cercul simbolizează Romanţa:

1. În studiul său, **Poezia, mod de existenţă**[12], Ion Biberi schiţează cîteva date preistorice ale constituirii *ritualului magic*. Cercetările antropologilor, şi mai cu deosebire descoperirea abatelui Lemozi, în peştera din Cabrerets (departamentul Lot-Franţa)", narează despre un ceremonial care se făcea într-un loc nepopulat, într-o peşteră, pînă la care trebuia să se parcurgă o cale foarte dificilă printr-un tunel. Ceremonialul implica magia: templul natural, "imense bolţi subpămîntene", întuneric, tăcere, apoi exploatarea unor date ale psihicului pentru a provoca, prin sugestie, extazul.

Pentru a ajunge la extaz e nevoie de o lungă şi copioasă pregătire. Scopul principal al ritualului este de a subordona, de a stabili o anumită ordine. Acesteia i se supune, în primul rînd, corpul, apoi, prin el, sentimentele, gîndurile, amintirile. Poezia, ceremonial care "nu mai are nimic comun cu celelalte forme de activitate inteligentă", ţine de "magie, fie de domeniul jocului" şi este numită, de Nicolae Manolescu, "poezie în sine", adică poezie pură. Ea nu mai are "raţiune practică, socială", iar poetul nu exercită "o misiune utilă" cetăţii, ci un "oficiu misterios, un ritual", devenind astfel oficiatorul "închis în gesturile lui ca-ntr-o enigmă". Poezia "nu comunică, ci se comunică, gestul creator se substituie creaţiei: cuvîntului îi este preferată absenţa cuvîntului, fie că este o absenţă adevărată, fie că este un joc de silabe, adică o muzică"[13]. Structura ceremonialului este una şi aceeaşi pentru toate momentele antologice – naştere, iubire, moarte, iar esenţa lui are un singur scop – *suprimarea limitelor condiţiei umane*: "Eu ştiu c-ai să mă-nşeli chiar mîine.../ Dar fiindcă *azi mi te dai toată*/, *Am să te iert* – / E vechi păcatul/ Şi *nu eşti prima vinovată*!..." (**Celei care pleacă**). "Iertarea" e de rang sacerdotal. Oficiantul apare pentru a pregăti şi conduce ritualul: "Am *ars miresme-otrăvitoare* în trepieduri de *argint*,/ În pat ţi-am presărat *garoafe*/ Şi *maci* – // Tot *flori însîngerate* – / Şi cu *parfum de brad pătat*-am *dantela pernelor curate*". În romanţă, cromatismul e procedeul care divulgă disperarea ce se ascunde în spatele voluptăţii aparente: "argintul" pe care "ard" "miresmele" "otrăvitoare", "petele" "parfumului de brad" de pe "dantela" "curată" şi, mai ales, "însîngeratele" flori, toate prorocesc ratarea ritualului: de la înălţimile mitologice ale pregătirii extazului la ordinara "slujbă" de la oră la oră.

Desentimentalizarea iubirii e fatală pentru noua romanţă. Ea *exclude magicul* din ceremonialul care se înfăptuieşte acum la lumina zilei, în faţa unui public insensibil, de la care se aşteaptă ovaţii. Matei Călinescu numeşte trucul "autoparodierii", care este cu două faţete, "parodierea simbolismului din interior, de către poetul simbolist" şi "parodierea de către Minulescu a propriilor sale formule"[14]. Ridicolul şi tragicul condiţiei umane, de care poetul e mai conştient decît "spectatorul" său, îl fac să reducă întreaga magie la o singură "clipă" autentică (în sens cu ritualul ocult): una diferită de "şirul clipelor la fel". După un "pahar de hidromel" (băutură alcoolică, drog), clipa, care se presupune a fi echivalentul extazului ocult, este încununată cu laurul "*verde*" al "*minciunii neprihănitelor iubiri*". Verdele, culoarea vieţii şi a speranţei, e neutralizat aici de "minciuna" autoritară şi transformat în verde perfid şi depravat.

2. În poezia simbolistă, Minulescu este "ultima noutate"[15]. Dacă Macedonski, acutizînd simţurile pînă la a le face preponderente, se iluzionează că senzualitatea în punctul ei culminant va deschide cale cunoaşterii, Minulescu nu mai "visează", nu oscilează între "iluzie şi suferinţă", deşi, la fel ca Macedonski, descoperă "adevăratele simboluri ale iubirii" în "ardere, flacără, dezlănţuire sălbatică". Mai mult, Minulescu este "mai întîi de toate *poet al iubirii* (s.n. – L.B.)"[16]. Nu e nici un paradox. Se cere doar o mică precizare: poet *simbolist* al iubirii. Pentru prima oară iubirea e

protejată contra ridicolului, adevărata iubire umană, care "nu se lasă copleşită de fantasma absolutului, ea evoluează dublată de o conştiinţă ironică a degradării erosului şi a duratei lui limitate"[17]. Minulescu nu accentuează o superioritate a bărbatului în raport cu femeia şi nu are satisfacţia luării în posesiune. Poetul e matur. Are conştiinţa ameninţării erosului de Timp şi mai puţin a uneia din părţile cuplului. Amanţii minulescieni se satisfac reciproc bucurîndu-se de "clipa" voluptăţii. Numai aceasta le aparţine. Viitorul şi trecutul sînt ale Timpului care, în opinia lui V. Fanache, e aceeaşi cu profanarea şi sfîrşitul, "transformă alcovul din cuib al unor sentimente prelungite sub jurămînt, într-un spaţiu public, [...] bazar sentimental", în care ochiul frapat de "enorma colecţie de patimi", "bazarul sentimental" constituind degradeul "beţiei albe"[18] a "bazarului oriental", "cacofonia barbară"[19], golul unui vast bazar pe un fond de neant: "Acolo rase, civilizaţii, tradiţii vin în contrast în mod incoerent şi duşmănos; fiecare dintre ele arde de dorinţa ca sclipirea ei cea mai personală să ajungă în conflict cu strălucirea vecinei sale"[20].

Marea Romanţă, "romanţa fără muzică", este o romanţă tristă, căreia i-a fost *impusă* jertfa iubirii sacre de către "forfota celor care vor să uite de timpul nimicitor". Poetul imploră Timpul, nu fiinţa iubită: "Dă-mi *calmul* şi *colorile de seară*" (**Într-un bazar sentimental**), în timp ce "amanţii" "aşteaptă pe trotuar" nerăbdători. *Timpul desentimentalizează iubirea*, ca apoi s-o anuleze în general: "Ştiu că m-aşteaptai pe mine/ Iată-mă, sosesc şi-ţi zic:/ Te-ntîlnesc întîia oară.../ *Tot ce-a fost n-a fost nimic/ Minte-mă din nou...*". Individul va fi condamnat la a relua continuu totul de la început. El nu va fi niciodată iubit, doar "amant". Pasiunile îi vor fi scurte şi tulburătoare şi nu va cunoaşte niciînd profunzimile, "calmul", beatitudinea "colorilor de seară". Timpul le-a anihilat, le-a mortificat, metamorfozîndu-le în "*umbre*" şi "*et caetera*" (suspans extrem de sugestiv).

3. Persoana care va încerca să prelungească iubirea este, la fel, un condamnat la rolul *carnavalesc* de "jucărie stricată" (**Acuarelă**). Analizînd epoca în care apare simbolismul, Cincinat Pavelescu accentua *graba* cu care se precipită evenimentele: "viaţa de azi se exasperează într-o intensitate îngrozitoare, nu mai avem timp de pierdut", iar "reveria şi amorul nu ne mai leagănă ca altă dată luni şi zile întregi; abia dacă le acordăm faimosul "quart d'heure" (mai mult sau mai puţin a lui Rabelais)"[22]. "Atracţia pentru carnavalesc, susţine Corina Ciocîrlie, – fie el şi degradat – în literatura română corespunde speranţei de a găsi o soluţie de continuă regenerare într-o lume mereu ameninţată de istorie"[23]. În această lume poetul, mereu supus autoreflecţiei, are un pronunţat simţ al *ridicolului* şi *ironiei*. Rămîne sceptic în privinţa puterii sale demiurgice, "pare creator", în realitate nefiind decît o "păpuşă automată, nu mai mult decît *un saltimbanc în carnavalul general* (s.n. – L.B.)"[24]. Drama creatorului este conştientizarea neputinţei sale de a fi liber. Este impus a-şi struni imaginaţia, devine "acrobatul" căruia aceasta îi este duşman: "Aici printr-o întîmplare fericită, imaginaţia înseamnă un joc cu strictete respectat al muşchilor, al plămînilor, al inimii [...], greşeala este pedepsită cu severitate [...] o greşeală este ireversibilă". Prin urmare, "există mai multă seriozitate în jocurile de circ decît în celelalte genuri de spectacol, unde pericolul nu este niciodată veritabil"[25]: "La circ.../ Un accident banal – / Un *acrobat*, / Un salt mortal [...] / Dar *balerina nu-l iubea* [...] / Cu aceeaşi balerină lîngă el,/ *Alt acrobat.../* Alt salt mortal!..." (**Ultima oră**). Accidentatul *iubea*. A fost încălcată interdicţia, "greşeala" îi este fatală.

Simbolul cromatic al carnavalului este "*tatuajul*" ("cu corpul tatuat de sus şi pînă jos"). În **Dicţionarul de simboluri** tatuajul este, în principiu, o "invocare permanentă, "o identificare cu puterile cereşti", "un mod fundamental de a intra în comunicare cu ele"[26]. Se aplică doar în urma unei iniţieri după care "comunicarea" e posibilă. În cazul teatrului poeziei minulesciene, tatuajul presupune o multitudine de culori, ceea ce, aplicat la întreg, este egal cu varietatea măştilor pe care le probează şi cu care se identifică poetul-actor.

Cu această tratare a temei carnavalului intrăm în plin modernism. În poezie se şterg barierele dintre spectator şi actor, fiecare jucînd, pe rînd, o gamă largă de roluri. Poetul face parte din masa anonimă. În jocul acesta a zeci de măşti, atenționează Ion Apetroaie, "personală" e doar "dexteritatea cu care le schimbă"[27]. Minulescu nu are timp şi nici "răbdare"[28] să se oprească la fiecare personaj pentru a prezenta, pe verticală, caractere complexe; de aceea poetul schițează doar imaginea superficială, din "oglindă". Sina Dănciulescu atribuie mimului rolul de realizator al "legii oglinzii, căutînd echilibru între oglindit şi oglinditor", iar drept scut pentru ambiguitatea inevitabilă, care poate să-l distrugă, numeşte "umorul"[29]. Masca simbolistă, despre care Ion Apetroaie scrie că "este cea mai bine purtată"[30], permite a se ascunde după stări ambigui: "Domnul Minulescu, îl demască G. Călinescu, e un mare sentimental şi la d-sa simbolismul e un mod de a ascunde sentimentul care-l ruşinează"[31]. Într-o lume în care nu mai poți fi tu însuți: "*rîsul* (s.n. – L.B.) intră în clasa tuturor fenomenelor artistice care denotă în eul uman existența unei dualități permanente, puterea de a fi totodată el însuşi şi altul"[32]. Alain dezvoltă ideea conform căreia "nimic nu reconciliază mai bine spiritul şi corpul; căci în frămîntările sublimului, trupul este totdeauna puțin timid"[33]. Prin urmare, specific omului, rîsul eliberează spiritul de aparențe.

Prin intermediul umorului şi ironiei, opera minulesciană pătrunde în sferele înalte ale poeticului, reuşind, uneori, cel puțin pe primul plan, să se elibereze de sub presiunea autostăpînitoare a "verdelui de cucută", a sfîrşitului iremediabil. Opera se realizează datorită acestor surse care mențin luciditatea şi salvează de ridicol.

BIBLIOGRAFIE

[1] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **Dicționar de simboluri**, vol. III, Editura Artemis, Bucureşti, 1995, p. 367-372.

[2] Sina Dănciulescu, **Poetica minulesciană**, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1986, p. 16.

[3] Adriana Iliescu, **Poezia simbolistă românească**, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 180.

[4] Vezi Mihai Gafița, prefață la *Ion Minulescu*, ***Opere***, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1974.

[5] V. Fanache, **Poezia lui Minulescu sau explorarea unor semne de întrebare**, în "Steaua", anul XXXV, nr. 2, februarie, 1984, p. 10-11.

[6] Mihai Gafița, **op. cit**, p. XXIII.

[7] Apud, Emil Manu, **Ion Minulescu şi conştiința simbolismului românesc**, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, p. 103.

[8] Jean-Pierre Richard, **Poezie şi profunzime**, Editura Univers, Bucureşti, 1974, p. 131.

[9] **Ibidem**.

[10] Mihai Gafița, **op. cit.**, p. LII.

[11] Valeriu Rîpeanu, Studiu introductiv la *Ion Minulescu, **Poezii***, Editura Porto-Franco, Galați, 1993, p. XII.

[12] Vezi Ion Biberi, **Poezia ca mod de existență**, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969.

[13] Nicolae Manolescu, **Metamorfozele poeziei**, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 16-17.

[14] Apud, Mircea Tomuş, **Cincisprezece poeți**, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 108.

[15] V. Fanache, **op. cit.**, p. 11.

[16] **Ibidem**, p. 12.

[17] **Ibidem**, p. 11.

[18] Daniel Dimitriu, **Grădinile suspendate**, Editura Junimea, Iaşi, 1988, p. 63.

[19] Jean-Pierre Richard, **op. cit.**, p. 195.

[20] **Ibidem**.

[21] **Ibidem**.

[22] Cincinat Pavelescu, **Simbolismul**, în "Flacăra", an. I, nr. 31, 19 mai 1912, p. 246.

[23] Corina Ciocîrlie, **Pragmatica personajului**, Editura Minerva, Bucureşti, 1992, p. 96.

[24] V. Fanache, **op. cit.**, p. 12.

[25] Alain, **Un sistem al artelor frumoase**, Editura Meridiane, Bucureşti, 1969, p. 49.

[26] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op. cit.**, p. 336.

[27] Ion Apetroaie, **Orfeu şi Aristarc**, Editura Junimea, Iaşi, 1982, p. 91.

[28] Daniel Dimitriu, **Introducere în opera lui Ion Minulescu**, Editura Minerva, Bucureşti, 1984, p. 31.

[29] Sina Dănciulescu, **op. cit.**, p. 92.

[30] Ion Apetroaie, **op. cit.**, p. 92.

[31] G. Călinescu, **Ion Minulescu Nu sînt ce par a fi**, în "Adevărul literar şi artistic", anul XV, nr. 809, 7 iunie 1936, p. 10.

[32] Livius Ciocîrlie, **Negru şi alb**, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1979, p. 90.

[33] Alain, **op. cit.**, p. 124.

Alina CIOBANU
Chişinău

EROUL CIVILIZATOR ÎN POVEŞTILE LUI ION CREANGĂ

Poveştile lui Ion Creangă constituie nişte lucrări integre, a căror finalitate definitorie poate fi rezumată la construirea unei *realităţi* ficţionale ideale. Confruntarea principiilor binelui şi răului este rezolvată, aici, în favoarea binelui, iar realitatea ficţional-ideală îşi propune să prezinte modelul perfect al lumii, conceput ca substituent imaginar al *realităţii* concrete. Semnificaţia fundamentală a acţiunii poveştilor lui Ion Creangă (ca şi a tuturor basmelor fantastice) constă în modelarea lumii în direcţia evoluţiei etice ascendente, a perfecţionării. Acţiunea de modelare are ca premisă ideea [re]descoperirii şi promovării modelului ideal al lumii. În poveştile lui I. Creangă funcţia de modelator al lumii, adică de erou civilizator, nu revine în mod obligatoriu protagonistului basmului, care, de regulă, este erou-explorator ("în căutare") şi/sau erou-victimă. Funcţia de reformare şi transformare a universului fantastic este prestată de protagoniştii tuturor celor şapte sfere de acţiune ale basmului (vezi Vl. Propp, "Morfologia basmului"), de la răufăcător pînă la falsul erou.

În *Povestea porcului* rolul de modelator al universului epic este disputat de mai multe personaje, semnificaţiile prestaţiilor lor funcţionale diferenţiindu-se de la caz la caz. Urmînd ordinea cronologică a acţiunii basmului, constatăm că primul personaj care îmbracă haina eroului civilizator este baba, în momentul cînd execută funcţia trimiţătorului, exprimată cu multă franchete: "Ia, mîne dimineaţă, cum s-a amiji de ziuă, să te scoli şi să apuci încotro-i vede cu ochii; şi ce ţi-a ieşi înainte întîi şi-ntîi, dar a fi om, da'şerpe, da', în sfîrşit, orice altă jivină a fi, pune-o în traistă şi o adă acasă; vom creşte-o şi noi cum vom putè, şi acela să fie copilul nostru" [1, p. 110]. Anume baba este personajul care determină schimbarea stării de fapt iniţiale, reductibilă schematic la faptul că "nu aveau copii". Decizia şi insistenţa ei de a găsi şi de a înfia "orice jivină" remediază aproape imediat, graţie supuşeniei şi complicităţii moşneagului, lipsa copiilor. Cel "mai ogîrjit, mai răpănos şi mai răpciugos" purcel devine, în special datorită eforturilor babei, un odor "chipos, ... hazliu, ... gras şi învălit ca un pepene" [1, p. 111]. Caracterul modelator al acţiunilor acestui personaj este relevat direct, prin descrierea fără echivocuri, progresul fiind indubitabil.

Un alt erou civilizator, în *Povestea porcului*, este chiar Făt-Frumos, fiul de împărat, prefăcut prin "drăcăriile" hîrcii în purcelul "cel ogîrjit, răpciugos şi răpănos". Făt-Frumos se manifestă în această ipostază în momentul cînd se angajează să facă podul de la casa bătrînilor pînă la curţile împărăteşti şi obţine dreptul de a se căsători cu fata împăratului. Redimensionarea lumii, şi în cazul babei, şi în cazul porcului, are un sens dublu: concret-senzorial/material şi metafizic. Or, metamorfoza cantitativă antrenează schimbarea calitativă a coordonatelor lumii basmului: de exemplu, construirea podului de către Făt-Frumos şi căsătoria cu fata împăratului anulează sîngeroasa alternativă "oferită" de împărat ghinionistilor "feciori de crai şi de împăraţi", care "n-a(u) făcut nici o ispravă".

Dinamismul acţiunii poveştilor lui Creangă derivă din şi, concomitent, determină tentaţia obsedantă de depăşire a condiţiei date, tentaţie ce "curtează" cu insistenţă şi cucereşte personajele-cheie. Dorinţa de perfecţionare a lumii, conştientizată într-un moment aparent static, de fals echilibru, explică atît îndemnul împărătesei-mame adresat împărătesei-fiice de a arunca în foc "pielea cea de porc", cît şi acţiunea ulterioară a tinerei soţii. De altfel, episodul

menţionat vădeşte o similitudine surprinzătoare cu motivul ispitirii, atestînd influenţa vădită a arhetipului (pre)biblic al eroului civilizator în dublă ipostază (şarpe/femeie). Demolarea unei microlumi, în urma efortului (re)modelator (aruncarea în foc a pielii de porc), declanşează redimensionarea în întregime a universului, ale cărui noi coordonate sînt trasate de traiectoria peregrinărilor fetei de împărat. În drumul său spre soţul pierdut acest personaj se manifestă mai puţin ca emiţător al demersului (re)modelator, ci mai ales ca beneficiar al acţiunilor personajelor-donatori. Oferirea darurilor magice (furca cu lîna de aur, vîrtelniţa de aur, tipsia cu cloşca şi puii de aur) simbolizează dorinţa de reinstaurare a modelului ideal al lumii, în al cărui cadru ar fi anihilate efectele acţiunilor distructive ("drăcăriile babei"). Acţiunile, dar mai ales darurile celor trei bătrîne bune: Sf. Miercuri, Sf. Vineri şi Sf. Duminică susţin, fără îndoială, obiectivul "civilizator" al căutării Mănăstirii-de-Tămîie şi a lui Făt-Frumos de către tînăra împărăteasă. "Cercul zdravăn de fier" ce a încins mijlocul femeii însărcinate stopează mersul firesc al tuturor lucrurilor, nu doar naşterea pruncului, şi capătă semnificaţii malefice în arhitectonica basmului. "Ruperea cercului", ieşirea de sub incidenţa blestemului devine posibilă graţie atît darurilor şi sfaturilor celor trei "zîne bune" şi ajutorului ciocîrlanului şchiop, cît şi intervenţiei benefice a "credinciosului împăratului", care a descoperit "vicleşugul babei", povestind împăratului "ce se petrecuse în odaia lui în cele două nopţi din urmă". Semnificativă este coparticiparea, în finalul poveştii, a celor două personaje – Făt-Frumos şi împărăteasa însărcinată – la instaurarea unei (relativ) noi stări de lucruri, caracterizate în special de naşterea pruncului (simbol, aici, al unei vieţi, al unei noi lumi?) şi de pedepsirea/anihilarea "hîrcii de babă".

În *Povestea lui Stan Păţitul* modelul ideal al lumii, ordinea firească a lucrurilor sînt afectate de existenţa, ieşită din albia tradiţiei, a protagonistului, care, ajuns, vorba lui Creangă, "pînă la vîrsta de treizeci şi mai bine de ani, şi-a sclipuit puţine parale, cîteva oi, un car cu boi şi o văcuşoară cu lapte", "şi-a înjghebat şi o căsuţă" [1, p. 126], dar este măcinat de lipsa unei soţii, a familiei – "urîtul îi venea de hac" [1, p. 127]. Incertitudinile, dar şi speranţele protagonistului, sînt evidente în modul quasihamletian de a trata situaţia creată: "să se însoare... să nu se însoare?!..." [1, p. 127]. O asemenea interpretare a situaţiei revendică un efort, o acţiune din exterior (din partea altui personaj sau a autorului), care ar submina coordonatele unei asemenea stări de echilibru. Naratorul introduce în contextul acţiunii epice primul erou-civilizator, simbol tradiţional (creştin) al răului etern, al tuturor schimbărilor malefice ale universului, în special în basmele fantastice româneşti – pe Scaraoschi, "căpitenia dracilor". Acest personaj, acuzat în permanenţă, de către mentalitatea colectivă, de toate relele posibile, rămîne fidel, datorită autorului, imaginii încetăţenite. Acţiunile (re)modelatoare ale lui Scaraoschi şi finalitatea prezumtivă a acestora sînt prezentate în chip tranşant: "... a dat poroncă tuturor slugilor sale ca să apuce care încotro a vede cu ochii, şi pretutindene, pe mare şi pe uscat, să vîre vrajbă între oameni şi să le facă pacoste" [1, p. 128]. Anume decizia autoritară a "căpiteniei dracilor" iniţiază şirul numeroaselor întîmplări şi transformări ulterioare ce constituie însuşi fondul naraţiunii fantastice, dar care devin posibile numai în virtutea unui gest profund uman (realizat, se pare, concomitent cu enunţarea "poroncii" respective de către Scaraoschi) al protagonistului, care astfel se manifestă, şi el, în rolul eroului-civilizator.

"Bucăţica de mămăligă îmbrînzită", lăsată de milosul Stan "pe-o teşitură", cu intenţii caritabile, de inspiraţie creştină şi "umanizatoare" ("... poate-a găsi-o vreo lighioaie ceva, a mînca-o şi ea ş-a zice bodaproste" [1, p. 128] şi îngurgitată cu fatală dezinvoltură de dracul ghinionist, declanşează mecanismul evoluţiei ascendente a existenţei protagonistului şi a universului său. Ca urmare

a pedepsei lui Scaraoschi, dracul ajunge, sub înfăţişarea unui "băiet ca de opt ani, îmbrăcat cu straie nemţeşti" [1, p. 130] şi autobotezîndu-se Chirică, slugă la Stan, alias Ipate. Prezenţa dracului Chirică devine activă în momentul cînd acesta preia funcţia "starostelui", adică a intermediarului tradiţional în problemele căsătoriei, şi îl convinge într-un mod absolut original (episodul cu seceratul lanului de grîu, inspirat de proverbul "Cînd se-nsoară, nu-i de moară") pe Stan să renunţe la statutul de celibatar. Rolul "civilizator" al acestui personaj simbolic se amplifică în episoadele următoare: participarea la hora din "alt sat", peţirea "puişorului de fată căreia îi jucau ochii în cap ca la o şerpoaică" [1, p. 140] etc., dar adevărata dimensiune (şi finalitate) a misiunii (re)modelatoare a dracului Chirică este descoperită în episodul axat pe "scoaterea coastei de drac" din femeia lui Stan, al cărui pretext "instructiv-didactic" este mai mult decît evident. O particularitate specifică a prezenţei acestuia în universul basmului lui Creangă constă în anihilarea totală a laturii sale malefice. Chiar şi revendicarea taxei simbolice pentru cei trei ani de slujbă are o finalitate pozitivă – baba-"codoşcă" este considerată o prezenţă nedorită, pernicioasă, într-un univers uman ideal, şi dispariţia ei nu primejduieşte, ci consolidează temeiurile fericirii conjugale a lui Stan Păţitul.

Majoritatea personajelor importante din textele examinate execută, cu intermitenţe, rolul eroului civilizator. Această cumulare specifică de funcţii, de către personajele basmului, este o particularitate esenţială a acţiunii poveştilor lui Ion Creangă, care derivă din prezenţa activă a eroilor crengieni în canavaua naraţiunii. Omniprezenţa eroului civilizator este absolut legitimă şi firească, deoarece efortul de [re]modelare a lumii este revendicat cu insistenţă de finalitatea optimistă a acţiunii poveştilor marelui povestitor al literaturii române.

BIBLIOGRAFIE

1. Creangă, I., **Opere**, 2 vol., Editura Literatura artistică, Chişinău, 1989, vol. 1.

Poetul Grigore Vieru vorbind în faţa absolvenţilor cursurilor de limba română. Casa Limbii Române, iunie 2000.

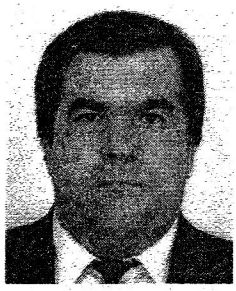

Alexandru BURLACU
Chişinău

ION BARBU ŞI POEZIA BASARABEANĂ INTERBELICĂ

Se ştie că în ultimele două secole au existat trei mari doctrine asupra poeziei, care s-au confruntat sub diferite forme cu la fel de diferite rezultate: doctrina *imitativă*, doctrina *expresivă* şi doctrina *imaginativă*. Cea dintâi, consideră Matei Călinescu, „proprie clasicismului, a renăscut sub o înfăţişare fundamental nouă, revoluţionară şi, ca atare, ireductibil ostilă unora dintre postulatele clasicismului însuşi, în realismul secolului al XIX-lea. Istoriceşte, conştiinţa poetică modernă s-a format şi printr-o reacţie polemică (...) faţă de ideea de *mimesis*. Această reacţie explică (în parte, cel puţin) geneza în secolul al XVIII-lea a doctrinei *expresive* cu privire la originile şi finalităţile actului poetic; proces care a dus la o liricizare a însuşi conceptului de poezie" [1, p. 286-287].

Fondatorii lirismului modern (unii dintre romanticii germani, Poe, Baudelaire etc.) au „cenzurat uneori cu o severitate extremă idealul expresiv. Fără a se întoarce, totuşi, la vechea doctrină imitativă, ba chiar respingând, cu o consecvenţă remarcabilă în ordinea principiilor, întruparea ei modernă şi pragmatic irecognoscibilă în realism (sau naturalism)" [1, p. 287]. Baudelaire, şi mai ales Mallarmé, direct sau indirect, au fost promotorii, „adepţii unei doctrine *imaginative* a poeziei" [1, p. 287]. Desigur, „rolul imaginaţiei n-a fost negat niciodată, nici din perspectiva imitativă, nici din cea expresivă (am putea spune chiar că aceasta din urmă a sporit importanţa lui). Pentru unii dintre romanticii germani (filosofi sau poeţi), pentru Coleridge, pentru Baudelaire, imaginaţia şi-a modificat însă statutul ei mai mult sau mai puţin auxiliar, devenind facultatea prin excelenţă creatoare, „regina facultăţilor", cea care instituie legislaţia însăşi a poeticului" [1, p. 287].

O poezie centrată pe doctrina imaginarului cultivă la noi Ion Barbu, Ion Pillat, V. Voiculescu ş.a. Începând cu anii '70-'80, din această perspectivă este analizată şi poezia lui Blaga, care are cel mai coerent sistem poetic după Ion Barbu. O situaţie analoagă se atestă şi în abordarea poeziei lui Bacovia.

Barbu îşi exprimă concepţia sa asupra poeziei în dialogurile cu I. Valerian, F. Aderca, Paul B. Marian şi în articolele **Rânduri despre poezia engleză, Poetica domnului Arghezi, Poezie leneşe, Legenda şi somnul în poezia lui Blaga, Răsăritul crailor, Salut în Novalis, Cuvânt către poet, Rimbaud, Jean Moréas** ş.a. Ion Barbu este poetul unui sistem artistic riguros construit. **Joc secund** este un model fascinant de poezie a *imaginarului*. Se ştie că, restrânsă ca durată, perioada de creaţie a lui Barbu constituie aproximativ 14 ani, între 1917 – anul elaborării primelor poezii din ciclul parnasian şi 1931 – anul publicării ultimei sale opere majore, **Veghea lui Roderick Usher**. Ioana Em. Petrescu identifică cinci etape în creaţia lui Barbu: „Perioada începuturilor, impropriu botezată de Lovinescu, parnasiană, se încheie în 1921, cu apariţia plachetei **După melci**. Poeziile aparţinând ciclului **Isarlâk** (incluse sau

nu în volum) sunt elaborate în perioada 1921-1924 (...). Ciclul **Uvedenrode** cuprinde poezii redactate în perioada 1924-1926 (...). Poeziile ciclului ermetic aparţin perioadei 1926-1929. În sfârşit, textele publicate după 1930 (deci după apariţia volumului **Joc secund**) sunt fie prelungiri ale etapei ermetice (...), fie parafraze caracteristice pentru ceea ce aş numi a cincea etapă de creaţie barbiană..." [2, p. 47].

Este dificil să vorbim de anumite influenţe ale lui Barbu asupra poeziei „parnasiene" a lui P. Stati, Alfred Tibereanu, Nicolae V. Coban ş.a. Cu toate acestea, nu putem trece peste un caz din **Sfârşitul Nord**, unde Nicolae V. Coban vine cu reminiscenţe din Barbu, vorbind despre *laponi*. Reminiscenţe barbiene atestăm cu siguranţă la doi poeţi: Andrei Lupan şi Al. Robot.

Ramil Portnoi, referindu-se la poezia basarabeană semnată de B. Istru, N. Costenco, T. Nencev şi G. Meniuc, afirmă că, deşi „la poeţii aceştia se întâlnesc nu numai versuri pătrunse de vie sensibilitate umană, de dragoste caldă pentru Moldova, dar şi unele poezii cu motive sociale ce denotă nemulţumire de orânduirea şi viaţa burgheză", totuşi multe dintre versurile incluse în volumele **Blestemul, Moartea vulturului, Ore, Elegii păgâne, Interior cosmic** ş.a., „prin depresionismul lor, prin atracţia spre nebulos, mister şi hermetism, pe de o parte, iar pe de alta, spre rusticism cu iz patriarhal şi spre erotică senzuală – vădesc puternice influenţe ale curentelor decadente şi ale *tradiţionalismului*" [3, p.18]. Autorul monografiei despre A. Lupan ajunge la concluzia că poeziile de debut **Biografie, Onichi, Secetă** sunt influenţate, cum se spunea în spiritul vremii, de poezia decadentă. „Dacă aceste poezii, pe de o parte, vorbesc de ataşamentul tânărului poet faţă de masele truditoare, susţine R. Portnoi, dacă în ele se simte o inimă vibrantă la suferinţele celor năpăstuiţi, apoi, pe de altă parte, adie de la ele o tristeţe deprimantă. Era la mijloc, fără îndoială, faptul că în sufletul tânărului poet răsunau întrebări grele, la care nu-şi putea răspunde, dar şi influenţa poeziei decadente. Versurile sunt pătrunse de un protest covârşit de tragism, amintind prin aceasta de poezia tristă a lui Bacovia. Ele trezesc compătimire, uneori şi revoltă, dar o revoltă fără o adresă clară; vădesc o atitudine umană, dar nu şi una social-politică. Nimic nu lasă să se bănuiască măcar pricina adâncă a întâmplărilor cumplite şi tragice din **Biografie** şi **Onichi**, de ce e satul truditor atât de neputincios şi disperat în faţa secetei. Aspectele de viaţă sumbre sunt lipsite de perspectivă, nu se întrezăreşte vreo ieşire din situaţie" [3, p. 21-22]. În altă parte acelaşi critic constată că în versurile **Ţară, Satul ciudat** ş.a. influenţa negativă s-a răsfrânt şi „asupra formei de exprimare, mai cu seamă în direcţia ermetizării conţinutului. Poetul foloseşte uneori imagini nelimpezi, simbolizări ori expresii figurate nebuloase, care încetoşează înţelesul" [3, p. 42]. Dincolo de primitivismul caracteristic sociologismului vulgar, dincolo de observaţiile deplasate despre influenţe mai puţin pronunţate, reţinem evidenţierea poeziilor cu subiect. Poeziile cu nucleu epic au ceva din arta ciclului baladesc al lui Ion Barbu.

Un poem de Andrei Lupan **Noi şi părcănenii** are şi un motto din I. Barbu: „ţânci ursuzi, / desculţi şi uzi...". Motto-ul este luat din balada **După melci** (1921). Iată începutul: „Dintr-atâţia fraţi mai mari / Unii morţi / Alţii plugari / Dintr-atâţia fraţi mai mici / Prunci de treabă / Scunzi, peltici / Numai eu, răsad mai rău / Dintr-atâţia, prin ce har? / Mă brodisem şui, hoinar. // Eram mult mai prost pe-atunci... // Când Păresimi da prin lunci / Cu pietrişul de albine / Ne părea la toţi mai bine / Ţânci ursuzi / Desculţi şi uzi... ". În ritm fragmentat şi intonaţie barbiană debutează poemul lui Lupan: „... şi fricosul / Ştefan Grosu / ca

păstaia de chircit / cu suciți ochi la slănină / și făină / a vorbit". În continuare avem o „narațiune în ramă" ca și în poemul **Riga Crypto și lapona Enigel** : „hăt m-am dus-m-am, măi băiete, / cărăruia, / prăvălișul, / tot de-a șuia, / tocma-n vale la Ursoaică; / păducele-s zârnă, / mai că / se rup crângi împerechete, / mestecate / cu pometul și frunzișul. // Lângă drum de fier sub scală, / unde-i borta de bursuc, / au ieșit val-vălătuc / părcăneni / cu pietre-n oală. // Sute mari veneau de-a dura, / bulbucați și clăpăugi, / cu ciomege-n labă groase, / spumegau pojar cu gura / și eu, fugi! / prin ponoarele adânci, / tot pe brânci, / să nu-mi iasă / înainte pîn-acasă". Narațiunea lui Ștefan Grosu este reluată de eul poetic, narațiune întreruptă de dialoguri. Remarcabil este vocabularul ce aminteşte de cel din **Domnişoara Hus** sau **Răsturnica**. Reminiscențe barbiene aflăm în poemele cu subiecte. Uneori imaginile barbiene își găsesc arhetipuri individuale la A. Lupan: „Lângă moluscă eu sunt cel / purtat de sens / în univers" (**Înlănțuiri**). Modelul barbian de construire a poemelor este „încercat" în **Satul ciudat, Țară, Onichi, Înlănțuiri, Descrântire** ș.a.

Dincolo de modelul barbian aflăm la Lupan și influențe argheziene [4, p.188-204].

Volumele **Apocalips terestru** (1932) și **Somnul singurătății** (1936) de Al. Robot sunt cele mai reprezentative în contextul problemei în discuție. Și aceasta din mai multe puncte de vedere, dar cel mai important moment ține de esența ermetismului. Ermetismul lui Robot e unul voit deliberat. Mai întâi, acest ermetism ține de un limbaj sincopat, de asociații extrem de hazardate, uneori incongruente.

Acest tip de ermetism este foarte pronunțat, în timp ce mesajul este elementar, adică fără mari profunzimi. Viziunea bucolică este supraîncărcată de elemente mitologice, istorice, culturale, livreşti. Iată o poezie din volumul de debut al poetului:

Laguna otrăveşte columbele amiezii
Şi triburile cântă orbita pe tipsii
Podgoriile țării își numără aezii
Cu citerile lângă un veac de bătălii.

Pe socluri se arată convoaiele de săbii
Şi arcul biruieşte seminția la sud;
Nărămzii cresc în carne un țărm pentru corăbii
Şi clădăresc vedenii arcadele-n ținut.

Apocalipsul mării se tulbură pe coaste
Şi lagărul râvneşte efebi cu sânge cast,
Şi o aromă calmă de prunc pătrunde-n oaste,
Cu pavăză la pântec trăind în noul fast.

Fecioarele dărâmă în dansul lor coloane,
Şi linia păstrează pe sânii calzi, cireşi.
O curtezană sună cu gesturi pur liane
Şi cântăresc pe discuri fântânile cipreşi.
(Al. Robot, *Dionisiacă*).

Fiind foarte reprezentativ pentru poezia lui Robot atât din **Apocalips terestru,** cât și din **Somnul singurătății**, poemul **Dionisiacă** este de esență expresionistă. Ne-o indică mesajul, titlul. Cadrul însă este unul parnasian. Spațiul și timpul evocării țin de trecutul antic al grecilor. Elementele peisajului unei lagune – *aezii, nărămzii* care *cresc în carne, un țărm pentru corăbii, arcadele, efebii cu sânge cast, pavăză la pântec* etc. – sunt de sorginte parnasiană. Ermetismul ține nu numai de metaforizările îndrăznețe: *fecioarele dărâmă în dansul lor coloane, o curtezană sună cu gesturi pur liane, clădăresc vedenii arcadele-n ținut,* dar și explorarea neobișnuită a sintaxei, de altfel un procedeu favorit în poezia lui Barbu. Îndrăzneață în gesturi: *și lagărul*

râvneşte efebi cu sânge cast, ambiguă în expresii: *cu pavăză la pântec trăind în noul fast*, poezia lui Al. Robot explorează într-un mod particular vocabularul (*clădăresc, cipreş, nărămzii, citerile* ş.a.), dar şi miturile. Cythera ia forma pluralului ca şi *venerele şi madonele* în poezia lui Eminescu. Arhetipul mitologic este degradat şi interferenţa miturilor se face remarcabilă ca la Eminescu sau Barbu. În acelaşi timp poezia lui Robot este o expresie a unei osmoze dintre parnasianism, expresionism şi simbolism, un soi ciudat de tradiţionalism neoromantic cu reminiscenţe istorice, culturale, mitologice, livreşti etc. Poezia lui e populată de aezi, fauni, prinţese, Feţi-Frumoşi, vedenii etc. Elementele mitologiei autohtone se îmbină cu cele greco-romane, alcătuind o structură pronunţat personală a imaginarului.

Imaginarul lui Robot se înscrie pe linia poeziei lui Mallarmé, Paul Valéry, Ion Barbu, Ion Pillat, Vasile Voiculescu, Ilarie Voronca. Cu alte cuvinte, poezia lui Al. Robot e centrată pe doctrina *imaginativă*. Este momentul esenţial care îi face pe criticii epocii să definească poezia lui Al. Robot printr-o serie de paralele extraordinar de variate, dar şi revelatoare în acelaşi timp. George Călinescu excelează în identificarea modelelor. Într-o recenzie la **Apocalips terestru** remarcă „plastica întreruptă", „priveliştea lascivă a unei tabere de oşteni de epocă traiană", contemplând „pe ţărmul mării dansul femeilor" şi subliniază „plăcerea de a lega cuvinte sonore şi calde prin raporturi întâmplătoare şi a reda drumul în albia unui vers fluid" [5, p. 7].

Ermetismul poeziei lui Robot se explică prin limbajul sincopat. Călinescu explică faptul acesta prin „metoda de obscurizare prin sinteză a poetului. *Fecioarele dărâmă în dansul lor coloane* este prescurtarea metaforei *Fecioarele îşi scutură în dans trupul în chipul dărâmării de coloane; O curtezană sună cu gesturi pur liane* corespunde frazei *O curtezană are gesticulaţia pură a unor liane; Şi cântăresc pe discuri fântânile cipreşi* vrea să zică probabil că cipreşii domină, înconjurând, fântânile" [5, p. 7]. După aceste precizări criticul notează: „În voinţa de a confunda senzaţiile între ele (O curtezană *sună*... liane) tânărul Robot imită pe dl Camil Baltazar. În abuzul de vocabule unite printr-o copulaţie arbitrară, prin ascunderea sensului de metaforă, înrâurirea lui Ilarie Voronca este evidentă. În mod infuz se străvede mai peste tot ocultistica dlui Barbu. Iar în plastică şi vocabular dl Arghezi stăpâneşte pretutindeni. Această poezie este, aşadar, o răspântie de înrâuriri contemporane – cum e şi firesc – utilizate abuziv" [5, p. 7].

Comparând ermetismul lui Al. Robot cu cel al lui I. Barbu, criticul notează: „Absconsitatea dlui Robot este de esenţă gramaticală şi provine dintr-o ignorare groaznică a limbii române şi o lipsă a sensului ultim al poeziei care să-l prezerve de bucuria goală de a împerechea cuvinte". George Călinescu aduce următoarele exemple: „Am strecurat în scoică plecarea la un ţărm / Şi ciutura de suflet pe căi şi peste ţară, / Caut apusu-n care tiparul am să-l sfărm / Acestor răni cu inimi de vârf şi primăvară"; sau: „O hetairă cântă cu tibia pe coaste"; sau: „Îndreaptă în dumbravă pistoale, ceasuri, foaste"; sau: „Ghitarele invoacă în cărnurile caste"; sau: „Şi sfinxul în medalii trăieşte în monarc"; sau: „În măduvă se coace (*sic*) heruvii-împărăţiei" etc. Într-adevăr, exemplele relevă concomitent „gradul de siluire a unei limbi aproape necunoscute autorului în logica ei internă şi dezordinea absurdă a imaginilor prin contradicţiune deşi pe o schemă descriptivă din cele mai comune". Şi în cazul dat este adus drept exemplu ermetismul lui Barbu: „Majoritatea strofelor poate apărea ochiului celui mai experimentat drept elucubraţia unei imaginaţiuni demente, într-atâta arbitrarietatea raporturilor dintre cuvinte distruge valul intern emotiv şi valoarea elastică a cuvintelor. E cazul de a aminti câtă limpiditate sufletească şi filologică se cuprinde în strofele abstracte ale

domnului Barbu şi câtă confuzie supărătoare în producţiile cu substrat banal al dlor Ilarie Voronca şi Al. Robot" [5, p. 7]. Referindu-se în o altă recenzie la volumul **Somnul singurătăţii**, acelaşi George Călinescu va insista asupra hermetismului lui Robot, căutând să-l definească: „Atât în amplitudinea versurilor, cât şi în conţinutul lor rural este o doză de lamartinism, la care se adaugă coloarea pastelistică a dlui Pillat, abundenţa verbală a dlui Ilarie Voronca şi, în sfârşit, un hermetism care, după toate probabilităţile, este meşteşugul la care ţine mai mult autorul, dar care contrastează în chipul cel mai ciudat cu tendinţa dinamică a versurilor. Am mai vorbit de acest hermetism. Metafora însăşi este un procedeu hermetic care contopeşte termenii unei comparaţii" [6, p. 9]. Este interesant că în elucidarea teoriei hermetismului Călinescu apelează la o altă somitate a poeziei imaginarului: „Poeţi ca Valéry sunt socotiţi foarte criptografici, fiindcă cititorul obişnuit îi înţelege cu dificultate. Este la mijloc vorba de o elipsă a expresiei poetice pentru care trebuieşte o nouă educaţie, nu de arcane nedescurcate. În poezia mai veche sentimentele şi procesele intelectuale erau amestecate cu o cantitate enormă de idei şi concepte de sentimente, adică de acele cuvinte care nu sugerează o stare, ci numai definesc acţiunea noastră despre ele. Valéry le elimină cu totul, încât cuvintele lui conţin chiar sentimentele şi chiar cugetările reduse la momentul intuiţiei. Cu toate acestea, el e un intelectual. Gândirea lui discursivă a fost aruncată pe dinafara poemului şi cititorul cult o va regăsi ca un derivat pe al doilea plan al contemplaţiei estetice. Poemele lui Valéry sunt clare din prima clipă şi unitare şi sunt intuibile dintr-odată" [6, p. 9]. Poemul lui Robot se compune, cum observă Călinescu, „din asociunile cele mai disparate şi neprevăzute, tocate şi lipsite de ramă. În vreme ce versul merge amplu şi cere o desfăşurare de forţe afective netezi, pânza interioară a lui se strânge şi se încurcă ca un păr de ceas plesnit. Cititorul pare legat ca Ivan Armeanul de cozile a două cămile care aleargă în două direcţii contrare. Chiar dacă dezlegăm sintaxa dlui Robot, poemul rămâne confuz, fiindcă el nu reprezintă o stare organică. Fiind confuz, el nu mai este hermetic, adică nu mai are adâncimea dreaptă a puţului. Adevărata putere de latenţă a unei poezii se concentrează în compunerile cu suprafaţa clară ca a apelor care pot oglindi, fiindcă latenţa înseamnă propriu-zis în poezie proces neîncheiat, mereu deschis" [6, p. 9]. Analizând poemul **Vânătoarea sfântă**, G. Călinescu găseşte necesar să conchidă: „E cu putinţă, asta e în măsura autorului s-o ştie, ca punctul de plecare să fi fost, ca la dl Barbu, vreo gravură bisericească sau altceva asemănător..." [6, p.10]. Apelul la modelul barbian nu este accidental şi în *Istoria...* sa Călinescu va insista asupra unui „hermetism barbian galopant" [7, p. 902].

Şi Eugen Lovinescu îl plasează pe Robot la *poezia cu tendinţă spre ermetism*, al cărei cap de serie rămâne a fi considerat I. Barbu: „Tânărul poet, copil aproape, notează criticul, a sosit în literatură cu un mesagiu personal: un simţ insistent al ruralului, al bucolicului, al idilicului văzut decorativ, alegoric sau simbolic, sterilizare lirică aproape totală şi, oricum, curioasă la o vârstă de obicei lirică, un simţ real al anticului, al mitologicului evocat nostalgic, dar tot decorativ; şi – ceea ce e mai important – o expresie originală, cu material lexical strict personal şi limitat, cu imagini tot personale, cu o topică curioasă, cu elipse, cu asociaţii ce dau o aparenţă ermetică micilor lui poeme. În ultimul volum, evoluţia s-a făcut în sensul clarificării, clasicizării şi a unei oarecare emotivităţi" [8, p. 140].

E drept, ermetismul lui Al. Robot va fi luat ulterior în discuţie, dar nimic esenţial nou nu se aduce, întrucât G. Călinescu şi E. Lovinescu au caracterizat foarte exact natura acestei poezii [9, p. 3-20]. Ov. Crohmălniceanu consideră că „expresia eliptică şi libertăţile pe care şi le ia Al. Robot faţă de sintaxa şi topica

firească a limbii aparţin tehnicii ermetice. Nu avem, totuşi, de a face aici cu o autentică poezie criptică" [10, p. 510]. Asupra ermetismului lui Robot revine şi D. Micu, care lărgeşte aria influenţelor, dar va găsi necesar să pună în evidenţă „alambicările verbale", care atestă „frecventarea lui Barbu" [11, p. 48]. Eliza Botezatu, din contra, analizând creaţia lui Robot în contextul poeziei simboliste şi expresioniste, susţine că este dificil să-i vedem „întâlniţi" în opera aceluiaşi „tânăr poet" pe T. Arghezi şi S. Tudor, I. Voronca şi G. Topârceanu, P. Sterian, I. Minulescu ş.a. [12, p. 23-50]. „Este vorba, probabil, scrie E. Botezatu, nu atât de *influenţe*, cât mai ales de o *şcoală poetică a timpului...*" [12, p. 29]. Renunţând la abuzul de *sursologie*, E. Botezatu într-un fel se apropie intuitiv de teoretizarea doxologiei şi mezologiei, concepte puse la noi în circuit de către S. Pavlicencu [13, p.13-20].

În poezia basarabeană din anii '20-'30, un caz foarte interesant de asimilare a experienţei poetice barbiene îl reprezintă Nicolae V. Coban. Volumul **Sfârşitul Nord** este cel mai bine construit. Poetul basarabean îşi remodelează universul poetic după o „geometrie înaltă şi sfântă", principiu fundamental în volumul **Joc secund**.

Sfârşitul Nord este un început de constituire a unui mit poetic personal. Conştiinţa *construirii* volumului după anumite principii este preluată cu siguranţă de la Barbu sau L. Blaga, imaginarul căruia este unul dintre cele mai coerente, mai sistematice în literatura română după **Jocul secund** de Barbu.

Reminiscenţele barbiene în poezia lui Andrei Lupan, Al. Robot, Nicolae V. Coban la diferite niveluri certifică orientarea poeziei basarabene spre o poetică a imaginarului, iar de aici şi consecinţele implicite ale statutului eului poetic. Ipostazele şi măştile eului poetic din poezia *mimetică* sau *expresivă* sunt înlocuite cu un eu obiectivat sau ulterior obiectivizat ca la futurişti, spre exemplu, în *noi*. Cu alte cuvinte, este vorba, de o criză a eului. Opţiunea pentru direcţiile mallarmeene şi valeryste se efectuează la noi prin poezia lui Ion Barbu.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Călinescu, Matei, **Conceptul modern de poezie** *(De la romantism la avangardă)*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1972.

2. Petrescu, Ioana Em., **Ion Barbu şi poetica postmodernismului**, Editura Cartea românească, Bucureşti, 1993.

3. Portnoi, Ramil, **Andrei Lupan**, Editura ESM, Chişinău, 1958.

4. Dolgan, Mihail, **Tradiţii argheziene în poetica lui Andrei Lupan** *(Afinităţi, interferenţe, influenţe)* // **Literatura română postbelică**. *Integrări, valorificări, reconsiderări*. Sub red. lui M. Dolgan, Chişinău, 1998.

5. Călinescu, G., **Al. Robot: *Apocalips terestru*, poeme** // "Adevărul literar şi artistic", 1932, 21 august.

6. Călinescu, G., **Al. Robot: *Somnul singurătăţii*, poeme** // "Adevărul literar şi artistic", 1936, 22 noiembrie.

7. Călinescu, G., **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**. Ediţia a 2-a revăzută şi adăugită, Editura Minerva, Bucureşti, 1986.

8. Lovinescu, Eugen, **Istoria literaturii române contemporane. 1900-1937**, Editura Minerva, Bucureşti, 1989.

9. Cibotaru, Simion, **Scriitorul Alexandru Robot,** în Al. Robot, *Scrieri alese,* Editura Cartea moldovenească, Chişinău, 1968.

10. Crohmălniceanu, Ov. S., **Literatura română între cele două războaie mondiale**, vol. II, Bucureşti, 1974.

11. Micu, D., **Al. Robot** // "Viaţa românească", 1970, nr. 1.

12. Botezatu, Eliza, **Poezia şi dialectica vieţii**. *Studii şi eseuri,* Editura Literatura artistică, Chişinău, 1988.

13. Pavlicencu, Sergiu, **Receptare şi confluenţe**. *Studii de literatură universală şi comparată*, Chişinău, 1999.

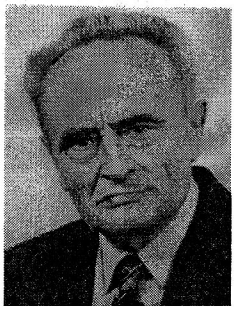

Ioan ŞERDEAN
Bucureşti

STRATEGII EDUCAŢIONALE ÎN PREDAREA-ÎNVĂŢAREA CITITULUI ŞI SCRISULUI ÎN CLASA I

În studiul apărut în primele numere (1-2) din anul 2000, după ce a fost subliniată semnificaţia aparte a metodei **fonetice, analitico-sintetice** folosită în învăţarea de către cei mai mici şcolari a cititului şi scrisului în limba română, ceea ce înseamnă înfăptuirea "primei alfabetizări", am stăruit asupra a ceea ce se petrece în prima etapă de parcurgere a abecedarului, cunoscută sub numele de "perioada preabecedară". Este firesc, chiar necesar ca, în continuare, să deschidem drumul "perioadei abecedare", în care şcolarii (dacă vreţi, să le spunem "studenţii de la litere") învaţă, rînd pe rînd, toate sunetele şi semnele grafice (grafemele sau literele) ale limbii române. Ordinea în care se învaţă acestea este cea stabilită în abecedar; aceasta, din raţiuni care sînt lesne de înţeles, fără explicaţii suplimentare.

Din prezentarea făcută anterior metodei fonetice, analitico-sintetice s-a putut desprinde concluzia că, de fapt, în interiorul acesteia se interpretează un complex de metode şi procedee întîlnite, de altminteri, la toate disciplinele şcolare, recomandate de didactica generală. Aceste metode nu se folosesc la întîmplare; randamentul lor este asigurat de măsura în care ele sînt adaptate la specificul fiecărei discipline. În cazul nostru, este vorba de o disciplină care are obiective şi un conţinut cu totul aparte. Prin urmare, metodele de învăţămînt nu se aleg şi nu se utilizează în mod întîmplător, pe baza unei simple intuiţii didactice; o activitate didactică pe baze ştiinţifice presupune luarea în considerare a determinării obiective şi subiective a metodelor de învăţămînt.

METODELE GENERALE DE ÎNVĂŢĂMÎNT FOLOSITE ÎN ÎNVĂŢAREA CITITULUI ŞI SCRISULUI ÎN CLASA I; FOLOSIREA LOR ÎN MANIERĂ ACTIVĂ

a) Ioan Cerghit arată că "metoda de învăţămînt reprezintă o sinteză a unor *factori obiectivi*, adică a unor factori logici (ce derivă din finalitatea, conţinutul şi legitatea procesului de învăţămînt), precum şi a unor factori psihologici (ce ţin de personalitatea profesorului şi de condiţiile psihosociale predominante la elevi"). Alegerea unei metode este dependentă deci de *factorii obiectivi*, ce ţin de natura finalităţii, de logica internă a ştiinţei, de legităţile fenomenului învăţării, şi de *factorii subiectivi,* ce ţin de personalitatea învăţătorului, de psihologia elevilor etc.

Prin urmare, totul porneşte de la definirea obiectivelor, trece prin conţinutul învăţămîntului, se "prelucrează" prin tehnologia didactică, prin formele de organizare a activităţii în procesul de învăţămînt şi se încheie prin evaluarea măsurii în care au fost realizate obiectivele, conform "evenimentelor lecţiei". Considerăm că e oportun să facem aprecieri asupra felului în care unele metode de învăţămînt pot fi integrate în procesul predării-învăţării cititului şi scrisului. De altfel, însăşi metoda fonetică, analitico-sintactică, specifică acestui proces, poate fi considerată într-un fel un complex de metode şi procedee,

care se întrepătrund şi care dau configuraţia întregii strategii educaţionale folosite.

Cel mai frecvent folosite în procesul predării-învăţării cititului şi scrisului sînt cele ce se încadrează în grupa metodelor interogative (sau de comunicare reciprocă, aşa cum le denumeşte N. Oprescu). În activitatea didactică, dialogul este în întregime subordonat realizării unor *sarcini didactice şi educative*, este axat pe procesul de învăţare al elevilor şi destinat dezvoltării personalităţii acestora.

În situaţia care ne interesează, îndeosebi cu prilejul analizei şi sintezei fonetice, *conversaţia* (prin care se realizează dialogul) angajează un sistem determinat de interacţiuni verbale învăţător-elevi, în care aceştia din urmă ajung să "descopere", pentru ei, că vorbirea este alcătuită din cuvinte, care la rîndul lor sînt constituite din unităţi mai mici care "se rostesc printr-o singură deschidere a gurii" (definiţia silabei e inaccesibilă şi, de fapt, nici nu e necesară) şi în sfîrşit se ajunge la sunet. Este cazul să ne oprim puţin asupra acestui punct, în care, fără a renunţa total la conversaţie, se face apel la un anume fel de *demonstraţie*, care se încadrează într-o altă grupă de metode. Căci a arăta copiilor cum se pronunţă un sunet nou, cu ajutorul organului fonator, cum se scoate un sunet, cum trebuie perceput auditiv, cum apar pronunţia şi percepţia auditivă a lui în cuvinte diferite (deci în combinaţii diferite de sunete) este o demonstraţie cît se poate de clară. Se înţelege că acest moment al lecţiei implică în mod obligatoriu şi controlul pronunţiei prin angajarea subiecţilor în această activitate, precum şi evaluările de rigoare, însoţite de corecturile ce se impun.

Drumul înapoi spre cuvîntul, respectiv, propoziţia de la care s-a pornit, deci sinteza, se parcurge apelînd din nou la conversaţie, care de data aceasta este limitată la un număr mult mai mic de întrebări-răspunsuri.

În cazul învăţării unui sunet nou şi a literei corespunzătoare, demersul didactic este, în linii mari, similar cu cel de mai sus. După "demonstrarea" modului de pronunţie a sunetului respectiv şi după recunoaşterea acestuia, "se arată" modelul grafic al sunetului (litera mică de tipar). De data aceasta "demonstraţia" constă doar din descrierea literei respective, prin marcarea părţilor ei componente, prin compararea cu alte litere, după care tot "demonstrativ" se folosesc litere ale alfabetului decupat, cu ajutorul cărora se compun cuvinte, iar în continuare, în aceeaşi manieră, se citesc coloanele de cuvinte din abecedar.

Învăţarea unei litere de mînă implică, de asemenea, conversaţia, iar – de data aceasta – demonstraţia este mult mai amplă: se arată modelul literei realizate integral, pe tablă, pe mici planşe; demonstraţia este însoţită de *explicaţii* verbale, care constau din prezentarea în ansamblu a literei, apoi a fiecărui element grafic în parte, cu precizarea tuturor regulilor grafice corespunzătoare. Această explicaţie verbală făcută de învăţător trebuie urmată de reproducerea întocmai de către elevi a regulilor grafice pînă la nivelul memorării lor de către aceştia.

Atît analiza fonetică pînă la nivelul pronunţiei corecte a sunetului de către elevi, cît şi – mai ales – studierea literei de mînă sînt însoţite de *exerciţii*, fie de recunoaştere, în primul caz, fie în scopul obţinerii unor automatisme, adică al formării deprinderii scrierii elementelor grafice învăţate. Firesţe, acum se realizează doar faza de traducere în practică a regulilor grafice de scriere, fără a se putea ajunge la automatisme, ceea ce e un proces îndelungat. Exerciţiul este la fel de uzitat în procesul învăţării cititului; de altfel, atît cititul cît şi scrisul se constituie, în cele din urmă, în deprinderi care sînt de neconceput fără efectuarea unor exerciţii sistematice, care trebuie să îndeplinească anumite cerinţe şi condiţii asupra cărora vom reveni.

Considerăm că sînt suficiente cazurile pe care le-am prezentat pentru a susţine ideea că procesul învăţării cititului şi scrisului implică, pe lîngă metoda specifică folosită în

acest scop, un complex de metode, precum şi o anume succesiune a evenimentelor lecţiilor, care dau în cel din urmă imaginea reală a complexităţii acestui proces.

b) Studiile de psihologie a învăţării, cele de didactică modernă atrag atenţia asupra faptului că succesul în orice activitate de învăţare este determinat de măsura în care sînt angajaţi elevii, de *efortul intelectual propriu al fiecărui elev* în această activitate, ceea ce este valabil fireşte cu atît mai mult în învăţarea cititului şi scrisului de către copiii de 6-7 ani.

Angajarea efortului intelectual propriu în actul învăţării acestor deprinderi are, evident, un anumit specific, determinat de conţinutul deprinderilor respective şi de particularităţile fizice şi psihice ale copiilor de vîrstă şcolară mică. Fiind vorba de o activitate intelectuală care trebuie extinsă pînă la nivel de deprindere, formarea acestora este determinată de calitatea exerciţiilor efectuate de fiecare elev în parte, iar calitatea acestor deprinderi este asigurată de capacitatea pe care o au elevii de a le efectua în mod independent. Prin urmare, sarcina ce trebuie realizată în scopul exersării actului cititului şi scrisului este aceea de a cultiva **capacitatea de muncă independentă** a fiecărui elev, pentru că este necesar ca toţi să exerseze în mod corect, prin efort propriu, acţiunile care se constituie, în cele din urmă, în deprinderi. Cum această exersare se face în mod independent, controlul învăţătorului trebuie completat cu autocontrolul fiecărui elev. Acesta, la rîndul lui, se poate face în mod eficient numai în condiţiile în care elevii dispun de anumite *instrumente de autocontrol.* Asemenea instrumente de lucru pot fi însuşite făcînd apel chiar la metoda fonetică, analitico-sintetică.

c) Există, aşa cum s-a văzut, o relaţie strînsă între pronunţia corectă şi ortografie. În condiţiile în care – cu unele excepţii – în ortografia limbii române există o concordanţă între sunete (foneme) şi litere (grafeme), *pronunţia corectă are o influenţă*

Corul de copii al Orfelinatului Preafericitul Iosif de pe lîngă Mănăstirea Hîncu. Casa Limbii Române, aprilie 2000.

pozitivă asupra învățării citirii și scrierii corecte. În acest sens, cu cît este mai corectă și mai literară pronunția, cu atît ea devine un instrument de autocontrol valoros, de prevenire a unor greșeli de citire și de scriere. Deoarece scrisul corect reflectă normele de pronunțare, **însușirea ortografiei depinde într-o măsură considerabilă de auz și de pronunție**.

Învățarea scrisului corect depinde în mare măsură de *auzul fonematic* și de *pronunție*, ceea ce nu implică neapărat formularea unor reguli teoretice. Elevii mici, începînd cu cei din clasa întîi, pot să învețe scrierea corectă înainte de cunoașterea gramaticii. La vîrsta cînd teoria lingvistică nu este încă accesibilă, ortografia se poate instala totuși cu titlu aproape definitiv, iar o condiție în acest sens o constituie **pronunția corectă**.

d) *Asigurarea unui început bun* în procesul învățării cititului și scrisului reprezintă o condiție esențială a succesului, fiind vorba despre deprinderi intelectuale de o deosebită complexitate, cu o arie de folosire extrem de vastă, care se întinde pe parcursul întregii vieți. Pe de altă parte, asigurarea începutului bun este cerută și de particularitățile psihologice ale copiilor de 6-7 ani, de plasticitatea sistemului lor nervos. Ceea ce se imprimă sau nu se imprimă în conștiința copiilor la această vîrstă este, de cele mai multe ori, decisiv pentru evoluția lor viitoare. Asigurarea unui început bun în învățarea citirii și scrierii presupune verificarea experienței de citire și scriere a copiilor chiar la venirea lor în școală, prin testarea felului în care se comportă în fața literelor tipărite sau scrise manual. În acest sens, scrierea literelor de tipar sau de mînă, mici sau mari, de către copii, ca simple forme, fără cunoașterea denumirii lor, pe baza asocierii și comparării lor prin exerciții, poate duce la constatări demne de luat în seamă în activitatea imediat următoare. Astfel, se vor întîlni copii care cunosc tot alfabetul, alții care-l cunosc parțial, iar alții care vor putea sorta literele fără a le cunoaște denumirea. În fine, sînt copii care nu pot nici măcar sorta literele. Este firesc ca începutul în învățarea citirii să țină seama de aceste diferențieri.

Urmărirea progresului realizat de copii, în special în primele etape ale învățării cititului și scrisului, apare ca o cerință de prim ordin. Aceasta, mai ales dacă ținem seama de faptul că, spre deosebire de o etapă avansată în învățarea cititului și scrisului, rămînerea în urmă în prima perioadă, cea a alfabetizării propriu-zise, are consecințe negative, ea fiind foarte greu de recuperat. Pe de altă parte, rămînerea în urmă, manifestată prin necunoașterea unor sunete și litere, constituie o frînă de netrecut în exersarea în continuare a citirii cuvintelor, propozițiilor sau a textelor închegate, în care apar literele respective.

Cele arătate mai sus atrag foarte serios atenția asupra necesității aprecierii corecte, obiective a nivelului real de pregătire a elevilor la citire și scriere. Avem în vedere îndeosebi elevii care, din diverse motive, nu reușesc să-și însușească aceste deprinderi la nivelul stabilit de programele școlare. Nu trebuie pierdut din vedere că dacă, spre exemplu, unele lacune în modul de pregătire al elevilor la discipline de învățămînt, cum ar fi, spre exemplu, cunoștințe despre natură, geografie, istorie ș.a., pot fi recuperate mai ușor, ele nedepinzînd întotdeauna de cunoștințele ce trebuiau însușite anterior (bunăoară, faptul că unii elevi au lipsit de la lecția în care s-a predat "floarea-soarelui" sau n-au reținut cunoștințele respective, nu-i împiedică să învețe, la lecțiile următoare, despre "cartof" sau despre "buruienile din culturi"; de asemenea, ei nu vor întîmpina neapărat greutăți în procesul învățării la aceleași discipline în clasele următoare). În schimb, golurile manifestate în însușirea cititului și a scrisului în clasa I sînt aproape imposibil de recuperat pe parcursul acestei clase și, cu atît mai mult, în clasele următoare, în situația în care unii elevi au fost promovați fără acoperire în nivelul de pregătire.

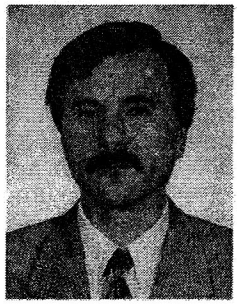

Constantin ŞCHIOPU
Chişinău

INTERPRETAREA MITOLOGICO-ARHETIPALĂ A TEXTULUI LITERAR

Opera literară este un complex de sensuri şi semnificaţii care se cer interpretate, descifrate, clarificate şi înţelese. Pentru determinarea lor hermeneutică se apelează la diverse discipline auxiliare: istorie, filosofie, psihologie, mitologie, semiotică, poetică etc. Perspectiva istorică, filosofică, psihanalitică, semiotică, mitologico-arhetipală ş.a. – toate servesc pentru atingerea aceluiaşi obiectiv: explorarea complexului semantic al operei literare.

O privire asupra curriculumului la literatura română atestă faptul că astfel de opere ca **Zburătorul** de I.H. Rădulescu, **Luceafărul** de M. Eminescu, **Riga Crypto şi lapona Enigel** de I. Barbu, **Baltagul** de M. Sadoveanu, **Toamna lui Orfeu** de G. Meniuc şi multe altele îşi au direct originea în mit, ele pretîndu-se într-o măsură foarte mare interpretării mitologico-arhetipale, perspectivă întemeiată sub influenţa teoriei arhetipurilor a lui Jung. Conform definiţiei lui Jung, arhetipurile sînt "nişte organe ale psihicului pre-raţional..., forme şi idei moştenite, externe şi identice"[1]. Or, după cum sublinia M. Eliade, "lumea care ne înconjoară, în care se simt prezenţa şi opera omului, are un arhetip extraterestru, conceput fie ca un "plan", ca o "formă", fie, pur şi simplu, ca un "dublu" existînd precis la un nivel cosmic superior"[2] (p. 16).

În categoria arhetipurilor, după M. Eliade, se înscriu:

– modelele divine ale ritualurilor (de căsătorie, naştere, înmormîntare);

– activităţile "profane": vînătoare, pescuit, agricultură, jocuri, conflicte etc.;

– ceremonii periodice de expulzare a demonilor, bolilor, păcatelor (post, purificări, regenerare, abluţiuni);

– elemente stihiale ale Universului: apă, foc, vînt, lumină etc.;

– seria de prototipi umani: mama, fiul, tatăl;

– eroul: Prometeu, Făt-Frumos, Orfeu;

– diverse cupluri: iad – rai, Dumnezeu – diavol, zi – noapte, munţi – cîmpii;

– valori: cinste, hărnicie, curaj;

– sentimente: ură, dor, iubire;

– simboluri şi motive mitice: cercul, oglinda, cenuşa, piatra;

– credinţa în distrugerea şi creaţia Universului ş.a.

Deci preluarea unor arhetipuri ca "modele" pentru conturarea de situaţii şi personaje reprezintă unul dintre modurile de manifestare a mitului în literatură. Ţinînd cont de acest fapt, în cazul interpretării textului literar din perspectivă mitologico-arhetipală, se va releva, în primul rînd, mitul, arhetipul, care au servit ca punct de pornire în scrierea operei, se va insista asupra a ceea ce a preluat scriitorul din acest arhetip (mit).

Referindu-ne, bunăoară, la drama **Meşterul Manole** de L. Blaga din acest punct de vedere, în procesul interpretării ei vor fi relevate şi descifrate următoarele modele arhetipale:

– ritualul magic de a însufleţi construcţia pentru a fi durabilă (zidirea Mirei);

– erosul, cu rolul său capital în destinele omeneşti;

– "puterile fără nume" şi "fără grai", care "colcăie" în adînc şi distrug opera minţii;

– modelul legendarei epoci de aur ("Altă dată omul cînta numai pietrelor şi pietrele se clădeau singure în cetăţi");

– mitul compunerii şi descom-

punerii de forme (zămislirea şi distrugerea, care în dramă e acelaşi lucru: ivirea de forme trecătoare);

– elementele primordiale stihiale ale Universului: apă, pămînt, lumină ("zidarii pe care i-a chemat Manole sînt din *apă,* din *pămînt*, din *lumină*: fost pescar, fost ocnaş, fost călugăr);

– personaje arhetipale: Magul, Vrăjitorul, Ciobanul.

Relevarea arhetipurilor şi a motivelor împrumutate din mituri şi folclor constituie o operaţie necesară, dar insuficientă. Într-un demers şcolar din perspectivă mitologico-arhetipală accentul va cădea şi pe *darul* scriitorului de a gîndi situaţiile conflictuale, de a mijloci parabolic ideile, de a reprezenta fabulatoriu gîndurile. Rezolvarea acestor sarcini presupune stabilirea de către elevi a raporturilor dintre subconştientul colectiv şi personalitatea creatorului. *Cît* preia scriitorul din mit (arhetip) şi în ce constă contribuţia sa originală? În ce măsură arhetipul determină gîndirea scriitorului? Care este valoarea operei literare în funcţie de profunzimea cu care ea tratează mitul? Aceste şi alte întrebări vor anima activitatea elevilor în procesul interpretării textului literar din perspectivă mitologico-arhetipală. În cazul acesta se va insista şi asupra formelor de manifestare a metamorfozei mitului, cum ar fi *demitizarea* (ea presupune "detaşarea de mit, uitarea semnificaţiei primordiale a lui"[3]) şi *remitizarea* ("operaţie de convertire a miturilor vechi la noi semnificaţii originale, moderne, păstrînd ceva din semnificaţia originară"[3], p. 131).

Aşadar, cercetînd opera literară din perspectiva mitului, vom distinge nivelurile generale prin care miturile acţionează în cadrul spaţiului poetic. Fie că acesta este un nivel al respectării unor structuri mitice, adică al prelucrării miturilor, simbolurilor mitice, deja părţi constitutive ale corpului mitologiei europene, universale (**Toiagul păstoriei** de I. Druţă e o prelucrare a mitului trănshumanţei, reprezentat de balada **Miorița**), fie că-i un nivel al genezei, adică al plăsmuirii de noi mituri (mitul pietrei creat de Anatol Codru în creaţia sa poetică ori cel al frunzei prezent în opera lui I. Vatamanu). În ambele cazuri (al receptării şi genezei miturilor) vom vorbi despre acel "mod de gîndire poetic, cu o logică specifică, determinată de capacitatea revelatoare a sensibilităţii, care face vorbirea metaforică să se realizeze într-un mod aproape instinctiv şi spontan, urmînd imprevizibilul sensibilităţii"[3] (p. 29), numit *gîndire mitică*.

Interpretarea textului literar din perspectivă mitologico-arhetipală presupune şi concentrarea atenţiei elevilor asupra faptului că mitul îndeplineşte şi funcţia de procedeu de exprimare poetică. În acest sens ei vor fi obişnuiţi să facă distincţia între *mitul* (arhetipul) folosit *ca alegorie* (vînătoarea ca arhetip al activităţilor profane în **Moartea căprioarei** de N. Labiş ori în **Mistreţul cu colţi de argint** de Şt. Augustin Doinaş, nunta, model divin al ritualurilor, prezentă în **Miorița**) şi simbolul poetic (simbolul florii albastre în **Floare albastră** de M. Eminescu). E ştiut că alegoria se deosebeşte de simbolul poetic prin faptul că alegoria nu se evidenţiază pe sine, pune în relief altceva, pe cînd simbolul poetic se evidenţiază anume pe sine. Astfel, descifrîndu-se sensul alegoric al vînătorii, ca model al activităţilor profane, se va concluziona că în **Mistreţul cu colţi de argint** de Şt. A. Doinaş ea semnifică căutare, goană după frumosul întruchipat în mistreţul cu colţi de argint, tendinţă în atingerea idealului, iar în **Moartea căprioarei** de N. Labiş vînătoarea echivalează cu o probă a puterii de adaptare a copilului la condiţiile dure ale existenţei, cu tragica şi definitiva victorie a imperativului existenţei asupra visului. Nunta alegorică din balada **Miorița** semnifică contopirea ciobanului cu fiinţa cea mare a naturii. Cît priveşte simbolul florii albastre din **Floare albastră** de M. Eminescu el poate semnifica idealul inaccesibil, iubirea pierdută.

* * *

Ţinînd cont de cele expuse, propunem cîteva observaţii făcute pe marginea poeziei **Astăzi ne despărţim** de Şt. Aug. Doinaş, privită din perspectivă mitologico-arhetipală. Pentru comoditate, dăm textul poeziei:

ASTĂZI NE DESPĂRȚIM

Astăzi nu mai cîntăm, nu mai zîmbim.
Stînd la început de anotimp fermecat,
astăzi ne despărțim
cum s-au despărțit apele de uscat.
Totul e atît de firesc în tăcerea noastră.
Fiecare ne spunem: – Aşa trebuie să fie...
Alături, umbra albastră
pentru adevăruri gîndite stă mărturie.
Nu peste mult tu vei fi azurul din mări,
eu voi fi pămîntul cu toate păcatele.
Păsări mari te vor căuta prin zări
ducînd în guşă mireasma, bucatele.
Oamenii vor crede că sîntem duşmani.
Între noi, lumea va sta nemişcată
ca o pădure de sute de ani
plină de fiare cu blana vărgată.

Nimeni nu va şti că sîntem tot atît de aproape
şi că, seara, sufletul meu,
ca ţărmul care se modelează din ape,
ia forma uitată a trupului tău...
Astăzi nu ne sărutăm, nu ne dorim.
Stînd la început de anotimp fermecat,
astăzi ne despărțim
cum s-au despărțit apele de uscat.
Nu peste mult tu vei fi cerul răsfrînt,
eu voi fi soarele negru, pămîntul.
Nu peste mult are să bată vînt.
Nu peste mult are să bată vîntul...

Poezia începe cu o constatare destul de dureroasă, care devine pe parcurs refren: "Astăzi nu mai cîntăm, nu mai zîmbim". Pentru a spori gravitatea sentimentului, poetul face trimitere la geneză. Apare, aşadar, motivul facerii lumii: *Stînd la început de anotimp fermecat, astăzi ne despărțim/ cum s-au despărțit apele de uscat*. Trimiterea la acel *început de anotimp fermecat*, precum şi comparația *ne despărțim cum s-au despărțit apele de uscat* sugerează sentimentul copleşitor al despărțirii definitive a celor doi îndrăgostiți, între care *lumea va sta nemişcată/ ca o pădure de sute de ani/ plină de fiare cu blana vărgată*.

Ceea ce ar fi putut să ia forma unui *cîntec de lume*, împodobit de ahturi şi jelanii, se prezintă ca o elegie şoptită, ca o confesiune pronunțată cu buzele obosite. E o simplitate de cîntec arhaic, care ar fi putut să fie un țipăt de singurătate, şi nu ajunge decît la şoapta fără muzică, secată de substanță. Emoțiile erotice prilejuiesc reflecții şi nu înfrigurări: *Totul e atît de firesc în tăcerea noastră/ Fiecare spunem: – Aşa trebuie să fie.../ Alături, umbra albastră/ pentru adevăruri gîndite stă mărturie*.

Începeţoşarea se luminează pînă la o transparență de lumi metafizice: *Nu peste mult tu vei fi azurul din mări, eu voi fi pămîntul cu toate păcatele.../ .../ Nu peste mult tu vei fi cerul răsfrînt,/ eu voi fi soarele negru, pămîntul*.

Versurile citate amintesc de mitul lui Uranus şi al Geei (Legenda spune că dragostea a unit pe Geea,

care era pămîntul rupt din haos, cu cel dintîi bărbat, Uranus, care era cerul înalt şi plin de stele. Ca să-i arate dragostea soţiei sale, Uranus îi aşternea pe frunte cununi de aur şi lumină, o dezmierda cu ploi şi vînturi, iar ea se împodobea pentru el şi îşi punea veşminte scumpe, pe care le ţesea din frunze şi din ierburi verzi. La vremea sorocită, Geea i-a dăruit soţului său şase feciori şi şase fete. Întrucît zeul Uranus avea darul de a putea citi în viitor, aflase că într-o bună zi urma să fie răsturnat din locul de stăpîn ceresc de către unul dintre feciori. Din pricina aceasta, dragostea lui faţă de Geea pălea mereu, el ajungînd pînă la aceea că nu mai avea încredere nici măcar în soţia sa).

Pornind de la mit, Şt. Aug. Doinaş schimbă polaritatea: femininul e legat de transcendent (*tu vei fi azurul din mări; cerul răsfrînt*), bărbatul – de real (*eu voi fi pămîntul cu toate păcatele*).

Metafora *eu voi fi pămîntul cu toate păcatele* face aluzie la un alt fapt din mit: Geea pune la cale uciderea lui Uranus. Poetul forţează limita semnificaţiei tradiţionale a personajelor arhetipale (Uranus şi Geea), transferînd-o într-un alt cîmp.

Schimbul de accente ni se pare oarecum justificat. Sentimentul culpei coboară eul poetic într-un spaţiu al păcatului, femeia devenind *azurul din mări*. Ea încetează a mai fi fiinţa care nu l-a înţeles pe iubitul său (*O lume-ntreagă-nţelegea,/ Tu nu m-ai înţeles*).

Ideea de mai sus este susţinută şi de versul *Alături umbra albastră/ pentru adevăruri gîndite stă mărturie.*

Timpul, prezenţă în poezie, nu permite anestezia uitării (amintim că în mit Uranus este ucis de fiul cel mai mic, Cronos). Contemplat prin conştiinţa trecerii (*nu peste mult*) şi a tăcerii (*Totul e atît de firesc în tăcerea noastră*), timpul e infuzat atît de speranţa şi siguranţa refacerii relaţiei dintre cei doi (*Nimeni nu va şti că sîntem tot atît de aproape/ şi că, seara, sufletul meu,/ ca ţărmul care se modelează din ape,/ ia forma uitată a trupului tău...*), cît şi de durerea despărţirii (*Nu peste mult are să bată vînt/ Nu peste mult are să bată vîntul*).

Mitul eternei reîntoarceri (credinţa în distrugerea şi creaţia periodică a Universului), servind în poezie ca procedeu de exprimare a stării trăite (tristeţea solitudinii) şi a ideii poetice (imposibilitatea uciderii sentimentului de dragoste, în pofida despărţirii), se conturează şi ca o alegorie a osmozei lumii celor doi îndrăgostiţi. Avînd şi un pronunţat sens filosofic, alegoria trimite la ideea lui Plutarh despre desprinderea nousu-lui din uniunea lui cu materia şi întoarcerea ascendentă a acestuia.

Bogată în substanţă metaforico-simbolică, cu o largă deschidere spre metafizic, inspirată din mitologia universală, **Astăzi ne despărţim** se întemeiază pe poetica reluării şi aprofundării temelor, ilustrînd, în modul cel mai viu, impactul dintre cultură şi creaţie.

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] C.G. Jung, **L'âme et la vie**, Paris, 1963.

[2] Mircea Eliade, **Mitul eternei reîntoarceri**, Bucureşti, 1999.

[3] Constantin Parfene, **Teorie şi analiză literară**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1993.

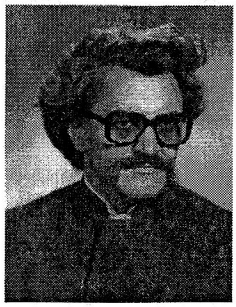

Florin GRINEA
Iaşi

PETRE ISPIRESCU: *TINEREŢE FĂRĂ BĂTRÎNEŢE ŞI VIAŢĂ FĂRĂ DE MOARTE*

Activitatea literară a lui Petre Ispirescu, desfăşurată pe parcursul unui sfert de veac, atrage atenţia şi prin faptul că întruneşte aproape toate atributele unui "caz" rămas deschis pînă în vremea noastră.

"Citit" şi receptat – cu oarecare "nuanţe" – mai întîi de B.-P. Hasdeu[1], apoi de Al. Odobescu, Ionescu-Gion, V. Alecsandri, Moses Gaster – pe de o parte, şi Barbu Delavrancea – pe de altă parte[2], Petre Ispirescu a fost considerat fie un "inspirat" culegător şi "conservator" de "material popular, autentic în fond şi mai ales în formă, de o mare bogăţie şi frumuseţe" (*id.*), fie un creator, un "scriitor mare" – "între poeziile populare culese şi drese pe-alocurea – spune Delavrancea – şi între basmele lui Ispirescu este tot aceeaşi deosebire ca între stenograma unui discurs frumos şi crearea lui"[2]. Vehemenţa cu care acest "idilic cu înclinare spre policromie" – aşa îl apreciază, pe Delavrancea, G. Călinescu! – ieşit din "mahalaua bucureşteană"[3], ca şi Ispirescu, încerca să schimbe "statutul" povestitorului-tipograf nu a produs, însă, decît o firavă nuanţare a aprecierilor făcute de Ionescu-Gion[2]; în rest, judecata de valoare formulată de Hasdeu[1] s-a perpetuat în timp pînă la George Ivaşcu şi Iorgu Iordan[2] care, la rîndul lor, au transmis-o generaţiilor din a doua jumătate a secolului nostru.

Ceea ce ne surprinde pe noi este felul în care s-a manifestat Hasdeu, spirit enciclopedic, cu maiestuoasa deschidere spre surprinderea "imponderabilelor", graţie cărora îndrăznelile spirituale capătă savoare; or, în "cazul" Ispirescu, tocmai "imponderabilele" îi scapă acestui Mag al spiritualităţii noastre, preocupat de geneza *mitică* şi, apoi, *onirică* a *basmului.*

Dintre cercetătorii anilor '90, Mircea Anghelescu[2] este cel care repune mai "altfel" pe rol "dosarul" Ispirescu, proiectînd un fascicul luminos tocmai asupra elementelor imponderabile cărora nu li s-a acordat – deloc ori numai în parte – atenţia cuvenită. Or, tocmai pe cîteva dintre aceste imponderabile am dori să ne construim demersul nostru.

Petre Ispirescu se naşte (1830) – ca şi Delavrancea, după cum notam – într-o mahala bucureşteană (Pescăria Veche[4]), "mahala proprie" – spune Călinescu[3], adică "aparte", deoarece "nu este decît un sat risipit printre pomi, flori şi maidane" (*id.*), situat "între oraş şi ogoarele ţărăneşti" (*id.*). Cu alte cuvinte, o zonă de interferenţă între cultura, bunul simţ şi filosofia de tip *rural* şi inteligenţa practică, simţul măsurii, înţelepciunea celor plecaţi din obştea rurală şi stabiliţi la marginile "cetăţii"; aceşti "dezrădăcinaţi", înţelegîndu-şi "poziţia" modestă în raport cu "starea de civilizaţie" specifică aglomerării urbane – în care nu au penetrat, încă! –, sînt tentaţi permanent să-şi depăşească "limitele" şi să ajungă a se impune ca puternice personalităţi – pe tărîmul spiritual, cel mai adesea.

S-ar putea spune că Petre Ispirescu este "cel cu cartea în mînă născut", într-atît îl robeşte pe copilul de 12 ani, proaspăt absolvent al şcolii

bisericeşti din cartier[4], patima lecturii. Şi, probabil, această patimă reprezintă reala motivaţie a angajării sale ca ucenic tipograf, şi nu lipsurile materiale, de care ar fi putut scăpa învăţînd o meserie mai "bănoasă". Autodidact de elită, Ispirescu îşi însuşeşte limba franceză, scriind, chiar, un articol de folclor comparat "semnalînd motive comune în basmele române şi cele franceze" (*id.*). Să fi fost acest articol "semnul", emblema de folclorist cu care Ispirescu să-l fi impresionat pe Hasdeu? Greu de crezut, pentru că admiraţia acestui tumultuos savant, ca şi a lui Odobescu, a romanistului ceh Jan Urban Jarnik, ca şi a lui Iorga, a fost stîrnită de faptul că Ispirescu "poseda, în toată a lui bogăţie, cu toate ale lui admirabile culori (...) stilul popular"[2]. În faţa acestei formulări, cu iz de sentinţă, nu a mai contat nici chiar o remarcă a aceluiaşi Jan Urban Jarnik referitoare la "munca de atelier" a creatorului de poveşti: "Iată cum proceda el: punea pe una şi aceeaşi persoană să-i povestească (...) de două-trei ori acelaşi basm, îşi întipărea bine în minte, cîteodată şi însemna pe hîrtie mersul acţiunii, după aceea se punea la masă şi *ţesătura aceasta o îmbrăca, după cum era deprins în limba sa* (subl. – F.G.), împestriţată cu multe expresiuni metaforice" (*id.*) (vezi, în aceeaşi pagină, şi mărturia lui Lazăr Şăineanu).

Numai că **Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte** a fost – după cît ne asigură scriitorul – "povestit de tata... între 1838-1844" şi publicat abia în 1862. Să fie aceasta o "tehnică" de folclorist? Nu prea pare, dar un asemenea fapt ne îngăduie să riscăm a afirma că Ispirescu nu a fost un folclorist nici în gen Hasdeu, nici în manieră Alecsandri, după cum n-a fost nici autor de "lecturi şcolare", ci un virtual mare scriitor, din aceeaşi plămadă spirituală cu Delavrancea. Acelaşi "mister ereditar"[3] care a făcut din "fiul căruţaşului un om cu o incontestabilă fineţe" (*id.*) – referirea este la Barbu Delavrancea – a făcut şi din fiul patronului de frizerie, Gheorghe Ispirescu, un împătimit al cărţii, dăruit cu sensibilitate şi har scriitoricesc, fiu care, din păcate, a trecut, fără de voie şi prea de timpuriu, în *Valea Plîngerii* a vieţii cenuşii de mic meseriaş. De la aceste "date" – sau "imponderabile", cum le-am mai numit – credem noi că s-ar putea porni discuţia despre creatorul de basme care a fost Ispirescu.

În basmul **Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte** nouă ni se face a surprinde o poveste autobiografică perfect disimulată şi construită după canonul *basmului-legendă*, ceea ce presupune unele invenţii literare de calitate.

Făgăduit, de la naştere, unei aventuri cu totul aparte, adolescentul Făt-Frumos pleacă pentru a-şi împlini Soarta – sau ceea ce credea şi dorea el să-i fie Soartă. Reuşeşte a pătrunde în tărîmul visat, dar o banală întîmplare îi dezvăluie o altă faţă a lucrurilor: idealul la care aspiră poate fi o capcană, lumea sa nefiind aceea unde a izbutit să se instaleze, ci tocmai cea părăsită, la care va trebui să revină. Subjugat de visul căruia voia să se dedice, protagonistul are puterea de a înţelege că, deşi e înzestrat cu har, nu poate face altceva decît să se întoarcă la "lutul" existenţei cotidiene, împăcat, într-un fel, cu sine că nu şi-a refuzat "experienţa capitală" a vieţii sale, trăind-o cu toate puterile spiritului său însetat de Absolut.

Rezumat astfel, textul în discuţie are o "mişcare" asemănătoare vieţii creatorului său: visatul tărîm – al fericirilor spirituale – putea să-i pară adolescentului Ispirescu a fi *Tipografia* ca o posibilă *Împărăţie a cărţii*; aceeaşi Tipografie implică, însă, şi "ideea" de *Vale a plîngerii*, "realitate" care îl întoarce pe tînărul visător la modesta sa condiţie de "meşter" supus vicisitudinilor meseriei sale.

Cu siguranţă, rîndurile de faţă reprezintră, doar, o posibilă interpretare – sau, chiar, o "speculaţie";

nouă însă ne pare că ar exista o "bază" pe care să se poată construi atare interpretări: textul în discuție este cel de debut, or, asemenea texte – în genere! – transfigurează artistic o confesiune de credință, un "program" estetic, o situație-limită.

Abordînd, acum, *basmul-legendă* propus pentru comentariu strict în cadrul "parametrilor" săi, se poate afirma că "schema" acestui gen de creație epică este perfect stăpînită de către scriitor. Textul prezintă o compoziție bine echilibrată, momentele de tensiune fiind subtil plasate în "țesătura" narațiunii. De la nașterea "miraculoasă", stimulată de făgăduința "peste fire": "taci, fătul meu, că ți-oi da *Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte*", pînă la ritualul inițiatic inclus în pregătirile pentru marea aventură și de la confruntările cu Gheanvaia ori Scorpia la calmul tensionat al tărîmului nemuririi – în care domină *încremenirea* disimulată în gesturile stereotipe ale unui "balet" mecanic – totul se înlănțuie în "dulce stil clasic", fără ca senzația de experiență verosimil trăită să se diminuieze. Deosebitul simț al compoziției se relevă prin virtuozitatea cu care Ispirescu construiește simetria formulelor inițiale și finale: intrarea în miraculos trebuie să tenteze, drept care se realizează o succesiune de cinci formule în proză ritmată și una în versuri, cu care se și face trecerea spre primul *motiv*: *dorința de a avea copii*; revenirea în cotidian, prin moartea eroului, nu poate suporta decît o singură formulă, "banală", precum zicerea populară din primele pagini ale romanului **Baltagul** de Mihail Sadoveanu: "*Nimene nu poate sări peste umbra lui*".

Prin prima sa parte, textul valorifică subtil toate mijloacele apte a genera o atmosferă fabuloasă: *nașterea miraculoasă, ritualul inițierii, "probele" (încercările)*; prin partea a doua, creația lui Ispirescu pare o variantă ilustrînd o idee-forță asemănătoare celei din **Epopeea lui Ghilgames**: angoasa provocată de moarte și "apriga năzuință de a birui" (vezi versiunea realizată de Virginia Șerbănescu și Al. Dima la Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1966).

Finalul acestei creații a lui Petre Ispirescu poate fi înțeles și în sensul zicerii notate de Sadoveanu, și ca o asumare conștientă a propriului destin, acceptînd extincția, dar nădăjduind în eternitatea memoriei umane, ce se poate revigora prin fiecare generație în parte.

Nefiind convinși că am putut argumenta credibil ideea că Ispirescu rămîne un creator și nu un mai înzestrat culegător de basme, ne vom încheia pledoaria, remarcînd faptul că textul însuși atestă existența unui scriitor deplin format, stăpînind, cu virtuozitate, toate "uneltele" artei sale literare.

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] B.-P. Hasdeu, **Studiu de folclor** (...), 1979, p. 33-34, 36.

[2] Mircea Anghelescu, **Introducere în opera lui Petre Ispirescu**, Editura Minerva, Bucureşti, 1987, p. 5-7, 10-11, 16, 41.

[3] G. Călinescu, **Istoria literaturii române. Compendiu**, Editura pentru Literatură, 1968, p. 202 și **Barbu Delavrancea**, în *Delavrancea interpretat de...*, ediție (...) de Al. Săndulescu, Editura Eminescu, "Biblioteca critică", Bucureşti, 1975, p. 133-134.

[4] **DLR – 1900**, p. 457-458.

Nelly SAMOIL
Chişinău

METAFORA *IN PRAESENTIA*: TERMEN PROPRIU SAU TERMEN DE REFERINŢĂ?

Metafora ce se axează pe relaţia *in praesentia* reprezintă o structură figurativă, al cărei înţeles e decodat cu sprijinul nemijlocit al unui termen(!) cu care ea se află într-o strînsă legătură logică şi gramaticală. Analizînd, am observat că termenul vehiculat în literatura de specialitate drept termen propriu vine în contradicţie cu caracterul conotativ al metaforei. Or, metafora poetică refuză să definească în închipuirea cititorului numai o singură noţiune redată printr-un cuvînt expus în text.

Lucrările ce abordează tropul respectiv sub raportul formei nu ocolesc acest tip de relaţie. Dar, de menţionat, utilizează o terminologie diferită. E. Dorcescu numeşte această metaforă coalescentă, precizînd că realizarea ei presupune "existenţa, cel puţin virtuală, a doi termeni: termenul propriu (Tp) şi termenul figurat (Tf)" [1, p. 8], între care se instituie un raport de identitate. M. Dolgan o califică la fel drept coalescentă, ea fiind, în opinia lui, "expresia, în al cărei mesaj apar două elemente ale sincretismului: termenul propriu (intensiv) P şi termenul figurat (extensiv) F" [2]. Alţi autori, printre care M. Mancaş, Gh. Chivu, o consideră explicită, "întrucît prezenţa termenului real oferă "cheia" codului metaforic" [3]. Indiscutabil, atare construcţii sînt alcătuite din doi termeni exprimaţi, ceea ce le apropie mult de comparaţie, dovadă e că poate fi uşor transformată în comparaţie. E. Dorcescu le găseşte "primitive, deoarece termenii "comparaţi" sînt ambii prezenţi în expresie, atît doar (şi aici e saltul) că, spre deosebire de ceea ce se întîmplă în cazul comparaţiilor, ei nu se mai leagă cu adverbe, ci cu verbe copulative care nu le compară ci le identifică" [1, p. 29]. Deci procesul de construire a metaforei *in praesentia* se desfăşoară în toată amploarea lui parcă la suprafaţa textului. Însă termenul considerat propriu nu este altceva decît obiectul discursului, tema, adică un element de sprijin al decodării. De aceea, e logic ca el să fie numit **termen de referinţă** sau de sprijin, şi nu propriu. Propriu e, credem, cel substituit, deci cel subînţeles, care desemnează înţelesurile directe avute în vedere de către scriitor. El înglobează un şir întreg de determinări, uneori greu de tălmăcit. Încercarea de a reduce T propriu la un singur cuvînt înseamnă a minimaliza rolul şi funcţiile metaforei într-un text poetic. În exemplul *Steagul de gheaţă,/ cuvintele...* (Gr. Vieru), identificarea termenului de referinţă "cuvintele" cu "steagul de gheaţă" pune în evidenţă mai multe înţelesuri ambigue: demnitatea şi militantismul scrisului angajat civic, implicaţiile cuvîntului ce exprimă conştiinţa naţională. Acestea identifică, evident, fondul latent al metaforei despre care T. Vianu spune că este difuz, mobil şi nelimitat.

De altfel, termenul pe care noi îl numim "de referinţă" poate fi exprimat şi printr-un cuvînt cu sens figurat, ceea ce demonstrează o dată în plus că el nu totdeauna e "propriu". Astfel, în poezia **Alb** de Gr. Vieru, T de referinţă ("floarea de vineri") este simbol:

Există o *floare de vineri*
În preajma ei sîntem mai tineri!
În colţul de sus răsărită,
Scăpată de-a cerului sită
Cînd cerne-şi fierbintea lumină
E *floarea-fîntînă* ce-alină
Cucorilor setea cea multă.
Ascultă, iubito, ascultă:
Adîncu-i de rouă se împle,
Afundă-ţi şi suflet şi tîmple
În *sfintele florii izvoare*
Şi zboru-ntăreşte-ţi sub soare.

Observăm că "floarea de vineri", care simbolizează ceea ce are mai frumos vîrsta maturităţii, serveşte drept suport al decodării în construcţiile metaforice: *floarea-fîntînă* şi *sfintele florii izvoare*.

Astfel de structuri metaforice cunosc, în funcţie de raporturile sintactice dintre termenii identificaţi, mai multe substructuri reductibile, de fapt, la două tipuri fundamentale de organizare:

1) T metaforic este echivalent cu cel de referinţă, datorită unui verb copulativ ce marchează o identitate (a fi, a rămîne, a se face, a se preface, a părea ş.a.) sau graţie semnelor grafice care ţin locul unui asemenea verb: *... orice pită/ e o gură fără cuvînt* (Gr. Vieru).

2) Termenul metaforic şi cel de referinţă nu formează o egalitate sintactică. Ei se află într-un raport genitival sau prepoziţional ce susţine de asemenea o predicaţie, dar – în cazul dat – eliptică: *lutul nopţii; noaptea pletei* (Gr. Vieru). De notat că metafora exprimată prin substantiv la genitiv sau acuzativ are un statut aparte în limbajul poetic, determinat de specificul procesului de metaforizare. Formal, metafora genitivală exprimă întotdeauna o apartenenţă. Din punct de vedere al semanticii textuale însă, ea generează două tipuri de construcţie metaforică. Atunci cînd alcătuieşte o unitate sintactică indisolubilă cu atributul ea capătă statut de implicaţie, cum e în versul lui Arghezi: "Doi îngeri duc *beteala fîntînilor* pe mîini". Doar echivalenţele sintactice, reduse la formula T de referinţă = T metaforic, formează întotdeauna metafore *in praesentia*: *Coama mîniei* (L. Damian). Prin urmare, tropul respectiv actualizează întotdeauna o structură predicativă, exprimată sau virtuală, în tot cazul cu valoare identificatoare. Relevînd ceea ce au ele comun, raportul de identitate nu pune în evidenţă ceea ce le diferenţiază.

Prin urmare, metafora *in praesentia* are o dimensiune referenţială. Ea vine să definească artistic realitatea, punînd în evidenţă corespondenţe exteriorizate. Prezenţa unui cuvînt de sprijin – suport la crearea imaginii poetice – lămureşte intenţia autorului, facilitează descifrarea metaforei şi face ca ea să fie resimţită parcă pe viu. Similitudinile stabilite între lucruri şi fenomene poartă un caracter exteriorizat, ceea ce însă nu diminuează substanţa poetică a imaginilor plăsmuite.

NOTE

[1] E. Dorcescu, **Metafora poetică**, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1975.

[2] M. Dolgan, **Metafora poetică şi semnificaţiile ei în poezia sovietică moldovenească**, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1974, p. 165.

[3] Gh. Chivu, **Metafora în opera scriitorilor romantici români** // "Limba Română", nr. 3, 1973, p. 220.

Cristina CÎRSTEA
Bucureşti

ERA ÎNTR-O ZI DE FEBRUARIE...

pentru M.D.

recunoştinţa nu are sensul timpului e în afara lui
precum clipa aceasta pe care-o petrec vorbindu-ţi
despre boala cuvintelor mele
unde sufletul meu viaţa
v-a închis bine pe
toţi. Bolile, spui, îşi au rostul
ca şi crucea pe care mi-ai desenat-o
atunci
în memorie – strada pe care ai mers
în tăcere
pînă la capăt.

Azi,
mai mult ca oricînd
simt intensitatea bolii carnea nimicului
crescîndu-mi pe răni,
şi
sînt singura neînstare să spună
vorba Nimănuia. Scriu să nu (te) uit
timpul
nu are ochi nu are suflet
nu are inimă
recunoştinţa e imensitatea oricărui
cuvînt.

Oare nu mă voi ridica
prin Acesta
pe deasupra Clipei
nicicînd?

MONEDE ÎN DAR

pentru M.D.

cîtă imaginaţie are viaţa
pîlpîirea grîului în lucernă
ochiul copilului meu rezemat de fereastra unui vagon
care duce cu sine Ziua aceasta spre Moarte?

există, desigur, o artă-a trădării
dar ce magie, în disperare-i hărăzită

inimii noastre, minții
care o naşte? Nu în întinsele cîmpuri
ne zidim vorbele oare
zidul plîngerii nu-i ochiul celui
Născut?

viața noastră-i ucigător de
reală ca şi cînd născîndu-ne
ne-am fi răsucit în mormînt ca şi cînd
naşterea-i trădarea vieții
visul lepros al sîngelui
poate
cele cîteva monede primite în dar.

cîtă imaginație are viața

clipa trădării

cîtă iubire?

ADEVĂRUL ÎNVINGE

pentru M.D.

am visat astă noapte un Om
sta cu brațele pe deasupra Oraşului
au venit cîinii i-au
muşcat inima

nu vă atingeți de El
vine luna şi vă-neacă pe toți.

IARNA, TĂIETORII DE PORCI...

pentru M.D.

între noi un cuțit
simulează descojirea
fructului

iarna
tăietorii de porci
îşi usucă mîinile sîngele
în noi

credința ta mă acoperă
căderea din tine mă apără exodul
înalță ziduri surpate –
piatra aruncată de tine în vis

mai avem o speranță
clipe pentru
o altă viață **le număr**

în sîngele meu **hai să facem**
o groapă în cer
Dumnezeu nu uită **Dumnezeu**
poartă numele tău –

îl împarte cu
muritorii.

PSALMUS ODE

tatălui meu, Nicolae

mîinile tale desenîndu-mi în palmă
părul şi unghiile

ceea ce ne-a rămas nu e
mult dar e
totul să nu întorci capul

să ne amintim viitorul pe care
l-am şi trăit
cîndva uneori timpul e prea

mic strîmt dincolo de el
cu o parte din noi
ne momim
viaţa începutul sfîrşitul

ca un gol căruia-i cresc
părul şi unghiile să nu fie singur

să nu uiţi
să-mi aşezi şi-o oglindă

să nu întorci capul
euridice.

PSALMUS ODE (II)

sînt singur – singurătatea azi nu-mi
mai ajunge
somnul de zi aidoma cu cel de noapte.
cu patul mă voi împreuna
şi nu voi şti ce voi naşte. voi muri

în disperare semn că exist
fără să ştiu. ca şi cînd

sufletul meu ţi s-ar agăţa de
mîini de inimă
ţi s-ar sprijini de pleoape.

sînt singur – prea aproape de tine
prin Cer mi-a ieşit părul şi
strig
dar strigătul meu îţi atinge
genunchii

nu-l vezi

Doamne cine e singur cu adevărat
pînă la capăt

Ion ŢURCANU
Chişinău

PĂRINTELE CĂRTURAR PAUL MIHAIL. EVOCARE ÎN LEGĂTURĂ CU APARIŢIA POSTUMĂ A *JURNALULUI* SĂU

Editarea unei cărţi este întotdeauna un prilej de a lansa ori de a îmbogăţi şi nuanţa biografia autorului ei. A vorbi despre carte, evitînd referinţele la persoana care a scris-o, este cu neputinţă. Iar în cazul de faţă o zăbavă în faţa portretului autorului este chiar necesară, şi asta din două motive. Unul, pentru că, în raport cu meritele deosebite ale istoricului şi omului de cultură Paul Mihail, toate mijloacele de informare competentă în domeniu, atît în Basarabia cît şi în România, s-au arătat pînă acum destul de zgîrcite. Şi al doilea, deoarece astfel este stimulată înţelegerea mai profundă a semnificaţiei, ca eveniment cultural, a fiecărei noi apariţii editoriale a autorului, mai ales cînd e vorba de o carte ca **Jurnalul** său.

Unele opere ale lui Paul Mihail sînt pietre de temelie pentru istoria spiritualităţii româneşti din Basarabia şi deci pentru tot compartimentul respectiv al istoriei naţionale. Aşa sînt cărţile **Fapte trecute şi basarabeni uitaţi** (prima ediţie 1938), **Tipărituri româneşti în Basarabia de la 1812 pînă la 1918** (1941), **Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia** (1993), **Acte în limba româna tipărite în Basarabia, 1812-1830** (1993).

O preocupare constantă, pe toată durata activităţii sale de cercetare, care însumează vreo 65 de ani şi cîteva sute de titluri de scrieri, a constituit-o studierea eforturilor unui şir impresionant de personalităţi care şi-au consacrat viaţa propăşirii culturale a românilor. Au realizat variate genuri de scrieri despre organizatorii şi îndrumătorii bisericii naţionale Varlaam, Dosoftei, Paisie Velicicovschi, Gavriil Bănulescu-Bodoni, Gurie Grosu, Melchisedec Ştefănescu, Tit Simedrea, Veniamin Costachi, Dionisie Erhan, Antonie Plămădeală, Nestor Vornicescu, despre alţi vrednici slujitori ai ortodoxismului românesc, aşa ca Ioan Andronic, Constantin Popovici, Ioan Zamă, Daria Bodescu, Constantin Tomescu, Ioanichie Bălan, despre marii oameni de cultură Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Antim Ivireanul, Coresi, Axinte Uricariul, Ioasaf Luca, Vartolomeu Măzăreanu, Grigore Ţamblac, Polihronie Sîrcu, Gavriil Musicescu, Dimitrie Cuclin, Şerban Cantacuzino, Costache Conachi, B.-P. Hasdeu, Ştefan Ciobanu, Victor Crăsescu, despre istoricii A.D. Xenopol, Ilie Minea, Mihai Costăchescu, Alexandru Boldur, Aurel Sava, L.T. Boga, Eugen Russev, Nicolae Grigoraş, Mihai Berza, despre alte figuri de seamă ale trecutului nostru, ca Ioan Pelivan, Alexandru Scarlat Sturza, Emil Turdeanu, Petre Ştefănucă, Camil Petrescu, Andronachi Donici, Ion Petrovici, generalul Dimitrie Racoviţă, profesorul Gheoghe Raşcu, doctorul Vasile Agapi, arhitectul G.M. Cantacuzino, generalii M.C. Schina şi Henri Baliff, acad. Al. Rosseti, istoricul teolog Mircea Păcurariu etc.

Toate numele acestea reprezintă un întreg univers spiritual, complex şi foarte variat. E pur şi simplu uimitor că un modest preot din ţărani, fără înalte titluri ştiinţifice şi alte demnităţi ţipătoare şi fără cine ştie ce susţinere pe undeva, a cutezat şi a reuşit să cuprindă în cugetul şi în lucrarea sa lumea aceasta atît de greu de cuprins.

În atenţia harnicului cercetător s-au aflat numeroase monumente şi aşezăminte de cultură, fiecare avînd locul său distinct în patrimoniul spiritual şi în istoria poporului român. Astfel, el a contribuit la o mai bună cunoaştere a ceea ce au fost în trecut mănăstirile basarabene Căpriana, Noul Neamţ, Curchi, Hîncu, Hîrjauca sau a unora de la vest de Prut – Putna, Neamţ, Secu, schitul Poiana Mărului (Buzău) ori biserica Banu din Iaşi, necropola Vornicenii Mari, judeţul Suceava sau lăcaşurile chişinăuiene Ciufli, Soborul Vechi, Sf. Constantin şi Elena sau Muzeul bisericesc şi Şcoala de cîntăreţi bisericeşti din capitala Basarabiei. L-au preocupat obsesiv cărţile vechi, mai ales cele necunoscute sau cunoscute insuficient, manuscrisele, icoanele, pictura, gravura, muzica, lucrînd şi în aceste domenii cu spiritul său iscoditor, ceea ce iarăşi a dat naştere la alte cîteva zeci de scrieri interesante şi utile.

Dar cel mai mult l-a interesat căutarea, descoperirea, studierea şi publicarea documentelor istorice. A prestat cu deosebită siguranţă această muncă nu doar în Basarabia şi în diferite părţi ale României, dar şi în străinătate. A şi scos de sub tipar, pe la începutul anilor '30, un jurnal al călătoriilor sale de studii în unele ţări din sud-estul Europei şi în Orientul Apropiat, inclusiv la Constantinopol, Muntele Athos, Atena şi la Locurile Sfinte. A publicat documente găsite în Basarabia şi în România, la Carlovitz, la Constantinopol, în Bulgaria şi Grecia, apoi corespondenţă aparţinînd unor mari personalităţi culturale, manuscrise foarte preţioase, ca acela al letopiseţului lui Ion Neculce în varianta lui Ioasaf Luca. Pe scurt, fără contribuţia părintelui Paul Mihail, istoria noastră scrisă ar fi fost mult mai săracă.

Aşa cum se întîmplă mai totdeauna, după trecerea în nefiinţă a cercetătorilor, produsele minţii lor continuă să mai apară. Un astfel de produs, care, cel puţin pe unii ca mine, i-a bucurat foarte mult, este jurnalul său apărut anul trecut **Jurnal (1940-1944) şi corespondenţă**, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, 380 p. (Ediţie îngrijită de Eugenia şi Zamfira Mihail. Argument de Gheorghe Buzatu. Repere biografice de acad. Ştefan Ştefănescu, acad. Virgil Cîndea şi Constantin Anghelescu).

Cele trei compartimente de bază ale cărţii sînt: jurnalul propriu-zis, o corespondenţă scurtă, selectivă, legată mai mult de soarta muzeului de artă religioasă, înfiinţat de Paul Mihail în anii războiului la Chişinău şi apoi transportat în 1944 la vest de Prut, şi, ultima parte, bibliografia scrierilor sale. Toate capitolele sînt importante, dar jurnalul merită o atenţie sporită. În primul rînd, pentru că în memorialistica basarabeană o astfel de carte nu prea se întîlneşte, în al doilea rînd, pentru că ea poate servi drept preţioasă sursă istorică privind perioada la care se referă, şi, în sfîrşit, din motiv că aduce o contribuţie uşor sesizabilă la conturarea portretului cărturarului Paul Mihail ca personalitate istorică, domnia sa fiind o figură marcantă, emblematică a unei întregi epoci. Interesele, preocupările, suferinţele şi izbînzile sale se identifică cu paginile cele mai caracteristice ale istoriei noastre naţionale contemporane.

Se înţelege că notiţele zilnice referitoare la dramaticul sfîrşit de iunie, început de iulie 1940 în Basarabia nu schimbă tabloul deja cunoscut al cedării acestui ţinut. Şi totuşi, prin forma lor vie, palpitantă, ele fac să fie re-trăite cu un plus de intensitate tragedia şi psihologia refugiului sub presiunea ocupantului şi în umilinţa revoltătoare a trupelor române în retragere. Jurnalul este cu adevărat preţios ca informaţie istorică pentru anii 1941-1944, etapă prea puţin cunoscută din istoria Basarabiei şi mai cu seamă pentru istoria Chişinăului. Starea de spirit a populaţiei, organizarea militar-administrativă şi bisericească, fenomene culturale, portrete în acţiune ale unor oameni de seamă din acea perioadă a trecutului nostru, anumite raporturi cu Transnistria, Odesa şi Bucovina etc. – toate acestea sînt doar cîteva faţete ale unei foarte zbuciumate file de istorie pe care această scriere ne ajută să o cunoaştem şi să o înţelegem mai bine. Sînt cît se poate de sugestive unele referinţe la Ioan Pelivan, Ştefan Ciobanu, Pan. Halippa, Efrem Enăchescu, Ion Antonescu, la guvernatorii generali ai Basarabiei, Constantin Voiculescu şi Olimp Stavrat,

la fostul deputat în Sfatul Țării, profesor la Universitatea din Iași, Gheorghe Năstase, la preoții Constantin Tomescu, Constantin Popovici, Ioan Andronic, Ştiucă, la prof. L.T. Boga, la cărturarul bucovinean Lecca Morariu, la primarul de atunci al Chișinăului, Anibal Dobjanschi etc. Chiar unele informații izolate şi lapidare incită curiozitatea istoricilor. În ziua de 27 iunie 1940, de pildă, cronicarul consemnează: "În beci şi subsolul casei avocatului Teodor Păduraru am dat de toată arhiva şi biblioteca învățatului Ioan N. Halippa, care mai trăieşte în Rusia Sovietică". De aici rezultă cel puțin două gînduri purtătoare de speranță pentru cercetătorii istoriei naționale: întîi, că patrimoniul menționat de cronicar s-ar putea să mai existe şi deci trebuie căutat, iar cel de al doilea presupune că I. Halippa a activat în U.R.S.S. pînă la război, de unde ar reieşi că pe undeva s-ar afla o bibliografie, pe care încă nu o cunoaştem, a operelor sale. În altă parte, menționînd că în ziua de 27 martie 1944 trupele sovietice ajunseseră la Prut, cronicarul consemnează că în acea zi un grup de adevărați patrioți români, în frunte cu O. Stavrat, mitropolitul Efrem şi Vasile Tarhon, de la Guvernămîntul Basarabiei, au organizat la Chişinău o sărbătoare a Unirii.

Autorul face şi observații de cu totul altă natură, care cîteodată sînt destul de triste. Tabloul retragerii din Basarabia, al fugii disperate cu mult pînă la sfîrşitul anului 1943 în fața inamicului care încă nu trecuse Niprul, refuzul cutărui patriot basarabean, aciuat prin Bucureşti, de a reveni măcar pentru o clipă acasă, din frică de a "nu-l surprinde evenimentele", arată că tradiția istoriografică națională are, în ceea ce priveşte acest segment al trecutului nostru, nişte hiaturi care trebuie completate exclusiv prin muncă, competență şi corectitudine profesională. A privi propriul trecut cu curaj, pentru a-l vedea aşa cum a fost, e o datorie şi o onoare, după cum datori sîntem a da la o parte patriotismul declarat şi a vedea unele scăderi regretabile de care ne-am făcut vinovați în trecut, fie față de Țară, fie în relațiile dintre noi. Jurnalul părintelui P. Mihail oferă o lecție instructivă în această privință, fenomen destul de rar întîlnit în literatura noastră. După cum M. Sadoveanu semnala, prin 1920, aroganța deşartă a unor proaspăt sosiți în Basarabia din vechiul regat, tot aşa, în 1940-1941 şi apoi în 1944-1945 şi mai încoace, pribeagul slujitor al bisericii străbune şi al culturii naționale se va ciocni peste Prut de "boieria şi falsitatea" unor confrați de ai săi. Şi oare nu acest deficit de înțelegere reciprocă constituie şi astăzi obstacolul principal – cînd cele de ordin politic sînt mai mult sau mai puțin dispărute – în calea apropierii dorite dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului? Iată, deci, că jurnalul lui P. Mihail are şi o evidentă semnificație actuală.

Însemnările din **Jurnal** sînt de multe ori pătrunse de fiorul trăirilor intense şi profunde ale autorului, mai ales atunci cînd ele se referă la dragostea sa pentru studiu şi la preocupările sale duhovniceşti. Şi într-un caz, şi în celălalt, el se consacră acestor lucrări cu toată ființa sa şi cu toată puterea sufletului său. Efectul exteriorizat, fără voia lui, al acestor trăiri sînt lacrimile pe care le varsă pentru pierderea cărților sau a manuscriselor, pentru bucuria comuniunii cu cele sfinte sau din cauza necazurilor şi nevoilor enoriaşilor săi şi ale tuturor drept-credincioşilor. Pentru aceasta, dar şi din alte motive, cartea de față a părintelui Paul Mihail poate fi un generos material pentru un scenariu de film.

Nu aş putea încheia aceste cîteva reflecții, fără a semnala meritul foarte mare al harnicei şi competentei cercetătoare Zamfira Mihail, care şi-a închinat cu o prea rar întîlnită dăruire cea mai mare parte a vieții sale valorificării prețioasei opere a distinsului său părinte. Şi a făcut-o totdeauna cu acea corectitudine, pe care o impun îndărătnicele exigențe ale muncii de cercetare şi de tipărire a cărților, făcînd astfel imposibilă orice bănuială că ar fi aşezat nişte merite în locul altora, şi asta ca o replică pilduitoare unora care nu au ştiut sau nu au putut să procedeze la fel, lăsîndu-se ademeniți în postura de realizatori ai unor scrieri apocrife.

Tiberius PUIU
Bucureşti

NAŢIUNI ŞI NAŢIONALITĂŢI ÎN SPAŢIUL RUS ŞI SOVIETIC

Problema naţiunilor şi naţionalităţilor în spaţiul rus şi sovietic merită atenţia cercetătorilor, din analiza ei putînd rezulta orientări în realitatea politică şi culturală actuală.

Pentru a înţelege modul în care ruşii văd această problemă merită a fi menţionată opinia istoricului sovietic D. Volkonogov, care, deşi nu poate fi acuzat de naţionalism, în lucrarea sa **Şapte conducători** condamnă regimul sovietic pentru faptul că a desfiinţat guberniile şi a permis formarea unor entităţi naţionale. De altfel, naţionalist-comunistul rus Alksnis (leton la origine, se ştie însă că renegaţii sînt cei mai zeloşi) propusese în anul 1990 desfiinţarea republicilor unionale şi crearea unor regiuni pe criterii geografice şi economice. Tendinţele de a proclama contopirea naţiunilor şi naţionalităţilor din U.R.S.S. într-un singur popor, cel sovietic, confirmă faptul că ciclic se revine la acelaşi scop, care fusese urmărit de ţarism, de creare a unui singur popor.

Revoluţia bolşevică a avut sorţi de izbîndă şi pentru faptul că a oferit o anumită satisfacţie năzuinţelor naţiunilor şi naţionalităţilor din imperiu, fără aceste concesii instaurarea regimului nou ar fi fost imposibilă.

Concepţia imperială a căutat să lupte împotriva concesiilor făcute, înregistrînd destul de multe succese. După ucrainizare, bielorusizare, moldovenizare şi alte acţiuni de genul acesta, care însemnau numai completarea cu cadre naţionale a organelor în care ruşii erau în majoritate, a urmat condamnarea şi lichidarea fruntaşilor naţionali, inclusiv a celor situaţi pe poziţii comuniste, pentru naţionalism burghez.

O preocupare importantă a teoreticienilor sovietici a fost aceea de a se juca cu denumirile naţiunilor şi naţionalităţilor, de a crea noi popoare şi naţionalităţi. Planurile de cucerire ale imperiului ţarist nu au fost realizate pe deplin şi astfel unele popoare au fost numai parţial încorporate în imperiu. Deşi nu mai este modern să se citeze din Lenin, merită totuşi să fie reamintită părerea lui în această privinţă, exprimată în lucrarea **Despre dreptul naţiunilor la autodeterminare**, în care acesta menţionează printre naţiunile asuprite din Rusia pe polonezi, ucraineni şi români, care aveau de partea cealaltă a frontierei compatrioţi cu o independenţă naţională mai mare. Este clar aici că Lenin ştia şi recunoştea la acel moment faptul că majoritatea populaţiei din Basarabia era formată din români. Cu toate acestea, mult timp politica oficială sovietică a susţinut existenţa unui popor separat moldovenesc, la fel cum a susţinut existenţa unei naţiuni karele sau bureate. Gheorghi Dimitrov, activist de frunte al Internaţionalei Comuniste (Komintern), în jurnalul său relatează că pe parcursul unei discuţii cu Stalin a încercat să se opună intenţiei acestuia de a decreta existenţa unei naţiuni macedonene şi a unei limbi macedonene, dar Stalin afirmă categoric: nu este o problemă crearea unei noi naţiuni, înainte de revoluţie nu exista o naţiune bielorusă, însă noi, bolşevicii, am creat-o şi acum nimeni nu-i contestă existenţa. Cuvintele lui Stalin (fost comisar al poporului pentru naţionalităţi) reflectă faptul că autorităţile sovietice considerau că pot crea naţiuni şi naţionalităţi după dorinţa lor. Înainte de 1917 toate popoarele de origine turcică aveau în Imperiul Rus denumirea de kirghizi, după aceea s-au făcut eforturi ca pe baza unor deosebiri, mai mult sau mai puţin reale, să se creeze cîteva naţiuni şi naţionalităţi, după principiul *divide et impera*. Lenin, de exemplu, s-a împotrivit intenţiei de a se crea o republică autonomă (chiar sovietică)

a tătarilor şi başkirilor, neamuri înrudite. S-a decretat că de fapt nu sînt înrudite şi astfel au rămas despărţite.

S-a decis de către "autorităţile competente" că în Karelia, prima provincie finlandeză alipită la Imperiul Rus, nu trăiesc finlandezi, ci kareli. S-a fabricat o limbă karelă, bazată pe un dialect local, şi s-a susţinut caracterul aparte al acesteia, cu toate că anume în Karelia a fost descoperită epopeea naţională finlandeză Kalevala. Atît că, deşi se spunea că sînt limbi şi popoare separate, în primele zile ale războiului sovieto-finlandez, guvernul lui Kuusinen, format de sovietici în cei cîţiva kilometri pătraţi de teritoriu pe care reuşiseră să-i cucerească de la Finlanda, a încheiat cu U.R.S.S. un acord prin care Finlandei "populare" (prietene deja cu U.R.S.S.) i se încorpora Karelia. De altfel, după acordul dintre U.R.S.S. şi Finlanda, care a dus la retragerea trupelor sovietice din bazele militare pe care le aveau în această ţară, Republica Sovietică Socialistă Karelo-Finlandeză a fost desfiinţată, şi partea sovietică a renunţat complet să mai folosească numele de limbă karelă.

Mongolii din Imperiul Rus au fost "botezaţi" bureaţi. S-a creat o limbă bureată, dar întrucît politica sovietică faţă de aceştia avea în vedere cucerirea Mongoliei, diferenţele nu au fost subliniate, iar activiştii de partid şi de stat din R.A.S.S. Bureato-Mongolă au fost pregătiţi pentru unire, urmînd să se acorde prioritate acelora care aveau un stagiu sovietic mai temeinic (criteriu care a fost folosit şi în cazul finlandezilor /karelienilor şi în cel al românilor /moldovenilor). Ar mai trebui menţionat că activiştii respectivi mai tîrziu au fost acuzaţi de faptul că ar fi agenţi ai unei puteri străine.

Iranienii care au fost incluşi în componenţa Rusiei şi apoi a U.R.S.S. au primit numele de tadjici, iar limba lor, identică cu cea vorbită în Iran, n-a mai fost numită farsi ci tadjică.

Este clar că această creare artificială de naţiuni şi naţionalităţi avea rolul de a uşura rusificarea, contopirea tuturor naţiunilor şi naţionalităţilor într-o singură naţiune. Firește, mai uşor putea fi determinată să renunţe la identitatea sa o naţiune sau naţionalitate cu un număr redus de aderenţi, decît un grup etnic aparţinînd unei naţiuni / naţionalităţi din afara U.R.S.S.

Crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti este poate insuficient studiată. Una dintre ramurile cele mai active ale ştiinţei ruse şi sovietice a fost întotdeauna istoria, aceasta fiind chemată să dea o justificare politicii oficiale. Din păcate, documentele nu redau adevărul, aşa că e nevoie ca cercetările să fie efectuate complex cu luarea în considerare a tuturor surselor. Aşa este cazul cu Republica Autonomă Moldovenească, în care însă nu s-a spus tot adevărul, nu s-au dat la iveală toate faptele. Adevărul trebuie citit printre rînduri, ceea ce nu este întotdeauna cea mai bună cale pentru un istoric. Însă nu există o altă posibilitate. Documentele sînt puţine şi de cele mai multe ori nesincere – una se scria şi alta se făcea în practică, mai ales pentru că multe documente erau întocmite cu ţel propagandistic. De aceea, istoria trebuie aproximată, interpolată şi extrapolată. Istoricii emit ipoteze care apoi sînt verificate. Şi în cazul subiectului nostru, este util să se identifice direcţii de orientare a cercetărilor şi studiilor.

Un bun cunoscător al situaţiei din R.A.S.S. Moldovenească a fost Panait Istrati, care a vizitat republica, a avut convorbiri cu diferite personalităţi din conducerea ei, inclusiv cu Ecaterina Arbore, iar în drum spre U.R.S.S. a călătorit în tren cu Rakovski, care tocmai fusese rechemat în ţară. Toate acestea l-au îndemnat pe Panait Istrati să scrie renumita carte **Spovedania unui învins**.

Istoriografia din U.R.S.S. a trecut sub tăcere faptul că Lenin avea în vedere declanşarea unei revoluţii bolşevice în România. Venirea lui Roşal, trimisul lui Lenin pe frontul din România, era legată de îndeplinirea a trei misiuni: eliberarea socialistului român de origine bulgară Cristian Rakovski, arestat pentru propagandă

pacifistă în rîndul armatei române; asasinarea regelui român Ferdinand şi declanşarea revoluţiei. Înainte de a fi ucis, Roşal a reuşit să îndeplinească numai prima misiune, Rakovski putîndu-se alătura bolşevicilor ruşi în lupta acestora.

Realizarea revoluţiei bolşevice în România a constituit scopul Rumcerod-ului, Colegiului rus-român etc. Comuniştii români i-au dat asigurări lui Lenin că revoluţia va izbucni în curînd în România. Însă aceasta nu reuşeşte să facă progrese nici în România şi nici în Basarabia, unde populaţia majoritară nu se simte atrasă de programul bolşevic. Pentru moment, bolşevicii nu vorbesc despre naţiunea moldovenească. În primii ani ai regimului sovietic nu se face încă deosebire între români şi moldoveni (în cartea sa de memorii I. Codiţa, Preşedinte al Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti între 1951 şi 1963 relatează că a urmat Universitatea Comunistă a Minorităţilor Naţionale din Apus – KUNMZ – la secţia română pînă în anul 1924, cînd s-a creat o secţie moldovenească separată; chiar după aceea o serie de profesori au fost comuni pentru ambele secţii). De altfel, Republica Sovietică Socialistă Basarabeană a avut o componenţă română (pe lîngă Krivorukov, rus basarabean, în guvern era inclus, de exemplu, şi românul Mihai Bujor). Poate de aceea această republică nu a fost considerată de istoricii sovietici ca predecesoare a R.A.S.S. Moldoveneşti, crearea acesteia constituind o cotitură în politica sovietică. Anul 1924, în care tratativele româno-sovietice privind Basarabia au eşuat, marchează momentul în care Rusia sovietică, exprimînd aceleaşi tendinţe expansioniste ale ţarismului, mizează pe "moldovenism".

Se poate afirma că în această problemă s-a acordat insuficientă atenţie rolului unor personalităţi cum ar fi Cristian Rakovski, care se considera îndreptăţit să se răzbune pe România pentru persecuţiile suferite ca lider socialist. Deşi Rakovski a primit în curînd alte misiuni şi nu s-a mai ocupat de problemele relaţiilor cu România, în înaltul post de conducere pe care l-a avut în Ucraina a putut să-şi spună părerea privind problemele româneşti. Ca şi Lenin, Rakovski şi-a modificat fără remuşcări poziţia în problema Basarabiei. Dacă în 1915, pe cînd era unul dintre conducătorii socialiştilor din România, susţinea dreptul incontestabil al acesteia la Basarabia cotropită de ţarism, după 1918 promova punctul de vedere al conducerii bolşevice.

Evoluţia evenimentelor a fost influenţată, de asemenea, de Ion Dicescu-Dic (pe numele adevărat Canton), care, deşi nu era român de naţionalitate, a avut o poziţie mai corectă în această problemă (după cum se poate constata din articolul publicat de Galuşcenko în "Revista de Istorie a Moldovei", nr. 3-4/ 1997, Dicescu-Dic a obiectat împotriva însărcinării lui Grinştein cu coordonarea lucrărilor de constituire a R.A.S.S. Moldoveneşti, deoarece acesta era cunoscut prin opiniile sale antiromâneşti (este evident că Dicescu-Dic considera că crearea R.A.S.S.M. era şi o problemă a românilor). Dicescu-Dic a fost redactor la ziarul "Pravda", funcţie ce nu era de neglijat.

Este ocolită aproape în mod sistematic participarea comuniştilor români refugiaţi în Rusia sovietică la crearea R.A.S.S. Moldoveneşti. Galuşcenko scrie în articolul menţionat că "din februarie pînă în iulie 1924 a fost atins un nivel de înţelegere reciprocă şi conlucrare între basarabeni şi emigranţii politici în Uniunea Sovietică, ceea ce a constituit una dintre premisele succesului comun", fără să documenteze în nici un fel această afirmaţie. Dacă se consideră că succesul era crearea R.A.S.S. Moldoveneşti, nu se poate să nu se menţioneze comentariul lui Pavel Tkacenko, care după unele relatări a spus: "Credeau comuniştii români că am creat R.A.S.S. Moldovenească pentru a le da lor posturi. Dar le-am dat peste mînă". Este uimitor că în această problemă nu se spune nici acum adevărul. **Istoria Partidului Comunist al Moldovei**.

Studii, publicată la Chişinău în anul 1982 la Editura "Cartea Moldovenească", este mai explicită decît articolul sus-arătat. Astfel, lucrarea precizează că grupul de iniţiativă (pentru crearea R.A.S.S. Moldoveneşti) a fost pînă la urmă dizolvat de către Comitetul Central al PC (b) Rus. Fireşte, este vorba de un grup constituit de comuniştii români aflaţi în U.R.S.S. Deci nu a fost nici un fel de înţelegere reciprocă şi conlucrare. În plus, basarabenii care au participat la această acţiune au fost cu toţii ruşi.

Cu deosebită grijă s-au ales cadrele de conducere ale noii republici. Vitali Holostenko, comisar al poporului în guvernul de la Balta, a ajuns mai tîrziu secretar general al partidului comunist din România. Oare în mod întîmplător? În conducere, probabil pentru a oferi o consolare românilor, figura şi o persoană, una singură – provenind dintre emigranţii români – Ecaterina Arbore, comisar al poporului pentru sănătate. Este adevărat că crearea republicii a fost motivată de "raţiuni politice", pentru a oferi nucleul la care să se adauge Basarabia şi eventual alte provincii ale României (Gustav Husak, fost, timp de mulţi ani, secretar general al partidului comunist cehoslovac, relata că la începutul anului 1940, în materiale ale partidului se arăta că populaţia din Basarabia, Bucovina şi Moldova... s-a maturizat pentru a trece la puterea sovietică – deci la un moment dat planurile sovietice erau mai ample).

Încă ceva. În Ardealul de Nord monumentele dedicate după 1945 Armatei Roşii au purtat inscripţia "Slavă Armatei Roşii care a luptat pentru independenţa şi libertatea Uniunii Sovietice" (!?), în timp ce pe textul de pe celelalte monumente similare de pe teritoriul României se preamărea rolul eliberator al Armatei Roşii şi se exprima recunoştinţă poporului român. Probabil la acel moment soarta acestui teritoriu nu era încă decisă. Dacă emigranţii români au fost ţinuţi în general departe de R.A.S.S. Moldovenească, în schimb Mozes Kahane, ungur originar din Transilvania şi participant la revoluţia bolşevică din Ungaria, a putut lucra în aparatul de partid şi de stat al R.A.S.S. Moldoveneşti pînă la război (oare se avea în vedere faptul că în România exista o minoritate maghiară şi R.A.S.S. Moldovenească era un cîmp de antrenament pentru viitoarea Românie comunistă?). Cum s-a ajuns la aceea că toţi conducătorii R.A.S.S. Moldoveneşti, care nu au manifestat prea multă simpatie faţă de români sau chiar faţă de moldoveni, au fost cu toţii executaţi ca agenţi ai spionajului român? Au fost reabilitaţi Starîi, Badeev, Holub, dar nici pînă acum nu se ştie prea mult despre motivele nimicirii lor. Problema prezintă interes cu atît mai mult cu cît activiştii de nivel mediu din R.A.S.S. Moldovenească au constituit baza puterii sovietice în R.S.S. Moldovenească, după 1940 şi după 1944. Lipsa de conştiinţă naţională, supunerea totală şi excesul de zel în aplicarea politicii sovietice au caracterizat pe majoritatea acestor activişti. Probabil că represiunile din 1937-1938, care ca proporţii pot fi asemănate numai cu cele din R.S.S. Bielorusă (unde nu a mai rămas nimeni din vechea conducere de partid şi de stat), şi-au făcut efectul în psihologia acestor oameni. Populaţia din teritoriul fostei R.A.S.S. Moldoveneşti are şi alte elemente în comun cu cea din R.S.S. Bielorusă, pentru ea potrivindu-se caracterizarea lui Hruşciov referitor la bieloruşi: "sînt foarte aproape de comunism, deja au renunţat la limba proprie". Dacă teoria rusă şi sovietică privind definirea naţiunilor şi naţionalităţilor a ajuns să considere că cei care trăiau în U.R.S.S. nu mai erau una cu cei ce aveau aceeaşi limbă şi cultură, dar se aflau în afara graniţelor imperiului, ce se poate spune astăzi despre ruşii care nu trăiesc în Federaţia Rusă, ci în celelalte state formate după descompunerea U.R.S.S.? Conform teoriei de mai sus, aceştia nu ar mai trebui consideraţi ruşi.

Primele zile ale ocupaţiei sovietice în Basarabia de asemenea pot oferi interesante concluzii privind politica sovietică faţă de români şi moldoveni. Nota ultimativă a guvernului sovietic către guvernul român

nu cuprinde, aşa cum susţine A. Lazarev, o greşeală privind naţionalitatea populaţiei din Basarabia, ci pur şi simplu în momentul întocmirii ei se preconiza ca regiunea să fie alipită la R.A.S.S. Moldovenească şi inclusă în republica unională a Ucrainei. Un indice îl constituie faptul că "Pravda" (nimic în propaganda sovietică nu era întîmplător) semnalează ca un moment deosebit sosirea în Chişinăul "eliberat" a ziarelor ucrainene de la Kiev, cînd ar fi fost normal să se consemneze "fericirea" basarabenilor de a citi ziarele de la Moscova. În plus, la Moscova soseşte o delegaţie comună a Basarabiei şi Bucovinei de Nord, ca pînă la urmă şedinţa Sovietului Suprem al U.R.S.S. să stabilească o soartă diferită pentru cele două regiuni. De la sfîrşitul lunii iunie 1940 şi pînă în primele zile ale lunii august 1940 la Chişinău apare cu litere latine ziarul "Basarabia sovietică", ceea ce iarăşi nu poate fi întîmplător. De altfel, se pare că din punct de vedere juridic, intenţionat sau din greşeală, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească din cuprinsul R.S.S. Ucrainene nu a fost desfiinţată (Sovietul Suprem a stabilit că anumite raioane ale acesteia trec la R.S.S. Moldovenească, nou-creată), acest lucru fiind de competenţa organului care a creat-o, adică a Sovietului Suprem al R.S.S. Ucrainene.

Revenind la crearea R.A.S.S. Moldoveneşti, trebuie remarcat că istoriografia sovietică a acordat mult spaţiu lui Frunze şi Kotovski, care puţin probabil să fi simţit ceva pentru moldoveni. Frunze era deja complet deznaţionalizat (şi-a schimbat numele din Mihailov în Frunze asemeni lui Lenin, Stalin, Troţki etc.). Este de presupus că Frunze şi Kotovski s-au implicat în această problemă din dorinţa de a căpăta o legitimare, de a se considera reprezentanţii unui anumit teritoriu şi a unei anumite populaţii. Ruşii nu au permis nici românilor, nici moldovenilor să joace un rol important în R.A.S.S. Moldovenească. Situaţia era aceeaşi şi în alte republici sovietice, avînd prioritate ruşii sau reprezentanţii naţionalităţii autohtone născuţi şi formaţi în Rusia. Estonia a reuşit să aibă la conducere un eston adevărat abia în anii '80. Numai în ultimii ani de existenţă ai U.R.S.S. reprezentanţi ai republicilor unionale au ajuns în primul eşalon al puterii sovietice, fără a avea însă un rol hotărîtor. Nici în Partidul Comunist din România de pînă la război lucrurile nu stăteau mai bine. Pe lîngă faptul că întreaga activitate a partidului era condusă de către Internaţionala Comunistă, în tot ce se întîmpla au jucat un rol primordial persoane ca Grinştein, Tkacenko, Korotkov, Ilia Konstantinov. Lucrurile acestea nu au fost menţionate de istoricii români în perioada comunismului, ele nefiind un motiv de laudă, deşi Tkacenko a fost imediat după 1945, pentru cîţiva ani, comemorat ca martir al clasei muncitoare din România, ca apoi să fie complet trecut sub tăcere. Partidul din România a fost în general tratat ca orice partid dintr-o republică sovietică, evitîndu-se ca cei care îl conduceau să fie români de naţionalitate. Interesant şi inexplicabil este că şi propaganda sovietică l-a abandonat pe Tkacenko, el nefiind menţionat printre luptătorii pentru puterea sovietică în Basarabia (poate pentru că de fapt nu a murit la Vorniceni, aşa cum rezultă din relatarea unui comunist român care susţine că l-a întîlnit în U.R.S.S. după "moartea" lui). Nici Korotkov (Scurtu) nu a avut o soartă mai bună din partea istoricilor comunişti. În România nu a fost pomenit (era ruşine să se ştie ce rol important a avut în partid un neromân), dar nici în U.R.S.S. Ca un gest "reparatoriu" poate fi considerat faptul că în anul 1962 organele sovietice au identificat pe teritoriul României pe Leviţki, cel care a trădat grupul diversionist al lui Korotkov din care făcea parte. Organele româneşti l-au extrădat, Leviţki fiind condamnat la moarte şi executat în U.R.S.S.

Bolşevicii au aplicat în mod formal politica de autodeterminare a popoarelor, adică de constituire a unor formaţii administrative naţionale în cadrul U.R.S.S., exemplele fiind numeroase. Republicile, regiunile,

ţinuturile autonome au fost formate prin includerea unui număr însemnat de locuitori aparţinînd altor etnii, ceea ce va crea multe probleme, mai ales după destrămarea U.R.S.S. R.S.S. Bielorusă a suferit trei (!?) extinderi ale teritoriului între 1918 şi 1930. După ce cu greu s-a reuşit în 1924 stabilirea raioanelor care urmau să intre în componenţa R.A.S.S.M., în 1940 unele raioane nu au mai fost considerate moldoveneşti şi au ieşit din componenţa republicii. Dar poate exemplul cel mai evident este acela al Crimeei, care a fost republică autonomă (a Tauridei), aparţinînd Federaţiei Ruse, ca apoi Hruşciov să o includă în Ucraina. Teoretic acest procedeu a fost fundamentat de Lenin, care a spus că într-o asemenea formaţie statală nu trebuie incluşi numai reprezentanţii unei singure etnii. În timpul guvernului provizoriu a început o acţiune, continuată şi după aceea, de formare a unor unităţi naţionale în cadrul armatei ruse. Lenin s-a împotrivit acestei tendinţe şi a protestat vehement cînd, din diverse provincii ale Rusiei, soldaţii erau înapoiaţi în regiunile de unde proveneau.

Promovarea cadrelor în sistemul rusesc sau sovietic, în loc să fie bazată pe competenţă, era legată de renunţarea la naţionalitatea proprie, de fidelitatea faţă de statul rusesc sau sovietic. Internaţionalismul a fost pînă la urmă forma prin care se manifesta şovinismul şi supremaţia rusească. Nu degeaba se proclama că internaţionalismul avea prioritate în faţa dreptului de autodeterminare a popoarelor. Orice încercare a naţiunilor şi naţionalităţilor de a-şi cultiva tradiţiile şi de a-şi afirma trecutul istoric era condamnată ca manifestare de naţionalism. În schimb despre "glorioasele" tradiţii ruseşti nu era interzis să se vorbească. Deşi forţate uneori să joace rolul de apărătoare ale intereselor unora dintre celelalte naţiuni şi naţionalităţi, autorităţile sovietice nu s-au îngrijorat prea mult pentru soarta ucrainenilor şi bieloruşilor care au rămas după 1918 împărţiţi între U.R.S.S. şi Polonia. În schimb, la 17 septembrie 1939, după atacul lui Hitler asupra Poloniei, U.R.S.S. a declarat că ocupă partea de est a Poloniei pentru a proteja populaţia ucraineană şi bielorusă, scopul de fapt fiind anexarea regiunilor respective. Anexarea a dus la situaţia că populaţia ucraineană şi bielorusă a ajuns să aibă în curînd mai puţine drepturi naţionale decît avea sub regimul polonez, ritmul de deznaţionalizare fiind de această dată mult mai rapid. Numeroase mărturii dovedesc că includerea în U.R.S.S. şi apoi în Ucraina a nordului Bucovinei nu a fost motivată de existenţa unei populaţii ucrainene, ci de necesitatea comunicaţiei directe dintre Lvov şi Chişinău (cu 166 ani în urmă Austria folosise acelaşi argument pentru a desprinde Bucovina de la Principatul Moldovei).

Atunci cînd reprezentanţi ai unor naţionalităţi neruse au ajuns să joace un anumit rol în viaţa politică a Rusiei sau a U.R.S.S., ei au fost instrumente ale politicii oficiale şi, de cele mai multe ori, au fost ulterior sacrificaţi ca vinovaţi pentru insuccesele sistemului. Exemplele sînt numeroase, începînd cu germanii care au contribuit atît de mult la crearea administraţiei, culturii şi ştiinţei ruse pînă la primul război mondial, cu evreii care au servit interesele revoluţiei bolşevice şi ale U.R.S.S., cu polonezii care au servit în Ceka, cu letonii din Armata Roşie şi Ceka. Toţi aceştia, după îndeplinirea rolului care le fusese acordat, au fost înlăturaţi. Asimilarea nu a fost, de fapt, niciodată răsplătită de către ruşi, ei păstrîndu-şi suspiciunile faţă de cei asimilaţi. Lenin a fost la început împotriva şovinismului de mare putere al ruşilor, dar după izbucnirea revoluţiei şi-a dat seama că acesta poate fi cel mai credincios aliat şi şi-a reconsiderat părerile. Nu este întîmplător faptul că revoluţia bolşevică nu a avut aderenţi printre numeroase naţiuni şi naţionalităţi din Imperiul Rus, ea devenind pînă la urmă instrumentul cel mai potrivit, în condiţiile date, de realizare a tendinţelor expansioniste ruseşti.

George CONSTANTIN

DESPRE LIMITELE ŞI PUTEREA MAJORITĂŢII POLITICE*

3. CÂTEVA PRINCIPII ÎN ANALIZA RAPORTULUI POLITICO-JURIDIC

3.1. Politică şi ideologie la timpul prezent

Secolul nostru a debutat cu o pasionantă luptă a tehnicului şi normativităţii de tip ştiinţific împotriva ideologiilor. Dincolo de acest lucru, firesc până într-un anumit punct, apare paradoxul. Cei ce se străduiesc să demonstreze moartea politicului şi a ideologiilor cad în capcana logică, comună, de altfel, a celor care negând filosofia fac filosofie. Moartea ideologiilor, iată noua ideologie! Politicul a murit! Trăiască politicul! Nu putem construi decât prin demolare şi/sau remodelare, dar nici nu putem renunţa niciodată total la ceva. Trebuie să o luăm de la capăt. Putem schimba direcţia, putem schimba amplitudinea, dar nu originea. Din locul în care ai finalizat un lucru, pentru a avea şansa de alt-ceva, de acolo trebuie să porneşti, acolo trebuie să pui "piatra bisericii tale". Iată de ce istoria ne apare ca un şir de evenimente, iată de ce gândim cauzal şi iată de ce trăim secvenţial, deci în timp.

Moartea politicului şi a ideologiilor este marea utopie a secolului nostru. Vom putea depăşi instituţiile politice, organizaţiile şi modalităţile de realizare ale politicului, dar nu şi politicul. Dacă, în acest timp, decizia politică trebuie să fie normată ştiinţific, atunci ea aşa va fi. Aceasta nu înseamnă că norma tehnică poate lua sau a luat locul politicului, deoarece dincolo de normă subzistă un scop. Acest formalism excesiv (funcţional-tehnocratic) goleşte de conţinut întreaga activitate umană. Tehnocratul poate da variante de soluţii, însă premisele şi comanda cercetării le dă politicianul. S-ar putea ca politicul şi politicianul să-şi schimbe metodele, să-şi rafineze până la perfecţiune formele de guvernare, dar întotdeauna vor exista guvernaţi şi guvernanţi şi, la baza acestui raport, întotdeauna vor sta interese care vor trebui fundamentate "ştiinţific" prin ideologii. Dacă forma spre care tind ideologiile astăzi este ştiinţifică, asta nu înseamnă, câtuşi de puţin, că ideologia devine ştiinţă, ci, mai degrabă, că ştiinţa devine ideologie, că ea este folosită în scopuri ideologice ca "fundament" al deciziilor politice. Conducătorul politic poate fi, într-o oarecare măsură, dependent de tehnocrat, însă nu-i mai puţin adevărat că tehnocratul, în lipsa conducătorului, nu există. Tehnocratul, pentru a da soluţii, trebuie să aibă o problemă, or problemele spre rezolvare le dă politicul. Conducătorul politic este profesorul, iar tehnocratul este elevul. Elevul îşi poate depăşi profesorul prin spirit inventiv, creativitate, capacitate de rezolvare, dar nu poate schimba raportul, nu poate schimba rolurile. Chiar şi în cazul în care rolurile s-ar schimba, raportul ar rămâne acelaşi. Ce se întâmplă în situaţia în care elevul, devenit profesor, îşi pune şi rezolvă singur problemele? În acest moment, politicianul tehnocrat este, în primul rând, profesor. Ajungem în situaţia iniţială, când conducătorul politic era un simplu dictator. De aici ciclul se reia. Iată în ce constă ridicolul afirmaţiei: ideologiile au murit. Ideologia ţine de sfera spirituală. Aici se proiectează şi se succed scenarii. Ideologia este, într-un anume sens, funcţie directă a politicului. Ansamblul sistematizat al ideilor, concepţiilor şi teoriilor cu privire la activitatea socială nu poate dispărea atâta timp cât va exista o funcţie teoretico-cognoscibilă. Dacă orice acţiune, cu precădere acţiunea politică, este o activitate cu intenţie, deci telealogică, atunci un simplu raţionament practic ne ajută să descifrăm care este suportul său funcţional. Acest suport poate fi reprezentat de tehnocrat, însă tehnocratul, în această situaţie, are ca principal rol descifrarea şi descoperirea posibilităţilor de normalizare a unor domenii, astfel încât acestea să coincidă cu interesul şi scopul politicului. Deci, cu alte cuvinte, are rolul de a identifica acele legi şi acte normative ce trebuie formulate, pentru ca voinţa politicului să se realizeze în cele mai bune condiţii. Astfel, noi considerăm că nu ideologiile s-au tehnicizat până la a se transforma în simplă tehnică, ci, dimpotrivă, tehnicile şi ştiinţele s-au ideologizat până la a deveni ideologie.

* Continuare din nr. 11 şi 12, 1999.

În sprijinul celor afirmate, putem aduce reglementările constituționale privitoare la "fundamentele ideologice ale societății, la ideologia care stă la baza societății, la locul şi rolul partidelor politice în sistemul organizării politice".

3.2. Categorii în sfera dreptului

Dreptul a căutat în modalități diferite să salveze obiectivitatea echității, concepând-o ca subsumată categoriei justiției şi generalului. Dacă problema posibilității obiective a echității nu ajunge până la structura organizării sociale, răspunsul la această problemă nu va putea veni niciodată. În măsura în care filosofia juridică va impune ca element determinant caracterizarea, în mod fundamental, a problemei democrației care se ridică aici ca problemă a practicii democrației, deschiderea către adevăr şi sistem, către libertate şi istorie va putea fi, cel puțin, operabilă.

În fond, interesul adevărat al individului este interesul libertății care nu poate fi reală decât dacă merge mână în mână cu libertatea generală. Acesta este adevărul unei situații istorice, de care omenirea a devenit azi conştientă şi pe care filosofia juridică poate şi trebuie să-l cerceteze prin prisma categoriei de democrație practică. Şi acest lucru nu pe temeiul unui risc minim şi al unei şanse mai mari de întemeiere, ci pentru că interesul individual şi general adevărat o cere.

Într-o societate cu putere discreționară se manifestă aşa-numita "paralizie a criticii". Nevoile politice ale unei false elite devin nevoi şi aspirații individuale, iar satisfacerea lor înlesneşte afacerile şi "binele public". În ansamblul său, acest model societal, deşi în esență foarte prosper, este irațional.

Întorcându-ne la intenția de a identifica o serie de categorii specifice filosofiei dreptului, nu putem să nu constatăm dificultatea acestui demers.

Într-o primă analiză s-ar părea că dreptul îşi subsumează, în modul cel mai evident, categoriile de normă, legalitate, justiție, echitate şi democrație. Această primă serie de categorii urcă în generalitate de la normă până la democrație, fără ca aceasta din urmă să-şi piardă caracterul istoric-aplicativ.

O a doua serie de categorii ar constitui-o noțiunile de bine public, egalități, drepturi şi libertăți. Facem deci distincția dintre categoriile de bine, egalitate, dreptate şi libertate, deoarece perspectiva şi angajamentul dreptului sunt de natură practică, în care Binele devine operant numai ca bine public, egalitatea ca egalități, dreptatea ca drepturi şi libertatea ca libertăți.

Dacă în prima serie de categorii norma şi legalitatea sunt uşor de sesizat ca aparținând dreptului şi filosofiei dreptului, următoarele categorii de justiție, egalitate şi democrație sunt destul de confuze, comparabile mulțimilor fuzy din matematică, ele refuzând o operaționalitate directă în analiza dreptului. Însă avem convingerea că ele îşi pot găsi adevărata vocație creatoare în cadrul unui sistem coerent de filosofie a dreptului. Deşi împrumutate, aceste categorii pot da seamă, în cel mai înalt grad, despre importanța, rolul şi funcțiile unui sistem juridic. Datorită rolului lor deosebit în viața socială, precum şi a consecințelor extraordinare ale aplicării lor (pozitive sau negative), echitatea, justiția şi democrația au devenit în chip firesc obiectul multor cercetări inter- şi multidisciplinare.

În linii mari, perspectivele multiple, din care pot fi abordate, se pot grupa în ceea ce numim generic: viziunea internalistă şi viziunea externalistă. Dacă am analiza aceste categorii prin prisma primei perspective, atunci ar trebui să le gândim ca structuri lingvistice, logice şi să facem abstracție de considerentele de ordin sociologic şi psihologic. Cea de-a doua perspectivă ne-ar permite analizarea implicațiilor socio-psihologice, însă ne-ar obliga să facem abstracție de analiza logico-sintetică a acestor categorii. În timp ce prima perspectivă ar absolutiza discontinuitatea, sincronia şi nu ar pune în lumină interrelațiile dintre categorii, a doua perspectivă ar absolutiza continuitatea şi diacronia categoriilor, fără însă a le putea delimita foarte exact. Este evident că numai corelarea acestor două perspective intern-sincronice şi extern-diacronice, precum şi o completare fertilă a dimensiunilor factuale şi logice poate pune în evidență rolul acestor categorii în spațiul dreptului. Fără a minimaliza rolul factorilor sociali şi psihologici în aplicarea practică a acestor categorii, considerăm că perspectiva cea mai adecvată, atât teoretică, cât şi practică, o putem descoperi în cadrul filosofiei dreptului. Echitatea îşi poate afla o maximă generalizare pe terenul eticii, dar numai în cadrul dreptului ea poate deveni valoare asimilată. Dreptul ca mijloc de comunicare, extrem de rafinat, între guvernați şi guvernanți

poate găsi forma cea mai adecvată de realizare a echității. Coborând în generalitate, ea se poate exprima apoi în lege şi normă.

3.3. Consideraţii finale

Există voci care afirmă că în ţările subdezvoltate democraţia de tip majoritar nu şi-a încheiat misiunea socială de a fi în slujba celor mulţi care sunt săracii. Nu putem fi de acord, deoarece democraţia de tip reprezentativ nu exprimă, decât parţial, voinţa celor mulţi. În acelaşi sens, orice majoritate politică îşi are elita sa, care nu poate fi reprezentativă decât teoretic şi niciodată practic, fiindcă ea nu poate fi purtătoarea consensului, aşa cum, în fond, nici o elită reală nu poate fi. Apoi aceste voci rămân tributare unei abordări filosofico-politice de tip marxist atunci când acceptă ca presupoziţie determinarea cauzal-directă a politicului de către economic. Nimic mai fals. Politicul, voinţa politică a minorităţii poate transforma din temelii baza economico-tehnică a unei societăţi. În fond, societăţile mai puţin dezvoltate se confruntă cu aceeaşi problemă a demasificării politicului, a pierderii caracterului majoritar, astfel încât totul depinde de voinţa elitei politice. Diferenţa fundamentală dintre minoritate şi elită este aceea că minoritatea tinde şi poate deveni majoritate, în timp ce elita este esenţial minoritară şi va rămâne aşa atâta timp, cât va rămâne elită. În societăţile contemporane, indiferent de nivelul lor de dezvoltare economică, oamenii pot alege în mod democratic elitele care perpetuează nedemocraţia.

* * *

Teoreticienii dreptului constituţional, şi nu numai, au sesizat că "supremaţia parlamentului şi exclusivitatea competenţei lui legislative n-au fost niciodată o paradigmă perfectă a democraţiei reprezentative". Suntem conştienţi de riscurile acestui demers, dar riscuri există pretutindeni în democraţie şi de aceea nu putem încheia această lucrare fără să atragem atenţia asupra consecinţelor eroziunii principiului generalităţii legii şi, cu acesta, asupra deteriorării garanţiilor constituţionale ale democraţiei. Odată ce guvernarea se face mai puţin prin legi şi mai mult prin clauze generale (ordonanţe), "decizionismul" înlocuieşte democraţia şi deschide calea spre lichidarea totală a libertăţilor democratice.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Aristotel, **Etica Nicomahică,** Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Aristotel, **Politica,** traducere de El. Bezdechi, Cultura Naţională, Bucureşti.

A.J. Ayer, **Philosophy and Politics,** în vol. *Metaphysics and Common Sense,* The Mac Millan Pres, London, 1973.

J. Carbonnier, **Sociologie juridique,** A. Colin, Paris, 1972.

I. Deleanu. **Justiţia Constituţională,** Lumina Lex, Bucureşti, 1995.

T. Drăgan, **Drept constituţional şi instituţii politice,** vol. I, Universitatea Ecologică "Dimitrie Cantemir", Tîrgu-Mureş, 1993.

J. Ellul, **Le système technicien,** Colman-Lévy, Paris, 1977.

G. Enescu, **Dicţionar de logică,** Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

A. Toffler, **Al treilea val,** Editura Politică, Bucureşti, 1983.

Giorgio Del Vecchio, **Lecţii de filosofie juridică,** Editura Europa Nova, Bucureşti, f.a.

M. Golding, **Philosophy of Law,** Random House, New York, 1980.

J. Habermas, **Toward a Rational Society,** Beacon Press, Boston, 1970.

J. Habermas, **Asupra conceptului de participare politică,** în J. Habermas, *Cunoaştere şi comunicare,* Editura Politică, Bucureşti, 1983.

K. Jaspers, **Texte filosofice,** Editura Politică, Bucureşti, 1986.

G. Liiceanu, **Despre limită,** Editura Humanitas, Bucureşti, 1994.

H. Marcuse, **Teorie şi practică,** în *Scrieri filosofice,* Editura Politică, Bucureşti, 1977.

A. Marga, **Acţiune şi Raţiune în concepţia lui J. Habermas,** Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985.

I. Moraru, **Drept constituţional şi instituţii politice,** Bucureşti, 1997.

J. Rowis, **Theory of Justice,** University Press, Cambridge Massachusetts, 1988.

B. Williams, **Introducere în etică,** Editura Alternative, Bucureşti, 1994.

Adina LIPAI
Bucureşti

POVEŞTI DESPRE CE A FOST

Născută la Oradea în 1978, Adina Lipai este în prezent studentă în anul trei la A.S.E., Bucureşti. S-a impus în cursul anului 1999 cu două premii importante: Premiul special al publicaţiei "Magazinul Internaţional" la Călăraşi şi Premiul Cel Mare al ziarului "Libertatea", lucrările ei detaşându-se net valoric de celelalte lucrări prezentate şi revelând-o ca pe un talent autentic şi fecund al "tinerei generaţii" – o mare speranţă a Generaţiei Post Apocaliptice, Generaţia 2000.

Scrierile ei ies în relief faţă de cele ale altor tineri de vârsta ei prin scriitura elaborată, matură şi sobră, prin claritatea de stil şi acurateţea expresiei, prin nota specifică naţională, prin originalitatea tematică a subiectelor narate, prin feminitatea nedisimulată şi prin intelectualismul subtil "ardelenesc" al prozei practicate.

Prin Adina Lipai Generaţia 2000 se conturează caracteristic prin fenomenul de reconsiderare a adevăratei valori, printr-o orientare Neo Clasică. "Idealismul frumos" al fantasticului Adinei Lipai aminteşte de faptul că SF-ul reuşit a fost, în opoziţie cu naturalismul grosier al Realismului Triumfalist şi bombastic, Adevăratul Realism al contemporaneităţii tehnice a ultimului secol, în care problematica şi tehnologia ştiinţifică "de avangardă" a pătruns şi s-a întrepătruns cu spaţiul literar tradiţional.

Mihail GRĂMESCU

Se uită o dată spre sat, apoi plecă fără să mai întoarcă privirea. Nu ştia ce să simtă pentru oamenii aceia. Îi ura, pentru că nu o puteau accepta. Îi era milă de ei, fiindcă ştia ce neajutoraţi sunt. Îi iubea, fiindcă trăise alături de ei toată viaţa şi le înţelegea temerile.

Îşi întinse aripile şi dintr-un salt ajunse la faleză. Se aşeză pe marginea ei şi se lăsă pradă amintirilor. Încă mai resimţea frica imensă care o paralizase cu ani în urmă, când Stăpânul o adusese aici şi, fără nici o explicaţie, cu vocea fără inflexiuni îi spusese să se coboare.

Şi atunci, ca şi acum, stătuse o vreme şi se uitase în abis, fără să se gândească la nimic. După câteva clipe, în care teroarea i se strecurase în toată fiinţa, simţind prima străfulgerare de ură ce avea să se intensifice mult odată cu trecerea anilor, începu să coboare peretele vertical al falezei, cu mâinile şi picioarele tremurându-i incontrolabil. De sute de ori era să cadă zdrobindu-se de fundul prăpastiei, dar răzbunarea ce şi-o promitea o ţinea agăţată de câte un colţ de stâncă. După un timp, ce i se păruse a fi o veşnicie, ajunse în siguranţă jos. Şi atunci, dar ea nu ştia încă asta, a început coşmarul vieţii ei, coşmar ce nu se terminase încă.

Abia mai târziu avea să afle că ar fi trebuit să cadă în hău. Nimeni nu reuşise să coboare până jos. Toţi, mai devreme sau mai târziu, cuprinşi de oboseală sau disperare, nu se mai puteau ţine de stânca netedă şi cădeau în abis. Dacă erau dintre cei predestinaţi, li se desfăceau uşor aripile care până atunci zăcuseră lângă corp şi îşi începeau lenta descensiune care îi punea în siguranţă pe fundul prăpastiei, iar dacă nu erau decât falşi Aleşi, aripile rămâneau nefolositoare, iar ei îşi găseau moartea zdrobiţi de stânci.

Ea, mânată de ura care atunci se născuse, ură împotriva Stăpânului, fiindcă o punea să facă aşa ceva, şi împotriva oamenilor din sat, care îl lăsau, dar mai ales spre părinţii ei fiindcă nu-i spuseseră ce urma să facă Stăpânul –, ajunse jos după o coborâre de două zile şi o noapte. Cea mai lungă noapte pe care o trăise până atunci.

Când a ajuns pe fundul prăpastiei, a înţeles că şi ea era dintre cei Aleşi. A văzut imagini ce doar ochii Aleşilor pot vedea, a simţit tot ce poveştile pentru copii spun că simte un Ales. Dar toate acestea nu au durat mult. Ştia că soarele răsărise pentru a treia zi, deşi nu-l putea vedea din adâncul prăpastiei, fiindcă îl simţea ca o mângâiere caldă, undeva deasupra. Când îşi reveni la sensibilitatea firească – ceea ce unui Ales nu i se întâmplă cât timp mai trăieşte – văzu prin întuneric sutele de schelete umane care acopereau fundul prăpastiei. Oasele albe şi subţiri se îngrămădeau în dezordine unele peste altele, iar craniile copiilor care muriseră aici o priveau cu orbitele goale. Atunci îşi spuse cu ură că într-o zi acea prăpastie avea să se umple şi nu va mai exista nici o modalitate de a-i găsi pe Aleşi, iar fără ei lumea va pieri.

Simţi tentaţia să-şi dea drumul peste marginea prăpastiei, dar se răzgândi în ultima clipă. Ştia ce avea să se întâmple odată ce va ajunge jos, va auzi muzica celor Aleşi, va vedea iarăşi imagini destinate doar pentru ochii lor şi va simţi ce doar ei pot să simtă. Dar asta nu va dura mai mult de câteva ore, apoi va deveni iarăşi om, cu aripi inutile, zăcând pe oasele copiilor care au avut nenorocul de a se naşte cu înfăţişarea Aleşilor.

De câte ori îşi spusese că şi ea ar fi murit în noaptea aceea dacă ar fi alunecat în prăpastie. Uneori credea totuşi că aripile i s-ar fi deschis la timp şi ar fi supravieţuit, devenind un adevărat Ales. Nimeni, nici chiar Stăpânul, nu putea să-i spună care din aceste două ar fi fost soarta ei – dacă ar fi căzut în prăpastie.

Aripile ei s-au deschis abia după doi ani, când era prea mare pentru a putea fi purtată de ele. Erau momente – ca atunci când cobora în prăpastie, când devenea un Ales adevărat, atunci simţurile ei se transformau, iar sensibilitatea îi creştea: oamenii, pe care altfel doar îi vedea şi îi auzea, îi simţea acum ca o parte din ea – orice fiinţă vie o simţea ca făcând parte din ea. Înţelegea atunci de ce vin ploile, de ce se schimbă anotimpurile, de ce bat vânturile. Auzea orice gând al oamenilor, dar mai ales îl înţelegea; astfel ştia cât de mult se tem de ea şi cât de mult o urăsc. Sătenii vedeau că nu era un Ales întreg şi ştiau că nu putea deveni Stăpân, iar dacă nu se naşte în curând alt Ales şi Stăpânul va muri, ea nu-i va putea salva. Ştia că oamenii credeau că ea ar fi trebuit să moară în noaptea aceea. Dar ei ştiau că le putea simţi ura şi de aceea se temeau de ea. De mii de ori se gândise să părăsească satul, să nu mai simtă frica şi ura acestor oameni. Şi spera chiar că, până la urmă, va uita această parte din viaţa ei. Dar Stăpânul era foarte bătrân şi în curând ar putea muri... iar asta ar fi însemnat moartea sigură a tuturor din sat.

Când a fost mică, a auzit de multe ori poveşti despre sate în care ani de-a rândul nu se născuseră Aleşi. Toţi copiii care se năşteau cu aripi, când erau supuşi testului, se striveau de stâncile prăpastiei. Stăpânul murea astfel fără urmaş, iar sătenii pe care nu mai aveau cine să-i prevină de venirea Armoniei nu se puteau adăposti la timp şi erau ucişi.

Unii Stăpâni încercaseră să-şi ducă oamenii în alt sat, dar distanţele erau prea mari şi între sate nu existau adăposturi.

Din noaptea în care fusese supusă testului, auzise de cinci ori apropierea Armoniei, deşi ea venise de cel puţin douăzeci de ori. Un ales adevărat o auzea de fiecare dată.

În curând avea să se întunece. Se ridică de pe marginea prăpastiei şi porni spre pădure. Se gândea la timpul când fusese mică şi, împreună cu fraţii ei, stătea în adăpost, iar mama le spunea poveşti. Fratele ei cel mare se

născuse şi el cu aripi, iar când îi venise timpul să fie supus încercării, a murit în adâncul prăpastiei.

Atunci ea nu ştia cum a murit. Nici un om nu ştie ce e încercarea căreia doar Aleşii îi supraviețuiesc. Ei îl vedeau doar pe Stăpân venind, într-o zi, după copilul care avea înfățişarea Aleşilor şi ducându-l pe munte. A doua zi se întorcea cu un Ales sau singur... De cele mai multe ori singur.

Îşi amintea perfect ziua în care fratele ei fusese supus testului. Era atât de fericit când venise Stăpânul după el. Chiar, înainte să plece, a ridicat-o în brațe şi i-a spus să fie cuminte, să nu o supere pe mama.

Seara, imediat după ce a apus soarele, Stăpânul s-a întors singur. Când l-a văzut, mama ei a început să plângă, şi tata a dus-o în adăpost. Celelalte două surori au fugit în grădină, plângând. Ea, prea mică să înțeleagă ce se întâmplase, a rămas neclintită în fața Stăpânului. Acesta s-a uitat la ea şi i-a spus: "Aş vrea să existe o altă cale...".

Şi-a amintit cuvintele acelea mult timp mai târziu, iar când Stăpânul i-a spus, cu acelaşi glas fără inflexiuni, să coboare peste marginea prăpastiei, a înțeles la ce se referea.

Din ziua în care a murit fratele ei, mama nu le-a mai spus nici o poveste, iar ea simțea că se comisese o nedreptate, pentru care îl învinuia pe Stăpân. Şi de fiecare dată când venea Armonia, şi preveniți de el, alergau toți în adăposturi, simțea în ea o răzvrătire care îi spunea să rămână afară şi să se lase omorâtă, fiindcă mama ei le lua de mână doar pe surorile ei. O dată chiar se oprise la câțiva metri în fața adăpostului, sperând că mama ei va veni după ea, dar în schimb venise un vecin, iar mama o certase. Nu ştia cu ce greşise şi de ce se comporta mama ei aşa.

La un an după moartea fratelui ei, alt băiat fusese supus încercării. Şi de data aceasta Stăpânul se întoarse singur. Câteva nopți după aceea fuseseră nevoiți să le petreacă în adăpost din cauza Armoniei care bântuia pe afară. Atunci, stând trează pe întuneric, mai mult ghicind decât văzând forma mamei, dormind în celălalt pat cu surorile ei, a înțeles că ea ştia că o va pierde.

Anul următor, mama ei născuse un băiat normal. Nu avea aripi şi nici înfățişare de Ales. Treptat, atitudinea rece a mamei se schimbă, devenind iarăşi blândă şi grijulie. Ajunse chiar să le spună din nou poveşti şi într-o seară venise la ea, după ce toată lumea se culcase, şi îşi ceruse scuze pentru că fusese aşa de rea cu ea după moartea fratelui ei. Ea însă a ridicat din umeri şi i-a răspuns că era prea târziu. A doua zi Stăpânul a venit după ea şi a dus-o pe munte să o supună testului.

Nu se mai gândise de mulți ani la asta şi i se părea ciudat să-şi amintească tocmai acum.

Intră în pădure şi merse o vreme încercând să nu se mai gândească la nimic. Se lăsă jos, la rădăcina unui pom, şi privi stelele printre frunzele lui. Ascultă vântul şi se lăsă purtată de mireasma florilor întrebându-se dacă aceasta era libertatea despre care vorbeau cărțile din biblioteca Stăpânului.

Dimineața o găsi culcată lângă rădăcina pomului. Aripile deschise îi erau întinse pe muşchiul moale, avea mâinile sub cap şi îşi ținea ochii închişi. Simți un fior străbătându-i corpul şi auzi sunete suave, cristaline împletindu-se într-o muzică nepământească, cu urcuşuri şi coborâşuri ce aveau loc parcă în acelaşi timp, cu sunete şoptite auzindu-se parcă mai tare decât cele stridente. Se apropie Armonia. Dintr-un salt se ridică în picioare şi porni în fugă spre sat, dar după câțiva paşi se răzgândi. Stăpânul simțise cu siguranță Armonia şi-i avertizase pe săteni. N-avea motiv să se grăbească.

Când ajunse în sat, văzu toate uşile adăposturilor închise. Se plimbă o vreme pe străzile pustii şi prăfuite, apoi se îndreptă spre turnul satului, unde

aştepta, de obicei, Stăpânul trecerea Armoniei. Îl văzu de la depărtare: aripile îi aruncau sclipiri albe, care se împleteau cu Armonia formând un spectacol de culori. Nu ştia sigur care parte din el – omul sau Alesul – putea vedea acea răbufnire jucăuşă de forme multicolore care împânzeau cerul deasupra satului.

Intră în turn şi merse în bibliotecă. Se uită la cărţile îngropate în praful de pe rafturi, stând acolo necitite de nimeni de zeci, poate chiar sute de ani.

Stăpânul nu avea nevoie să citească – el ştia mai mult decât orice se putea scrie în cărţi. Când l-a întrebat de ce nu dădea sătenilor acele cărţi, i-a spus că nu le-ar folosi la nimic. Ea putea cu greu să le descifreze, fiindcă scrisul era diferit de ce învăţase când era mică. A reuşit totuşi că citească o parte din cărţile acelea şi a înţeles că, demult, cu foarte mulţi ani în urmă, lumea era altfel, satele erau mai mari, cu foarte mulţi oameni şi nu exista Armonie, iar oamenii nu erau obligaţi să-şi petreacă jumătate de viaţă în subterane. Atunci nu existau nici Stăpânul şi nici Alesul.

Nu înţelegea foarte bine ce a schimbat în aşa măsură lumea, dar prin cărţi a văzut multe poze cu oameni morţi, mutilaţi, câmpii întregi de cadavre însângerate.

Când a terminat de citit o mare parte din bibliotecă, şi-a dat seama că Stăpânul avusese dreptate, n-o ajutau la nimic. Puţinele lucruri pe care le aflase au reuşit doar să-i stârnească curiozitatea şi să-şi ridice alte întrebări.

Îl auzi pe Stăpân coborând scările. Când trecu prin faţa camerei, se opri o clipă şi se uită la ea, dar merse mai departe fără să spună nimic. Ieşi din turn. Afară Armonia încetase şi el mergea să-i anunţe pe săteni.

"Stăpân!", pufni, în timp ce-l urmărea cu privirea. "Stăpân a ce? Nu eşti decât un sclav... Al propriilor simţuri... şi al oamenilor pentru care îţi foloseşti acele simţuri."

Se hotărî să părăsească satul şi se grăbi să treacă dealurile înainte ca oamenii să iasă din adăposturi. Nu mai avea nici un sens să rămână. Cândva, peste foarte mulţi ani, Armonia va înceta, dar până atunci fiecare sat avea nevoie de cineva care să simtă apropierea pericolului şi să-i avertizeze.

Poate că sătenii vor avea noroc şi următorul copil supus testului va fi un Ales. Dar dacă nu, tot ce va rămâne din acest sat va fi o poveste spusă târziu, în adăposturi, de o mamă copiilor ei.

Dana TERZI
Chişinău

DIDACTICĂ

învăţ acum a obosi
moartea din mine
şi de-aş fi făcut acelaşi lucru cu cerul
ar fi înghețat demult...

învăţam ieri a dizolva iubirea din mine
de-aş fi făcut acelaşi lucru cu ura
s-ar fi topit demult!

voi învăța mîine a creşte viața din mine
de-aş fi făcut acest lucru...
demult...
cu ani în urmă...

BLESTEM DESCULȚ

născută
pentru a mă plimba
desculță prin viață
sunt multe gropi cioburi spini...

cineva îmi dă o pereche de sandale
dar mă strîng şi
nu mă pot plimba
aşa ca înainte...

spun politicos
"mersi mult" şi
le înapoiez...

altcineva îmi dă o cizmă de cauciuc
dar cu ea nu simt ce calc în picioare
atunci cînd mă plimb
aşa ca înainte...
repet amabilul
"mersi mult" şi
o înapoiez...
sunt mult mai multe gropi
mult mai multe cioburi
mult mai mulți spini...

mă doare...
păşesc şi
plîng...

REVELAȚIE

cum să mai vrei să trăieşti
după ce vezi un fluture
sinucigîndu-se
şi un crin plîngînd după el?!

moartea din mine e cea
care vrea să trăiască
nu eu

RETORICĂ

ce să mă fac cu voi,
ochi care întotdeauna plîngeți
buze care mereu zîmbiți
creier care atît de mult doare?

şi dacă arşița verii
îmi usucă uneori lacrimile
şi lumina
îmi crispează deseori zîmbetul
cu creierul ce mă fac?
un alt creier de unde iau?

NU POT DESENA...

într-o zi posomorîtă de vară
Cineva a desenat un soare
pe cerul meu
m-a învățat să-l pot şi vedea
ori de cîte ori vreau
pe cerul meu

apoi
într-o zi acel Cineva s-a supărat şi
l-a şters
de pe cerul meu

atunci
am învățat ce e Durerea
de-atunci
îl tot aştept pe Cineva
aştept pentru că...
nu pot desena
sori
pe cerurile mele

Elena PETROV
Bălți

ÎNTUNERIC

Tac,
nu vreau să sperii demonii.
O babă gîrbovă pe dulap,
un zmeu pe peretele de vizavi,
un croncănit de Nicăieri
îmi tremură în gît.
Ritmul respirației calmează.
Tac.
Pasărea morții
zboară pe pod;
se repede la mine
să-mi scoată măruntaiele
să-mi sfîşie inima
să-mi spargă ochii
Mamă!!!
. . . . . .
Cine, naiba, a aprins lumina?

HAI SĂ FIM PRIETENE...

Hai să fim prietene,
Moarte.
Îmi placi la nebunie,
fardul te prinde bine,
negrul este iar în vogă.
Treci pe la mine,
Vom sta împreună la masă
vom rîde de viață pînă la lacrimi
vom dansa cancanul
în tactul clopotelor,
cînd voi obosi
mă voi culca
în poala ta
mă vei săruta pe frunte
neuitînd să-mi spui "noapte bună"
îmi vei cînta de leagăn
na-ni-na, na-ni-na, na-ni-na,
iar eu voi adormi uşor şi strîns,
ca în copilărie.

FIŞIERUL NEBUNEI

nume:
pacienta 13478
vîrsta:
16 ani
boala:
mania fericirii
simptome:
zîmbet pueril
privire deschisă
alte simptome:
credința în idealuri
mențiuni:
boală extrem de rară
indicațiile medicului:
terapie prin trezire la realitate
rezultat:
pozitiv

VREAU...

Este prea puțină nefericire în juru-mi,
vreau durere
care e preferabilă binelui lînced
vreau orgii printre blesteme
vreau în lumea filmului de groază
să mă satur de rîs
şi în cea a comediei
să învăț să plîng
vreau să deprind arta chirurgiei
să mă operez fără anestezice
vreau lacrimi ca să pot muri
împăcată
calmul inert mă soarbe
ca un păianjen.
Vreau viață
dar mă tem de teamă.

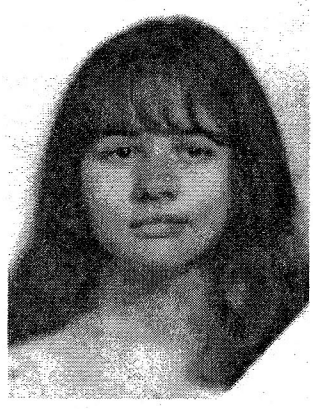

Elena VLĂDICESCU
Selişţea Nouă, Ungheni

TE TEMI?

Inima-mi iese prin gură, prin ochi, prin tîmple.
Se zbate nebună şi te împroaşcă
Cu sînge.
Picăturile de pe faţa ta
Le văd doar eu.
Nu vor dispărea niciodată.
Detergentul minciunilor tale
E neputincios.
De ce mă priveşti aşa?
Sau inima ta vrea să evadeze?...
Te temi?!

* * *

De astăzi voi conjuga
verbul "a iubi"
doar la trecut.
De astăzi voi vedea două
siluete ţinîndu-se de mînă
doar prin troianul gros
al umbrei.
De astăzi atingerea buzelor
o voi confunda
cu muşcătura de şarpe.

O POVESTE TRISTĂ

Geamurile plîngeau
cu lacrimile mele.
Nu tuna şi nici fulgere
nu se vedeau pe cerul
sfîrtecat de durere
al sufletului meu.
În durere îmi îngropam
toate zilele minunate.

Eugenia ROMAN
Chişinău

GEMENELE

"Căci un om nu doreşte
atîta iubire, cît înţelegere."
(Orwell)

Mă trezesc ultima, dar nici nu mă grăbesc să mă ridic din pat. Deschid ochii cu o oarecare sfială şi frică, nedorind să încep o nouă zi, şi revăd, din păcate, aceleaşi suflete preocupate doar de viaţa lor. Dominată de o inaniţie inexorabilă, îi închid din nou, cu mult mai strîns, ca să migrez (străină fiindu-mi lumea înconjurătoare) spre visul răsfăţat al unei seri de iarnă, cu fulgi de-o inocenţă ocrotitoare. Caut insistent discursul revelator al unui Dumnezeu înţelegător, îngîn rugăciuni închinate celui care are grijă de mine, însă, revenind la viaţă, mă descurajez, devin obosită şi neîncrezătoare. Unica mea şansă de supravieţuire este să nu fac nimic, să mă simt liberă şi să descopăr cu propria-mi gîndire tainele omenirii. Nimeni nu înţelege că această indiferenţă lăuntrică mă ajută să dau sens existenţei mele, îmi dă puteri să mă arăt aşa cum sunt. Nici Maria nu înţelege că aceste refugii impenetrabile, aceste peregrinări mult preţuite în dimineţile triste îmi readuc speranţe şi credinţe intime, pe care nu le pot împărţi cu nimeni. Maria ştie că, oricum m-ar întreba, tot cu un "nimic" se va alege. Dar are grijă de mine ca o mamă de pruncul său. Mă vede dormind şi pentru a treia oară îmi repetă acelaşi lucru:

– Scoală-te mai repede! Priveşte cît e ora! Eu nu vreau să întîrzii şi la sigur că o să plec fără tine, dacă mai leneveşti vreo clipă. De parcă-ai fi singura care vrea să doarmă...

O cred. O înţeleg de minune. Ba îmi doresc să fiu şi eu ca ea. Să nu mă adîncesc în abisul unor frămîntări halucinante, să gîndesc simplu şi să nu fiu conştientă de nimicnicia omenirii. Să fiu ca ea, ca unica mea soră. Eu însă mereu mă trezesc ultima, mereu cu aceeaşi indolenţă şi pasivitate. Nu poţi rezista unei astfel de dimineţi, cînd ştii că toată ziua vei face lucrurile pe care le-ai făcut ieri – nimic interesant, nimic nou; toate-s la fel. Mi se acreşte de viaţă şi cu greu trec de tulburătoarele momente de trezire. Nu lupt, le accept ca pe nişte evenimente necesare creşterii spirituale (deşi îmi aduc o mulţime de suferinţe), crezînd că-mi sînt de folos. Deşi tîrziu, dar mă ridic din pat, îmbrăcîndu-mă cît se poate de repede, cu gîndul c-o voi ajunge pe Maria. Nici nu observasem că ea de acum era gata de plecare şi îmi strigă, deschizînd uşa camerei:

– Nu te mai aştept nici o clipă! Mă auzi? Te-am prevenit şi nu mi-ai dat crezare... Plec...

Îmi aruncă o privire fulgerătoare, întrebîndu-se, probabil, ca şi mine, cine dintre noi e vinovată: eu, căci n-am putut renunţa la o reverie lipsită de importanţă pentru ceilalţi din jurul meu, sau Maria, căreia nu i-a ajuns răbdare. Oare nu se cuvine ca două surori gemene să plece împreună la universitate?

Încerc să mă liniştesc, gîndindu-mă că am avea nevoie de această despărţire. Mă tot dumeresc, de ce a trebuit să fim noi două? Mama şi-a dorit o singură fiică şi, interesant lucru, care dintre noi e de prisos? Revăd o lacrimă

şerpuind pe obrazul meu amorţit, o ascund, apoi o şterg, să n-o vadă nimeni. N-o urăsc pe Maria, o las să plece. O petrec cu o bucurie nestăpînită, de parcă am scăpat de garda de corp. E în favoarea noastră mica despărţire. Şi eu îmi doresc măcar o singură dată să nu fiu alături de ea, să nu simt prezenţa ei. Să fiu liberă. Să fiu doar eu, să mistui mreaja mistică a unei dimineţi de iarnă. Mergeam pe drum gînditoare, ahtiată de a cuprinde cu braţele-mi tremurînde liniştita fericire, veşnica taină a iernii, care te face să crezi că nu totu-i pierdut, că ţi-a mai rămas şi ţie ceva din această viaţă.

Această resurecţie spirituală a oferit locul unei inerţii infame odată cu apropierea mea de uşa universităţii. E o uşă grea, de lemn; o deschid fără de entuziasm, amintindu-mi că mă aşteaptă iarăşi lecţii plictisitoare.

Spre bucuria mea, am ajuns cu cinci minute mai înainte de sosirea profesorului. Maria mi se părea că zîmbeşte, că rîde tuturor, nu mie. Acest zîmbet (parcă ar fi al soartei) îmi imprimă o suferinţă şi mai mare. De ce nu rîd şi eu? Mă priveşte mulţumită, căci am sosit la timp şi nu a fost nevoie să explice profesorului absenţa mea, cum se întîmpla uneori, cînd, pornindu-mă la universitate, ajungeam altundeva. După o clipă, mi se adresă cu aceeaşi răceală cu care ne despărţisem la cămin:

— De ce nu te-ai dat cu cremă? Nu vezi că faţa ţi-e crăpată? Aştepţi eu să-ţi spun?

Aştept... Aşteptam să mă privească cu mai multă iubire, să mă primească cu alte cuvinte... Totul îmi pare stupid. Am impresia că ea are grijă de mine doar ca să n-o fac de ruşine, să nu-i acopăr măreţia şi eleganţa cu neglijenţa mea exterioară.

Da, e-adevărat că nu m-am privit în oglindă! Dar cu ce sînt eu de vină că pentru mine e mai presus de orice înţelegerea spirituală, pe care o caut de atîta timp? Sufletul meu strigă, însă nu-l aude nimeni. De ce ţi-ar păsa de înfăţişarea mea? De ce n-ai privi în adîncul meu la rana netămăduită? De ce nu sînt ca tine, Marie? De ce?... Mă doare... Mă doare inima, Marie; sîngerează inima mea, Marie! De ce nu vezi inima mea sîngerîndă, Marie?! Strig în tăcere, ca să mă înţeleagă, fără să mă audă, însă ea tace. Accept fără să protestez. Tac plîngînd fără lacrimi. Nu-i zic nimic, ea mă priveşte nemulţumită şi mă înţeapă cu noi întrebări:

– Îţi place cum ţi-ai aranjat părul? Nu te poţi trezi mai devreme, ca să ai timp pentru toate. Dacă-ţi place, continuă aşa...

Să-mi placă? Nu ştiu... nu-mi pasă de nimic, de nimic! Tac acceptînd, plîng crezînd că totul o să fie bine. De ce nu e bine? De ce mă întreabă învinuindu-mă, de parcă m-ar condamna pentru săvîrşirea unei crime?

Ea... Maria nu vrea să înţeleagă gîndirea mea. Ea ştie doar că trebuie să fii ca toată lumea... Ce cîştigi oare prin asta?

Fiecare se gîndeşte la sine. Nimănui nu-i pasă de ceea ce gîndeşti, de felul cum gîndeşti, ce-ai vrea să auzi de la apropiaţii tăi. Nimeni nu-şi dă seama că cea mai săvîrşită formă de viaţă este cea care îţi corespunde în legătură cu credinţa şi visurile tale.

Devitalizată, treceam în altă lume. Anemică, mă retrăgeam în carcera mea spirituală, lăsîndu-i pe toţi cu ale lor. Toate evenimentele îmi păreau mecanice, estompate; neînsufleţite mi se păreau şi corpurile care se mişcau în jurul meu. Eram departe... Eram obsedată de o beatitudine impacientă...

Mă trezesc abia la a treia pereche, cînd colegele m-au întrebat dacă am studiat tema dată pentru acasă. Mi-e greu să trec de la o stare dominată de-un patetism interior, de-o înflăcărare eternă şi ocultă la o simplă discuţie legată de o persoană, care nici nu are idee de experienţa pe care o trăiesc. O rog pe Maria să mă ajute să mă descurc, ea însă mă întreabă cu mustrare:

– Ce-ai făcut ieri?

Ce-am făcut?! Nimic. Am scris cîteva pagini din viață, ca mai apoi să le rup şi să le arunc la coş. Am vegheat stelele, visînd la o împlinire spirituală. Am plîns fără lacrimi, am strigat în tăcere – nu m-a văzut şi nu m-a auzit nimeni. Mă fac că n-am auzit-o pe Maria, dar eram tristă. Ajung la cămin, obosită de prea multă viață, de prea multă suferință. Simt că nu mai am nimic bun de recuperat, decăt prietenia surioarei mele...

Vreau să fiu cu tine şi ca tine, Marie!

Arunc hainele pe pat; mă culc şi eu peste ele, fără să-mi dau seama că Maria e cu mine:

– Dacă te mai văd încă o dată că nu aranjezi hainele la locul lor, ți le arunc peste geam. Din nou te leneveşti şi nu faci nimic...

Mă simt acelaşi copil răutăcios şi netrebnic, care nu ştie de unde vine şi încotro pleacă. Sînt un copil care plînge înjurînd şi tace suferind, care trebuie să-şi ceară voie de la mama pentru a fi liber măcar un timp foarte scurt. Liber şi fericit!

Am adormit repede şi m-am trezit tîrziu, cînd afară se lăsase de acum seara. Mi-am revenit puțin; mă înțeapă încă reminiscențele tristelor amintiri de azi.

Privesc în jurul meu şi parcă nimic nu s-a întîmplat. Aceleaşi fețe cu aceleaşi zîmbete şi cu aceleaşi priviri se mişcă prin odaie. Doar eu sînt alta.

Iat-o şi pe Maria. Acum ca niciodată seamănă cu mine. Mă apropii cu o inexplicabilă sfială de ea, vreau s-o cuprind şi să-i spun că nu mai plîng, dar... nu pot...

Mi-ar părea o prostie să-i destăinuiesc lucruri pe care ea le-a cunoscut şi le-a înțeles într-un alt mod. Ei, probabil, nici prin gînd nu-i trece că eu am suferit o decepție şi că aş avea nevoie de susținere, de linişte şi odihnă pentru a reveni la viață. Lucrurile acestea nu se spun, aceste gînduri nu se destăinuiesc, ci se înțeleg prin iubire. Mi-ar plăcea ca totul să fie mai simplu, să văd doar ceea ce văd oamenii din jur, căci se întîmplă să rămîi neînțeleasă, jignită, luată în rîs, să te simți însingurată şi pustiită în mijlocul persoanelor cunoscute de-o viață.

Convinsă de neputința comunicării, resemnată, frîntă de meditații, mă încredințez destinului. Sînt aşa cum mi-e dat să fiu... veşnic alături de visuri şi iluzii, de scumpele mele visuri şi iluzii...

Îmi calmez durerea, cînd devin conştientă de menirea mea. Liniştită, mă alătur vieții şi prind a zîmbi ca un copil. Maria mi-e mai dragă, cu mult mai dragă... mi-ar părea rău dacă n-aş avea-o ca soră, mi-e dor şi de mama, de frați, de nepoți... mi-e sete de viață (cu bucurii şi dureri)... mi-e dor de prieteni şi... de mine.

Noiembrie, 1999.

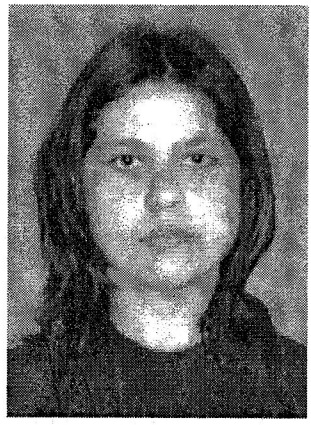

Ana BARAN
Chişinău

NEGRUL

Oameni.

Mulţi oameni merg.

Se grăbesc nu ştiu unde.

Merg în fiecare zi mii de oameni. Se grăbesc să meargă. Nimeni nu cade. Toţi merg înainte. Sînt oameni de toate rasele: şi negri, şi mulatri, şi albi.

Azi.

Este un negru care e mai excepţional în mersul pe care-l dedică zi de zi drumului. Nu, are automobil, dar nu-l foloseşte, pentru că zice că are picioare tari şi mari şi mai zice că "mersul întăreşte sănătatea". Afirmă că astfel face sport.

Văd acest negru zi de zi în vis, şi în realitate. E un om simpatic. Nu se sinchiseşte să-şi arate frumuseţea corpului. Muşchii trupului îl fac să fie înflăcărat. La moment e îmbrăcat cu un sacou bleu. Şi-arată sexy. Femeile îl iubesc, îl adoră, mor după el. Se bucură cînd cineva îi zice "Arăţi bine astăzi!".

Mereu merge. Cred că merge spre distrugere... Da, am înţeles că se grăbeşte spre distrugere... Zi de zi merge într-acolo. Şi n-aş zice că nu-i place viaţa, apropo şi viaţa îl place, de fapt totul îl place.

Se cunoaşte bine pe el însuşi, chiar foarte bine. Îi este cunoscut procesul de autocunoaştere.

Negrul merge spre sinucidere.

Mîine.

Negrului peste noapte îi vor creşte aripi, spre deosebire de culoarea pielii, îi vor creşte aripi albe. Va zbura de cîteva ori cu ele. Va fi îmbrăcat într-un impermeabil. Va fi şi mai sexy. Dar femeile nu-i vor zice că arată bine. Va fi grăbit ca de obicei. Va face notiţe în agendă. Va zice că mai are doar puţin pînă atinge ceva. Îi va fi frică să-şi facă harachiri. Dar va fi puternic şi îşi va face, poate. Va simţi doar ceva din ceea ce va visa să simtă, dar nu total.

Va merge şi iarăşi va merge.

Ieri.

Negrul a mers. S-a oprit la un moment dat. A băut un whisky. Şi-a deschis agenda şi a scris în ea că mai are puţin. Şi-a luat automobilul ieri. A circulat cu el. Nu mai avea picioare mari şi tari. Peste noapte cineva i le-a luat. Avea doar aripi albe şi pare-mi-se un suflet. Iubea viteza. De ieri n-a mai îndrăgit-o, pentru că ea nu l-a plăcut ca înainte. Automobilul n-a mai circulat.

Negrul a murit într-o oarecare lume. Dar era viu în alta. Abia acolo, şi abia atunci a înţeles ţelul spre care merge.

Eu am văzut astea, dar nu am înţeles ceea ce a putut să înţeleagă el.

PROGRAMA LA *LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ* PENTRU EXAMENUL NAŢIONAL DE BACALAUREAT 2001*

I. CADRUL CONCEPTUAL

În contextul sistemului de evaluare, examenul de bacalaureat la Limba şi Literatura Română este unul deosebit după importanţa pe care îl are în aprecierea nivelului de performanţă atins de către elev la capitolul ***cunoştinţe, achiziţionarea de competenţe, exprimarea şi argumentarea de atitudini*** dobândite şi formate la etapa liceală.

Constituind o esenţializare a materiei din programa de studiu în vigoare, prezentul document reglator şi normativ poartă un caracter de obligativitate şi vine în sprijinul absolvenţilor din învăţământul liceal, direcţionând pregătirea lor expresă pentru susţinerea cu succes a examenului de final al unui ciclu educaţional.

În scopul unei pregătiri calitative, dar şi în condiţiile evaluării pe două profiluri (umanist şi real), am considerat îndreptăţit procesul de descongestionare a listei de materie prin eliminarea unor capitole de natură teoretică, nerelevante.

II. STRUCTURA SUBIECTELOR

În baza conţinuturilor stipulate de prezentul document, se vor concepe subiecte pentru examenul scris. Formularea de itemi se va face în maniera anului şcolar anterior:

– elaborarea unei sinteze în baza unui subiect propus;

– comentarea unui text sau a unui fragment beletristic, conform unor cerinţe precis formulate.

Subiectul propriu-zis, în formularea sa, va fi anticipat de un reper al exegeţilor în materie. Fiecare reper va orienta candidaţii în albia concretă a subiectului, oferindu-le sugestii de realizare.

Subiectele pentru candidaţii de la profilul umanist vor avea un grad sporit de complexitate.

III. OBIECTIVELE GENERALE ÎN CADRUL EXAMENULUI

N.B.: Realizarea obiectivelor specificate în acest document presupune valorificarea, prin descifrarea elementelor de limbaj poetic, a mesajului operei literare, antrenând capacitatea elevilor de *percepţie, imaginaţie şi gândire artistică.*

• capacitatea de concepere şi elaborare/scriere a unei compuneri de sinteză în baza unui subiect propus, conform unor cerinţe precis formulate;

*Prezentul document reglator şi normativ este aprobat conform deciziei Comisiei Naţionale de Experţi, constituite prin ordinul Ministrului Educaţiei şi Ştiinţei nr. 637 din 13 noiembrie 2000.

- identificarea modalităților de structurare a unei opere beletristice (literare) cu toate elementele ei specifice;
- cunoașterea mijloacelor de expresivitate, aparținând diferitelor niveluri ale limbajului: fonetic, lexical, semantic (regionalisme, arhaisme etc.), gramatical (enumerația, repetiția, sintaxa afectivă – propoziții interogative, exclamative etc.) și stilistic;
- explicarea apartenenței unui text la un anumit curent, gen, specie;
- cunoașterea elementelor componente ale unui text epic (tema, structura narativă: subiectul, planuri narative, capitole, episoade, secvențe, personaje, conflicte, semnificația titlului operei; organizări specifice genului epic: nuvela, romanul, poemul);
- identificarea secvențelor constituente ale unui text descriptiv liric: tema, elemente de structură, motive; organizări specifice genului liric: pastelul, elegia, meditația, glosa, satira, sonetul;
- cunoașterea și relevarea de structuri specifice genului dramatic: structura subiectului, particularitatea subiectului, a conflictului, specificul personajelor, limbajul, convenția spectacolului; organizări specifice genului dramatic: comedia, drama;
- analiza unui text sau a unui fragment de text, având în vedere structura acestuia, elementele narative, descriptive sau simbolice ale imaginilor artistice, ipostazele eului poetic, analogii cu opera autorului și cu alte texte;
- formularea unor aprecieri cu privire la operele literare studiate, la personaje, la structuri literare; exprimarea și argumentarea acestor aprecieri cu mijloace de exprimare nuanțate, logic organizate;
- utilizarea corectă a limbii române în diferite situații de exprimare scrisă, respectând norma literară prin comunicarea unui mesaj coerent, într-un stil funcțional adecvat.

IV. CONȚINUTURILE

N.B.: Conținutul programei de examen este unic pentru ambele profiluri. Extinderile de materie pentru profilul umanist se specifică prin asterisc.

1. Literatura populară. Teme și motive majore. Epica populară în versuri și în proză: ***Miorița, Monastirea Argeșului, Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*** (comentarii literare).

2. Costache Negruzzi. ***Alexandru Lăpușneanul*** (comentariu literar).

3. Vasile Alecsandri. ***Pasteluri*** (prezentare generală). *Drama ***Ovidiu*** (comentariu literar).

4. Bogdan Petriceicu-Hasdeu. ***Răzvan și Vidra*** (comentariu literar).

5. Mihai Eminescu. Teme și motive majore ale creației. ***Revedere, Sara pe deal, Floare albastră, Luceafărul, *Scrisoarea I, *Glossă*** (comentarii literare).

6. Ion Creangă. ***Amintiri din copilărie, Povestea lui Harap-Alb*** (comentarii literare).

7. Ion Luca Caragiale. ***O scrisoare pierdută*** (comentariu literar).

8. Ioan Slavici. ***Moara cu noroc, *Mara*** (comentarii literare).

9. Barbu Ștefănescu Delavrancea. ***Apus de soare*** (comentariu literar).

10. Alexandru Macedonski. ****Noaptea de decemvrie*** (comentariu literar).

11. George Coșbuc. Universul poetic. ***Nunta Zamfirei*** (comentariu literar).

12. Alexei Mateevici. ***Limba noastră*** (comentariu literar).

13. Octavian Goga. Universul poetic. ***Rugăciune*** (comentariu literar).

14. George Bacovia. Universul poetic. ***Plumb*** (comentariu literar).
15. Lucian Blaga. Specificul creației. ***Eu nu strivesc corola de minuni a lumii***, *Drama ***Meșterul Manole*** (comentarii literare).
16. Tudor Arghezi. Universul poetic. ***Testament*** (comentariu literar).
17. Mihail Sadoveanu. ***Baltagul, Frații Jderi:*** capitolul ***Oamenii Mării Sale*** (comentarii literare).
18. Liviu Rebreanu. ***Ion, Pădurea spânzuraților*** (comentarii literare).
19. Camil Petrescu. ****Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*** (comentariu literar).
20. George Călinescu. ****Enigma Otiliei*** (comentariu literar).
21. George Meniuc. ***Toamna lui Orfeu***, ****Marea Neagră*** (comentarii literare).
22. Ştefan Augustin Doinaş. ***Mistrețul cu colți de argint*** (comentariu literar).
23. Nicolae Labiş. ***Moartea căprioarei*** (comentariu literar).
24. Nichita Stănescu. ***Leoaică tânără, iubirea***, ****Evocare*** (comentarii literare).
25. Grigore Vieru. Universul poetic. ***Cămăşile, Ars poetica***, ****Harpa*** (comentarii literare).
26. Dumitru Matcovschi. ***Părinții*** (comentariu literar).
27. Marin Preda. ***Morometii,*** vol. I (comentariu literar).
28. Ion Druță. ***Toiagul păstoriei*** (comentariu literar).
29. Vladimir Beşleagă. ****Zbor frânt*** (comentariu literar).
30. Horia Lovinescu. ****Moartea unui artist*** (comentariu literar).

V. MOSTRE DE SUBIECTE

PROFIL UMANIST

1. Pornind de la afirmația eminescologului Ioana Emanuil Petrescu: "Ființa feminină este refluxul angelic al Ideii în lume. Frumusețea ei reflectă armonia şi frumusețea însăşi", realizați, în 3-4 pagini, o compunere cu tema: *"Femeie între stele şi stea între femei"* (în baza liricii lui Mihai Eminescu şi Grigore Vieru).
2. Identificați şi explicați, în limita unei pagini, sugestiile figurilor de stil din fragmentul:

"În suflet seamănă-mi furtună,
Să-l simt în matca-i cum se zbate,
Cum tot amarul se revarsă
Pe strunele înfiorate;
Şi cum sub bolta lui aprinsă
În smalț de fulgere albastre,
Încheagă-şi glasul de aramă:
Cântarea pătimirii noastre".

PROFIL REAL

1. Pornind de la afirmația lui Tudor Vianu că "Luceafărul este o sinteză a categoriilor lirice mai de seamă, pe care poezia lui Eminescu le-a produs mai înainte", realizați o compunere de 2-3 pagini cu titlul: *"Poemul **Luceafărul**, o chintesență simbolică a liricii eminesciene".*
2. Identificați şi explicați, în limita unei pagini, sugestia figurilor de stil din fragmentul:

"Ei seamănă cu pomii din câmpie
Ce cresc în timp neobosit şi demn,
Să adumbrească cuib de ciocârlie
Şi gură de izvor cu apă vie
La rădăcina unei cruci de lemn".

În vederea direcţionării corecte a elevilor la realizarea subiectelor, propunem şi un eventual model de **barem pentru corectare şi notare**, valabil pentru ambele profiluri:

Subiectul 1

Pentru compunere se acordă 60 de puncte, repartizate astfel:

1. Succintă prezentare a personalităţii şi creaţiei scriitorilor din perspectiva locurilor comune: teme, motive, simboluri, imagini – 7 p.
2. Conceptualizarea temei: semnificaţia principiului feminin în opera lui Mihai Eminescu şi Grigore Vieru: Creaţia, Iubita, Mama, Patria – 7 p.
3. Argumentarea temei prin relevarea secvenţelor elocvente – 30 p.
4. Angajarea referinţelor critice – 5 p.
5. Argumentarea opiniilor şi atitudinilor personale referitoare la semnificaţia chipului feminin în lirica celor doi poeţi – 8 p.
6. Încadrarea în limitele de spaţiu – 3 p.

Subiectul 2

Pentru identificarea şi explicarea sugestiilor figurilor de stil se acordă 20 de puncte:

1. Recunoaşterea autorului, integrarea versurilor în structura poeziei – 2 p.
2. Precizarea speciei, genului, încadrarea în curentul literar – 3 p.
3. Relevarea stării de spirit a eroului liric. Semnificaţia motivelor, sugestia figurilor de stil – 10 p.
4. Rezumarea semnificaţiei mesajului global al poeziei – 3 p.
5. Încadrarea în cerinţele de spaţiu – 2 p.

Pentru calitatea exprimării se acordă 20 de puncte:

1. Capacitatea de analiză şi sinteză – 3 p.
2. Respectarea normelor de ortografie şi punctuaţie. Calitatea stilului – 12 p.
3. Coerenţa ideilor, fluenţa exprimării – 3 p.
4. Acurateţe şi lizibilitate – 2 p.

VI. SUNT VALABILE URMĂTOARELE MANUALE:

1. A. Angelescu ş.a., **Limba şi literatura română,** clasa a IX-a, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, Ediţia 1992, 1996, 2000.
2. N.I. Nicola ş.a., **Limba şi literatura română,** clasa a X-a, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, Ediţia 1994, 1995, 2000.
3. A. Olteanu ş.a., **Limba şi literatura română,** clasa a XI-a, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, Ediţia 1994.
4. L. Grigor ş.a., **Limba şi literatura română,** clasa a XII-a, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, Ediţia 1995, 2000.
5. I. Ciocanu, **Literatura română din Republica Moldova,** Editura "Litera", Chişinău, 1998.
6. T. Cartaleanu, O. Cosovan, **Limba şi literatura română** (*cum rezolvăm un test, cum scriem o compunere*), Chişinău, 1997.

De rând cu acestea, recomandăm elevilor, în pregătirea lor pentru examen, să utilizeze şi alte manuale, cărţi de comentarii şi sinteze literare.

Adrian GHICOV,
specialist principal, M.E.Ş.

Dumitru TODOROI,
prof. univ., dr. hab., A.S.E.M.,
Chişinău

PROBLEMATICA PROIECTULUI "LIMBA ROMÂNĂ – LIMBĂ A COMUNITĂŢII EUROPENE"*

1. INTERACŢIUNEA OM–MAŞINĂ, MAŞINĂ–MAŞINĂ ŞI MAŞINĂ–OM

Această interacţiune cere utilizarea limbajului natural de procesare a informaţiei.

Ultimele generaţii de Soft şi Hard susţin respectiva interacţiune prin intermediul limbajelor de programare din ierarhia Pascal-C++-VisualBasic-Java, a Softului modern de programe, prezentate de SO UNIX şi Microsoft cu o diversitate largă de procesoare de cuvinte, tabele electronice, baze de date şi grafică pe calculator,

– pachete internet şi intranet, sisteme multimedia, pagini WEB ca instrumente de uz general şi

– pachete specializate în industrie, agricultură, educaţie, medicină, securitate, proiectare şi altele, sprijinite de sistemele intermediare contabile şi economice de evidenţă a personalului, de gestiune instituţională, de gestiune şi utilizare a bibliotecilor şi multe altele.

Sistemele obiect-orientate, sistemele adaptabile, sistemele de multi-programare şi multi-procesare, sistemele de programare mobilă, sistemele de studiere la distanţă, multimedia, paralel cu tehnologiile WEB actuale (XML, RDF, SMIL, roboţii şi agenţii WEB, Voice WEB), care oferă suport pentru cercetări în toate domeniile lingvisticii computaţionale, precum şi pentru utilizarea limbajului natural în spaţiul WWW, a sistemelor on-line de prelucrări lexico-gramaticale şi fonetice, pentru căutarea şi indexarea resurselor hiper-media în vederea traducerii automate etc., sînt cele mai importante astăzi la interacţiunea Om – Măşină, Maşină – Maşină şi Maşină – Om.

2. PERSPECTIVA LIMBAJULUI NATURAL CA LIMBAJ DE INTERACŢIUNE

Evident că se pune întrebarea: ce limbaj natural trebuie utilizat şi, desigur, cine, unde, cum şi cînd îl va utiliza? Fiecare ţară urmează să-şi rezolve aceste probleme în conformitate cu necesităţile şi posibilităţile sale.

În spaţiul românesc tot mai des se simte influenţa altor limbi naturale în vorbire. Specialiştii de limba română cunosc această stare de lucruri foarte bine. Pentru informaticieni Softul, Hardul şi multe altele sînt deja cuvinte de folosinţă curentă. Practic toate sistemele de operare, pachetele de programe de uz general şi special sînt scrise în limba engleză, ceea ce nu poate contribui la larga utilizare a limbii române în spaţiul românesc, nemaivorbind de Comunitatea Europeană sau de zonele lumii unde locuiesc compact români.

3. SPAŢIUL ROMÂNESC ŞI LUMEA

Azi pe pămînt sînt circa 30.000.000 de români. Ei locuiesc atît în România şi Republica Moldova, cît şi în alte ţări europene ca Ucraina, Bulgaria, Ungaria şi Iugoslavia. Există comunităţi româneşti şi în America de Nord, Australia, Asia, America de Sud şi chiar în Africa. Fiecare al 200-lea pămîntean şi fiecare al 30-lea european este român.

În comunitatea celor circa 60 de ţări romanofone românii ocupă, din punctul de vedere al numărului populaţiei şi al necesităţii de extindere a procesului de implementare a limbii române, un loc semnificativ. Limba română este una dintre limbile care sînt relativ uşor de învăţat, cu o gramatică comparativ destul de clar structurată, care se pretează la computerizare.

Printre ţările-cheie din comunitatea bazinului Mării Negre (12 la număr) România şi Republica Moldova din punctul de vedere al numărului populaţiei ocupă **locul patru**, iar între cele 7 state din comunitatea ţărilor dunărene ocupă locul al **doilea**.

Spaţiul românesc este important şi din punct de vedere geografic, economic şi social. Nu degeaba Secretarul S.U.A., fiind întrebat despre atitudinea acestei ţări faţă de spaţiul românesc, a cerut harta Europei şi Asiei şi, drept răspuns, a tras doar cîteva linii, unind ţări şi capitale din diferite părţi ale Asiei şi Europei, care aproape toate se intersectau în spaţiul românesc. Făcînd

* Cuvînt inaugural rostit la conferinţa omonimă din 14-15 aprilie 2000, organizată de Academia de Studii Economice din Moldova.

pe această bază o experienţă, am tras linii drepte (cele optimale) între capitalele ţărilor Asiei de vest şi ale Europei şi am obţinut o reţea cu densitate semnificativă deasupra spaţiului românesc!!!

Aceste date au fost obţinute de către conferenţiarul universitar, dr. Nicolae Brînzilă, directorul Muzeului A.S.E.M., şi profesorul universitar, dr. hab. Constantin Matei, şeful catedrei de geografie economică de la A.S.E.M., care cercetează în ultimii 25 de ani procesele demografice din lume.

4. ECONOMICITATEA LINGVISTICII COMPUTAŢIONALE ROMÂNEŞTI

Căile aeriene, terestre şi subterane din reţeaua amintită mai sus, definesc interesele multor ţări pentru spaţiul românesc din mai multe puncte de vedere. Avem un spaţiu excelent. Celelalte se cer de la noi, inclusiv de la informaticienii, lingviştii şi specialiştii în lingvistica computaţională. Românii se vor în spaţiul european, într-o lume civilizată cu relaţii civilizate. Interesele sînt reciproce.

Pînă în anul 2006 românii vor intra în Comunitatea Europeană. Care dintre limbajele de interacţiune Om–Maşină, Maşină–Maşină şi Maşină–Om ar fi cel mai eficient pentru români? Cu ce intrăm noi (din punctul de vedere al limbii de comunicare) în spaţiul ţărilor Comunităţii Europene? Una e să aderi, utilizînd una dintre limbile existente de comunicare ale Comunităţii Europene, şi alta e să aderi cu limba ta, limba română, susţinută din toate punctele de vedere: informaţional, lingvistic, economic, social.

5. LINGVISTICA COMPUTAŢIONALĂ – BAZA INTERACŢIUNILOR OM – MAŞINĂ, MAŞINĂ – MAŞINĂ ŞI MAŞINĂ – OM ÎN SEC. XXI

În calculator sînt introduse deocamdată următoarele limbi naturale ale Comunităţii Europene: engleza, franceza, germana, italiana, spaniola, rusa. E necesar să fie în calculator şi limba română. Scopul măreţ şi nobil al românilor este deci să aderăm la Comunitatea Europeană egali între egali din toate punctele de vedere.

Sarcina noastră este să evidenţiem realizările lingvisticii computaţionale româneşti şi să le valorificăm în contextul utilizării în interacţiunile Om – Maşină – Maşină şi Maşină – Om a limbii române paralel cu celelalte limbi ale Comunităţii Europene.

6. PROIECTUL "LIMBA ROMÂNĂ – LIMBĂ A COMUNITĂŢII EUROPENE"

În cadrul proiectului activează multe colective din Republica Moldova, România, Italia, Elveţia, Franţa, Germania, Anglia, S.U.A., America Latină. La prezentul for au sosit membrul-corespondent al A.R. Dan Tufiş, un grup de profesori de la Universitatea "Al.I. Cuza" din Iaşi în frunte cu decanul Facultăţii de Informatică Dan Cristea, cercetători de la Institutul de Filologie Română "Al. Philippide" din Iaşi. Republica Moldova este reprezentată de către Academia de Studii Economice din Moldova (C.I.A.E., Departamentul de Informatică, Facultatea de Cibernetică, Statistică şi Previziune Economică, catedra "Corespondenţă şi Limbaje Economice"), Institutul de matematică al A.Ş.M., Institutul de lingvistică al A.Ş.M., Universitatea Tehnică din Moldova, U.L.I.M., Universitatea Agrară din Moldova (catedra "Cibernetică Economică"), Universitatea de Stat din Moldova (catedrele de "Informatică" şi de "Limba Română"), Centrul Naţional de Terminologie al Moldovei. Sînt cointeresaţi în dezvoltarea proiectului Universitatea din Veneţia (Italia), Universitatea din Lozana (Elveţia), Universitatea din Hamburg (Germania), Universitatea din Sheffield (Anglia), care ne-au trimis propuneri şi sugestii în vederea atingerii scopului preconizat.

Lingvistica computaţională mondială dispune azi de un set variat de resurse, instrumente, standarde şi arhitecturi lexico-gramaticale şi fonetice, puse în circulaţie de colective din diferite ţări şi actualizate cu suportul limbilor engleză, franceză, germană, italiană, spaniolă şi română. Resursele, instrumentele, standardele, arhitecturile lexico-gramaticale şi fonetice, elaborate de specialişti, sînt atît universale cît şi specifice limbilor utilizate în Comunitatea Europeană.

Scopul nostru constă în adoptarea tuturor rezultatelor universale şi specializate la limba română, ca ea să fie introdusă în calculator, alături de toate celelalte limbi ale Comunităţii Europene. Să ne stimăm noi şi vom fi stimaţi.

Vă dorim şi ne dorim tărie, inteligenţă şi insistenţă în atingerea scopului major al Proiectului: **limba română să devină una dintre limbile de comunicare informaţională în Europa**.

Ana MARIAN
doctorandă,
Universitatea Pedagogică
"I. Creangă",
Chişinău

CHIPURI FEMININE ÎN PORTRETUL SCULPTURAL POSTBELIC DIN REPUBLICA MOLDOVA

Modul în care este tratat în sculptură chipul uman (faţa) vădeşte întotdeauna concepţia artistului plastic despre lume şi despre om. Mai ales sînt pline de subtext portretele feminine.

Sculptura modernă presupune experimente legate atît de material, cît şi de limbajul formal, chipul feminin rămînînd una dintre temele ei predilecte.

Portretul feminin postbelic (anii '40–'60) din Moldova se baza pe tradiţiile venite din Europa, România şi Rusia. Cei mai străluciţi reprezentanţi ai acestei perioade, după stingerea din viaţă a lui Alexandru Plămădeală în 1940, au fost Claudia Cobizeva şi Lazăr Dubinovschi.

Claudia Cobizeva s-a iniţiat în sculptură la şcoala de arte din Chişinău, în atelierul sculptorului Alexandru Plămădeală, iar în 1931 şi-a început studiile la Academia de Arte din Bruxeles. Apoi studiază la Academia de Arte Plastice din Bucureşti, în atelierul lui Cornel Medrea. Dar s-a aflat şi sub influenţa lui Constantin Baraschi.

Portretul "Ana-Maria", executat de Claudia Cobizeva în 1937, este primul chip din seria de portrete feminine care vor fi realizate de autoare în continuare. Bine proporţionat, bine gîndit din punct de vedere artistic, el pare a fi, totuşi, distant. Fetiţa, fiind adîncită în gîndurile ei copilăreşti, concomitent se uită la lumea înconjurătoare cu o privire aparent matură. Pupilele ochilor sînt puţin evidenţiate, amintindu-ne de portretul roman timpuriu. Aceasta creează impresia că fetiţa e absentă la lumea înconjurătoare, fiind adîncită în pătrunderea sensului, tainei şi a înţelepciunii vieţii. A lăsat deoparte jocurile sale pentru a asculta şi a înţelege nişte lucruri superioare vîrstei şi conştiinţei sale. Această stare este subliniată şi de forma postamentului, care este un cub, formă ce exprimă stabilitate, concentrare, raţiune. Cubul de asemenea este una dintre formele geometrice care ne duc cu gîndul la crearea şi începutul lumii. Deci acest cub, care nu este plasat întîmplător în compoziţie, denotă că fetiţa reflectează asupra adevărurilor şi idealurilor umane, asupra universului, asupra modului în care se "învîrte" lumea.

O altă lucrare a Claudiei Cobizeva, "Cap de moldoveancă" (1947), este sculptată în lemn, fapt care îi conferă stabilitate şi monumentalism. Deşi chipul femeii exprimă fermitate, ochii ei sînt îndreptaţi spre orizonturile care "se deschid", de parcă s-ar întreba ce urmează să-i aducă ziua de mîine. Sprîncenele puţin încruntate şi buzele strînse, dar mai ales privirea, dovedesc că femeia nu aşteaptă schimbări spre bine în viitorul apropiat. Viaţa ei este grea, asemeni celei a părinţilor şi bunicilor ei. Faţa călită şi bătută de vînt exprimă grijile şi munca istovitoare de toate zilele. Aceasta este una dintre

Claudia Cobizeva. "Ana-Maria", 1937.

Claudia Cobizeva.
"Cap de moldoveancă", 1947.

primele lucrări ce tratează din punct de vedere anatomic şi etnic chipul unei moldovence.

"Cap de femeie" (1939) de aceeaşi autoare este un chip modern, în care se simte entuziasm, dar şi o mare doză de scepticism, de distanţare, de rezervă. Este unul dintre chipurile care se pare că nu privesc, ci doresc să vorbească. Cuvintele vor să se desprindă de pe buzele femeii – ele sînt pline de ironie, de farmec, dar şi de duritate. Autoarea lasă ascunsă într-o oarecare măsură lumea interioară a tinerei.

Un alt absolvent al Academiei de Arte Plastice din Bucureşti, Lazăr Dubinovschi, propune, în 1948, chipul "Doctoresei L. Rozenver" – plin de inteligenţă şi înţelepciune, receptiv la durerile altora, cu o lume interioară bogată şi o fire sensibilă care este scoasă în evidenţă de modelajul mai mult romantic.

După apunerea epocii staliniste, în 1955, Cobizeva realizează în bronz portretul "Fetiţă". Chipul fetei moldovence în basma şi haine simple este plin de serioziţate, dar vîrsta tînără nu presupune înţelegerea realităţii vieţii de atunci. Totuşi "Fetiţa" Claudiei Cobizeva ascunde un conflict interior, conflict între ceea ce i se spune şi ceea ce gîndeşte ea cu mintea ei de copil, dar cu o logică sigură, ţărănească. Chipul este plin de îndărătnicie, de voinţă şi de independenţă – ea va face totul de una singură, cu minimum de ajutor din afară, punînd la îndoială adevărurile bine cunoscute.

În acelaşi an, Lazăr Dubinovschi vine cu o lucrare plină de dinamism, "Florica", ce prezintă o fată cuprinsă de zbuciumul tinereţii. Lirismul şi încîntarea trăsăturilor feţei îi conferă un farmec deosebit. Florica este o tînără care pare a îngîna un cîntec şi chiar a se roti în dans (lucru de neînchipuit în portret). Îndrăgostită de viaţă, eroina pare a fi surprinsă într-un moment de visare. Dar clipa fericirii va trece şi va rămîne doar tristeţea, aceasta ne-o spun ochii semiînchişi ai Floricăi şi buzele ei care schiţează un zîmbet amărui. Deocamdată însă "se aude" cîntecul îngînat de ea şi "se percepe" lesne farmecul viselor, bucuria şi tristeţea ascunsă a copilei. Transpare firea schimbătoare a Floricăi, uneori veselă, alteori melancolică, dar plină de viaţă. Aceste două stări: vioiciune şi melancolie, veselie şi tristeţe, dinamică şi statică – sînt îmbinate reuşit într-un singur chip, autorul înţelegînd profund firea complexă a Floricăi. Veselia ei aparentă ascunde tristeţile şi chiar dezamăgirile unui om matur, cîntecul ei melancolic îi aduce o clipă de uitare. Chipul Floricăi ascunde tensiuni interioare neexteriorizate şi este realizat perfect din punctul de vedere al caracteristicilor naţionale şi al psihologismului.

"Portretul comsorgului" (1961) de Claudia Cobizeva este o lucrare ce prezintă interes mai mult din punct de vedere istoric, înfăţişînd un tip uman dintr-o epocă apusă. Comsomolista, crescută şi educată în perioada stalinistă, este o fiinţă devotată, săritoare la nevoie, dar plină de idei preconcepute.

C. Cobizeva şi L. Dubinovschi, autori de portrete feminine din perioada postbelică, au creat chipuri autentice de mare varietate, subliniind polivalenţa şi originalitatea individuală a fiecărui om. Aceste chipuri prezintă diverse vîrste, stări sociale şi atitudini faţă de viaţă. Cele neideologizate privesc lumea mai sincer, fiind mai profunde şi mai apropiate raţiunii şi inimii consumatorului actual de frumos.

ADRIAN DINU RACHIERU: *BĂTĂLIA PENTRU BASARABIA*

EDITURA AUGUSTA, TIMIŞOARA, 2000

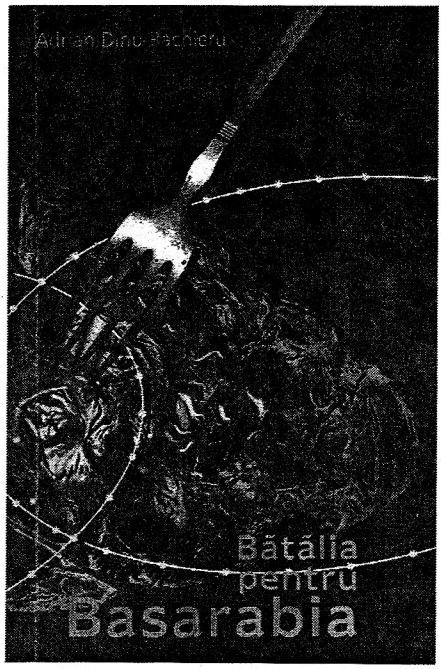

De fapt, bătălia la care se referă Adrian Dinu Rachieru în această carte nu este numai pentru Basarabia. Este vorba de lupta din "subterană" a unor energii naţionale nebănuite, declanşate în momente de criză, cînd însăşi supravieţuirea neamului românesc se pune la îndoială. Aşezarea geopolitică a României a incitat de nenumărate ori pe parcursul istoriei poftele expansioniste din Vest şi din Est, în ultimul timp aceasta fiind hărţuită prin cele mai subtile şi mai perfide mijloace cu putinţă.

Abordînd problema integrităţii României, Basarabia devine, evident, un subiect de neevitat. Adrian Dinu Rachieru analizează drama acestei Provincii în diferite contexte istorice, concluzionînd că *reîntregirea este singurul viitor legitim.*

Lansînd această afirmaţie, autorul depăşeşte înţelegerea simplistă şi declarativismul în chestiunea Basarabiei: *"Lumea nu cunoaşte adevărul despre Basarabia.* Informaţiile sunt lacunare, inexacte şi cîtă vreme rămînem în defensivă propagandistică se poate, din păcate, vorbi de o absenţă românească, o retragere din Istorie care înseamnă, prin ferocitatea antiromânismului, complicitate la falsificarea propriei Istorii..." (p.13).

Defensivitatea propagandistică, lipsa unei strategii în problema naţională, resemnarea, *retragerea din Istorie,* în condiţiile în care România a ajuns teatrul unui război logistic *hrănit de propaganda antiromânească,* cînd teoriile federalizante îşi fac loc cu neruşinare şi devin tot mai ameninţătoare, confirmă oare acel minus de agresivitate etnică *(ethos agresiv),* acel *blestem mioritic,* ereditar, pe care le-a respins cu atîta înverşunare Emil Cioran?

La răspîntia a două civilizaţii, topind în sine influenţe pozitive şi negative care şi-au lăsat amprenta corespunzător, caracterul românesc rămîne dilematic.

Soluţia? Adrian Dinu Rachieru propune soluţia eminesciană: acceptarea elementului românesc drept "normă de dezvoltare a ţării", anularea "păpuşeriei constituţionale" şi "relansarea "iubirii de muncă". Acestea ar contribui, fireşte, şi la schimbarea mentalităţii mulţimii care urmează fără discernămînt ideile "de consum" ultramoderne.

Nato-mania, goana, dezonorantă pentru România, de a intra într-o Europă, americanizată în realitate, fac un deserviciu ţării, cel puţin prin acceptarea unor condiţii inadmisibile pentru orice persoană care îşi respectă pămîntul, hotarele, trecutul, istoria. Şi chiar dacă România va fi admisă în NATO, susţine autorul, aceasta se va întîmpla doar într-o conjunctură favorabilă marilor puteri. În acest caz la ce serveşte milogeala guvernanţilor, ne întrebăm? Care este imaginea noastră în lume?

"Apartenenţa la Europa, observă Rachieru, nu trebuie văzută doar geografic sau istoric ci, în primul rînd, instituţional şi cultural, prin promovarea unor sisteme de valori şi modele de comportament" nu numai în sens Vest – Est, ci şi invers, prin integrarea valorilor din Est în cultura apuseană. Fireşte, în felul acesta se mai poate vorbi despre o integrare europeană.

Între timp, Basarabia îşi poartă destinul de una singură, trăind deziluziile, eşecurile şi deşertăciunea timpului.

Un capitol aparte al lucrării este dedicat relaţiei Eminescu – Basarabia (Eminescu fiind un model de referinţă în problematica tratată de Rachieru). "Pentru spaţiul basarabean eminescianismul a însemnat românismul salvator" (p.30). Atunci cînd procesul de deznaţionalizare luase proporţii înfiorătoare, cînd "recluziunea" devenise un mod de existenţă, cînd însăşi credinţa era izgonită cu ipocrizie din sufletele oamenilor, renaşterea spirituală, rezistenţa morală şi fizică au fost posibile prin raportarea la Eminescu.

Astăzi, cînd poetul este blamat, cînd este învinovăţit de toate neputinţele incapabililor, cînd stă în calea intereselor antiromâneşti ale străinilor, înfăptuite tot cu mîna românilor vînduţi, ofticaţi de propria micime, că nu se pot integra în "Europa făgăduinţelor", urmînd moda demitizării sau din alte motive la fel de aberante, ne dăm seama tot mai mult de actualitatea şi importanţa operei sale (în special publicistica). Cunoscîndu-l cu adevărat, în profunzime, nu doar citîndu-l cu diferite ocazii "festiviste", după cum remarcă autorul, ne apropiem de Eminescu pentru că (reproducem o frază a lui Cezar Ivănescu tot din lucrarea lui Adrian Dinu Rachieru): "Eminescu îşi pierde pe drum şi adulatorii şi detractorii" (p.130).

O privire de ansamblu asupra literaturii române din Basarabia prin prisma eminescologului şi criticului literar M. Cimpoi, "ca factor de echilibru", completează intenţia autorului de a prezenta Basarabia ca parte indelebilă dintr-un întreg cultural şi spiritual românesc.

Dialogul final (din addendă) *Despre Elitism, modernizare şi postmodernitate* între Mihai Cimpoi şi Adrian Dinu Rachieru nuanţează şi diversifică problematica abordată pe parcursul lucrării, lăsînd deschisă o poartă spiritului critic şi polemizator al cititorului.

Cartea impesionează atît prin conţinut, cît şi prin sinceritatea şi obiectivitatea reflecţiilor, prin modul îndrăzneţ al autorului de a se apropia de nişte realităţi pe care mulţi se fac a nu le observa sau preferă să le treacă sub tăcere. Lucrarea este necesară atît cititorului basarabean pentru care accesul la informaţie de cele mai multe ori este limitat, cît şi pentru cel din România care, în securitatea hotarelor Ţării, este mai puţin sensibil la idealurile naţionale, considerîndu-le minore sau depăşite de timp.

În acest sens Adrian Dinu Rachieru pune nişte accente deosebit de importante, "obligîndu-ne" la vigilenţă în deciziile şi opţiunile cu consecinţe directe în viaţa naţiunii, reamintindu-ne de misiunea noastră în istorie care se va împlini, cu siguranţă, doar prin unirea tuturor eforturilor, speranţelor şi năzuinţelor noastre.

Ilinca ROŞCA

O REDUTĂ INVINCIBILĂ

Tu – o frunză,
Eu – o frunză,
Două frunze împreună
Cînd s-adună,
Ştii ce fac?
– Un copac.
Ion VATAMANU

Asemeni copacului care strînge toate sevele pămîntului pentru a înflori şi a da rod, domnul academician Nicolae Corlăteanu, şcolit la liceul "Al. Donici" din Chişinău şi la Universitatea din Cernăuţi, a împărţit lumina cunoştinţelor acumulate copiilor veniţi la carte de prin satele basarabene la Universitatea de Stat din Moldova. Sute, mii de studenţi s-au perindat prin faţa ochilor strălucitului profesor, care în mijloc de florar a atins una dintre vîrstele înţelepciunii – 85 de ani. Astăzi o bună parte dintre discipolii Domniei Sale sînt cunoscuţi lingvişti, scriitori, ziarişti, profesori, oameni de cultură etc.

Jubileul filologului numărul unu al republicii i-a adunat în incinta Casei Limbii Române pe acad. Gheorghe Duca, Preşedintele Comisiei pentru Cultură, Ştiinţă şi Învăţămînt, Ninela Caranfil, viceministru al culturii, Excelenţa sa ambasadorul României în Republica Moldova, dl Victor Bârsan, Vasile Melnic, profesor la Universitatea de Medicină şi Farmacie "Nicolae Testemiţanu", Anatol Eremia, doctor în filologie, Ion Melniciuc, profesor, şef al Catedrei de Limba Română de la Casa Limbii Române, Maria Cosniceanu, doctor în filologie, criticii literari Ion Ciocanu şi Ana Bantoş, Mihail Gh. Cibotaru, redactor-şef al ziarului "Luceafărul", poeţii Ion Hadârcă şi Gheorghe Ciocoi ş.a.

În cuvîntul său de felicitare dl Alexandru Bantoş, directorul Casei Limbii Române, redactor-şef al revistei "Limba Română" (fost student al profesorului), a menţionat: "Istoria V-a purtat paşii de la Chişinău la Cernăuţi şi viceversa, unde aţi cules înţelepciunea din cărţi şi din rostirea vie a unor personalităţi, pe care mai apoi ne-aţi redat-o în numeroase şi utile scrieri, precum şi în prelegerile Dumneavoastră de neuitat. De la predecesori aţi însuşit că este important să nu te trădezi pe tine însuţi şi

Acad. Nicolae Corlăteanu: Orice om îşi pune întrebarea ce lasă el în urma sa.

să ai conştiinţa că în sufletul tău există o redută pe care nimeni nu o va distruge, dacă vei şti să ai putere, rezistenţă, perspicacitate, tărie de caracter, abilitate pentru a o apăra. E o lecţie pe care am deprins-o şi noi, învăţăceii Dumneavoastră, iar rodul ei este revista "Limba Română", şi acest lăcaş – Casa Limbii Române –, pe care sperăm să-l transformăm într-o redută a culturii, onorat astăzi de prezenţa Dumneavoastră şi a prietenilor Dumneavoastră, care sunt şi prietenii Casei Limbii Române, pentru buna desfăşurare a activităţii căreia ei, ca şi Profesorul lor, pun mult suflet şi nu-şi precupeţesc forţele".

Ca o sinteză a anilor plini de zbucium, dl academician Nicolae Corlăteanu vine cu volumul-destăinuire "Aşa am trecut pînă acum prin viaţă", apărut recent la tipografia Universităţii de Stat din Republica Moldova şi lansat cu ocazia jubileului.

"Am căutat să exprim în această carte întregul mers al activităţii mele pedagogice şi ştiinţifice în cadrul U.S.M., trecînd prin toate stadiile universitare (lector, lector superior, conferenţiar universitar, profesor universitar, şef de catedră) în cursul celor 42 de ani de activitate la U.S.M. şi înfruntînd greutăţi de tot felul."

"GLORIE CELOR CARE M-AU URMAT ŞI M-AU ÎNTRECUT!", spune autorul, avînd, asemeni bardului de la Mirceşti, satisfacţia dăruirii.

Foştii învăţăcei au retrăit împreună cu profesorul lor drag momente neuitate din frumoşii ani ai studenţiei. La adresa omagiatului au fost rostite cuvinte pline de recunoştinţă şi profund respect, iar pălăria adusă în dar de amfitrionii Ana şi Alexandru Bantoş tocmai din Maramureş lăsa impresia unui nimb.

Tamara COTOMAN

"Literatura şi arta", 25 mai 2000

Acad. Nicolae CORLĂTEANU

CREZUL MEU*

ORICE OM îşi pune întrebarea ce lasă el în urma sa. Am săpat o fântână, ca să potolesc setea celor însetaţi. Am sădit un pom, ca să îndulcesc gura celor amărâţi. Am semănat ogorul, ca să satisfac foamea celor flămânzi. Am zămislit un copil, ca să sporească numele şi faima poporului nostru. Am scris o carte, ca să fie urmaşilor mângâiere sufletească şi învăţătură în viaţă.

Omul, asemeni unei naţiuni, îmbătrâneşte şi, cu trecerea timpului, se scufundă în neantul în care ziua de astăzi nu se va deosebi mult de cea de ieri. Fiecare şi-a jucat sau îşi joacă rolul său în istorie.

PRIMII MEI ELEVI sunt cei de la şcoala feroviară din Ocniţa (Soroca). Chiar de la fondarea Universităţii de Stat din Moldova, în 1946, şi până în 1988 am trecut prin toate treptele universitare (lector, lector superior, conferenţiar universitar, profesor universitar, şef de catedră). După pensionare nu pierd nicicum legătura cu scumpa mea *Alma mater*. Nu mai vorbesc de activitatea ştiinţifică în cadrul instituţiilor academice, începând cu anul 1943 şi până astăzi. Aceasta a fost şi rămâne mereu o necesitate imperioasă, o condiţie *sine qua non* a însăşi fiinţării mele.

Cu cât trăieşti o viaţă mai lungă, muncind în domeniul îndrăgit, cu atât mai mult te convingi că nu te mişti într-un gol, deoarece ai la celălalt capăt al firului comunicativ un prieten,

* Din discursul rostit la festivitatea de împlinire a 85 de ani de la naştere.

un judecător, un apreciator, care este cititorul, auditorul, elevul, studentul, colegul de breaslă, în cele din urmă, poporul din care te-ai ridicat.

Cercetarea ştiinţifică şi transmiterea tainelor acesteia consider că trebuie îmbinate cu dragostea pentru ceea ce faci. Într-o viziune arhitecturală a filologiei româneşti şi, în genere, a ştiinţei socioumane aportul meu este modest, dar aş vrea să cred că nu şi neglijabil.

ÎN PRACTICA mea pedagogică m-am străduit să aplic metoda de predare a umanistului ceh, Jan Amos Komenský (Comenius), care în "Didactica magna" cerea ca învăţătorul de orice nivel să predea nestingherind în nici un fel iniţiativa creatoare, pentru ca elevul sau studentul să înveţe cât mai mult din îndemn propriu.

VIITORII SAVANŢI, scriitori etc., înaintând prin labirintul vieţii, îşi găsesc câte un felinar, pentru a se servi de lumina venind de la predecesori. Cu timpul felinarul luminează mai puternic, prefăcându-se într-un adevărat Soare.

Nouă, filologilor, scriitorilor, ca şi tuturor celorlalţi oameni de creaţie, ne sunt necesare asemenea felinare, care să ne direcţioneze şi să ne îndrumeze. Rezultatul şi succesul depind de priceperea şi talentul fiecăruia şi, poate în cea mai mare măsură, de asiduitatea, perseverenţa în realizarea scopului urmărit. Creaţia ştiinţifică solicită o concentrare permanentă a gândurilor.

ORICE DASCĂL, începând cu cel de la grădiniţa de copii şi până la profesorul universitar, trebuie să împrumute de la obiectul preocupărilor sale largheţea, dărnicia şi strălucirea gândurilor şi sentimentelor, iar obiectul trebuie să apară ca o fiinţă vie cu semnificaţie şi valoare educativă concretă. Cât priveşte predarea limbii materne, ea rămâne – sunt convins – una dintre cele mai importante şi nobile profesii, deoarece alimentează însăşi conştiinţa omului de a trăi împăcat cu sinea sa.

Dascălul filologilor din Basarabia este felicitat de către dl Victor Bârsan, ambasador al României în Republica Moldova.

PĂRINŢII, POPORUL care te-au crescut şi instruit au încredere în tine, tinere specialist, te aşteaptă să fii Om în adevăratul sens al cuvântului, pregătit multilateral nu numai în ştiinţă şi tehnică, ci şi în artă (naţională şi internaţională), în istorie şi economie. Nimeni nu poate afirma că îi lipseşte timpul necesar pentru cunoaşterea slovei strămoşeşti, bogate şi expresive. Este vizibilă însă lipsa de cultură despre care vorbeşte în primul rând folosirea improprie, nelalocul lor a resurselor de limbă maternă.

ATRIBUIREA DENUMIRII de limbă română pentru noţiunea de limbă literară în Republica Moldova nu ştirbeşte nici autoritatea şi nici demnitatea nimănui. Această denumire trebuie să rămână înscrisă cu litere de aur şi în constituţia noastră.

REALITATEA DE DINCOLO DE REALITATE

Vernisajul pictorului Anatol Danilişin şi lansarea volumului "Portretul pictorului cu demonii săi" de Valeriu Babansky (Editura Prometeu, Chişinău, 1999) au constituit centrele de atracţie ale acţiunii culturale desfăşurate la Casa Limbii Române pe 2 iunie 2000.

Moderatorul dezbaterilor, poetul Victor Teleucă, operând cu categorii izvorâte dintr-o cunoaştere profundă a filosofiei şi a istoriei culturii universale, prin luarea sa de cuvânt şi prin intervenţiile ulterioare, a reuşit să provoace participanţii la un dialog viu, sincer. De fapt, dl Victor Teleucă a venit cu o dezvoltare a tezei din prezentarea romanului plasată pe coperta a patra a volumului: "E vorba despre un micro-roman-eseu neobişnuit pentru noi, care parcă ar vrea să se înţeleagă pe sine ca idee ce rezultă din altă idee: starea de dincolo a creaţiei, în cazul dat, a picturii; aceasta vrând să spună că este altceva decât pare a fi".

Despre lucrările puse în discuţie au vorbit criticul literar Ana Bantoş, poeţii Vlad Zbârciog, Gheorghe Ciocoi, Leo Bordeianu, editorul cărţii, dna Raisa Sochircă, directorul Casei Limbii Române, dl Alexandru Bantoş ş.a.

Poetul Ion Hadârcă a făcut o amplă prezentare a creaţiei artistului plastic Anatol Danilişin.

"Desigur această proză nu este o istorie a lui Anatol Danilişin, – menţionează autorul romanului. – Este doar dedicată lui. Însă, pe de altă parte, trebuie să recunosc sincer: fără picturile sale ea, se prea poate, nu s-ar fi întâmplat, deoarece abstracţiile, peisajele şi naturile-i statice m-au împins la marea aventură de a o aşterne pe hârtie într-o speranţă înfrigurată că aş putea limpezi, în primul rând, pentru mine însumi nişte lucruri ce mă obsedează de mai multă vreme, ba chiar tot acestea mi-au stăruit mereu în minte şi în procesul scrisului."

Cor. "L.R."

Se ştie că ceea ce vedem noi de obicei în lucruri nu sunt lucrurile. Lucrurile propriu-zise se află dincolo de lucrurile pe care le vedem. Octavio Paz, bunăoară, spune că un copac nu este nici măcar senzaţia de copac, ci senzaţia unei percepţii a copacului care se împrăştie în chiar momentul percepţiei senzaţiei de copac. Mare încurcătură, nu-i aşa? Dar îmi pare că acesta-i adevărul. Şi de vină, dacă se poate vorbi de vreo vină, nu este numai ochiul nostru, sau chiar nu atât ochiul nostru cu potenţele lui limitate de a percepe lumea obiectivă, ci, mai ales, gândirea noastră conceptuală, simbolică, caracterizată printr-o structură liniară şi secvenţială tipică limbajului nostru, de asemenea, liniar şi secvenţial. De aceea şi vedem nu realitatea însăşi, ci doar reprezentările ei schematice, hărţile ei. Ca să vedem realitatea ca atare trebuie să ştim a vedea. Trebuie să ştim a vedea fără să ne gândim, să ştim a vedea când se vede, nu când se gândeşte (Fernando Pessoa). Dar aceasta solicită o stare psihică deosebită – subtilă, mistică. Yoghinii şi-o creează prin exerciţii speciale, ritualice.

Anatol Danilişin nu practică yoga, însă, chiar dacă nu l-am întrebat niciodată ce stare are atunci când pictează, cred că anume de o astfel de stare este vorba, de o stare de iluminare. În orice caz, multe, foarte multe lucrări ale sale îmi lasă impresia unei realităţi de dincolo de realitate, deci văzută nu cu ochii ca organ al vederii şi nici cu ochii minţii, ci cu ochii sufletului. Altminteri ar trebui să admit că, mai ales, pânzele-i "Vreme trece, vreme vine", "Cascada", "Mere domneşti", "Floarea soarelui", "Ecouri", "Biserica albă", "Naşterea munţilor", "Atracţie" nici nu au fost pictate de mâna lui, sau chiar dacă şi de mâna lui, apoi ea, această mână, a fost condusă de o raţiune supranaturală, în urma a cine ştie ce tranzacţii secrete. Asta miroase mai degrabă a magie, a ocultism, pe când eu sunt sigur că puterea lui Danilişin stă, totuşi, în altceva – în harul dat de Dumnezeu sau de Natura-Mumă şi dat cu un scop precis – pentru ca prin viziunile ce ni le oferă pictura lui să ne arate şi nouă, celorlalţi, privaţi de un atare har, Marea, Sublima Frumuseţe a lumii în mijlocul căreia trăim.

Poate doar cu excepţia omului, întreaga fire este, în primul rând, exterior. Exteriorul este forma de expresie a lumii materiale din jurul nostru. O formă

perfectă şi exhaustivă. Exhaustivă, fiindcă ne spune despre lucruri totul sau aproape totul. Noi, oamenii, cu mintea noastră mereu scormonindă, căutăm în fiece lucru sensuri suplimentare, simboluri, metafore etc. Pe când o floare, de pildă, nu e mai mult decât o floare, sau o pasăre nu e mai mult decât o pasăre. Anatol Danilişin înfăţişează lumea aşa cum este ea de fapt, dincolo de ceea ce credem noi despre ea, dincolo de cum o interpretăm şi dincolo de numele convenţionale ce i le-am pus cândva sau i le punem acum. Aşadar, floarea la Danilişin nu mai este floare, dar tocmai de aceea şi este floare, iar devenind floare, ea devine Floare a Tuturor Florilor.

Încă un moment. În lume nu există nimic de sine stătător, în afara relaţiilor cu altceva. Lumea este un Tot Întreg, în care fiece parte există numai şi numai datorită unor legături cu altceva. Şi în lucrările lui Danilişin ea anume astfel ni se prezintă. Ba mai mult decât atât, fixitatea, starea de echilibru lipsesc cu desăvârşire în lucrările sale. Şi asta nu pentru că artistul ar avea un caracter extrem de zbuciumat, ci pentru că, probabil, a intuit un adevăr profund, adevărul că însăşi materia nu se află niciodată în stare de echilibru şi că, în genere, ordinea nu este trăsătura ei de bază. Dimpotrivă, trăsătura de bază a materiei şi, respectiv, a întregului Univers, a Cosmosului, sunt dezordinea, haosul. Echilibrul sau repaosul absolut poate fi găsit (dacă aceasta este posibil?!) doar în Nirvana budistă, comparată de unii cu o oglindă care nu mai oglindeşte nimic şi, prin urmare, care este veşnic fără nici o întrebuinţare.

Da, majoritatea covârşitoare a pânzelor lui Anatol Danilişin sunt arhipline de haos, de dezordine, dar de o dezordine în chiar clipa ei de trecere în ordine, de cristalizare a ordinii, de unde şi impresia fascinantă că de fiecare dată parcă asistăm la marele miracol de naştere a unor lumi noi.

Şi, în încheiere, câteva cuvinte despre aspectul cromatic al peisajelor şi compoziţiilor lui Danilişin. Se ştie că paleta lucrurilor din jurul nostru e cu totul altceva decât paleta de culori pe care le distinge ochiul nostru. Culorile lucrurilor nu există separat unele de altele, ele sunt doar o gradaţie a luminii în trecerea ei către întuneric. Henri Matisse picta diferenţele dintre aceste gradaţii. Anatol Danilişin încearcă să surprindă culorile lumii din jur în nişte clipe ale lor de vârf – visându-se îndrăgostite de ele însele.

Valeriu BABANSKY

ŞTEFAN DRĂGHICI

Poetul "rădăcinilor suferinţei şi de-aici şi de-acolo" nu mai este printre noi.

Incredibila veste, frizând absurdul, ne-a îndurerat sufletele şi ne-a amintit încă o dată de fragilitatea alcătuirii noastre.

"Un rebel mai puţin" se numea, prin ironia soartei, prima carte de poezie semnată de Ştefan Drăghici (1997). Au urmat "Dig şi speranţă" (1999) şi volumul antologic în limba sârbă "Cartea unui rebel de ocazie" (1999). În colecţia *Dramaturgie originală românească* a apărut "O apocalipsă minoră".

Împreună cu Ştefan Drăghici am iniţiat şi am realizat Ediţia specială a revistei "Limba Română" (nr. 11, 1999) dedicată Sudului literar şi artistic. Felul său de a vedea lucrările colegilor într-o aură luminoasă, spiritul său generos ne-au făcut să ne apropiem fără rezerve de universul Bărăganului, care a fost şi rămâne "o lume văzută, dar mai ales o lume nevăzută".

Fără de el vom fi mai singuri.

Fără de el paleta literaturii române va fi mai sărăcăcioasă.

Colegiul de redacţie

Colegiul de redacţie al revistei "Limba Română" exprimă sincere condoleanţe dlui Boris Denis în legătură cu moartea tatălui său,
ALEXEI.
Dumnezeu să-l odihnească în pace!

LIMBA ROMÂNĂ

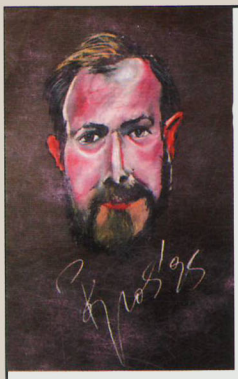

ANATOL DANILIȘIN

Născut: 22 mai 1960, Frasin, jud. Edineț.

Studii: Școala Republicană de Arte Plastice "Igor Vieru", 1972-1979; Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă", Facultatea Grafică și Pictură, 1986-1990.
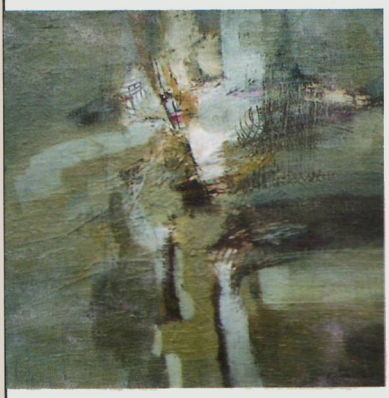
Expoziții in Franța, Austria, Germania, Ungaria, România, Rusia, Letonia ș.a.